

MAGYAR-
ORSZÁG
FÖLD-
MIVÉLETS-
ÜGYE.

1897-1903.

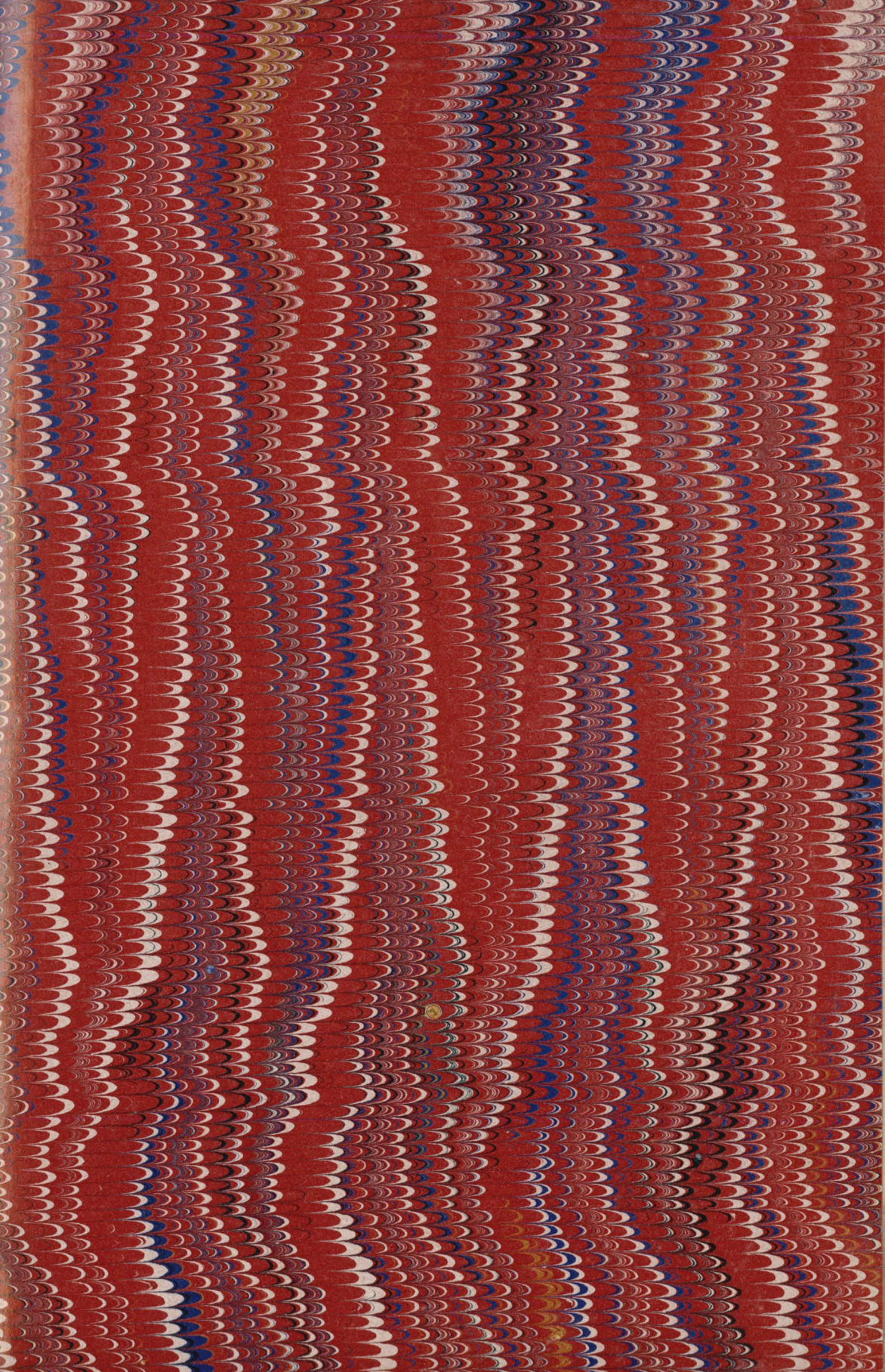

DK

333

8.

OEE Könyvtár
ÁII.EII. 2018

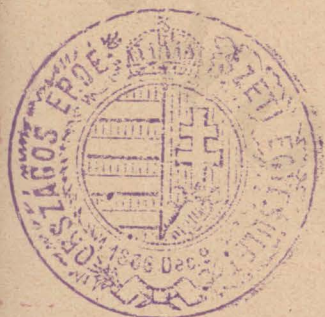
MAGYARORSZÁG
FÖLDMIVELÉSÜGYE

1897—1903.

BŐVITETT MÁSODIK KIADÁS.

D. k. 323.

x1/1/2

BUDAPEST

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA

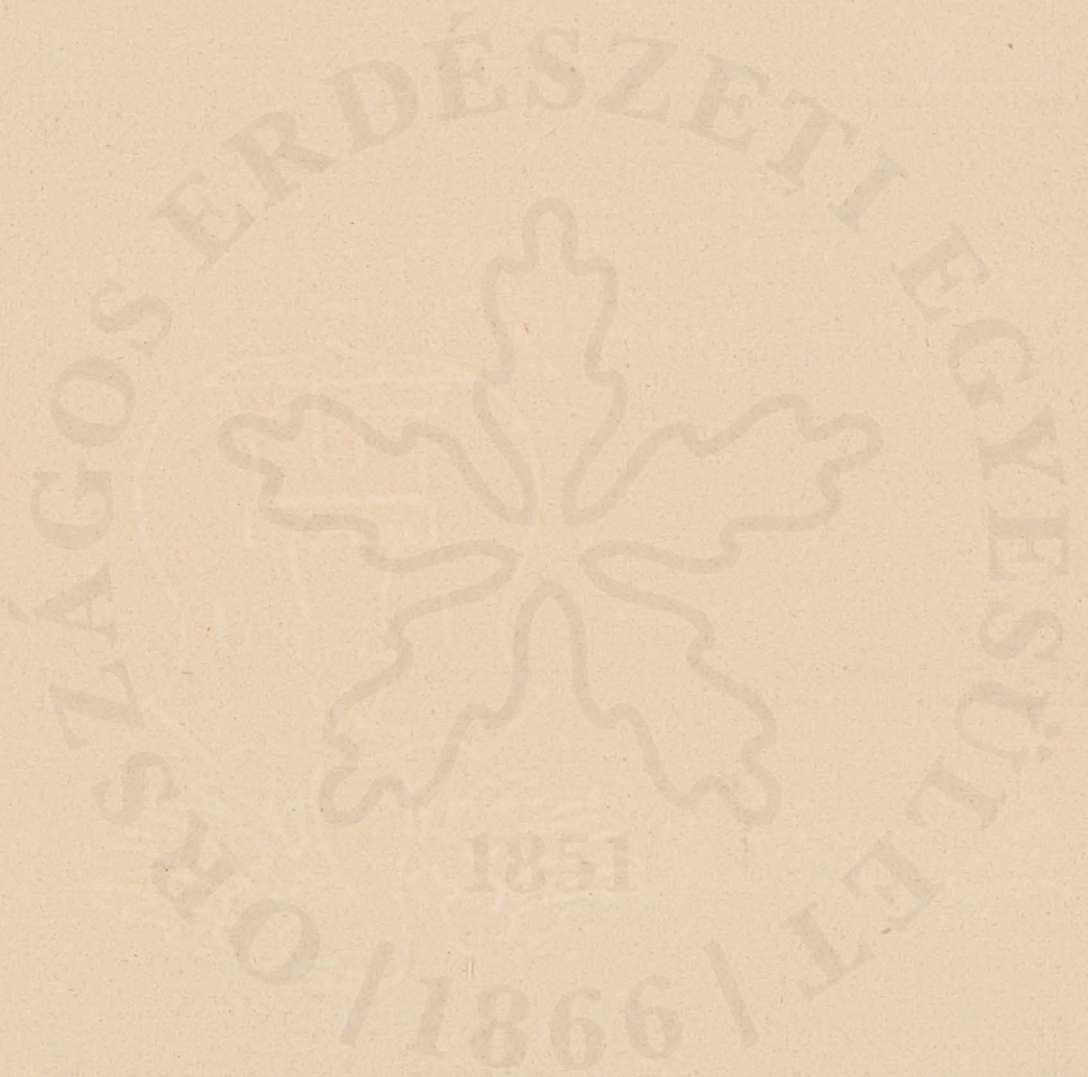
1903

AR.FH.5018
OEE KÖNYVTÁR

TARTALOM.

	Lap
Intézkedések egyes mezőgazdasági ágak fejlesztése érdekében	5
Népies mintagazdaságok	14
Szövetkezeti ügy	16
A mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894 : XII. t.-cz. végrehajtása	19
Mezőgazdasági statisztika	24
Szőlészet és borászat:	
I. Szőlőmivelés	30
II. Borászat	49
III. A szőlészeti és borászati rendszeres szakoktatás szervezete	52
Gyümölcsészet és kertészet	58
Állattenyésztés és tejgazdaság	72
Méhészet	82
Selyemtenyésztés	87
Haltenyésztés	95
Állategészségügy:	
I. Állatorvosi szolgálat	98
II. Állatforgalom	100
III. Állati járványok	103
IV. Állatvásárok és közvágóhidak	106
Állatorvosi főiskola	108
Lótenyésztés	110
Ménesbirtok-gazdaságok és a gödöllői koronaauradalom	115
Kincstári birtokok és fürdők	121
Erdészet	125
Vízi ügyek	133
Telepítés	141
A Kárpát-hegyvidék gazdasági helyzetének javítására tett intézkedések	150
A Székelyföld gazdasági helyzetének javítására tett intézkedések	157
Mezőgazdasági munkásügyek	163
Mezőgazdasági kísérleti és tudományos intézmények	180
Mezőgazdasági szakoktatás	196
I. Függelék. — A földmivelésügyi tárca ügykörébe tartozó intézmények és intézetek a párisi nemzetközi kiállításon	210
II. Függelék. A mezőgazdaságot érdeklő törvényalkotások és a földmivelésügyi tárca költség-előirányzatai az 1896. év óta	229
III. Függelék. Magyarország állami mezőgazdasági intézményei	233

INTÉZKEDÉSEK EGYES MEZŐGAZDASÁGI ÁGAK FEJLESZTÉSE ÉRDEKÉBEN.

A mezőgazdasági termelés általános előmozdításánál, különösen pedig a talajművelés és növénytermelés fejlesztésénél az volt a törekvés, hogy gazdaközönségünk, főleg a kisbirtokosok a minőségi termelés előnyeiről meggyőződést szerezzenek, minél jobb vetőmagot használjanak, a jövedelmezőbb kereskedelmi növényeket nagyobb mértékben termeszték, a legelőnyösebb termelési eljárást alkalmazzák és általában okszerűbben gazdálkodjanak s így a magyar föld termőképességét — áldását — minél nagyobb mértékben juttassák érvényre úgy a saját, mint az egész ország java érdekében.

A növénytermelés különböző ágainak fejlesztésére gyakorlati kísérletekkel és kutatásokkal a kísérleti állomásokon kívül a gazdasági szakiskolák és az állami birtokok is közreműködtek.

A hol pedig ez intézetek tevékenysége magában nem volt elégséges, az illető termelési ág közvetlen támogatásban is részesült. A minőségi termelés érdekében tett intézkedések közül az állami birtokok nagy mennyiségben termelt jó vetőmagvának 1896 óta megkezdett általános hozzáférhetővé tétele terjedt ki a legszélesebb körre.

Gondot fordított e mellett a kormány arra, hogy nagyobb elemi csapások után a szegénysorsu gazdák földje vetetlen ne maradjon. Kedvezményes áron hitelben vagy egyes esetekben ingyen is vetőmagot osztott ki az inséges vidékek gazdáinak közt s ezt a tevékenységet az államvasutak önköltségi vagy ingyenes fuvarozással támogatták.

Az 1897. évben nagy terjedelemben mutatkozott elemi csapások, az 1898. évi rendkívüli pusztító jégverés, az 1899. évi dunai árvíz, ugyszintén a hegyvidék földmives népének nagy nyomora folytán a legszegényebb gazdák körében a vetőmag hiánya különös aggodalomra adott okot. E baj elhárítása végett a földművelésügyi miniszter az 1897—1900. években oly módon nyújtott segítséget a csapás sújtotta vidékeknek, hogy

sok ezer kiscgazda közt részint ingyen, részint kedvezményes áron és későbbi lefizetés kötelezettségével vetőmagot osztott ki; és pedig

Évben	Kiosztott vetőmag								érték, illetőleg kiosztási ár	
	buza	rozsa	árpa	zab	tengeri	burgonya	köles, mohar s egyéb ta- karmány- mag			
	métermázsza								K	f
1897	ingyen	5.107	567	—	—	—	—	—	141.311	66
	kedvezményes... ..	31.303	900	—	—	—	—	—	819.829	56
1898	ingyen	—	—	1.176	491	—	992	275	43.171	16
	kedvezményes... ..	5.901	2.307	5.640	3.713	666	17.051	—	464.733	52
1899	ingyen	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	kedvezményes... ..	34	2.648	266	—	—	—	—	41.544	50
1900	ingyen	213	—	—	—	—	—	—	—	—
	kedvezményes... ..	315	—	—	759	479	2.574	52	29.916	93
1901	ingyen	—	—	—	—	—	300	3	1.530	71
	kedvezményes... ..	21	—	75	275	—	2.842	50	34.624	44
1902	ingyen	51	5	—	—	51	300	2	3.802	46
	kedvezményes... ..	5.927	2.552	783	914	601	2.981	34	165.626	16

Minthogy a felvidék kiscgazdái nagyobbára nemcsak mennyiségileg, hanem különösen minőségileg is jó vetőmag hiányában szenvednek, köztük minden évben kedvezményes áron (métermázsánként 2 korona) s méltánylást érdemlő esetekben ingyen is, főképen 2—3000 mm. burgonya vetőgumóját osztotta ki a földmivvelésügyi minister.

Ezen intézkedés folytán észlelhető már, hogy a felvidéken bővebb termésű, ellenállóbb és jobb minőségű burgonya kezd meghonosodni.

Hogy pedig a jobb burgonyafélék nagyobb mértékben és gyorsabban elterjedjenek, legutóbb néhány nagyobb termelővel állandó összeköttetésbe lépett a minister, hogy szakközegei utmutatása szerint nagyobb mennyiségű nemes burgonyát állítsanak elő, a mit előre megszabott áron átvesz s a kellő helyen vetőmagul kioszt.

A burgonyatermelés javítása érdekében a földmivvelésügyi minister még 1901. évben olyan szervezetet léptetett életbe, hogy az e célra szerződött három nagyobb gazdaság (Bars, Nyitra és Szepes vármegyékben) a részükre kijelölt burgonyát továbbszaporítás végett tenyészti. Ezekben a központi telepeken előállított burgonya-vetőgumó a következő évben papok, tanítók és községi jegyzők birtokán a fiók szaporító telepekre kerül, a honnan a már nagyban termesztett burgonya-vetőgumót a vidéki kiscgazdák közt osztják ki.

Ezek a fiók szaporító telepek az 1902. évben léptek először életbe.

Ezen kívül Csik és Háromszék vármegyében is 300 q. burgonya vetőgumó került kiosztásra.

A minőségi termelés körében figyelmet fordít a sörárpára is, melynek értékét a gabonaárak hanyatlása kevésbé támadta meg és mely kiviteli piaczat is meg tudta eddig tartani.

E fontos termelési ág terjesztése érdekében a földmivelésügyi minister a gazdasági egyesületek útján jó minőségű vetőmagot oszt ki, az általuk rendezett sörárpa-vásárokat segélylyel látja el, legutóbb pedig az értékesítés előmozdítása végett a sörárpatermelésre leginkább hivatott vidékek gazdái között sörárpa-termelő és értékesítőszövetkezetek alakítását készítette elő, melyek a kiscgazdák termését összegyűjtve tisztítva és egyenlősítve jól kelendő piaczi áruvá tegyék. Az erre hivatott vidékek sörárpatermésének javítása és lehetőleg egyöntetűvé tétele céljából a kistermelők közt évenként a vármegyei gazdasági egyesület útján kedvezményes áron jó vetőmag kerül kiosztásra. Az így kiosztott vetőmag mennyisége az 1902. évben 1100 métermázsa volt.

Ezen kívül a sörárpatermelés legfontosabb szabályai rövid és népies utmutatásba összefoglalva széles körben terjesztetnek.

Nagyobb termelőknél a sörárpatermelés javítását akként mozdítja elő a földmivelésügyi minister, hogy eredeti Hanna-árpát beszerzési áron kisebb tételekben és azzal a kedvezménynyel enged át egyes termelőknél, hogy az eredeti beszerzési helyről való szállítás költségét saját tárczájából fedezi.

A Fiumén át kivitelre kerülő árpa szállítására a magyar államasutakon évek óta fennálló 10%-os viteldij-kedvezmény az 1900/1901. évi kiviteli időszakban 15%-ra emeltetett, hogy külföldi piacainkon árpáink versenyképessége erősödjék.

Minthogy az utóbbi években a magyar buza minősége különböző megtámadtatásoknak volt kitéve, jöllehet az eddig végzett tudományos vizsgálatok alapján senki sincs feljogosítva arra, hogy ily vádakat hangoztasson, a földmivelésügyi minister a magyar buza minőségét és a minőségére befolyást gyakorló tényezők hatását az ország eme fontos és a világon megállapított jó hirnévvel bíró terméke érdekében folytatandó rendszeres tanulmány tárgyává tétette.

A kereskedelmi növények közül az ország szükségletét meghaladó mértékben máris termelt czukorrépán kívül a kender, len, komló, dohány és seprüczirok termelésének előmozdítása érdemel itt említést.

A mi a kender és len termesztését illeti, jöllehet erre a viszonyok nálunk általában kedvezőek, mégis a multban azt a sajnos tapasztalatot kellett tenni, hogy a kendertermelés terjedelme és minősége a legutóbbi időkhöz évről-évre csökkent, a lentermelés pedig egyáltalán nem lépett túl

a házi ipari czélokra való termelés korlátain s az ennek minőségéhez fűzött igényeket sem elégítette ki.

Meggyőződve ezen ipari növények termelésének mező- és közgazdasági fontosságáról, a földmivelésügyi minister reájuk már néhány éve fokozottabb figyelmet fordított. Először is a termény minőségének javítása végett évről-évre bolognai kendermagot osztott ki. A termés feldolgozására és értékesítésére hivatott vállalatok létrejöttét és működését pedig messze-menő segélyezésekkel támogatta. Az ilyen feldolgozó telep köteles a nyers kendert bizonyos áron a termelőktől megvenni, a kisgazdáknak pedig a telep áztatójának igénybevételét mérsékelt díjért megengedni.

Békés vármegyében 1899-ben létesült állami támogatással ily kender-beváltó telep s egy második telep létesítése előkészítettet. Szarvason pedig ugyancsak állami támogatással mesterséges kenderáztatót állítottak fel. Az érdekelt termelők hasonló telepek létesítésével Szabolcs, Szatmár, Torontál és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyékben foglalkoznak.

A kendertermelést egyébként a földmivelésügyi minister a szükséges szakismeretek terjesztésével, községi áztatók létesítésének támogatásával s a mezőrendőri törvény kenderáztató helyek kijelölésére vonatkozó részének fokozatos végrehajtásával is előmozdítja. Ezen termelési ág érdekében azonban a jövőben szintén nagyobb arányú tevékenység lesz szükséges, a melyhez az előtanulmányok a mult évben már megtörténtek.

A lentermelést azelőtt csak házi ipari szükséglet czéljaira üzték, mert nagyobb mennyiségű lenkóro feldolgozására és értékesítésére nem voltak vállalataink. A lentermelés fokozása érdekében a lennek gyári feldolgozását kellett lehetővé tenni. E czélból 1898. évben Nagy-Tanyon (Komárom vm.), 1900-ban Szepesolaszin (Szepes vm.), 1902-ben pedig Székelykeresztúron Udvarhely vm.) az illető vármegyei gazdasági egyesületnek adott állami támogatással len-beváltó és kikészítő telep létesült.

Ilyen telep létesítése czéljából az ország több termelő vidékén indult meg tárgyalás, így Somogy vármegyében Curgón, a hol a telep befektetési összegének egy harmadát tevő állami segély elvileg már engedélyeztetett továbbá Zala, Bihar, Trencsén és Temes vármegyék lentermelő vidékein.

Hogy az ezután létesülő lenkikészítő telepek hazai vezető munkásokkal elláthatók legyenek, az eddig felállított és működő telepeken az 1902. évtől kezdve állami támogatással földmivésiskolát végzett tanulókat képeznek ki.

A magyar államvasutak és a kassa-oderbergi vasut pedig az ezekre a telepekre szállított lenkóro fuvardíját körülbelül 20%-kal mérsékelte.

Ezenkívül a termelés előmozdítása érdekében 1898-ban 2 waggon, 1899-ben 3 waggon, 1900-ban 5 waggon, 1901-ben 8 waggon, 1902-ben pedig 15 waggon eredeti rigai lenmagot osztott ki a minister részint ingyen, részint kedvezményes áron.

Hogy ez a hasznos termelési ág jobban terjedjen, a földmivvelésügyi minister az 1898. évtől kezdve külön szaktanárt alkalmaz, a ki a lentermelésben a gazdákat a helyszinén kioktatja és előadásai alkalmával a lentermelést ismertető rövid leírásokat is oszt ki.

A gazdaközönség körében az utóbbi évek folyamán országszerte mutatkozó érdeklődés igazolta az ipari növények nagyobb mérvű termelésének czélszerű voltát s így a földmivvelésügyi minister elérkezettnek látta az időt arra, hogy egyfelől a kender- és lentermelés az arra alkalmas vidékeken szélesebb alapokon szerveztessék, másfelől a nyers anyag ipari feldolgozása legalább is féglyártmányul az ország munkásnépe számára biztosíttassék, s az ehhez szükséges eszközökről a képviselőházhoz az 1903. évben benyújtott beruházási törvényjavaslat kíván gondoskodni.

A fenforgó viszonyok s az eddig szerzett tapasztalatok figyelembe vételével a földmivvelésügyi minister a kender- és lentermelés előmozdítására leginkább czélra vezető utnak ezen termények piaczi áruvá való feldolgozására és értékesítésére szolgáló létesítmények állami támogatását találta s ezen állami támogatás engedélyezésére a következő irányelveket állapította meg:

1. Szövetkezetek, vállalkozók és részvénytársaságok, a melyek a technika követelményeinek megfelelő, a földmivvelésügyi minister által megállapított üzemképességü kender- vagy lenkikészítő telepet létesítenek és kötelezik magukat, hogy a telep üzemképességének megfelelő mennyiségü kórót minimális összegében előre megállapított, minőség szerint emelkedő áron beváltják, az ezen telep építkezési és berendezési költségei összegének 50%-ig, legfeljebb azonban 75.000 koronáig terjedhető kamatmentes államkölcsönt nyerhetnek, mely az alábbi módozatok mellett fizetendő vissza. Ezen állami támogatás engedélyezésénél a telep üzemképességéhez és a helyi körülményekhez képest kiköthető, hogy a feldolgozandó nyers anyagnak legalább bizonyos része a kistermelők révén fedeztessék. Az államkölcsön visszafizetése a telep létesítését követő tíz év után veszi kezdetét és további tizenöt évi, mindenkor január hó 31-én esedékes egyenlő részletekre felosztva teljesítendő akként, hogy a telep létesítését követő 25 év elmultával az egész kölcsön törlesztve legyen; csak egy részlet fizetésének elmulasztásával is az egész kölcsön esedékessé válik.

2. Szövetkezetek, melyek főleg kisebb telepeket létesítenek, a telep építkezési és berendezési költségei összegének 40%-ig, legfeljebb azonban 35.000 koronáig terjedhető *vissza nem fizetendő* államsegélyben részesülhetnek, ha a szövetkezeti üzletrészeknek *legalább fele kiscgazdák* kezében van. Az államsegély az építkezési és berendezési költségek összegének 60%-ig, legfeljebb azonban 50.000 koronáig terjedhet, ha az üzletrészek háromnegyed része kiscgazdák kezében van.

3. Községek, községi szövetkezetek, gazdakörök, a melyek egy vagy több község kigazdái által természetett kóro kiáztatásához mesterséges kender- vagy lenáztatót létesítenek, az áztatók építkezési költségösszegének 80%-ig, legfeljebb azonban 5000 koronáig terjedő államsegélyben részesülhetnek, ha az áztatóhoz szükséges egyéb befektetésekről, u. m. területről, pajtáról, a vízszerezéshez szükséges erőről, s az áztató fentartásáról és üzemben tartásához szükséges egyéb kellékekről gondoskodnak s erre a megfelelő fedezetet kimutatják, s az áztatást megállapított díj mellett a község minden gazdájának megengedik.

4. Az állami támogatás megállapításánál csak azoknak az anyagoknak és gépeknek értéke vehető alapul, a melyeknek belföldi származását, vagy a mennyiben a belföldi ipar révén be nem szerezhethők, ezen körülményt az államsegélyt kérő igazolja. Az államsegély értéke felett a tulajdonos 25 évig csak azzal a korlátozással rendelkezhetik, hogy az illető telep s annak részei a kitűzött célra használatnak. Amennyiben a telep bármely okból rendeltetésétől elvonatnék, vagy eladatnék, az államsegély visszafizetendő.

Az állami támogatást kérő e célból magát kötelezni tartozik, hogy ezen korlátozásokat nyílvánkönyvileg biztosítja, illetve annak bekebelezését eszközöli.

5. Az állami kölcsön, vagy államsegély teljes összege akkor válik esedékessé, ha a telep építkezésének és berendezésének hivatalos felülvizsgálása megtörtént és lényeges kifogás nem merült fel.

6. A telepeken csakis magyarországi nyers-anyag dolgozható fel, a mennyiben azonban ezen korlátozás elejtése indokolt, az a földmivelésügyi minister által meghatározott időre felfüggeszthető.

7. A kikészítő telepek tartoznak a beváltott kóro mennyiségéről, a termelőkről és a kifizetett beváltási összegekről, a naponkint alkalmazott munkásokról s a nekik kifizetett összegekről magyar nyelvű könyveket vezetni és a földmivelésügyi minister ezzel megbizandó közegeinek hetenkint bemutatni.

A komlótermelés, mely az ország e czikkből való szükségletét még felényire sem fedezi, egyike az ujabban méltán nagyobb figyelemben részesülő és fejlődésre képes termelési ágazatoknak.

Mivel ez a termelési ág külön szakismeretet kíván, oktatására 1898 óta komlótermelő vándortanár alkalmaztatott.

A komlótermelés előmozdítása és lehetőleg egyöntetűvé tétele végett egyébként a minister minden évben komlódugványokat oszt ki a termelők között; a komló értékesítésének előmozdítására pedig a Királyhágón túli országrész termelésének központján Segesvárott 1897 óta évenként állami támogatással komlóságok rendszeresítését tette lehetővé.

A vásár fejlesztéséhez megfelelő komló-vásárcsarnok és raktári helyiségre volt szükség, melynek a vasuti állomás mentén való felépítésére a segesvári komlótermelő szövetkezet 6.000 korona államsegélyben részesült.

Ama komlótermelők érdekében, a kik a segesvári komlót vásárt a nagy távolság miatt nem vehetik igénybe, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által létesített saazi bizományi eladás szintén megfelelő segélyezésben volt részesítendő.

A telepítés céljára Segesvár szomszédságában megvásárolt fejéregyházi birtokon, mely az ottani komlótermelés góczpontjában fekszik, minden telepes részére komlóskert alapított, összesen 16 kat. hold területen, hogy ez is fokozza a telepes keresetét és példakép szolgáljon más kisgazdáknak.

Ezenkívül ennek a termelési ágának szakba vágó ismereteiről és általános tudnivalójáról külön füzetbe foglalva népies termelési utasítás tételt közzé, melyet a komlótermelő vándor tanár szakelőadásai és gyakorlati utmutatásai alkalmával a termelők közt terjeszt.

A komlótelepek létesítésével járó nagy befektetés lehetővé mérséklése céljából az államvasutak 1898 óta a komlónak sodronyműveléséhez szükséges oszlopfák szállítására egyes torontálvármegyei állomásokra a rendes díjtételnél mintegy 20%-kal olcsóbb tűzifa-díjszabást alkalmazza. Ugyanezen évben a sajtolatlan komló kis mennyiségben való feladás esetén is az eddiginél olcsóbb díjosztályba soroztatván, az egész vámterület vasutain tetemes díjolsóbbodással szállítható.

A dohánytermelés érdekében a földmivelésügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértőleg az 1898. évben Debreczenben kísérleti állomást létesített, mely főleg a minőségi termelés föltételeinek kipróbálásával és kiválóbb minőségű vetőmagvak meghonosításával foglalkozik.

A kísérleti állomás tanulságai megfelelő módon való közzététel útján a gazdaközönségnek hozzáférhetővé és használhatóvá tétetik.

A mezőgazdasági szesztermelésre nagy jelentőségű az 1900. évi IX. t.-cz. Ez a törvénycikk, mely a kisebbik adótétel mellett termelhető alkoholmennyiség felosztása iránt rendelkező 1899: XXII. t.-cz.-nek főleg a gazdaközönség kívánságára létrejött módosítása, gondoskodik egyrészt a már meglévő mezőgazdasági szeszfőzdek kontingensének megfelelő kiegészítéséről, másrészt pedig megadja a lehetőségét annak, hogy évről-évre új mezőgazdasági szeszfőzdek alakulhassanak.

Kimondja egyuttal, hogy mikor az egy-egy termelési időszakban kiosztás alá kerülő mennyiség nem elegendő a jelentkezett valamennyi mezőgazdasági szeszfőzde részére, a földmivelésügyi miniszter határozza meg az illető vidékek mezőgazdasági követelményeinek figyelembe vételével, hogy a jelentkezett szeszfőzdek közül melyeknek jusson a kontingens, és pedig az elsőség azoké, melyek a velök kapcsolatos mezőgazdaság

talaj- vagy éghajlat-viszonyainál fogva a kapásnövények közül főleg burgonyát termelnek és melyek e mellett 480 hektoliternél nagyobb törzskontingenst nem igényelhetnek.

A törvényhozás ezen rendelkezéssel gondoskodni kívánt arról, hogy a szeszkontingens előnyeiben első sorban az országnak azon mostoha viszonyok között levő vidékei részesüljenek, melyeknél a mezőgazdasági szeszgyártás a gazdaság okszerű viteléhez s a föld termőereje fentartásához ugyszólván nélkülözhetetlen, s ezek között is előnyben részeltessenek azok a kisebb gazdaságok, melyek legkevésbé képesek arra, hogy a mostoha viszonyok által teremtett nehézségeket önerejükkel leküzdhessék.

A belföldi fogyasztásra szánt (nem denaturált) szesz termelése korlátozva lévén, a termelési engedélyért folyamodó gazdaságok közül azok részesülnek előnyben, melyeket talajuk és egyéb gazdasági viszonyaik leginkább burgonyatermelésre utalnak.

A felvidéki vármegyékben gyakorta ismétlődő rossz burgonyatermés következtében a földmivelésügyi minister kezdsére a kereskedelemügyi minister a kukoricza szállítására csaknem évről-évre önköltségi fuvardijat engedélyez az államvasutakon, hogy ekkép a gazdasági szeszgyárak vásárolt tengeri feldolgozásával üzemben maradhassanak.

A mezőgazdasági szeszgyártás iránt az új törvény életbeléptetése óta a gazdaközönség körében minden alkalommal oly nagy érdeklődés mutatkozik, hogy az 1900 : IX. t.-cz. alapján az új gyárak között felosztható szeszkontingens korántsem elegendő az összes folyamodók igényeinek kielégítésére.

A magyar korona országai területén 1902. évben 573 mezőgazdasági szeszfőzde állott üzemben. A földmivelésügyi minister kijelölése alapján az 1903/4. évi termelési időszakra kilencz új mezőgazdasági szeszfőzde részesült 5887 hektoliter kontingensben, és pedig Szepes, Zólyom, Nyitra, Szolnok-Doboka, Szabolcs, Bereg és Verőcze vármegyékben.

A seprüczirok-termelés terén mutatkozó örvendetes lendület ezen termék értékesítésének elősegítését tette kívánatossá.

Ennek céljából a nyers anyagnak házi iparilag, de a szükséglet igényeinek teljes figyelembe vételével való feldolgozása az ország több helyén, főleg pedig a hol a nép hajlamaival találkozott, állami támogatás mellett seprükötő tanfolyamok rendezésével és fentartásával mozdított elő.

Figyelembe véve és méltatva azt, hogy a seprüczirok termelése és seprükötés ipara a mezőgazdasági munkásoknak megfelelő foglalkozást és jó keresetet nyújt, ujabban az ilyennemű, lehetőleg szövetkezeti alapon szervezett mezőgazdasági ipari vállalkozások segítése is tervbe vétetett.

Annál a nagy jelentőségnél fogva, melylyel a gazdatársadalom buzgó tevékenysége bír a mezőgazdaság valamennyi ágának sikeres fejlesztésére,

a földmivvelésügyi minster minden alkalmat felhasznál a gazdasági egyesületek érdeklődésének és tevékenységének fokozására. A mezőgazdasági közigazgatás és törvényelőkészítés fontosabb kérdéseiben kikéri a gazdasági egyesületek véleményét; az egyesületek által rendezett kiállításokat, előadásokat és egyéb közhasznú törekvéseiket anyagilag is támogatja.

A gazdasági egyesületek segélyezésére adott a kormány az

1895. évben	---	---	---	---	---	31.662	koronát,
1896.	«	---	---	---	---	59.900	«
1897.	«	---	---	---	---	104.786	«
1898.	«	---	---	---	---	120.340	«
1899.	«	---	---	---	---	148.572	«
1900.	«	---	---	---	---	159.832	«
1901.	«	---	---	---	---	198.478	«
1902.	«	---	---	---	---	141.297	«

Gazdasági egyesületek és körök alakítása, valamint újjászervezése körül a legutóbbi években fokozottabb tevékenység mutatkozott, és pedig egyes vármegyékben olyképen, hogy azok a vármegyei gazdasági egyesülettel szervi kapcsolatban álljanak. Az 1902. év végével működő gazdasági egyesületek és körök száma 296 volt.

A mezőgazdaság okszerű kezelésének biztosítása érdekében alkotta meg a törvényhozás a birtokos és a gazdatiszt közötti jogviszonyok szabályozásáról szóló 1900 : XXVII. t.-cz.-et. Ez a törvény kimondja egyrészt, hogy az állami gazdaságokban csak okleveles gazdatisztek alkalmazhatók, kötelezi továbbá a kötött birtokok tulajdonosait és bérlőit, valamint az állandóan külföldön tartozó birtokosokat, hogy azon gazdaságaikban, a melyek után legalább 3000 K állami földadó fizettetik, a törvény életbeléptét követő ötödik évtől kezdve csak okleveles gazdatisztek alkalmazhatnak.

A törvénynek ez a rendelkezése, mely egyébiránt a nem okleveles gazdatiszteknek eddigi állomáshelyükön való maradását is megengedi, arra van hivatva, hogy a magyarországi földbirtoknak okszerű kezelését, minél nagyobb és állandó jövedelmezését lehetőleg biztosítsa.

Másfelől azonban fontos a törvénynek az az intézkedése is, mely a birtokos és gazdatiszt közti jogviszonyt a gazdatiszt javadalmazása, a felmondási idő, a szolgálat közben ért baleset és halál esetén való ellátás tekintetében úgy szabályozza, hogy a köteletségét teljesítő gazdatisztnak és családjának megélhetését a kölcsönös méltányosság határai közt és az eddigi törvényes megállapodásoknál jóval hatékonyabban biztosítja.

A törvénynek ez a humánus szelleme és iránya is oda fog hatni, hogy a létfenntartás gondjaiban megkönnyített gazdatiszt teljes erejét hivatásának — a magyar föld okszerű kezelésének — szenteli.

NÉPIES MINTAGAZDASÁGOK.

Az okszerű gazdálkodás módjainak és előnyeinek a kisgazdák körében való megismertetése végett közvetlen követésre alkalmas példát nyújtandó, a földmivelésügyi minister még 1896-ban elhatározta, hogy fokozatosan lehetőleg minden vármegye területén népies mintagazdaságokat létesít. Az e célból kiszemelt olyan kisbirtokost, a kinél a szükséges előfeltételek megvannak, gazdaságának kellő átalakítása körül oly mértékű támogatásban részesíti az állam, hogy azt más törekvő gazda önnön erejéből is képes legyen utánozni.

Népies mintagazdaságok felállítására és az arra való birtokos kiszemelésére a vármegyei gazdasági egyesületek vagy mezőgazdasági bizottságok tesznek javaslatot a földmivelésügyi ministernek, ki szakközegét a hely színére küldvén, annak jelentése alapján határoz a mintagazdaság létesítésében, a birtokos megválasztásában és segélyezésében.

A mintagazdaság nagysága az illető vidék kisbirtokának méreteihez idomul, általánosságban a szántóföldterület 8—30 kat. hold.

Az adott államsegély a meglevő gazdasági befektetések javítására és kiegészítésére szolgál. A segély gazdasági gépek és eszközök, tenyészállatok, gyümölcsfák, szőlőajtványok, jó vetőmag, esetleg az épületek kisebb átalakítása, egyszerű trágyatelepek létesítése költségeinek adományozásában áll, és gazdaságonként 1500—2000 korona összegre rug. A segélyezett birtokos tartozik az előirt módon gazdálkodni és nagyobb gazdasági gépeit, melyeket egymaga nem vesz teljesen igénybe, gazdátársainak kölcsön adni.

Ez elvek szem előtt tartásával

az 1897. évben	---	---	---	---	---	---	9
« 1898. «	---	---	---	---	---	---	18
« 1899. «	---	---	---	---	---	---	20
« 1900. «	---	---	---	---	---	---	22
« 1901. «	---	---	---	---	---	---	21
« 1902. «	---	---	---	---	---	---	2

a hat év alatt tehát összesen 82 népies mintagazdaság létesült, számuk azóta is szaporodik. A legtöbb vármegyében egy-egy, némelyikben pedig

— a hol ez intézmény iránt már nagyobb az érdeklődés, a gazdasági viszonyok változatossága pedig több típusu mintagazdaság felállítását javallja — több ily mintagazdaság is van. Így például Torontál vármegye területén 6, Temes vármegyében 4, Bars, Krassó-Szörény, Nógrád, Somogy, Zemplén és Zala vármegyékben 3—3, Arad, Csongrád, Győr, Heves, Hont, Hunyad, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Sopron, Szatmár és Tolna vármegyékben 2—2 népies mintagazdaság van. Árva, Besztercze-Naszód, Esztergom, Fogaras, Pozsony, Sáros, Trencsén, Ugocsa és Ung vármegyék területén még nincs ily mintagazdaság.

A mintagazdaságok irányítása és állandó felügyelete körül is a vármegyei gazdasági egyesületek és mezőgazdasági bizottságok közreműködnek.

SZÖVETKEZETI ÜGY.

Gazdaközönségünk, főleg kisbirtokosaink nem ismervén kellően azt az erőt, melyet gazdasági helyzetük javítására a szövetkezés nyújthat, a földmivvelésügyi kormány tevékenysége a szövetkezeti eszme terjesztése érdekében eleinte főképp arra irányult, hogy a szövetkezetek alapelveit és gazdasági vonatkozásait mentől szélesebb körben megismerjék. E végből támogatta azoknak a törekvéseit, a kik a szövetkezeti ügy tanulmányozását tüzték céljokul. A téli gazdasági tanfolyamok és vándorelőadások egyik kiváló tárgya és törekvése az, hogy a szövetkezeti kérdésekkel a nép megismerkedjék; sőt az 1898. év óta külön vándortanár is működik a szövetkezeti szak ismertetésén. A szövetkezeti kérdést ismertető népies irodalmat a földmivvelésügyi tárca évek óta állandóan segíyezi; 1897. évben pedig a szövetkezetek alapelveit ismertető népies munkára pályadíjat tűzött ki a ministerium és a pályadíjnyertes munkát terjeszti.

Tagjaik gazdasági érdekeinek előmozdítására alakult szövetkezetek céljaik elérésében a szükséghez képest esetről-esetre megfelelő támogatást kapnak.

Néha ez a támogatás abban áll, hogy a földmivvelésügyi minister a szövetkezet megalakulásának előmozdítására tárczája részéről vagy a kezelése alatt álló állami birtokok, intézetek vagy alapok nevében üzletrész-jegyzéssel a szövetkezet tagjai közé lép. Néha pedig az állami támogatás bizonyos közhasznu célhoz és feltételekhez kötött pénzbeli segedelemből áll; így pl. a Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezete évenként állami segélyben részesül, melylyel legutóbb a tojás gyűjtését igyekszik a legkisebb gazdák körében is szervezni és szövetkezeti uton ugy belföldön, valamint külföldön is értékesíteni.

A Magyar Mezőgazdák Szövetkezete részére a kereskedelemügyi minister az erőtakarmányok vasuti szállítására fuvardijmérséklést engedélyezett, kiterjesztve ezt később az igazoltan gazdasági célokra gazdák-nak szállított erőtakarmányokra is.

A magyar gazdaszövetség Hangya nevü fogyasztó szövetkezetének a szövetkezeti eszme terjesztése érdekében kifejtett tevékenységét a földmivvelésügyi tárca szintén segítette.

Legnagyobb eredménnyel járt a tejszövetkezetek terjesztése, a miről az illető fejezet bővebben megemlékezik.

A szövetkezeti mozgalom egységes és hatékonyabb irányítása végett alkotta meg a törvényhozás a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898: XXIII. t.-cz.-et. Az ennek alapján megalakult Országos Központi Hitelszövetkezet megerősítése céljából a földmivelésügyi minister fölkérte az ország nagybirtokosait, hogy alapítványi üzletrészeket jegyezzenek. E felhívást igen szép eredmény követte.

A központi hitelszövetkezet megalakulása óta a szövetkezeti ügyet sokkal sikeresebben lehetett fejleszteni és annak támogatását a kormány azóta a törvényhozásnak az idézett törvényben kifejezett intenczióihoz képest a nevezett központ közvetítésével eszközli.

Az ezen irányban kifejtett tevékenységet a szövetkezetek egyes csoportjai szerint röviden a következőkben lehet vázolni:

A hitelszövetkezeteknek általában főleg arra lévén szükségük, hogy méltányos hitelgényeik kielégítést nyerjenek, erről az Országos Központi Hitelszövetkezet gondoskodik; egyéb segélyezésre csak kivételes esetekben van szükség. Ily kivételes segélyezés szüksége merült fel némely oly hitelszövetkezetnél, mely tagjainak tetemes részét a jobbára vagyontalan mezei munkások köréből toborozván, a különben is csekély összegű üzletrészek oly lassan és oly kis részletekben folynak be, hogy a szövetkezet nem képes első berendezésének költségeit előteremteni. Ily esetekben az ilyen segélyre szorult szövetkezeteket első felszerelésük beszerzésében a földmivelésügyi tárca néhány száz korona adományozásával támogatta. Ma már elértük azt, hogy 1675 községben van a legszegényebb földmives nép hitelszükségletét szolgáló hitelszövetkezet, melyek működése 5329 községre terjed ki. Szembetűnő az az eredmény, hogy mind a kisgazdák, mind a mezei munkások kölcsönügyletei a legutóbbi években sokkal kisebb kamatláb számításával bonyolítottak le és országszerte megindult a drága jelzálog-kölcsönök konvertálása.

Hazánk északkeleti részében a hegyvidéki lakosság helyzetének javítására a szövetkezeteket tartván a leghathatósabb eszközök egyikének, ott nemcsak hogy a lakosságnak hitelszövetkezetek alakítását ajánlotta a kormány, hanem példaadás kedvéért és a szövetkezetek hitelképességének emelése végett a földmivelésügyi tárca jegyzett is mindeniknél üzletrészeket, a legtöbb ilyen szövetkezetnél pedig néhány ezer koronára rugó kamatmentes betétet is elhelyezett.

A hegyvidéki lakosság élénk érdeklődést tanusítván a szövetkezetek iránt, a hitelszövetkezetek később áruraktárral szerelték föl magukat, hol a földmives nép bolti szükségleteit jutányosan beszerezheti. Mind az áruraktárak, mind pedig az önállóan alakult fogyasztó szövetke-

zetek a földmivelsügyi tárczából szükség esetén külön segélyben is részesültek.

Ezek az áruraktárak újabban a «Hangya» a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete üzletkörébe léptek.

A gazdasági termékek jobb értékesítése céljából nagy figyelmet érdemelnek a tej-, tojás- és borértékesítő szövetkezetek, melyekről az illető termelési ágazatok ismertetésénél bővebben lesz szó. Az 1900. évben még egy szövetkezeti formát karolt fel a kormány: a gabonaértékesítő szövetkezetet.

A törekvés az, hogy ily szövetkezetek az Országos Központi Hitelszövetkezet közreműködésével egyelőre inkább csak oly helyeken alakuljanak, a hol annak működését túlnyomólag *kisgazdák* veszik igénybe és a hol az ilyen szövetkezet sikeres működéséhez szükséges hitel a központi hitelszövetkezet révén rendelkezésre áll. Ezeket a földmivelsügyi tárcza a szövetkezeti magtár befogadó képessége arányában a befektetési költségnek egy részével segélyezi. 1900-ban három ily gabonaértékesítő szövetkezet alakult, ugymint: Tiszaujlakon, Tolnaszántón és Mezőberényben, 1901-ben öt, ugymint Bodófalván, Erdőszentgyörgyön, Felsőrákoson, Csanádpalotán és Gyertyámoson; 1902-ben három: Torontál-Szécsányban, Hátszegen, Zichyfalván; 1903-ban tizenegy, ugymint: Écskán, Földeákon, Lopassón, Máslakon, Marosujvártt, Nagysármáson, Szapáryfalván, Szenden, Törökszentmiklóson, Törökkanizsán és Végvárótt, valamennyien az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékében. E szövetkezeti gabonatarházak közül kettő önálló szövetkezet, a többi pedig csak a helybeli hitelszövetkezetnek egyik üzletága; van eset, hogy két-három szomszédos hitelszövetkezet állít fel közös számlára egy ily gabonaraktárt.

Az 1903. év tavaszán alakult továbbá állami segítséggel Monoron egy gabonaértékesítő szövetkezet, nagyobb befogadó képességű magtárral és szélesebb körre terjedő taglétszámmal a végből, hogy a nagyobb szabású és a középbirtokok érdekét is szolgáló szövetkezeti tárházzal kísérlet tétessék.

A szövetkezeti magtárak a gazdák gabonatermésének értékesítésében eddigelé szép eredményt mutatnak föl, az akció kiterjesztése a beruházási törvényjavaslatban köztárházak építésére fölvett 3 millió korona befektetésével van tervbe véve.

Hogy a szövetkezeti elv a kárbiztosítás terén is meghonosodjék, a kormány közreműködött a Gazdák Biztosító Szövetkezetének megalakításához szükséges üzletrészek gyűjtésében, maga is 400.000 korona alapítványi üzletrészt jegyzett az országos közgazdasági alaptól.

A MEZŐGAZDASÁGRÓL ÉS MEZŐRENDŐRSÉGRŐL SZÓLÓ 1894 : XII. T.-CZ. VÉGREHAJTÁSA.

A mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894 : XII. t.-cz. a mezőgazdasággal kapcsolatos és törvényhozási szabályozást igénylő kérdéseknek nagy csoportját ölelte föl s egészen új intézkedéseket honosított meg a mezőgazdasági fejlődésnek a közigazgatás munkája által való előmozdítása érdekében. Az ország eltérő mezőgazdasági viszonyai folytán azonban a törvény csak az általános irányelvek megjelölésére szorítkozhatott s a részletes intézkedést a törvényhatóságok autonom hatáskörébe utalta. A törvény által megállapított irányelvek szerint tehát szabályrendeleteket kellett alkotni a törvényhatóságoknak :

1. a vármegyei mezőgazdasági bizottságokról ;
2. a járási mezőgazdasági bizottságokról ;
3. a szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztésről ;
4. a pásztorokról, illetőleg a legeltetett állatok fölötti felügyeletről ;
5. a birtokhatár megjelöléséről ;
6. a faiskolákról és fásításokról.

A vármegyei és járási mezőgazdasági bizottság szervezéséről, az állattenyésztésről, a pásztorokról és legeltetésről, a birtokhatárok megjelöléséről szóló szabályrendeletek, igen kevés kivétellel az ország egész területén megalkottattak, hatályba léptek, s a végrehajtás munkája, állami szakközegek közreműködésével mindenütt megindult.

A legtöbb nehézséggel a faiskolákról és fásításokról szóló szabályrendeletek megalkotása és tárgyalása járt.

Bár a törvényhatóságok munkáját megkönnyítendő, a földmivelésügyi minister az 1898. év folyamán szakférfiak s a gyakorlati közigazgatás kiváló munkásainak közreműködésével szerkesztett szabályrendeleti mintát bocsátott a törvényhatóságok rendelkezésére, a viszonyok eltérő voltában rejlő nehézségeket teljesen eloszlatni csak helyenkint sikerült és a szóban levő szabályrendeleteket eddigelé még nem lehetett minden vármegyében életbeléptetni.

A faiskolákról és fásításokról igen sok törvényhatóságnak az 1894: XII. t.-cz. életbe lépte előtt is volt szabályrendelete. Ezen szabályrendeletek alapján azonban aránylag nagyon kevés gyakorlati eredményt lehetett elérni, mert hiányzottak belőlük a gyakorlati végrehajtást biztosító intézkedések és utmutatások, sok általános szabály mellett kevés határozott rendelkezést tartalmaztak, ennél fogva végrehajtásuk nem birt beilleszkedni a folyó közigazgatási munkába.

Az új szabályrendeletek megalkotásának sulypontja az, hogy a községi faiskolákat, a járási mezőgazdasági bizottságok felügyelete alatt és közrehatásával megállapított üzemterv szerint kezeljék, a befásítás munkálatait a törvényhatóság első tisztviselője által az illetékes állami szakkezegek közrehatásával kidolgozott fásítási terv tüzetesen szabályozza, hogy ugy a faiskolák, valamint a községi fásítások a kellő előképzettséggel bíró tanítókból válogatott járási faiskolafelügyelők szakszerű gondozása alá helyeztessenek. A szabályrendeleteknek ezen irányelvek alapján való megalkotásával s a helyi viszonyok gondos figyelembe vételével, bár hosszabb idő alatt, de tervszerű, folytonos munkával, remélhetőleg teljesülni fognak azok a nehéz feladatok, melyeket a faiskolákról és fásításokról szóló rendelkezések megkövetelnek.

A mi az 1894: XII. törvényzikknek az állattenyésztés fejlesztésére vonatkozó határozmányait illeti, a köztenyésztésre szolgáló apaállatok vizsgálatával foglalkozó járási mezőgazdasági bizottságok működése hathatós támogatót nyert előbb az állattenyésztési felügyelői, később az 1900. évi XVII. törvényzikk alapján létesített állami állatorvosi szervezetben.

Ezen bizottságokat minden egyes esetben, a hol gazdasági szakkérdés kerül az 1894-ik évi XII. törvényzikk végrehajtásával kapcsolatosan a közigazgatási hatóságok elé, igénybe veszik s általában az a törekvés, hogy a szóban levő ügyek elintézésénél a helyi viszonyok és a gazdasági szempontok kellőleg érvényesüljenek.

A nyomásos gazdálkodás és a közös legeltetés szabályozására vonatkozó intézkedések országsszerte végrehajtottak.

A közös legelők felosztásának kormányhatósági engedélyhez való kötése czélszerű intézkedésnek bizonyult, amennyiben az egyes érdekelteket a fölosztás gazdasági hasznának behatóbb mérlegelésére szorítja. Így sok esetben megtörtént, hogy a járási mezőgazdasági bizottságok véleményére, a mely bizottságok a legelőfelosztás czélszerűsége tekintetében a helyi viszonyok gondos mérlegelésével vannak hivatva nyilatkozni, a felosztást kérők elálltak szándékuktól, illetve belenyugodtak az elutasító határozatba.

Minden egyes esetben, a midőn jelentékenyebb terület fölosztásának

engedélyezéséről volt szó, az illető kerületi állattenyésztési felügyelővel is helyszíni szemlét tart és alapos szakvéleményt kell kidolgoznia.

Teljes legelőfelosztást az utóbbi években a földmivelésügyi minister a legkritkább esetben engedélyezett. Részletes fölosztást engedélyezett olyan esetekben, a midőn a felosztani kívánt terület kisebb parcellákban a szántóföldek közé ékelve vagy a talajviszonyokban rejlő más okokból legeltetésre alkalmatlan volt, vagy mint immunis homokterület, szőlőmivelés alá vétetett, vagy belsőségnek használtatott, vagy oly csekély terjedelmű volt, hogy a még megmaradó nagy legelőterület mellett jelentőséggel nem bírt.

A közös legeltetés ügyeinek célba vett intenzivebb felkarolása és a még fenmaradt közös legelő megjavítása arra van hivatva, hogy a gondtalanul eszközölt tömeges legelőfelosztásoknak sok vidéken erősen érzett hátrányait lehetőleg enyhítse.

A mezei közös dülőutak hatósági gondozása tekintetében szintén egészen új feladatokat rótt a törvény a közigazgatási szervezetre.

Minthogy a mezei utak a mai viszonyok között, a midőn a termények gyors és olcsó betakarítása és piacra vitele az eredményes gazdálkodásnak egyik lényeges föltétele, jelentékeny szerepet játszanak: első sorban az iránt kellett intézkedni, hogy a községi előljáróságok a meglevő közös mezei utvonalakat vizsgálják át s az elszántások, foglalások, rongálások megszüntetése iránt tegyenek a hatóságok előterjesztést. A hol pedig a kataszteri fölmérés a telekkönyvi betétszerkesztést megelőzőleg soron van, ott ezen műveletet mindenesetre a fölmérés előtt vigyék keresztül, hogy a kataszter a mezei közös dülőutak tekintetében rendezett állapotokat találjon. Minthogy eddig a kataszter is legnagyobb részt nem rendezett állapotú mezei közös dülő utakat vett föl, a kataszteri térképeken kívül pedig más közhitelű határképpel a községek nem igen bírtak: tulajdonkép csak az új kataszteri felvételekben nyer mezei közös dülő uthálózatunk állandó, közhitelű alapot. A mezei közös dülőutak modernebb karba helyezése érdekében való befektetéseknek természetesen csak az említett módon rendezett határu községekben van értelme. Egyébként a törvény végrehajtásánál a fő szempont az, hogy a mezei közös dülőutaknak, a fő mezei munkák idejében, használható állapotban való tartására a községi előljáróságoknak gondjuk legyen.

A vizmosások ellen való védekezés munkája az 1894: XII. t.-cz. 13. §-a alapján több vármegye egyes községeiben megindult; ezt a célt az azóta megalkotott 1898: XIX. t.-cz. még hathatósabban szolgálja.

A mezei rendőri kihágások száma a törvény életbe lépte óta, de bizonyára csak átmenetileg, emelkedést mutatott. A legtöbb kihágási ügy tilos legeltetés, jogosulatlan szekerezés és átjárás miatt indul meg. Ezen körülmény a határok, különösen pedig a mezei közlekedés rendezetlen-

ségével függ össze. Határozottan fogy a mezei lopások miatt folyamatba tett ügyek száma a felső és középfoku hatóságoknál, a mi annak tulajdonítható, hogy az efféle kártételek a mezőöri tanuskodás folytán teljesen tisztá tényálladékkal az alsóbb fokokon legnagyobb részt végelintézést nyernek, másrészt a külső határ hatályosabb őrzése folytán nem is követik el oly sűrűn.

Egyébiránt arra való tekintettel, hogy a törvény szelleme nem hathatta még át kellőleg a lakosságot és a közigazgatási ügymenetet, a földmivelésügyi minister hatályosan gyakorolta kormányzati főfelügyeleti jogát az ítélkezésre és az eléje terjesztett minden panaszt vagy kérelmet megvizsgált és a mennyiben arra törvényes alap, továbbá anyagi igazság szempontjából szükség volt, orvosolt is.

Az 1894: XII. t.-cz. végrehajtása, különösen a legeltetés és mezei utak használata körül felmerült nehezebb vitás kérdések sok esetben helyszini eljárást tettek szükségessé, a mit a ministerium mezőrendőri osztálya végzett. Ennek folytán az érdekellentétek kiélesedése miatt bonyolulttá vált számos ügy, az összes érdekelték megnyugvására békés megoldást nyert.

A hasznos madarak oltalmazása iránt a mezőrendőri törvény 58. §-ában előirt rendelet kibocsátása előtt alaposan tárgyalták ugy az egyes törvényhatóságok, valamint a szakkörök azt a kérdést: mely madárfajok tarthatnak különösebb védelemre igényt s ezen tárgyalások eredménye volt az erre vonatkozó ministeri rendelkezés.

A legközelebb mult évek folyamán igen sok panasz merült föl a tagosítás és birtokrendezési eljárásra fennálló szabályokra vonatkozólag, ugy az érdekelt birtokosok, mint az eljáró mérnöki szakértők és a kir. bíróságok részéről. A panaszoknak, illetve közhatósági előterjesztéseknek érdeme abban domborodott ki, hogy a tagosítási (birtokrendezési) eljárás nagyon költséges, hosszadalmas és nem biztosítja eléggé a gazdasági érdekek érvényesülését.

Az 1897-ik év folyamán Moson vármegye törvényhatósága országos mozgalmat indított meg egy új tagosítási törvény megalkotása érdekében. Nevezetesen részletesen kidolgozott fölterjesztést intézett a földmivelésügyi ministerhez s egyidejűleg megkereste az ország összes törvényhatóságait, hogy a tagosítás ügyében tett előterjesztéséhez csatlakozzanak. Moson vármegye kezdeményezésére Tolna, Győr, Somogy, Temes, Arad, Maros-Torda, Jász-Nagykun-Szolnok, Ugocsa, Máramaros, továbbá — bár eltérő javaslatokat téve — Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósága tettek okadatolt fölterjesztéseket a tagosítás ügyében. A következő évek folyamán az Országos Magyar Gazdasági Egyesület is több ízben foglalkozott a tagosítás kérdésével és szintén újabb, a gazdasági fejlődés igényeit jobban kielégítő törvény alkotását sürgette.

A tagosítás és birtokrendezéssel kapcsolatos számos panaszt és közhatalósági előterjesztést az igazságügyi és földművelésügyi ministerek egyetértőleg tárgyalás alá vevén, elhatározták, hogy a mind erősebben sürgetett törvényalkotás előmunkálatait megindítják. Ehez képest mindenekelőtt, a tagosítás és birtokrendezésnek első sorban gazdasági szempontból fontos részleteit illetőleg kérdőpontokat állapítottak meg s ezeket a földművelésügyi minister az ország összes gazdasági szakterületeinek, törvényhatóságainak, továbbá a szóban levő téren szakférfiaknak ismert egyéneknek megküldötte. Megbizta továbbá több tisztviselőjét, hogy a tagosítás ügyét, főleg a kapcsolatos gazdasági érdekek és a fölmerült panaszok szempontjából tanulmányozzák.

A begyűlt nyilatkozatok érdemleges tartalma a következőkben foglalható össze:

1. Kivánatos, hogy a tagosítást szabályozó új törvény alkottassék, a mely a tagosítást az egész ország területére egységes alapon rendezze.
 2. A tagosítási eljárást egyszerűbbé kell tenni annál az eljárásnál, a mely szerint az 1880 : XLV. és 1892 : XXIV.t.-cikkek alapján a tagosítás az ország Királyhágón tuli részében foganatosittatik.
 3. Szükséges, hogy a tagosítási eljárásban a gazdasági szempontok érvényesülése biztosittassék.
 4. Az eljárás gyors és olcsó legyen.
 5. Átmeneti intézkedésekkel lehetővé kell tenni, hogy a tagosítást megelőző és a tagosítás folytán szükséges telekkönyvi rendezés gyorsabban vitessék keresztül.
 6. Az állandó kataszter szakközegei a tagosítási munkálatok hitelesítésénél közreműködjenek, s az állam a tagosítási térképeket a kataszter céljaira kellő kárpótlásért vegye át a tagosítási érdekeltségektől.
 7. A tagosítási költségeket több év alatt lehessen törleszteni; mert a tagosítások legnagyobb akadályja és terhe éppen a költségekben, s abban rejlik, hogy nagyobb részüket előlegezni kell.
 8. Végül föltétlenül szükséges, hogy a tagosítással foglalkozó mérnökök elméleti és gyakorlati minősítése ujonnan szabályoztassék, illetve szigorubb szabályokhoz köttessék és működésük szakszerűen ellenőriztessék.
- Ezen javaslatok figyelembe vételével és a begyűlt anyag feldolgozása után kerülhet majd sorra a szükséges törvényhozási előterjesztés.

MEZŐGAZDASÁGI STATISZTIKA.

Mind a hazai, mind a külföldi vetések állásáról és terméseredményéről a földmivvelésügyi kormány már évtizedek óta tájékoztatja időközönként a gazdaközönséget. A mezőgazdasági statisztikai szolgálat azóta is több irányban bővült. Az ország gazdasági állapotának megfigyelése és a termésadatok gyűjtése céljából hazánk ügybuzgó gazdái közül önkéntes jelentkezés útján összeválogatott jeles tudósítói kar áll a kormány rendelkezésére, melynek száma évről-évre gyarapodik. A gazdasági tudósítók száma ugyanis 1895-ben 875, 1902-ben pedig már 1143 volt.

Van ezenkívül 84 rovarkár-tudósító, ki észleleteivel és jelentéseivel hozzájárul a rovarkárok gyorsabb felismeréséhez, hogy — ha lehet védekezni — hamarább hozzáláthassunk.

A gazdasági tudósítók közérdekű tevékenységük tejesztése érdekében 1902. évi december 3-án Budapesten kongresszust tartottak, melyen számos helyes indítványt tettek és vitattak meg.

A tudósítói kar szorgalmas gyűjtője a gazdasági munkákra, a vetések állására és a termésbecslésre vonatkozó szakszerű adatoknak, melyeket a földmivvelésügyi ministerium összesítve és röviden földolgozva eleinte félhavasoként, 1899. év óta pedig a nyári időszakban 10 naponként a hírlapokban közlétesz. Mikor pedig az összes mezei termés be van már takarítva, október hónap végén, a tudósítók az immár ismert adatok alapján végleges becslést készítenek a lefolyt gazdasági év terméséről. Ezeket a m. k. központi statisztikai hivatal vármegyénként és járásonként földolgozza, úgy kerülnek nyilvánosságra. Az 1900. évben a magyar kormány megegyezésre lépett az Amerikai Egyesült-Államok kormányával, hogy a vetések állásáról szóló tudósításait a nyári hónapokon át távirati uton közlik egymással.

Ugyancsak a tudósítók évről-évre újból összegyűjtik a mezőgazdasági munkabérekre vonatkozó adatokat, ezekből készül évenként a munkabérek statisztikája, mely vármegyék és járáások szerint feltünteti az év négy szakában külön a férfi, női és gyermeknapszámot a szokásos ellátással, vagy ellátás nélkül, ugyszintén magyarázó szöveggel az egyes vármegyékben divó szakmány-munkabéreket.

Ez a statisztikai munkálat, mely már tíz éve folyik, azt mutatja, hogy a gazdasági munkabérek hazánkban országszerte lassu, de fokozatos emelkedésre hajlandók.

Volt ugyanis az átlagos napszám:

Év	Férfi-napszám								Női napszám								Gyermek-napszám							
	tavaszi		nyári		ősz		téli		tavaszi		nyári		ősz		téli		ta-vaszi	nyári	ősz	téli				
	ellátással	ellátás nélkül	ellátással	ellátás nélkül	ellátással	ellátás nélkül	ellátással	ellátás nélkül	ellátással	ellátás nélkül	ellátással	ellátás nélkül	ellátással	ellátás nélkül	ellátással	ellátás nélkül	ellátással	ellátás nélkül	ellátással	ellátás nélkül				
	f i l l é r																							
1891	66	100	102	164	72	118	56	80	46	70	66	100	52	80	40	66	34	48	44	70	36	58	24	44
1892	76	108	132	178	92	128	62	88	54	78	82	114	64	90	46	66	36	52	54	74	42	60	30	46
1893	78	112	128	176	86	128	60	90	54	80	82	116	62	90	46	66	14	54	52	76	40	62	28	46
1894	80	112	134	176	92	126	64	90	56	80	86	116	64	90	46	68	36	54	54	80	40	62	28	44
1895	78	114	130	176	90	126	62	90	54	82	84	116	62	88	44	64	34	54	52	76	38	60	26	46
1896	72	104	100	142	90	122	62	90	50	80	74	108	62	90	46	72	34	54	50	76	44	68	28	46
1897	74	104	110	150	86	118	64	88	52	78	78	112	60	86	42	62	38	54	60	78	44	60	30	44
1898	70	98	100	136	82	114	56	80	50	74	72	102	56	80	38	60	30	46	44	68	34	52	24	40
1899	78	108	132	176	93	127	64	90	56	80	85	116	65	91	45	68	36	54	55	77	42	65	29	47
1900	77	111	129	174	94	127	58	91	56	81	84	116	63	89	46	67	38	54	56	77	43	61	29	46
1901	78	112	127	175	91	127	64	92	56	82	83	119	64	91	48	67	37	55	55	79	42	61	31	47
1902	81	112	130	176	93	128	64	92	56	83	86	118	65	92	48	69	38	57	56	79	42	63	32	48

A társadalomtudományi kérdések egyre növekedő fontossága miatt a munkabérek statisztikája legujabban annak a kutatására is kiterjed, mennyire rug egy-egy mezői munkás tényleges évi keresete az ország különböző vidékein.

A gazdasági tudósítokat az általuk ellátott szolgálat teendőiben köve- tendő irányelvek felől a földmivelésügyi minister által évenként kiadott «Utmutató» tájékoztatja.

Ez a kis könyvecske évről-évre bővebb tartalommal jelenik meg, utmutatás van benne a gazdasági viszonyok helyes szemléléséhez, azonkívül tájékoztatás az egész mezőgazdasági közigazgatásról.

Ausztriával fenforgó gazdasági viszonyaink rendezése alkalmával megállapodás jött létre arra nézve is, hogy külföldön székelő konzuli hivatalaink az ottani gazdasági állapotról szóló időszaki jelentéseiket most már a földmivelésügyi ministerhez is közvetlenül beküldjék. Ezen jelentések részletesen feldolgoztatván, a gazdaközönseget érdeklő közle- mények ugy a földmivelésügyi ministerium hivatalos közlönyében, a «Föld- mivelési Értesítőben», valamint a napi és szaklapokban megjelennek.

Ugyancsak a fentebb említett megállapodások alapján a földmivelésügyi minster az 1900. évben külföldi gazdasági szaktudósítói állásokat szervezett, Magyarország földmivelési és gazdasági érdeke szempontjából fontosabb államok területén. Ezek a külföldi szaktudósítók az illető államokban akreditált cs. és kir. diplomáciai képviselő védelme alatt állanak s annak támogatását bírják, de kizárólag a magyar kormány közegei. Feladatuk, hogy a külföld mezőgazdasági viszonyait és intézményeit — különösen Magyarország kiviteli érdekei szempontjából — tanulmányozzák, és pedig a gyakorlati földmivelés technikai kérdéseiben is, de főleg a közgazdasági politika terén.

A földmivelésügyi minsternek ez idő szerint öt külföldi szaktudósítója van, u. m. Nagy-Britannia és Franciaország területére nézve London; Észak-Németország, Dánia és Hollandia területére nézve Berlin; Délnémetország és Svájc területére nézve München; Románia, Szerbia, Bulgária és Törökországra nézve Bukarest és végül az Orosz birodalomra Szent-Pétervár székhellyel.

A szaktudósítók részben rendes havi jelentéseikben közlik tapasztalataikat, részben pedig fontosabb kérdésekről egyes külön tanulmányokban számolnak be.

E jelentések közérdekű részeit egyrészt a «Földmivelésügyi Értesítő», másrészt az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettel létesített megállapodás alapján ezen egyesület hivatalos lapja közli és ezen kívül a többi gazdasági szaklapok útján is alkalma van a gazdaközönségnek megismerkedni velük.

A ministerium statisztikai osztálya a gabonatermelésben számottevő összes országok vetéseinek állásáról és terméseredményéről — főleg a cs. és kir. konzuli hivatalok közreműködésével — folytonosan adatokat gyűjtöttem és ezek alapján minden év augusztus hó végén jelentés készül a világ gabonatermeléséről, mely jól lehet az ebbeli összes jelentések közül elsőnek jelenik meg, adatainak és feldolgozásának helyességével mindig helytállónak bizonyult. Hogy ezt a külföld is elismeri, tanúsítja az a fönnebb említett csereviszony, mely a termésbecslések közlésére nézve az Amerikai Egyesült-Államok földmivelési minsterével létrejött és a melyhez hasonlóan legutóbb az angol kormány is kérte a vetések állásáról szóló magyarországi tudósításaimat.

Hogy a gazdaközönség a gabonaárakról idejekorán tájékozódjék, a budapesti gabonatózsde árjegyzései — már huzamosabb idő óta — körözvény-távirat alakjában közöltetnek a nagyobb forgalmu városok és községek távirdahivatalaival, melyek ezt könnyen hozzáférhető helyen közszemlére kifüggesztik, évi 40 K előfizetési díjért pedig a távirdaállomás székhelyén lakó egyes feleknek házhoz is kézbesítik

A gabonaforgalom igényeihez képest az ily szolgálatra hivatott távirda-

állomások számát a kereskedelemügyi minister 1898-ban 82-ről 157-re, 1899-ben pedig 383-ra emelte föl.

Az 1895. évi VIII. t.-cz. alapján tüzetes mezőgazdasági statisztika készült, kiterjeszkedve nemcsak az egyes gazdaságok területének és egész felszerelésének följegyzésére, valamint a hasznos házi állatok számba vételére, hanem a községek és járások általános gazdasági viszonyaira is.

Az összeírás alkalmával minden egyes gazdaságról külön kérdőív állítottatott ki, mely a tudakolt adatok nagy számánál fogva egész füzetet képezett s az egyes gazdaságoknak valóságos monografiáját képezte. Azonkívül a kevésbé egyéni, inkább általánosabb jellegű adatok községi és járási kérdőívekbe jegyeztettek. Az óriási nyersanyagot a m. kir. központi statisztikai hivatal dolgozta fel és az országos felvétel eredményeit tartalmazó forrásmű, mely az adatok táblázatos közlésén kívül az eredményeket tudományosan is ismerteti, az 1897—1900. években 5 terjedelmes kötetben 526 folió iven jelent meg.

A nagy munkálat, melynek létesülésével a szakkörökben, a közvéleményben és a törvényhozás mindkét házában több alkalommal kifejezésre jutott régi óhajlás teljesült, bizonyára mélyen érzett és már égetővé vált szükségét pótol, mert nemcsak hiteles összehasonlító alapul kínálkozik minden későbbi felvétel számára, hanem megbecsülhetetlen utmutatóul is szolgál mindazoknak, kik Magyarország mezőgazdasági érdekeinek előmozdításán munkálkodnak.

Az első kötet községenként részletezve tünteti föl azokat a legfontosabb adatokat, melyek általános érdeklődésre tarthatnak számot s melyek gyakran éppen ily községenkénti részletezésben közigazgatási intézkedéseknek szolgálhatnak alapjául. Ismerteti e kötet községenként a gazdaságok területének megoszlását miveltési ágak szerint, továbbá a házilag kezelt tulajdon, valamint a haszonélvezeti és haszonbéres birtok kiterjedését, az állatállományt, az állatoknak a kor, ivar és fajták szerinti részletezésével, az ígás fogatok számát az igaerő számának, nemének megkülönböztetésével, a gyümölcsfák számát, nemkülönben a biztosításra, a gazdasági iparvállalatokra és az alkalmazott műtrágyákra vonatkozó adatokat.

A második kötetet a Gazda-Czimtár foglalja el, mely egyénenként mutatja ki a 100 holdon felüli gazdaságokat a területnek miveltési ágak szerinti megoszlásával, az alkalmazott cselédekkel, állatállománynyal és gazdasági gépekkel együtt, annak feltüntetésével, hogy tulajdonos, bérlő, vagy haszonélvező kezeli-e a gazdaságot.

A mű 3-ik kötetében közölt adatok az eddig oly sajnosan nélkülözött jó aratási statisztikához szolgáltatnak alapot, amennyiben a bevetett területek nagysága valamennyi terményre nézve hitelesen megállapítottván, az évi termést pontosabban lehet kiszámítani, mint korábban, midőn

a fölvetélből sok termény kimaradt s az adatgyűjtés körébe vont termények vetési területét csak megközelítő becslés állapította meg.

Nem kevésbé fontos, sőt talán az összeírás feldolgozott eredményeinek legbecsesebb része a mezőgazdasági üzemek statisztikája, mely a nagy forrásmű negyedik kötetét foglalja el. A nagyság szerint különböző kategóriákba tartozó birtokok nemcsak a területtel és miveltési ágakkal kombináltattak, hanem az összes gazdasági felszereléssel, állatállománnyal, sőt még a birtok birtoklásának jogcímeivel is. Élénk világot vetnek ezen adatok a kis-, közép- és nagybirtok üzemére, egymáshoz való arányára és azon állásra, melyet az ország gazdasági életében elfoglalnak, mely viszonylatokban nemcsak mezőgazdasági, hanem szociális szempontból is figyelmet érdemelnek.

Az utolsó kötetben kiváló figyelmet érdemelnek a közös erdők és legelők s a közös legeltetés feltüntetésére szolgáló adatok. Állattenyésztésünk, főleg népies állattenyésztésünk szempontjából igen becses adatok ezek. Közli továbbá e kötet az állatok súlyára és értékére vonatkozó adatokat is, kimutatja a tehének fejési eredményét úgy átlagban, valamint az összes mennyiség szerint, végül kimutatja a vetőmag-szükségletet, külön a szórógéppel és kézzel s külön a sorvetőgéppel való vetésnél. Tájékoztatót nyújt a korlátolt forgalmu birtokról is. Ugyanebben a kötetben van a magyar mezőgazdasági szakirodalomnak teljes bibliográfiája, s azonkívül 17 darab színes grafikai melléklet, mely szemléltetővé teszi a legérdekesebb mezőgazdasági adatokat.

Ebből a vázlatos ismertetésből is kitűnik, hogy akár az adatok nagy tömegét, akár a feldolgozás nehézségeit tekintve, az új mezőgazdasági statisztika oly nagyobb szabású munka, mely teljesen megfelel a törvényhozás intencziójának. A törvényhozás áthatva a feladat fontosságától, az 1895 : VIII. t.-cz.-kel 600.000 korona rendkívüli hitelt nyitott és később az egybegyűlt dus anyagnak agrárpolitikai és szociálpolitikai vonatkozásban való tüzetesebb feldolgozása céljából, az 1899. évi költségvetésben 40.000 korona póthitelt engedélyezett a magyar mezőgazdasági statisztika megteremtésére. Ezt az összeget a nagy statisztikai műnek grafikonokkal való ellátása céljából a ministertanács — a törvényhozás utólagos jóváhagyásával — még 14.000 koronával fölemelte.

A vetésterületek adatait a központi statisztikai hivatal az 1899—1900. évben a községi elöljáróságoktól gyűjtött adatokkal helyesbitette. E felvételtől kitűnt, hogy 1895 óta valamennyi fontosabb terményünk vetésterülete növekedett, főleg a legelő és ugar rovására, más szóval: mezőgazdaságunk intenzívebb lett.

A mezőgazdasági statisztikai szolgálat további fejlesztése érdekében a földmiveltésügyi miniszter az 1900. év végén szaktanácskozmányt tartott, mely azt az óhajtást fejezte ki, hogy

1. a vetési területek három évenként a községi előjáróságoktól gyűjtött adatok alapján újból állapittassanak meg, az időközi nagyobb változások pedig az évi termésbecslések megállapításánál, a gazdasági tudósítók jelentései alapján, számításba vétessenek;

2. a külföldi valamint a belföldi fontosabb gabonapiacok árulámzásairól a gazdaközönség tájékoztatást nyerjen;

3. a kereslet és kínálat viszonyaira legnagyobb befolyást gyakorló, ellenőrizhető gabonakészletek mennyisége lehetőleg nyilvántartassék.

E kívánalmak teljesítése a gazdaközönségnek figyelemre méltó érdeke lévén, megvalósításuk érdekében a m. kir. központi statisztikai hivatal a vetési területekről ezentul három évenként adatokat gyűjt a községi előjáróságoktól, az időközi nagyobb változásokról pedig a gazdasági tudósítók évenként jelentést tesznek. A piaci árak és a gabonakészletek nyilvántartása a közelebbi jövő feladata lesz.

SZŐLÉSZET ÉS BORÁSZAT.

I. Szőlőmivelés.

A szőlőmivelésnek Magyarországon a filloxera megjelenéseig csak mellékes gazdasági kultúra szerepét tulajdonították. Jó fekvés és hegyvidékeinknek nagyobbára vulkanikus kőzetekből alakult talaja biztosították a szőlő nedvének a tüzet s a testet, a völgyek párái kifejlesztették a zamatot, szóval a természet ösereje előállította a magyar bort a maga avitikus eredetiségében, de emberi munka, szakértelem kevéssel járult hozzá a termény tökéletesítéséhez.

622.000 hold termett $4\frac{1}{2}$ —5 millió hektoliter bort, tehát 1 hold 7·25—8 hektoliter átlagot. Ez érthetővé teszi, hogy a szőlőmivelésnek sem közgazdaságunkban, sem az egyéni gazdaságokban nem tulajdonították azt a jelentőséget, a melyet ez a gazdasági ágazat az elsőrendű bortermő országokban: Francia-, Olasz- és Spanyolországban, Portugáliában stb. vivott ki magának. Az állam gondoskodása nem terjedt ki a szőlőmivelésre s a szőlőmivelés érdekeinek előmozdításával a kormány egyáltalán nem foglalkozott sem szerves intézkedésekkel, sem intézményszerűen. Pedig Magyarország elsőrendű borvidékeinek bora — anyagára nézve — mindig oly kiváló terménynek ismertetett el, a mely vetekedett a világ legkitünőbb boraival.

A filloxera megjelenése és elterjedése s a legkitünőbb szőlőhegyeink elpusztulása ébresztett csak teljes tudatára annak, mily nagy jelentősége van a szőlőmivelésnek hazánk gazdasági organizmusában.

Csak a mikor a termőszőlők az ország elsőrendű borvidékein: a Balatonmelléken, Méneshegyfalján, Tokajhegyfalján, az Érmelléken, Szegzárd, Eger és Villány vidékén stb. elenyésztek, s a hajdan jólétnek örvendő hegyvidékeken tanyát ütött a nyomor, az addig a szőlőmivelésre, mint egyedüli vagy legalább is főkereseti forrásra utalt lakosság elszegényedett s a kivándorlás és néptelenedés mind nagyobb arányokat öltött, — akkor eszmélt fel az ország s a gazdaközönség abból a nyugalmas közönyből, a melylyel az addig létezett szőlőmivelés országos jelentőségét

szemlélte, — csak akkor kezdett tért hódítani az a meggyőződés, hogy a szőlőmiveléssel mint országos fontosságú gazdasági ügygyel kormányoknak s a társadalomnak egyaránt foglalkoznia kell.

Ezzel a szőlőmivelés ügyének állami gondozása és intézése a kormányzati feladatok sorába iktattatott s csak ettől kezdve szólhatunk állami tevékenységről a szőlőmivelés terén, úgy hogy a szőlőmivelés ügye — gazdaságpolitikai vonatkozásaiban — a filloxeravész ellen való küzdelemmé tömörül nemcsak, hanem azzal jóformán teljesen azonosul.

Magyarország eredeti szőlőterülete, a filloxera megjelenése előtt, 5570 község határában 622.488 kat. hold volt.

Az 1895. év végéig a filloxera jelenléte	---	---	---	2544 község
az 1896—1902. években további	---	---	---	683 «
határában állapított meg. Az 1902. év végén tehát	---	---	---	<u>3227 község</u>

határa, vagyis a szőlőmiveléssel foglalkozó községek 55·9%-a volt megfertőzve.

Ez a szám azonban nem fejezi ki a pusztulás terjedelmét, mert az összefüggő nagyobb szőlőtestek éppen azon községek határaiban vannak, a melyeket a filloxera ellepett, úgy hogy ezekben a határokon aránytalanul több kötött talajon levő szőlő pusztult el, mint a mennyi ilyen szőlő a filloxera által még meg nem támadott határokon fennáll.

Az eredeti szőlőterület ugyanis a filloxera megjelenése előtt	---	---	---	---	622.488 k. hold volt.
---	-----	-----	-----	-----	-----------------------

Ebből elpusztított a filloxera az 1902. év végéig	---	---	---	444.333 k. holdat,
vagyis az eredeti szőlőkből ma csak	---	---	---	<u>178.155 k. hold</u>

áll még fenn.

Ebből a 178.155 holdból azonban mintegy 78.000 hold (44·4%) a filloxera terjedésének ellentálló (immunis) homoktalajon van, kerek számban tehát csak 100.000 hold az az eredetiből még fennálló szőlő, a mit a filloxera még megtámadhat és elpusztíthat.

Ha ezzel a filloxera által már elpusztított szőlőterület térfogatát (444.333 holdat) összehasonlítjuk, arra az eredményre jutunk, hogy a filloxera a kötött talajon levő, tehát az ezen rovar által megtámadható szőlőknek már több mint 80%-át elpusztította.

A fentebb említett 444.333 hold azonban ma már többé nem mind elpusztult szőlő, mert annak tekintélyes része már újra termőszőlővé alakított.

Mindenekelőtt meg kell itt emlékezni arról a működésről, a mely a filloxera által megtámadott szőlők, általában a szőlőmivelés *fentartására* irányult.

Ez két irányban nyilvánult, illetőleg a mi viszonyaink közt kétféle módon lehetséges, még pedig:

a) a filloxera által megtámadott szőlőknek *kötött talajon* a szénkénegezési eljárás alkalmazása mellett való fentartásával és

b) a szőlőmivelésnek a filloxera terjedésének ellenálló (immunis) homoktalaju területekre legalább részleges átutalásával s a szőlőmivelés kulturájának ezen a talajon való fentartásával.

Szénkénegezés.

Alig magyarázható s alig érthető meg, hogy kezdetben miért idegenkedtek annyira a szőlőmivelők a szénkéneggel való ugynevezett gyéritő eljárás alkalmazásától s idegenkedtek akkor, a mikor ezzel a kezeléssel még sok ezer holdat lehetett volna a filloxera pusztításától megmenteni, illetőleg a filloxera támadása daczára fentartani.

Hasztalan volt a szénkénegek kedvezményes áron kiszolgáltatása, hasztalan a szénkénegezési mintatereken elért eredmények bemutatása, hasztalan az adókedvezmény, a melyet az állam a szénkénegezési eljárással fentartott szőlőkre nézve adott (1891: I. t.-cz.), a szénkénegezés több mint egy évtizeden át nemcsak hogy nem terjedt, hanem egyáltalán alig alkalmaztatott említést érdemlő kiterjedésben.

Az 1886—1895. évek egyikében sem ért el az évi szénkénegfogyasztás 4000 métermázsát. Ezen időszakban legnagyobb volt a fogyasztás az 1891. évben (3897 métermázsa), a többi években pedig csak 2500—3000 métermázsa közt ingadozott, hol emelkedő, hol ismét minden látható ok nélkül hanyatló tendenciával. Az igénybe vett szénkéneget az 1895. évben 17 raktár szolgálta ki a szőlőmivelőknek.

Látva a sikert, a melyet a szénkénegezéssel elérni nem lehet, a földmivelésügyi minster szükségesnek látta oda hatni, hogy a szőlőmivelők a szénkénegezési eljárást ott, a hol ezt czélszerűen lehet a már megtámadott, de még megmenthető szőlők fentartására minél nagyobb kiterjedésben és minél általánosabban alkalmazzák.

E célból három irányban intézkedett, még pedig:

1. a szénkénegezés forrásainak könnyebben hozzáférhetővé tétele céljából a raktárakat, ugyszintén

2. a szénkénegezés eredményének több helyen *meggyőzően* való szemléltetővé tétele érdekében a szénkénegezési mintatereket megfelelően szaporította,

3. a szénkénegetermelés fokozásáról, vagyis az egyetlen hazai gyárnak (Zalatnán) nagyobb és nagyobb kibővítéséről gondoskodott.

Az 1895. évben volt az országban 17 szénkénege-raktár, az 1903. évben volt 65 vagyis a raktárak száma az 1896—1903. években majdnem megnégyesződött.

A szénkénegezési mintatereket nemcsak az e célra külön kiszemelt és kezelt szőlőrészekkel, hanem azzal is szaporította a minister, hogy az egyházaknak és helylyel-közzel községeknek is ingyen szolgáltatott ki szénkéneget szőleik fentartására.

Ezen intézkedések hatása alatt a szénkénegezési eljárás folyton terjed s a szénkénegefogyasztás fokozatosan növekszik; az

1895. évben	---	---	---	---	2.916	métermázsa
1896. «	---	---	---	---	4.819	«
1897. «	---	---	---	---	6.157	«
1898. «	---	---	---	---	10.639	«
1899. «	---	---	---	---	13.379	«
1900. «	---	---	---	---	18.017	«
1901. «	---	---	---	---	26.760	«
1902. «	---	---	---	---	34.888	«

szénkéneget használtatott el.

Az 1903. évben szeptember hó végéig 34.343 métermázsa utaltatott a szénkénegraktárakba.

A szénkénegyártás fokozása érdekében a pénzügyminister, a ki a földmivelésügyi minister tevékenységét ezen a téren is mindig a legnagyobb előzenyességgel támogatta, a zalatnai gyárat több ízben tetemesen kibővítette.

Ennek a gyárnak termelési képessége az 1895. évben 8000 métermázsa volt; a mai termelési képessége évi 28.000 métermázsa.

Az 1901. évben a pozsonyi Dynamitgyár is berendezett szénkénegyártási üzemet, ugy, hogy most már két gyár van az országban, a mely szénkéneget előállításával foglalkozik.

A szénkéneget kiszolgáltatásánál az állam minden métermázsa felhasznált szénkénegnél mintegy 8 K értékű támogatást ad a szőlőbirtokosnak, a mi abból áll, hogy a földmivelésügyi tárca a szénkéneget nagyobb (korábban 36, majd 34 és 32, jelenben 30 K métermázsankénti) árban veszi át a gyártól és állandóan 30 K-ért szolgáltatja ki a szőlőbirtokosoknak. Jelenleg tehát a raktári ár a gyári árral egyenlő ugyan, de azelőtt az árkülönbözetet, a szénkéneget a raktárakba s az üres hordóknak a zalatnai gyárba való visszaszállítása költségét pedig ma is a földmivelésügyi tárca viseli. Ugy szintén a szénkéneget tartalmazó vashordók, a melyekben pedig tetemes befektetési összeg hever, külön díj felszámítása nélkül kölcsönöztenek a szőlőbirtokosoknak. Hogy pedig a gazdaközönség a szénkénegraktárakból lehetőleg csekély költséggel szállithassa el szükségletét, az államvasutak a szénkéneget kis mennyiségben való szállítására ugyanazt a díjtételt alkalmazták (az A. oszt. díjtételt), a mi eredetileg csupán a teljes kocsirakományokra volt engedélyezve. Ez a kedvezmény közel 40%-nyi díjmérséklést jelent. Az 1898. évben a szénkénegeküldeményekre még újabb 50%-nyi s az üresen visszaszállítandó hordókra 10%-nyi díjmérséklés lépett életbe

A szénkénegezés az erre alkalmas, vagyis az oly talajokon, a melyeken a szőlőknek az amerikai fajtájú alanyokon készült oltványokkal való felujítása eredménnyel nem foganatosítható (főleg a talaj nagyobb mésztartalma miatt), de a melyeken a szénkénegezési eljárás teljesen sikeresnek bizonyult, még nagy szerep betöltésére van hivatva szőlőmivelésünkben, mert annak alkalmazásával már nem szorítkoznak többé csak régi ültetésű szőlők fentartására, hanem a megfelelő talaju területeken mind nagyobb-nagyobb kiterjedésben teljesítenek hazai fajtájú szőlővesszőkkel új ültetéseket a filloxera által kipusztított területeken szénkénegezéssel való rendszeres kezelésre. Ennek a miveletnek eddigi eredménye nemcsak teljesen kielégítő, hanem kecsegtető is a jövő fejlődésre nézve. A szénkénegefogyasztás nagymérvű fokozódása az utolsó három évben nem csekély részben tulajdonítható az ilyenmü új ültetéseknek.

Homoki szőlők.

Abban a válságban, a melybe a hegyvidéki (kötött talaju) szöleinket a filloxera támadása sodorta, a szőlőmivelés konzerválásának másik módozatául ennek a gazdasági kulturának részben az immunis homoktalaju területekre való átutalása kínálkozott. Fontos és hálás feladat jutott e tekintetben az előbb kevésre becsült homoknak, mert egyes szőlőfajtáink már-már enyészőben voltak és talán nyomtalanul eltűntek volna, ha az illető fajták vesszőit nem ültethettük volna át a homoktalajokra, a hol, a filloxera támadásának veszélyétől menten, tovább szaporíthatók és bennük szőlőkulturánk kiváló egyedei fentarthatók voltak.

Ebben áll első sorban a homoki szőlőmivelés jelentősége s ez volt legfőképen a hivatása annak a 200 holdas homoki szőlőtelepnek is, a melyet az állam másfél évtizeddel ezelőtt Kecskemét határában tétesített. Később, mikor egyrészt a hegyvidéki szőlők felujítása már megkezdődött s ezzel jellegzetes szőlőfajtáink fenmaradása amerikai fajtájú alanyokon készült szőlőoltványokkal a hegyi szőlőkben is biztosítva volt, de másrészt a hegyi szőlők rohamos pusztulása s a felujítás lassu haladása következtében az eredeti szőlőterületek termése nagyon megcsappant, az a kiségitő szerep, a melyet a homoki szőlők — az általános szőlőmivelés szempontjából — addig betöltöttek, mindinkább átalakult, a homoki szőlőmivelés jelentőségében mindinkább emelkedett, míg napjainkban egész vidékek elsőrendü gazdasági foglalkozását képező, önálló kulturává fejlődött.

Azok a homoki szőlőtelepítések, a melyek a deliblati homokpusztán, Örszentmiklóson (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében), Pazonyban (Szabolcs vármegyében), Kőkuttapazdon és Balatonkeresztúron «Mária-

telep» név alatt (Somogy vármegyében), Császáron (Komárom vármegyében), Ondódon és Bokodon (Fejér és Komárom vármegyékben) az állam kezdeményezéséből, vagy közvetítésével mintegy tiz évvel ezelőtt összesen 7329 kat. holdon kezdettek meg, az utolsó hat évben (1896—1902.) kielégítő módon fejlődtek s ma már teljes termésben vannak. Az ezekre a telepekre befogadott szőlőmivelők legnagyobb részben kiscgazdák, a kik a nekik jutott $\frac{1}{2}$ —2 hold szőlőt kedvvel és jó sikerrel is mivelik. Termésük rendszerint nemcsak jelentékeny tényező az illető kiscgazdák életfentartásában, hanem még marad is belőle némi csekély fölösleg — vagyongyűjtésre.

A homoki szőlők létesítésének kielégítő haladása mellett nem lévén szükség többé arra, hogy a kecskeméti Miklós-telepen a régi jó szőlőfajták fentartása és szaporítása céljából a fősuly továbbra is a vesszőszaporításra helyeztessék, a földmivelésügyi minister ennek további üzemét a létesítések eléje tűzött második főcélra, t. i. a homoki szőlők és különösen a homokon termelt borok okszerű kezelésének tanulmányozására s a szakismereteknek e téren való fejlesztésére irányította s e végből a nevezett telepen az 1900. évben vinczellériskolát állított fel.

Ugyanezt a célt, t. i. a szükséges szakismeretek terjesztését szolgálja az az intézkedés is, hogy «Homoki szőlőmivelés» czimmel immár második kiadásában megjelent, népszerű modorban irt kézikönyvet bocsáttatott közre, a melyet a földmivelésügyi minister, mint általában minden kiadványát, ingyen szolgáltatja ki a lelkészeknek, tanítóknak, gazdasági egyesületeknek gazdaköröknek stb.

Az immunis homoktalaju területen a filloxera megjelenése óta keletkezett új szőlők térfogata:

- a) az 1880—1895. évekből származólag (15 év alatt) 34.033 hold
 b) az 1896—1902. « « (7 év alatt) 56.632 «

az 1880—1902. évekből összesen 90.665 hold,

vagyis az utolsó hét év munkája ezen a téren messze túlhaladja az előbbi tizenöt éviét.

A homoki szőlőmivelés jövője ezen talajok kellő trágyázásától függ. Ha szőlőmivelőink homoki szőlőiket nem fogják gondos és kielégítő trágyázásban részesíteni, nagy csalódás érheti azokat, a kik a homokból a termőerő fentartása és fokozása — tehát javítás és hozzájárulás — nélkül nagy termésekre számítanak.

Szőlőfelujítás.

Attól kezdve, hogy a filloxera a múlt század utolsó előtti évtizedében az ország szőlőhegyeiben megjelent, az 1895. évig csak csekély jelentőségű és hatású és kis terjedelmű intézkedések tétettek és csak

kezdetleges műveletek hajtattak végre mind az állam, mind a társadalom érdekelt tényezői részéről az enyészetnek indult szőlőgazdasági kultúra föllevenítésére.

Az 1896:V. t.-cz., mely a filloxera által elpusztított szőlők felújításának előmozdítására alkottatott, jelzi a fordulópontot a szőlőművelés súlyos válságában, mert ez a törvény a mellett, hogy a szőlők addig kételkedéssel fogadott helyreállításának technikai és gazdasági lehetőségét hivatalosan elismerte s az állam tekintélyének latba vetésével mint gazdasági programot proklamálta, megadta egyszersmind az eszközöket is:

a kormánynak arra, hogy tervszerű működéssel állítsa elő a gazdaközönség számára a szükséges kellékeket az elpusztult szőlők felújítására, a gazdaközönségnek pedig arra, hogy — a mit önerejéből előteremteni nem volt képes — a felújítási művelet nagy befektetési költségét a jövő terhére előlegezhesse.

Ezen kettős irány az, a mely az 1896:V. t.-cz. rendelkezéseiben érvényesül.

Az idézett törvény rendelkezései ugyanis a teendő intézkedéseket két csoportra osztják, az első csoportba sorozván azokat a feladatokat, a melyek megoldását a törvényhozás közvetlen állami ténykedéssel kívánta biztosítani.

Az ezen első csoportba tartozó intézkedések tekintetében a törvény arra utasítja a földművelésügyi ministert, hogy:

1. A felújításhoz szükséges szőlővesszőknek és szőlőoltványoknak nagy mennyiségben való termelését és jutányos áron való kiszolgáltatását biztosító intézkedéseket tegyen;

2. az új irányú szőlőművelés ismereteinek népszerű terjesztése végett rendszeres tanfolyamokat szervezzen;

3. A székesfőváros határában vagy közelében a szőlőművelés céljaira szolgáló központi kísérleti állomást szervezzen és kísérleti telepet esetleg telepeket rendezzen be;

4. a felújított szőlők vidékein mozdítsa elő a pinczeegyletek felállítását.

A szőlővesszők és szőlőoltványok nagy mennyiségben való termelése eszméjének a földművelésügyi minister kezdetben a társadalmi tényezőket és magánvállalkozókat igyekezett állami támogatás nyújtásával és megfelelően megállapított jutalmazási rendszer alkalmazásával megnyerni.

Ez a törekvés azonban nem vezetett kellő eredményre, mert keletkeztek ugyan vállalati telepek szőlőoltványok termelésére, de üzemét a legtöbbje már három év múlva megszüntette. Ennek a magyarázata abban van, hogy a szőlőoltványok termelése csak akkor nyereséges vállalat, ha a vállalkozó az oltványokat viszonylag nagy áron értékesítheti, oly áron, a melyet a szőlőt ültető gazda nem tud, vagy nem hajlandó megadni.

Igy, minthogy az ily vállalati telepek fennállásának feltétele, t. i. a szőlőoltványoknak nagy áron való értékesítése, nem volt összeegyeztethető azzal a másik követelménnyel, a melynek teljesítését a törvény szintén rendeli, t. i. hogy a szőlőmivelők olcsó áron juthassanak szőlőoltványokhoz, ezen érdekelletét nyilvánulásáról természetesen a kisebb érdekek — a vállalkozók érdekének — kellett háttérbe szorulnia s a nagyobb érdek — a szőlőmivelők érdeke — nyomult előtérbe.

Ez a helyzet a természetes fejlődés fonalán az állami termelés rendszeréhez vezetett át, mert csak az állam képes és van — a mi viszonyaink közt — hivatva arra, hogy a szőlők felujításához szükséges amerikai fajtájú szőlővesszőket és oltványokat minden nyereség nélkül önköltségen, sőt — ha kell — némi veszteség viselésével is szolgáltatssa a szőlőbirtokosoknak s hogy, mert a nyereségre való törekvés teljesen hiányzik, csak feltétlenül jó és megbízható anyagot adjon ki, a mi a vállalkozóknál nem volt mindig elérhető.

Azt a teret tehát, a melyről a társadalmi s a magánvállalkozás visszavonult, elfoglalta az állam, és azt, hogy az állami tevékenység e tekintetben az 1896: V. t.-cz. életbelépte óta minő terjedelmet öltött, az alábbi néhány számadat világítja meg.

Amerikai fajtájú szőlővessző és oltvány termelésére állami telep volt az 1895. évben 10 helyen, összesen 228 kat. hold területtel; ma van az ország minden nevezetesebb borvidékén 46 helyen, összesen 1760 kat. hold területtel.

Az állami szőlőtelepeken termelt az 1895. évben 4 millió amerikai szőlővessző. A jelenben fennálló telepek termőképessége, mihelyt valamennyi telep a kellő kort eléri, 40—50 millió.

Szőlőoltvány készült az állami telepeken az 1895. évben egy fél millió, jelenben készül 12 millió.

Az oltványkészítésre nézve azonban ez még nem végső határa a termelési képességnek, hanem a termelés még jelentékenyen fokozható, megkétszerezhető, sőt megháromszorozható lesz, sőt a legújabb időben megejtett kutatások és vizsgálatok nyomán alkalmazandó módszerekkel elérhető lesz az is, hogy az oltványoknak az eddiginél sokkal nagyobb százaléka fog sikerülni s a mi földolog, hogy az előállítási költség apasztható s azzal egyezően az eladási ár is mérsékelhető lesz.

Az amerikai szőlővessző termelésére és szőlőoltványok előállítására szolgáló állami szőlőtelepek számát, elhelyezését s az egyes telepek kiterjedését az alábbi kimutatás tünteti fel.

Sorszám		Az állami amerikai szőlőtelep							
		f e k v é s e		k i t e r j e d é s e					
		v á r m e g y e	k ö z s é g	anyatelep		oltványiskola		összesen	
				hold	□-öl	hold	□-öl	hold	□-öl
A) Régi telepek:									
1	Kis-Küküllő	Ádámos	20	—	10	—	30	—	
2	"	Zsidve	4	—	4	—	8	—	
3	Tolna	Gyöng	0	—	—	—	20	—	
4	Alsó-Fehér	Nagyenyed	3	—	—	—	3	—	
5	Kolozs	Nagysármás	6	—	—	—	6	—	
6	Pozsony	Pozsony	20	—	4	—	24	—	
7	Zala	Tapolcza	34	—	6	—	40	—	
8	Zemplén	Tarcsal	68	800	—	—	68	800	
9	Torda-Aranyos	Torda	34	—	—	—	34	—	
10	Zemplén	Sárospatak	—	—	30	—	30	—	
			209	800	54	—	263	800	
B) 1897/98. évben létesített telepek:									
1	Baranya	Pécsvárad	14	—	12	—	26	—	
2	Bihar	Jankafalva	19	—	—	—	19	—	
3	"	Margitta	11	—	7	846	18	846	
4	"	Örvénd	8	—	6	260	14	260	
5	Borsod	Mezőkövesd	10	—	10	—	20	—	
6	Gömör és Kishont	Putnok	11	—	14	—	25	—	
7	Heves	Eger	26	400	—	—	26	400	
8	Nógrád	Romhány	14	1294	4	854	19	548	
9	"	Szirák	8	693	5	1360	14	453	
10	Nyitra	Nyitra	7	—	8	167	15	167	
11	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Szentendre	12	—	8	57	20	57	
12	Pozsony	Modor	14	—	6	—	20	—	
13	Szilágy	Szilágycseh	8	100	—	—	8	100	
14	"	Szilágysomlyó	26	1400	7	—	33	1400	
15	"	Tasnád	27	—	—	—	27	—	
16	Temes	Temesrékás	21	—	20	—	41	—	
17	Tolna	Bonyhád	8	1416	8	—	16	1416	
18	"	Szegzárd	9	1200	—	—	9	1200	
19	Veszprém	Somlyóvásárhely	11	—	10	—	21	—	
20	Zala	Balatonfüred	16	—	4	305	20	305	
21	"	Zalaegerszeg	8	—	8	—	16	—	
			292	105	139	649	431	754	
C) 1898/1899. évben létesített telepek:									
1	Alsó-Fehér	Alvincz	15	—	8	—	23	—	
2	Bereg	Mezőkászony	8	—	8	—	16	—	
3	Heves	Pásztó	10	—	6	—	16	—	
4	Hont	Tesmag	10	—	10	—	20	—	
5	Sopron	Széleskut	7	800	10	—	17	800	
6	Szatmár	Szinyérváralja	25	—	18	—	43	—	
7	Temes	Fehértemplom	10	—	10	—	20	—	
8	Ugocsa	Nagyszőlős	12	1426	8	928	21	754	
9	Ung	Szerednye	10	—	10	—	20	—	
10	Zala	Stridó	20	—	12	—	32	—	
			128	626	100	928	228	1554	
D) Az 1899/1900. évben létesített telepek:									
1	Bars	Léva	8	—	8	—	16	—	
2	Esztergom	Esztergom	10	—	10	—	20	—	
			18	—	18	—	36	—	
E) Az 1899. évben állami kezelésbe visszavett telepek (csak a szőlőművelésre és illetőleg oltványkészítésre használt területeket számítva):									
1	Arad	Paulis-Baraczká	500	—	300	—	800	—	
2	"	Lippa-Baraczká							
3	"	Arad (csálai erdő)							
Összesen			1147	1529	611	1577	1759	1506	

Az állami telepek a termelt szőlővesszőket és szőlőoltványokat az önköltségnek megfelelő átlagos árban szolgáltatják ki a szőlőbirtokosoknak. Egyházak, lelkészek, tanítók, községek és kiscgazdák, a folyamodók helyzetéhez mérten, 20—90% árelengedésben részesülnek.

Ily (kedvezményes) módon kiszolgáltatott az

	szőlővessző	szőlőoltvány
1896/7. évben --- --- ---	1,163.000	150.000
1897/8. « --- --- ---	2,122.000	210.000
1898/9. « --- --- ---	2,482.000	290.000
1899/900. « --- --- ---	2,548.000	331.000
1900/1. « --- --- ---	3,025.000	516.000
1901/2. « --- --- ---	16,306.000	1,576.000
1902/3. « --- --- ---	16,416.700	777.800
vagyis az utolsó hét év alatt összesen	44,062,700	3,850.800
szőlővessző, illetőleg szőlőoltvány.		

Az ezek kiszolgáltatásánál adott kedvezmény értéke kerek számban egy millió kétszáz ezer korona.

Az állami szőlőtelepeken rendelkezésre állott készletekből — az 1896 : V. t.-cz. rendelkezéseinek és célzatainak megfelelően — első sorban az elsőrendű hegyvidékek szőlősgazdáinak szükséglete elégített ki. A síkvidékek kötött talaju területeinek szőlővel való beültetését általános közgazdasági szempontból hátrányosnak kell jeleznünk, mert ezek a területek célszerűen hasznosíthatók más gazdasági műveléssel is, bort ellenben rendszerint csak silány minőségűt teremnek, a mely rontja a borárakat, megnehezíti a magyar bor hanyatlott hírnevének helyreállítását s e mellett a fogyasztónak sincs öröme. A helyes irány most, hogy a felújított s az egészen újonnan létesített szőlők termésbe jönnek s rövid idő múlva nagy mennyiséget fognak szolgáltatni, csak az lehet, hogy a termelés a minőség emelésére törekedjék. Különösen szükséges ez, ha figyelembe vesszük, hogy a bortermő országokban, főként közönségesebb tömegborokban, már-már ijesztő arányu tultermelés van.

Ezért szükséges az 1896 : V. t.-cz. 5. §-ában foglalt annak a rendelkezésnek a megfelelő és körültekintő alkalmazása, mely kimondja: hogy «azokban az előnyökben, a melyek ebből a törvényből a szőlőművelésre származnak, csak az eddigi hegyvidékeken levő oly területek részeltetendők, a melyek szőlőültetvényeit a filloxera már elpusztította vagy pusztítja és ez előnyök kizárólag az ilyen területeken volt szőlők felújítására nyújthatók, illetőleg vehetők igénybe». Ehhez képest az amerikai fajtájú szőlővesszőket és szőlőoltványokat az állami telepek rendszerint csak az

1896: V. t.-cz. rendelkezései alá eső elsőrendű hegyvidékeken levő szőlőterületek birtokosainak szolgáltatók ki.

Azon további követelménynek, a mely a fenti 2. pontban érintetett, ötféle módon és uton kívánt a földmivelésügyi minister eleget tenni, még pedig:

a) népszerű tanfolyamok tartása által tetszés szerinti számban megjelenő szőlőmivesek számára.

Ezek a tanfolyamok vagy télen — a mezőgazdasági munkák szünetelése idején — tartatnak meg, a mikor a kerületi szőlészeti és borászati felügyelő valamely községben megjelenik és 4—5 napon át magyarázza és demonstrálja az összegyűlt szőlőmiveseknek különösen azokat a szőlőmivelési kérdéseket és eljárásokat, a melyek az illető vidékre nézve kiválóbban fontosak. Vagy tartatnak ezek a tanfolyamok a tenyészeti időszak alatt minden fontosabb szőlőmivelési munka idejében akként, hogy a kerületi szőlészeti és borászati felügyelő a szőlőben magyarázza és mutatja is meg gyakorlatilag, hogy az illető munkát miként kell végezni s ebbe az érdeklődő szőlőmiveseket be is gyakorolja.

Noha tagadhatatlan, hogy ezeknek a tanfolyamoknak is van üdvös hatásuk, mert a szőlőmivelés ismeretét általánosságban terjesztik és népszerűsítik, ezek megtartásától sajátképen még sem lehet méltán egyebet várni, mint az érdeklődés felébresztését, vagy ébrentartását. Ezen hivatásuknak ezek a tanfolyamok meg is felelnek, mert míg például az 1890—1895. években évenként 15.000—18.000 szőlőmives vett a tanfolyamokban részt, addig az 1896—1902. években jelentékeny emelkedés mutatkozik, úgy hogy az 1899-ben megtartott 753 tanfolyam résztvevője már 29.500, az 1900-ban megtartott 648 tanfolyam résztvevője 49.000, az 1901-ben megtartott 1454 tanfolyam résztvevője 52.420, az 1902-ben tartott 1412 tanfolyam résztvevője pedig 52.893 volt.

Ezen időszaki tanfolyamok magasabb fokú fejlődést érnek el

b) azon 9—10 hónapos tanfolyamokban, a melyek az állami szőlőtelepeken abból a célból szerveztetnek, hogy szőlőmunkások a szőlőmivelés minden munkájában gyakorlatilag, de rendszeresen annyira képeztesse ki, hogy egy kisebb szőlőt — esetleg vezetés nélkül is — kifogástalanul megmivelni, a szükséghez képest kezelni is képesek legyenek.

Ezek a tanfolyamok abban az arányban szerveztetnek, a mint az állami telepek épületekkel s a tanfolyam megtartásához szükséges egyéb kellékekkel felszerelhetők s ehhez képest részben már működnek, részben még szervezés alatt vannak s fokozatosan lépnek működésbe.

Ezen tanfolyamokra az állami szőlőtelepekre annyi állandó munkás vétetik fel, a hány az illető telep megmivelésére szükséges. A tanfolyam végeztével ezek a munkások mint gyakorlatilag teljesen kiképezett szőlő-

mivelők kerülnek ki a telepekről és terjesztik tovább a mai szőlőműveléshez szükséges gyakorlati ismereteket.

c) Arra való tekintettel, hogy a néptanítók működése mily üdvös hatást gyakorolhat gazdasági téren is a népre, minden évben négy hétre terjedő tanfolyam rendeztetik néptanítók számára az erre alkalmas vinczellériskoláknál és állami szőlőtelepeken.

Ezekre a tanfolyamokra évenként — még pedig minden évben más-más vidékről — 100—150 néptanítót hívnak be, élelmezésük, elszállásolásuk és utazásuk költségére a négy hét tartamára egyenként 120 K. átalányt kapnak. Ezzel elérjük azt, hogy ezek a tanítók, a kik rendszerint már némi előismeretekkel is bírnak, négy hét alatt annyit sajátítanak el a szőlőművelés s a pinczekezelés ismereteiből, hogy a tanfolyam végeztével mint a szőlőművelés apostolai oszlanak szét az ország minden részébe és lelkes hirdetői lesznek azoknak a tanoknak, a melyekkel a tanfolyamon gyarapodtak.

d) «Utmutatás a szőlőművelésre» s a fennebb már említett «Homoki szőlőművelés» című kézikönyvek kiadása is terjesztette a szőlőművelés gyakorlati ismereteit. Ez az utmutatás, a mely az új irányú szőlőművelés egész rendszerét részletesen ugyan, de mégis gyakorlatilag és könnyen érthető, népszerű modorban tárgyalja s a mely már 40.000 példányban forog a szőlőművelők körében közkézen, minden gazdasági egyesületnek, gazdakörnek, szőlészeti egyesületnek vagy szövetkezetnek, továbbá minden lelkesnek, tanítónak, iskolának, a ki, illetőleg a mely annak megküldését kívánja, ingyen szolgáltatik ki.

e) A szőlőművelés szakismereteinek rendszeres, oktatásszerű ápolására az ezen gazdasági ágazattal foglalkozó tanintézetek, a vinczellériskolák s a felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam vannak hivatva.

Ezek fejlesztésével is közrehatott a földművelésügyi minister a szakértelemnek a szőlőművelés terén kül- és belterjesen egyaránt való terjesztésére.

Az 1895. évben volt 5 állami vinczellériskola 118 tanulóval, ma van 8 állami vinczellériskola 277 tanulóval.

Az utolsó hét év alatt tehát az állami vinczellériskolák száma hárommal: az egri, a kecskeméti s a pozsonyi vinczellériskolával szaporodott.

A felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam hallgatóinak száma — ezen intézmény természeténél és hivatásánál fogva — nem emelkedhetik túl 18—20-on; ennél csak intenzív fejlesztésre kell szorítkozni.

A fenti 3. pont szerint előirt feladatnak megfelelően szerveztetett a Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelologiai Intézet. A szőlőművelés jövőjére nézve nagy jelentőségű emez intézmény teljes kifejlesztése azonban még hosszabb időt fog igényelni, hisz jóformán még nevelni kell oly szakértőket, kik az intézet működési körébe tartozó feladatok terén hivatásuk magaslatán sikeresen munkálkodhassanak.

Ezen intézet munkaköre négy csoportba oszlik; a növényélettani és növénykórtani, a kémiai, az erjedéstani s a gyakorlati szőlőművelési osztályra. Ezek hivatása, hogy a legmélyebbre ható kutatásokat ejsék meg mindarra nézve, a mi a szőlőnövény életfolyamatát, betegségeit, a must erjedését s a bor fejlődését érinti, hogy együttes működéssel megoldják a gyakorlati szőlőművelésnek azon számtalan kérdését, a melyet még homály borít s módot adjanak arra, hogy a földművelésügyi minister a szőlőművelőknek gazdaság-technikailag irányt jelölhessen, a mely a termelést olcsóbbá, biztosabbá és jövedelmezőbbé, a terményt pedig minőségileg jobbá, tökéletesebbé tegye.

Hogy ez az intézet céljának és hivatásának megfelelően működhessék, mindenekelőtt a szükséges laboratóriumokat kellett megépíteni és berendezni.

Erre a célra a földművelésügyi minister a fő- és székváros Duna-jobbparti részében, a Törökvesz-dülőben, megvett egy 11.683 □-öl térfogatu területet 119.259 koronáért és azon a négy laboratórium fölépítése 1902-ben befejezést nyert.

Addig is az intézet annyira, a mennyire ezt az ideiglenes elhelyezés engedi, bérhelyiségekben munkálkodik és már figyelemre méltó tevékenységet fejtett ki, u. m. vizsgált az utolsó két évben szőlőbetegséget több száz esetben, növénykórtani tanulmányokat ejtett meg többféle, eddig még sehol meg nem figyelt szőlőbetegségre nézve, rendszeres növényélettani tanulmány tárgyává tette a szőlő zöldoltását s hasonlóan tanulmányozza jelenben a szőlő fásoltását, mind oly élettani folyamatokat, a melyekkel eddig így, ily behatóan és ily irányban még sehol sem foglalkoztak.

A szőlő zöldoltásának vizsgálatáról s ennek eredményéről szóló tanulmány, mint ezen állomás kísérletügyi közleményeinek első füzeté, ki is adatott s az mindenütt a külföldön, sőt a szőlőművelés terén legelőrehaladottabb országban, Franciaországban is, nemcsak osztatlan elismeréssel fogadtatott, hanem valósággal föltünést keltett.

A központi szőlészeti kísérleti állomás 1902. évi közleménye gyanánt jelent meg továbbá dr. Istvánffy Gyula egyet. tanárnak, az intézet igazgatójának nagy tejedelmű s gondosan szerkesztett tanulmánya a szőlő fakórothadásáról, mely betegség, a terjedésére az utóbbi években kedvező időjárás folytán, hazai szőlőművelésünkben tetemes károkat okozott. Az intézet vizsgálatai révén a fakórothadás ellen megállapított s gyakorlati alkalmazás tekintetében most kísérletezés alatt álló védekezési eljárástól előreláthatólag kedvező eredmény várható.

Ezenkívül a központi szőlészeti kísérleti állomásnak:

I. Növénypathologiai laboratóriuma sokat foglalkozott a szőlőbirtokos közönség részéről beküldött betegségi anyagok meghatározásával s általában a közönség tájékoztatásával s minden alkalommal részletes felvilágo-

sítást s a hol szükség volt rá, a védekezésre is utmutatást adott az érdekelteknek.

A különféle szőlőbetegségek: nevezetesen a fakórothadás, a szürke-rothadást okozó Botrytisek, a gyökérpenészek s a Monilia, a filloxera-bántalom s a szőlőnövény absorbeáló (gyökér) szerveinek egyéb bántalmi, továbbá a szőlővesszőérés, a virágtermékenyülés, a hybridáció, s a fás- és zöldecsatlósítás fejlődési menetének tanulmányozása céljából 545 esetben végzett a növénypathologiai laboratórium kísérleteket és vizsgálatokat, a melyek eredményei egyrészt a fakórothadásról írott tanulmányban már közzététettek, másrészt további megfigyelés, kutatás és tanulmányozás alapjául szolgálnak.

II. A borchemiai laboratórium borelemzéseken kívül:

a filloxera, a peronospora és az odium elleni védekezésre használt permetező és egyéb védekező szerek ellenőrzése, továbbá

a növénypathologiai laboratóriummal párhuzamosan a vesszőérés fejlődési menetének tanulmányozása,

a filloxera ellen való védekezésre ajánlott titkos védekezőszerek értékének meghatározása és

a tavaszi fagyok ellen ajánlott füstölőszer (ipari hulladékok, kátrányos, olajos, gyantás termékek, tőzeg és fűrészpor stb.) hatásának tanulmányozása céljából csak az 1902. évben 368 vegyelemzést végzett.

III. Az erjedéstani laboratóriumban a tiszta élesztőkultúrák beállításához szükséges tápanyagok, főképp fajmustok előállítása s a különböző borvidékekről összegyűjtött élesztőpróbák, továbbá a borbetegségeket előidéző szervezetek, valamint a szőlőbetegségek penészeinek tanulmányozása céljából összesen 387 vizsgálat fogantatott s az 1902. év folyamán levegőelemzések indítottak meg. Levegőelemzések eddig szőlőterületeken sehol nem végeztek s arra lesznek hivatva, hogy bizonyos vidékeken a betegségek csiráinak a levegőben való megjelenését még a fertőzés ideje előtt kimutassák és hogy ez által a helyes praeventív védekezést lehetővé tegyék.

Ilyenmü levegőelemzés az ország legkülönbözőbb vidékein (38 helyen) gyűjtött összesen 58 anyagon végeztetett.

Az intézeten létesítendő muzeum számára a betegségek, kóros elváltozások, valamint a szőlőművelést érdeklő egyéb esetekből álló, felettebb tanulságos gyűjteménye a kísérleti állomásnak az 1892. évben 23 érdekes esettel gyarapodott.

A központi szőlészeti kísérleti állomás, fennebb vázolt működése mellett, a szőlőművelés, a borkezelés és a nehezebb talajviszonyokból folyó kétes esetekben az adott viszonyoknak megfelelő szőlőfelújítási mód megválasztása kérdéseiben részletes felvilágosításokkal és utbaigazi-

tásokkal szolgál az érdekelteknek, a hol szükségesnek mutatkozik a helyszínen is.

A szőlőfelújítási mód megválasztását és különösen az amerikai alanyfajtának a talajok minősége által feltételezett helyes alkalmazását előmozdítják azok a talajvizsgálatok is, a melyek némely borvidéken, még pedig: a Balaton-mellékén, a székes-főváros III. kerületének szőlőhegyeiben, Sopron vármegyének szőlőmiveléssel foglalkozó 16 községében, Pozsony városa határában, a Tokajhegyalján és Tolna, meg Baranya vármegyékben végeztek. Ezekről a talajvizsgálatoktól nem várhatjuk azt, hogy azok minden szőlőparcellára nézve közvetlen utbaigazítást adjanak minden egyes szőlőbirtokosnak arra nézve, hogy milyen felújítási módot — s szőlőoltványokkal való felújítás esetén — minő amerikai fajta alanyvesszőt használjon. Nagy jelentősége és gyakorlati haszna van ezeknek a talajvizsgálatoknak abban a tekintetben is, hogy megállapítják a vidékenként előforduló talajtypusokat s minden talajtypusra nézve az ott legcélszerűbben és leghelyesebben alkalmazható felújítási módot. Ennek alapján azután az illetékes kerületi szőlészeti és borászati felügyelő, a kinek a vizsgálatokban való részvételével az érzéke is kellően kifejlődik, a sikernek minden egyes esetben csaknem teljes biztosságával megadja a szükséges utbaigazítást a követendő eljárásra nézve.

A fenti 4. pontban említett pinczeegyletek illetőleg szövetkezetek létesítésére vonatkozó feladat az, a melyek megoldása viszonylag lassabban halad. Ennek oka az, hogy az ily társadalomgazdasági alakulatok létrejöttéhez a kormány csak az impulzust adhatja meg, az eleven erőt, az életet a kiszabott keretbe azonban csak maga a társadalom öntheti bele.

A helyes pinczegazdaság s a bor értékesítésének kérdése a mi viszonyaink közt kiváló gondot és ápolást igényel, mert ezen kérdés szerencsés és sikeres megoldásától függ az ország bortermelésének jövője. A magyar bor, anyagára nézve, elsőrendű termék és kiállja a versenyt bármelyik ország termékével. De hogy elérje a tökéletességnek azt a fokát, a melyet csak a gondos szakszerű iskolázás ad meg, meg kell hogy honosuljon az országban az okszerű pinczekezelés, a melyet a legtöbb borvidék termelői — sajnos — nem eléggé követnek.

A helyes pinczekezelést a szőlőtermelők egyenként — mivel az egyes termelő ereje és vagyoni képessége erre elégtelen — nem alkalmazhatják mindig megfelelő módon s így az a becses termék, a melyet Magyarország a boraiban bír, nem juthat kellően érvényre. Ezért csak a termelők társulása útján lehet célzott érni s ehhez képest oda kell törekednünk, hogy a termelőket szövetkezetek alakítása eszméjének nyerjük meg.

Ennek előmozdítása végett megjelent a földmivelésügyi minister kiadásában egy füzet, a mely a szőlőtermelőket népszerű modorban fel-

világosítja a szövetkezetek alakításának előnyeiről. Lépések tettek arra nézve is, hogy a pénzügyminister hozzájárulásával az alakuló pinczeszövetkezetek az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe felvétesse, hogy ekként a birtokos a szövetkezeti kezelés alatt álló boraira — azok értékesítéséig — előleget nyerhessen. Előadások tartatnak a pinczeszövetkezetek hasznosságáról, a szőlészeti és borászati felügyelők pedig agitatorius működést fejtenek ki az eszme érdekében. Végül kiadott egy utmutatás a must és bor okszerű kezelésére. Mindennek ellenére eddig csak néhány kisebb szövetkezet alakult ugyan meg, de sikerült az érdeklődést felébreszteni az e téren való szövetkezés eszméje iránt.

Ezen az úton remélhető, hogy Magyarország borainak kezelése és értékesítése arra a fokra fog fejlődni, a mely az ország ezen terményét megilleti.

Az 1896: V. t.-cz. II. fejezete a földmivelésügyi ministert arra hatalmazza fel, hogy egy vagy több oly pénzintézettel, a melynek legalább 8 millió forint befizetett alaptőkéje van, a törvényben megállapított feltételek mellett, a pénzügyminiszterrel egyetérőleg szerződésre léphessen abból a célból, hogy a pénzintézet a filloxera által elpusztított szőlők birtokosainak szőlők felujtására legalább 25 millió forint erejéig kölcsönököt szolgáltasson.

Mint hogy sem a parlag szőlőterület önmagában, sem a kölcsönt igénybe vevő szőlősgazda személyes hitelképessége, legalább rendszerint nem elégséges a kölcsön biztosítására s ennél fogva oly pénzintézet, a mely a szőlőkölcsönöknek saját kockázatára való szolgáltatását elvállalja, nem találkozott volna, gondoskodni kellett oly rendszabályokról, a melyek az elégtelen biztosítást kiegészítik és pótolják s a vállalkozó pénzintézetnek egyébként is némi kedvezményeket nyujtsanak.

Ennek okából vétetett fel a törvénybe az az intézkedés, hogy a kölcsönök biztosítására külön tartalékalap alakítandó, a mely akként képeztetik, hogy minden kölcsönből akkora összeg, a mely a kölcsön egy évi kamatjának és tőketörlesztési részletének megfelelő, a tartalékalapba helyeztetik s az állam ezt a tartalékalapot a még vissza nem fizetett kölcsönök egy évi kamatja és törlesztési járadékának magasságában fenntartani, esetleg, ha tartalékalap bármely okból megcsonkult volna, a fenti érték határáig kiegészíteni köteles.

Ezzel összefüggésben a törvény a pénzintézet által a szőlőfelujtási kölcsönök alapján kibocsátott kötvényeket óvadékképeseknek nyilvánította, azoknak és kamatszelvényeiknek teljes bélyeg-, illeték- és adómentességet adott, ugyszintén megadta a teljes bélyeg- és illetékmentességet a szőlőfelujtási kölcsönök minden ügyletére és okmányára nézve.

Ezek a kedvezmények tehát — első sorban a biztosítási tartalék-

alapnak és ennek révén sajátképen az összes kölcsönöknek az állam által való garantírozása — tették lehetővé a szőlőfelújítási kölcsön rendszerének megalkotását, valamint azt, hogy ezen hitelmiveletre pénzintézet vállalkozott.

A pénzintézet, melylyel a szerződés a szőlőkölcsönök szolgáltatása iránt megkötött: a Magyar Agrár- és Járadékbank, a mely a törvény hatályba lépte óta a kölcsönöket a jelentkező igényekhez mérten folyton szolgáltatja. A kölcsönök 1902. év végéig a következő átlagot érték el.

Engedélyezve volt:

7788 félnek 15.085 kat. hold felújítására 27,785.000 korona kölcsön.

A kölcsön igénybevételével felújított szőlőterület tehát abszolút értelemben nem tulságos nagy, de azért mégis rendkívül nagy hordereje és jelentősége van ezen kölcsönöknek az ország egész szőlőművelésére különösen abban a hatásban, a melyet ez az egész rendszer közvetve gyakorol a szőlők felújítási miveletére.

Ez a hatás először is abban nyilvánul, hogy a parlag szőlőterületek forgalmi ára a jobb bordivékeken az ötszörösére, hatszorosára emelkedett annak az árnak, a melyen ezek a területek az 1896: V. t.-cz. megalkotása, illetőleg a kölcsönök engedélyezésének megkezdése előtt kínáltattak. Mig ugyanis az 1896. év előtt egy hold parlag szőlőterületnek például Méneshegyialján, Tokajhegyialján, a Balatonmelléken, Beregszász vidékén stb. 80—100 frtért (160—200 K-ért) alig akadt vevője, azt most — az 1896: V. t.-cz. hatálya óta — készséggel megveszik 800—1000 koronáért. Van reá eset, hogy egy holdnyi ily parlag szőlőterület birói árverésen kelt el 1200—1400 koronáért. Számos borvidéken egyáltalán nem lehet parlag szőlőterületet venni, mert azt a tulajdonosa semmi áron sem adja el. Ha nem is ily arányban, de mégis emelkedett általában mindenütt a parlag szőlőterületek forgalmi ára a másodrendű borvidékeken is.

További hatása, hogy azokon a vidékeken, a hol a szőlők ezeknek a kölcsönöknek igénybevételével ujítottak fel, a szőlőfelújítás általánoságban élénkül és nagyobb arányokat ölt, mert ott a kölcsönrel felújított s állandó felügyelet és ellenőrzés alatt álló szőlőkben szemlélni lehet eredmények serkentőleg hatnak és számosan vannak, a kik ezen eredmények nyomán kölcsön igénybevétele nélkül is felújítják szőlőiket.

De legnagyobb jelentőségű hatása az 1896: V. t.-cziknek abban nyilvánul — s ez már közvetlen hatás is, — hogy a kölcsönök

10·3%-a 800 □-öl vagy ennél kisebb szőlőterületek felújítására, tehát a szó szoros értelmében legkisebb szőlőművesek által vétetett igénybe,

74·7%-a 800 □-ölnél nagyobb, de 4 kat. holdat túl nem haladó szőlőterületekre esik és

15%-a olyan, a mely 4 holdnál nagyobb szőlőterületek felújítására fordított, vagyis az összes kölcsönök 85%-a kisgazdáknak jutott, a mi

azt jelenti, hogy ezen kölcsönökkel ugyanannyi család mentetett meg a végpusztulástól vagy a kivándorlástól, tehát ugyanannyi existentia alapított meg, a hány kölcsöntételt az összes kölcsönök ezen 85%-a foglal magában.

Ez kétségen kívül nem kicsinylendő eredmény és tekintve, hogy a szőlőfelújítási kölcsönök a hegyvidéken használatnak fel oly területeken, a melyek másnemű gazdasági művelésre okszerűen vagy egyáltalán nem fordíthatók, vagy megközelítően sem akkora haszonnal, — már az eddigi kölcsönszolgáltatás is a nemzeti vagyonnak s a nemzeti munkaértéknek tetemes gyarapodását jelenti.

Az eddig elősorolt intézkedések közrehatásának eredménye: a szőlők felújításának általános és nagyobb mérvű terjedése, új szőlőknek, különösen a másnemű gazdasági művelésre alig alkalmas immunis homoktalajú területeken folyton gyarapodó ültetése s ezekből folyólag az illető vidékeken oly keresetforrások feltárása, a melyek a nép alsó rétegeit munkával — tehát kenyérrrel — látják el.

Sok millióra rug az az összeg, a melyet a szőlőfelújítás mivelete a közgazdasági munkaszervezet szétágazó csatornáin a nép körébe juttatott.

A szőlőművelés mai állapotáról némi tájékoztatást szolgáltatnak az alábbi adatok.

Az egész szőlőterület a filloxeravész fellépése előtt, mint már fentebb említettett

622.488 hold volt.

Ebből elpusztított a filloxera az 1902. év végéig	444.333 holdat,
---	-----------------

ugy, hogy az eredeti szőlőkből ma csak	178.155 hold
--	--------------

áll még fenn.

A filloxera által elpusztított szőlőkből *eredeti* szőlőterületen felújított:

a) az 1880—1895. években (15 év alatt)	23.818 hold,
--	--------------

b) az 1896—1902. években (7 év alatt)	135.641 «
---------------------------------------	-----------

összesen	159.459 hold.
----------	---------------

Az a) és b) alatti számadatok fényes bizonyítékot szolgáltatnak az 1896 : V. t.-cz. üdvös hatásáról, mert az idézett törvény hatálya alatt az utolsó hét évben csaknem hatszor akkora szőlőterület újított fel, mint a törvény megalkotása előtti tizenöt év alatt.

Új homoki szőlők keletkeztek:

a) az 1880—1895. években (15 év alatt)	34.033 holdon
--	---------------

b) az 1896—1902. években (7 év alatt)	56.632 «
---------------------------------------	----------

az 1880—1902. években összesen	90.665 holdon.
--------------------------------	----------------

Összefoglalva a fentieket, a következő végeredményre jutunk:

Az eredeti szőlőterületből még fennálló --- --- 178.155 holdhoz hozzájárul a felújított és egészen ujon létesített (uj homoki) szőlők területe:

a) az 1880—1895. évekből	---	---	---	---	---	57.851 holddal
b) az 1896—1902. évekből	---	---	---	---	---	192.271 «
ez összesen						428.277 hold;

a filloxeravész fellépése előtti időben volt eredeti --- 622.488 hold szőlőterületnél tehát --- --- --- --- --- 194.211 holddal kevesebb.

A filloxera által elpusztított szőlőkből teljesen felújítottak már és készen vannak a beregszászvidéki szőlők, kilencztized részben készen van a ménes-magyarádi hegyvidék, csaknem hasonló arányban az Érmellék, háromötöd részben Tokajhegyalja s a Balatonmellék és nagyon előhaladott állapotban van a szegzárdi s a pécs-villányi borvidék is.

A mi a felújított szőlőkben termett bor minőségét illeti, megjegyzendő, hogy fiatal szőlőtöke soha sem ad oly jellegzetes bort, mint a teljesen kifejlett idős töke. Így a felújított szőlők bora talán nem oly tökéletes még, mint a régi idős szőlők bora volt. De azért ezen borokban is már *megvannak mindazok a tulajdonságok*, a melyek — ha a tőkék 3—4 évvel idősebbek lesznek — *a régi hírneves magyar borok különleges jellegét kifejlesztik és biztosítják.*

A szőlőtelepítés előmozdítása céljából már 1892-ben a m. kir. államasutak, valamint az ebből a szempontból jelentőséggel bíró helyi érdekű vasutak a *szőlőkarók* fuvardíját az addigi dijszabás helyett a tüzifa szállítására érvényes dijszabás tételeire mérsékelték. Ez a kedvezmény a szőlőkarók vasutiállítását mintegy husz százalékkal tette olcsóbbá.

Midőn azonban a hegyi szőlő felújítása nagyobb mértékben megindult, az amugy is költséges művelet miatt sok oldalról hangzott fel az a panasz, hogy a szőlőkarók beszerzése nehézséggel és nagy költséggel jár. Azóta az állami erdők is foglalkoznak szőlőkarók előállításával és azok mérsékelt áron bocsátatnak a szőlőbirtokosok rendelkezésére.

Az állami erdők az

1897. évben	---	---	---	---	---	476.000
1898. «	---	---	---	---	---	1,314.000
1899. «	---	---	---	---	---	1,832.000
1900. «	---	---	---	---	---	1,553.000
1901. «	---	---	---	---	---	3,020.000
1902. «	---	---	---	---	---	4,121.320

karót állítottak elő. Eladásukra nézve jelenleg a következő árszabás van érvényben:

Tételszám	A szőlőkaró-választék megnevezése	A szőlőkaró 1000 (ezer) darabonkénti ára az										Jegyzet		
		1·6	1·8	1·9	2·0	2·25	2·50							
		méter hosszú szőlőkaróra nézve												
		K.	f.	K.	f.	K.	f.	K.	f.	K.	f.			
		I. Teljes árak :										Eladásra kerül : a beszürczébányai erdőigazgatóság és a zsarnóczi erdőhivatal kerületéből ugyanott a lugosi erdőigazgatóság, az ungvári és lippai főerdőhivatalok és a sóvári erdőhivatal kerületéből a lugosi erdőigazgatóság kerületéből		
1	Gömbölyű fenyőszőlőkaró	35	—	28	—	—	—	42	—	49	—		56	—
2	Vékony műfából fűrészelt fenyőszőlőkaró... ..	—	—	—	—	40	—	42	—	48	—		56	—
3	Hasított tölgyeszőlőkaró ...	56	—	63	—	—	—	73	—	89	50		111	—
4	Vegyes minőségű hasított tölgyeszőlőkaró... ..	48	—	51	—	—	—	56	—	68	—	81	—	
		II. Kedvezményes árak :										mint I. alatt		
1	Gömbölyű fenyőszőlőkaró	—	—	37	—	—	—	39	—	46	—		52	—
2	Vékony műfából fűrészelt fenyőszőlőkaró... ..	—	—	—	—	34	—	36	—	41	—		49	—
3	Hasított tölgyeszőlőkaró ...	43	—	49	—	—	—	54	—	64	—		75	—
4	Vegyes minőségű hasított tölgyeszőlőkaró... ..	36	—	39	—	—	—	44	—	53	—	64	—	

Mivel pedig különösen a jobb szőlővidékek az erdővidékektől nagyobbára távol esnek, az 1899. évben a kereskedelemügyi minister a szőlőkarók szállítására nézve a II. kivételes dijszabás alkalmazását mondta ki. E dijszabás révén, mely különben csupán a legalacsonyabb értékű tömegárak szállításánál van érvényben, a szőlőkarók vasuti fuvarja pl. 100 kilométerre kocsinkint 4 koronával, 200 kilométerre 8 koronával, 300 kilométerre 10 koronával olcsóbbodott ismét.

II. Borászat.

Bortermésünk, mely a filloxera-vész fellépte előtt évenként átlag 4—5 millió hektoliter volt, a filloxera pusztításai folytán, — melyhez még a kilenczvenes évek eleje óta fellépett peronospora viticola penészgomba által okozott kár is hozzájárult, — az 1891-ik évtől kezdve nagymérvű termés-csökkenést mutat.

A m. kir. központi statisztikai hivatal adatai szerint ugyanis az utolsó tizenkét év bortermése a következő volt:

1890. évben	---	---	---	---	---	3,443.727 hl.
1891. "	---	---	---	---	---	1,230.626 "
1892. "	---	---	---	---	---	796.560 "
1893. "	---	---	---	---	---	939.987 "
1894. "	---	---	---	---	---	1,387.009 "
1895. "	---	---	---	---	---	1,928.984 "
1896. "	---	---	---	---	---	1,445.741 "
1897. "	---	---	---	---	---	1,130.823 "
1898. "	---	---	---	---	---	1,137.678 "
1899. "	---	---	---	---	---	1,725.623 "
1900. "	---	---	---	---	---	1,642.643 "
1901. "	---	---	---	---	---	2,615.346 "
1902. "	---	---	---	---	---	2,621.061 "

Az 1900-ik évben mutatkozó csekély visszaesés oka abban rejlik, hogy abban az évben a tavaszi fagy és a jégverés sok kárt okozott a szőlőkben. Minthogy az elpusztult szőlők felujtása egyre fokozódó arányban terjed, s a homokterületeken létesített szőlők kiterjedése is évről-évre növekszik, a következő években bortermésünknek további jelentékeny növekvésére számíthatunk.

A fenti szám adatok nem a szüreti eredményt, hanem a mustból *tényleg előállított bor* mennyiségét jelzik.

Csekély termésünk nem fődözvén a belföldi szükségletet, borforgalmi mérlegünk, mely annak előtte, mindig tetemes kiviteli többletet mutatott, az 1892. évben passzívra vált, a mit nagymértékben előmozdított a kedvezményes vám alá eső olasz borok behozatala. Az utolsó 14 év alatt a magyar állam területéről hordóban kivitt és oda behozott borok mennyiségét az alábbi kimutatás tünteti fel:

	Kivitel	Behozatal	A behozatalból Olaszországra esik (hordóban)
	métermázsza		
1891. évben	1,042.646	398.123	11.334
1892. "	722.641	72E.048	283.073
1893. "	719.930	1,221.613	642.726
1894. "	691.888	1,124.811	504.194
1895. "	779.910	770.776	226.453
1896. "	783.847	1.029.390	525.479
1897. "	774.600	1,286.410	929.740
1898. "	690.051	1.265.763	917.459
1899. "	609.806	1,232.180	887.092
1900. "	730.436	908.537	483.845
1901. "	689.247	721.908	359.074
1902. "	708.960	621.656	317.232

Az utolsó rovatban csak az a bormennyiség van kimutatva, a mely Olaszországban feladva, *közvetlenül Olaszországból hozatott be* a magyar állam területére; ezenkívül az Ausztriából behozott borok *közt is nagyon sok az olasz eredetű bor*, de ennek a mennyiségét külön nem lehet megállapítani.

Az olasz bor behozatala, mint általában az egész borbehozatalunk, 1897-ben érte el tetőpontját; azóta az egész borbehozatal fokozatos csökkenéssel, már a felére szállt le. Viszont borkivitelünk az utolsó három évben már jelentékeny emelkedést mutat az 1899-ik évi kivittel összehasonlítva. Ha pedig a kivitt a behozatallal hasonlítjuk össze, akkor arra az örvendetes eredményre jutunk, hogy az 1902-ik évben külföldi borforgalmunk mérlege, mely 9 éven át passiv volt, ismét aktívá vált, mert az 1902-ik évben a kivitt borok mennyisége 87.304 métermázsával meghaladta a behozatalt.

A mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatalának tilalmazásáról szóló 1893:XXIII. t.-cz. végrehajtására nézve az ezen törvény értelmében, Budapesten és Kolozsvárott szervezett állandó borvizsgáló szakértő bizottságok által végzett borvizsgálatok eredménye nyújt tájékoztatást, mely az 1876. év végeig a következő volt:

É v	Megvizsgáltatott		Előállítására vagy elnevezése miatt kifogás alá esett	
	hány féltől	hány minta	hány féltől	hány minta
1894	45	110	19	39
1895	46	137	29	67
1896... .. .	57	187	42	95

Az eme törvény végrehajtásával elért eredmény a kezdetben nem elégitvén ki a várakozást, az 1897. év tavaszán az illetékes hatóságok és az érdekelt termelők és kereskedők képviselőinek részvételével szakértekezlet tartatott.

Az értekezlet magának a mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatalának tilalmazásáról szóló 1893:XXIII. t.-cz. revisiójának szükségét is hangoztatta. Minthogy azonban a törvény módosítása hosszabb időt vett volna igénybe és minthogy az értekezlet tagjainak tulnyomó része úgy volt meggyőződve, hogy a mesterséges borokkal üzött visszaélések ellen, a fennálló törvények keretén belül, rendeleti uton is sokat lehet tenni, a kormány egyelőre csak a végrehajtási rendeletet módosította, a mit a kereskedelemügyi minister 1897 augusztus hó 23-án 53.850. szám alatt adott ki. Ez a rendelet több irányban szigorítást s az eddigi tapasztalatokon alapuló számos módosítást tartalmaz.

Az 1893 : XXIII. t.-cz. hatályos végrehajtásának előmozdítása céljából az új rendelet alapján minden főszolgabírói járásban, továbbá a törvényhatósági joggal felruházott, valamint rendezett tanácsú városokban, Budapest székesfővárosnak mindenik kerületében egy-egy «borellenőrző bizottság» szerveztetett, melynek az a feladata, hogy a bortermelési és borforgalmi viszonyokat az 1893 : XXIII. t.-cz. szempontjából állandóan éber figyelemmel kíséresse az elkövetett kihágások kiderítése céljából a hatóságoknak segítségére legyen.

Az új végrehajtási rendelet folytán a borhamisítások felderítése körül sokkal nagyobb eredmény érte el, amit az állandó borvizsgáló szakértő bizottságok működésére vonatkozó következő számadatok is tanúsítanak:

É v	Megvizsgáltatott		Előállítására vagy elnevezésére miatt a törvénybe ütközött	
	hány féltől	hány minta	hány féltől	hány minta
1897... ..	71	315	44	144
1898... ..	305	957	164	404
1899... ..	910	2604	370	642
1900... ..	236	681	81	129
1901... ..	212	626	103	253
1902... ..	149	390	78	164

III. A szőlészeti és borászati rendszeres szakoktatás szervezete.

A rendszeres szőlészeti és borászati szakoktatás jelenlegi szervezete az 1892. évben állapítottatott meg, és pedig olyképen, hogy a szakoktatásban három fokozat létesített, u. m.: *a)* az alsófoku, csak gyakorlati oktatás közönséges vinczellérek és szőlőmunkások, illetőleg előmunkások tömegesebb nevelésére; *b)* középfoku, főként gyakorlati, de részben már elméleti oktatás, melynek célja az, hogy a középnagyságu szőlőbirtok kezelésének igényei is kielégítenek s *c)* felsőfoku, akadémiai színvonalon, gyakorlati oktatással szoros kapcsolatban álló tudományos oktatás, melynek célja önálló munkálkodásra s a kultúra fejlesztésére alkalmas, alapos szakemberek képzése.

1. Vinczellériskolák.

Az 1895. évben öt állami és 3 államilag segélyezett vinczellériskola volt, u. m. *a)* állami vinczellériskolák: Bihar-Diószegen. Nagy-Enyeden, Ménesen, Tarczalón és Tapolczán; *b)* államilag segélyezett vinczellériskolák: Pozsonyban, Munkácson és Pécssett.

Mint hogy a filloxera által elpusztított szőlők felujtása, valamint az immunis homokterületeknek szőlővel való beültetése iránt nyilvánuló tevékenység az egész országban évről-évre fokozódik, gondoskodni kellett arról, hogy kellőleg képzett, ügyes vinczellérek és szőlőmunkások nagyobb számban és az új feladatoknak megfelelő nagyobb képzettséggel álljanak a szőlőbirtokosok rendelkezésére. Ehhez képest az 1897. évben Egerben, az 1899. évben Kecskeméten egy-egy új állami vinczellériskola állított fel. Az 1901. évben pedig állami kezelésbe vétetett a pozsonyi szőlészeti és kertészeti szakiskola is, — a melyet eddig, az állam támogatása mellett Pozsony sz. kir. városa s a pozsonyi szőlőmivesek egyesülete tartott fenn.

A meglevő 8 állami vinczellériskola közül a ménesi, tapolczai, tarczali és kecskeméti vinczellériskolákban a tanfolyam tartama egy év, az oktatás tulnyomóan csak gyakorlati s a cél: közönséges vinczellérek s értelmes szőlőmunkások és előmunkások nevelése. Ellenben a bihar-diószegi, egri, pozsonyi s a nagy-enyedi vinczellériskolákban, melyek közül a három elsőben a tanfolyam 2 évig, a negyedikben pedig 3 évig tart, az oktatás — habár a főszűly itt is a gyakorlatra van fektetve, — részben már elméleti is és ezen vinczellériskolák célja olyan értelmesebb vinczellérek nevelése, a kiket közép nagyságu szőlőbirtokok önálló kezelésére is alkalmazni lehet.

Az állami vinczellériskolákban tandíj nincs. Lakást a tanulók valamennyien ingyen kapnak az iskolában. A tanulók részint saját költségesek, a kik ellátásukért (élelmezés, mosás, gyógykezelés, fűtés, világítás) évenként, a helyi viszonyok szerint, 240—300 koronát fizetnek, — legnagyobb részt azonban egészen ingyenesek, vagy félfizetésesek, mely célból az állami vinczellériskoláknál részint állami, részint magánalapítványi egészszöntőndijas és félőszöntőndijas helyek vannak.

A vinczellériskolák látogatottságát a következő kimutatás tünteti fel:

A tanulók összes száma:

az 1890/91. tanévben	---	---	---	---	89	volt
« 1891/92.	«	---	---	---	103	«
« 1892/93.	«	---	---	---	122	«
« 1893/94.	«	---	---	---	121	«
« 1894/95.	«	---	---	---	153	«
« 1895/96.	«	---	---	---	162	«
« 1896/97.	«	---	---	---	176	«
« 1897/98.	«	---	---	---	213	«
« 1898/99.	«	---	---	---	215	«
« 1899/900.	«	---	---	---	226	«
« 1900/901.	«	---	---	---	270	«
« 1901/902.	«	---	---	---	256	«
« 1992/903.	«	---	---	---	277	«

2. A felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam.

A felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam az 1892-ik évben létesített Budapesten. Célja az, hogy hallgatóinak teljes gyakorlati kiképzése mellett a szőlőmivelésben és pinczekezelésben tudományos alapon nyugvó és akadémiai színvonalon álló elméleti kiképzést is nyújtson s hogy a felsőbb tanfolyamot jó sikerrel végzett egyének, mint a szőlő- és borgazdaság terén működő szakközégek, esetleg az állami szolgálatban való alkalmazásra is képesítve legyenek.

Az állami szolgálatban való alkalmazás feltételeül — a felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam szervezése óta — mint előképzettség tényleg az említett felsőbb tanfolyam sikeres elvégzése kívántatik meg.

Felvételi kellékek: 1. A magyar-óvári gazdasági akadémiának, vagy a hazai gazdasági tanintézetek valamelyikének jó sikerrel történt bevégzését igazoló végbizonyítvány. 2. Egészséges és erős testalkatot igazoló orvosi bizonyítvány.

A tanfolyam tandíjmentes. Oly szegényebb sorsu hallgatók részére, a kik a magyar-óvári gazdasági akadémiát vagy a hazai gazdasági tanintézetek valamelyikét jó sikerrel végezték, egész és fél állami ösztöndíjas helyek vannak rendszeresítve. Az egész ösztöndíjas helyekre felvett hallgatók évi 1200 K, a félösztöndíjas helyekre felvett hallgatók pedig évi 600 K ösztöndíjat kapnak. Az ösztöndíjak előleges havi részletekben adatnak ki.

A felsőbb tanfolyam egy évre terjed s évenként november hó elején kezdődik. A tanfolyamon előadott tantárgyak: 1. Szőlőmivelés. 2. Borchemia és borkezelés. 3. Gyümölcsfatenyésztés. 4. Talajismeret. 5. Növénytan (növényphysiologia és növénypathologia a szőlőre alkalmazva). 6. Állattan (kártékony állatok s az ellenük való védekezés). 7. Földmérés s a szőlőgazdaságban alkalmazható műszaki talajjavítások. 8. Közigazgatás és statisztika.

Az egyes tárgyakat az illető szakok mivélésével foglalkozó szakemberek adják elő.

Az elméleti oktatás céljaira rendelkezésre állanak a szükséges (vegytani, rovar-tani, növény-tani, föld-tani stb.) laboratoriumok, gyűjtemények s a könyvtár, a szemléleti oktatásra pedig a Budapest székes főváros környékén levő szőlő- és gyümölcs-telepek s az orsz. m. kir. központi mintapincze. Hogy a hallgatóknak a külső gyakorlati munkák ismeretének alapos elsajátítására s tapasztalatok szerzésére is alkalmuk legyen, a fontosabb időszaki munkák folyamata alatt az állami szőlő- és gyümölcs-telepekre tanulmányi kirándulások rendeztetnek.

Az ezen felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyamra felvett, valamint a tanfolyamot elvégzett hallgatók száma a következő volt:

					Felvétetett	Végzett
1892/93.	tanévben	---	---	---	11	9
1893/94.	«	---	---	---	9	9
1894/95.	«	---	---	---	15	14
1895/96.	«	---	---	---	18	13
1896/97.	«	---	---	---	23	22
1897/98.	«	---	---	---	23	21
1898/99.	«	---	---	---	30	21
1899/900.	«	---	---	---	25	19
1900/901.	«	---	---	---	18	17
1901/902.	«	---	---	---	14	12
1902/903.	«	---	---	---	17	—
					203	157

Örvendetes jelenség, hogy a tanfolyamot végzett hallgatók — egykettő kivételével — a gyakorlatban ez ideig jól beváltak. Már az eddigi tapasztalatok is igazolják, hogy a felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam valódi szükségét pótol, jövőre nézve pedig e tanfolyam fentartásának szükségét még fokozza az, hogy a filloxera által elpusztított szőlők felujtása terén évről-évre mindinkább terjedő magántevékenység gyámo- litása s a szőlők felujtásának előmozdításáról szóló 1896:V. t.-cz. végrehajtása a szakemberek számának is jelentékeny szaporítását igényli.

3. Pinczemesteri tanfolyam.

Mig a szőlőfelujtás s az okszerű szőlőmivelés hazánkban olyan színvonalon áll, hogy e tekintetben — mint ezt a nálunk évenként megforduló külföldi szakemberek is elismerik — bármely külföldi bortermelő állammal szemben bátran kiállhatjuk a versenyt, addig másrészt tagadhatalan, hogy borkezelésünk és pinczegazdaságunk még nem érte a kellő fejlettséget. Az e téren szükséges szakismeretek fejlesztése és terjesztése céljából a földmivelésügyi minister az 1901. évben Budafokon rendszeres egy éves pinczemesteri tanfolyamot létesített, melyre oly egyének vétetnek fel, a kik valamely két éves állami vinczellériskolát már jó sikerrel végeztek. A tanfolyam október hó 1-én kezdődik. Az arra érdemes tanulók ellátási költségeik fedezésére egész vagy fél állami ösztöndíjat kaphatnak. Az ösztöndíj havi 50 vagy 25 korona.

A pinczemesteri tanfolyam mellett, időnként, a jelentkezők számához képest, két hétre terjedő időleges borkezelési tanfolyamok is rendeztetnek, melyeken a szőlősgazdák és vinczelléreik, vagy a borkezeléssel megbizott más alkalmazottaik gyakorlati utmutatást nyernek.

Az 1901/2-iki tanévben a pinczemesteri tanfolyamot 14 s az 1902/3-iki tanévben szintén 14 egyén végezte.

A pinczemesteri tanfolyam pinczéiben az ország valamennyi borvidékének boraiból megfelelő készlet áll rendelkezésre, hogy a tanulóknak módjukban álljon a különböző borok megismerése s azok leghelyesebb kezelésének gyakorlati elsajátítása.

Az 1901-ben létesített pinczemesteri tanfolyam részére szükséges helyiségek (pinczetanterem, iroda, raktár stb.) az első esztendőben bérlet útján biztosítottak, ezek azonban kezdettől fogva csak ideiglenes jellegűek voltak, mert nem feleltek meg teljesen a célnak. Ezért gondoskodni kellett arról, hogy a pinczemesteri tanfolyamnak megfelelő helyiségek álljanak rendelkezésére.

Erre az 1902. évben kedvező alkalom kínálkozott, a mennyiben egy nagyobb borkereskedő cég, mely borüzletét megszüntette, Budafokon bent a községben a legjobb helyen levő nagy értékű és nagy terjedelmű hegyi pinczét, s a pincze előtt levő telkét a rajta levő épületekkel együtt eladónak tette. A földművelésügyi miniszter értesülvén arról, hogy ezeket az ingatlanokat, melyek a pinczemesteri tanfolyam céljaira teljesen alkalmasak, jutányos áron lehetne megszerezni, habár e célra a tárcza 1902. évi költségvetésében hitel nem állott rendelkezésre, megragadta a kínálkozó kedvező alkalmat s a ministertanács előzetes hozzájárulásával az említett ingatlanokat 90,000 korona vételáron a pinczemesteri tanfolyam részére megvette s azt az 1902. évi november hó 1-től kezdve a tanfolyam céljaira használatba is vette.

A pinczemesteri tanfolyam céljaira szükséges helyiségeket magában foglaló új épület létesítése s a régi épületek átalakítása az 1903. évre vétetett célba s az erre szükséges beruházási hitel (a telek vételárával együtt összesen 180,000 korona) a földművelésügyi tárcza 1903. évi költségvetésében irányoztatott elő.

Az 1902-ben végzett tanulók közül egy a tarczali vinczellériskolánál, kettő mint vándorpinczemester a budafoki pinczemesteri tanfolyamnál nyert alkalmazást, a többi pedig magánszolgálatba lépett.

A budafoki pinczemesteri tanfolyamnál alkalmazott vándorpinczemesterek feladata első sorban az, hogy a bortermelő közönségnek a borok okszerű kezelése tekintetében szükséges tanácsokat a helyszínén megadják, s az illető bortermelők kívánságára a szükséges borkezelési munkálatokat (fejtést, derítést, szűrést stb.) végre is hajtják. Azoknak, a kik e célból a vándorpinczemestereket igénybe akarják venni, ez iránt a budafoki m. kir. pinczemesteri tanfolyam igazgatóságához kell fordulniok. A vándorpinczemesterek utiköltségét az illető termelők viselik, s ellátásukon (lakás és ételmezés) kívül két korona napidíjat fizetnek.

A pinczemesteri tanfolyam hasznos szolgálatot tesz a bortermelő közönségnek még az által is, hogy a tanácsért, borkezelésre vonatkozó utasításokért, — borkezelési gépek és eszközök beszerzésére, továbbá pincze és borház építésére vonatkozó utbaigazításokért hozzáfutóknak akár szóban, akár írásban készséggel adja meg a kívánt felvilágosításokat.

A pinczemesteri tanfolyam pinczejében kezelt borok részint közvetlenül a tanfolyam igazgatósága útján, részint a budapesti központi vásárcsarnokban, a Magyar Gazdák Vásárcsarnokellátó Szövetkezete útján hozatnak forgalomba.

Az okszerű borkezelés terjesztése végett az 1902. évben Németországból a Rajna vidékéről is hozatott be két ügyes pinczemester, a kik közül az egyik a budafoki pinczemesteri tanfolyamnál, a másik pedig a ménesi vinczellériskolánál kapott alkalmazást.

GYÜMÖLCSÉSZET ÉS KERTÉSZET.

Hazánknak majdnem minden vidéke alkalmas a gyümölcsstermelésre, sok vidékünk pedig a legfinomabb zamatu gyümölcsöt is megtermi, mégis a legutóbbi évtizedben gyümölcsünkkel és gyümölcsstermékeinkkel csak évi 10—16 millió korona kivittelt tudtunk elérni, annak is közel fele aszalt szilvára esik, a mi pedig jórészt csak átviteli cikk. De még e csekély kivittel is évi 7—14 millió korona értékű behozatal áll szemben. Sőt még a velünk vámközösségben levő Ausztria piacát sem bírta eddigelé a magyar gyümölcs elfoglalni. E téren tehát még igen sok teendő vár reánk s ezért a földmivelésügyi minister a gyümölcsstermelés és kertészet előmozdítása céljából az ebbeli teendők intenzivebb ellátására 1896-ban külön ügyosztályt szervezett.

A gyümölcsstermelés előmozdítására nálunk a legfőbb feladat az volt, hogy a nagy mértékben érezhető gyümölcsfahiányon segítsünk, mert hazánkban figyelembe veendő gyümölcsstermelés csak úgy fejlődhetik ki, ha jelenlegi faállománya (mely mintegy 60 millió drb., ennek fele szilvafa, annak is alig egy negyede nemesebb fajta) legalább is megtiszszereződik s ha vidékenkint kevés, de piaczképes fajtákra szorítkozik a termelés. E végből a kormány már 1892-ben létesített 5 állami faiskolát (Budapesten, Kolozsvárott, Lugoson, Tordán és Zilahon), 1893-ban további 4-et (Nyitra-Rudnón, Tarczalon, Tihanyban és Ungvárott) 149 holdnyi területen.

E faiskolák azonban csak félig felelhetek meg céljuknak mindaddig, a mig az egyes vidékek talajának és éghajlatának megfelelő gyümölcsemeket és fajtákat az érdekeltek helyesen ki nem választhatták. Mint-hogy pedig kevésbé kultivált vidékeinken senki sem volt, a ki úgy a termelendő gyümölcsemre, mint a fajtákra nézve utbaigazítást adhatott volna, első sorban meg kellett állapítani az ország minden vidékére a nagyban való termelésre ajánlható korlátolt számú gyümölcsfajták jegyzékét. E jegyzéket a földmivelésügyi minister 1895-ben elkészítette, de már azóta is, mivel a szakkörök a fajták számának még további korlátozását avalták, a fajta-jegyzéket 1901-ben a vármegyei mezőgazdasági bizottságok közreműködésével újra átnézte s a legtöbb vármegye területén a nagyban termelésre alkalmas fajtákat a lehető legkevesebbre szállította le.

Ez a legujabban kiigazitott jegyzék 1903-ban jelent meg, s ennek alapján most már remélhető, hogy a termelők fölthagynak az értékesítésre kevésbé alkalmas, sokféle alkalmatlan gyümölcsfajta termelésével s inkább fordítják figyelmüket a kipróbált és piaczképes fajták felé, amelyek az egyes vidékek specziális talaj- és éghajlati viszonyainak is leginkább megfelelnek.

Az állami faiskolák, valamint az egyes gazdasági tanintézetek és szakiskolák kertészei ezentul csakis az ottani vidékre alkalmas fajtákat termesztik és szaporítják.

Csak miután ez megtörtént, lehetett szó az állami faiskolák számának szaporításáról s a meglevők bővítéséről, hogy a megállapított fajtából kellő mennyiségű, helyesen nevelt, nemesített fát olcsó áron bocsátassanak a közönség rendelkezésére.

E végből 1896-ban két újabb állami faiskola létesült Trencsénben és Kis-Szebenben, valamint a tordai és lugosi állami faiskolák is bővítették területüket. De minthogy ezek a faiskolák — noha az előző évinél háromszorta nagyobb mennyiségű gyümölcs-csemetét osztottam ki belőlük — még mindig nem voltak elegendők a szükséglet kielégítésére, sőt csont-héjas gyümölcs-csemetéit az üzemek betarthatása végett külföldről is kellett hozatni. 12 állami erdészeti hivatal berendezett jókora gyümölcsfa-csemete-telepeket és az erdei vadgyümölcs magvait évenként összegyűjtve elvetik s két évig oltás alá alkalmas alanyokká nevelik. Ezenfelül, hogy a csont-magu gyümölcsmemből idővel még a csemete- és magimport is mellőzhető legyen, Ungvárott is az állam 16 kat. holdas területén vadgyümölcsöst telepített.

Hasonlóképen kevés volt a szükséglet kielégítésére rendelkezésre álló oltóvessző. S minthogy tapasztalat szerint a nagyban való termelésre valóban érdemes gyümölcsfajták egy része csak azért nem volt elszaporítható, mert azokból kellő számu oltóvesszővel még az állami telepek sem rendelkeztek: a földmivelésügyi minister egyrészt ezért, másrészt pedig azon okból is, hogy a gyümölcsstermelésre olyannyira kedvező és ezen gazdasági ág jövedelmére utalt Mármarosban a gyümölcsstermelésnek gyakorlati példával nagyobb lendületet adjon: 1897-ben *Nagy-Bocskón* az ottani kertmunkásiskola kezelése alatt 51 holdas kincstári erdőterületen mintagyümölcsöst állított föl. Ott a szaporítani való minden egyes gyümölcsfajtából 230—280 darab anyafát ültettek ki, hogy megmutassák a nagyban való gyümölcsstermelés jövedelmező módját, oltóvesszőt kellő számban előállítsanak s a gyümölcsfa tenyésztésében, valamint a gyümölcs értékesítésében a kertmunkásokat kiképezzék.

Ezenkívül ugyancsak 1897-ben még öt új állami faiskola létesült: Csákováron, Lőcsén, Fogarason, Kisbéren és Mezőhegyesen, a tordai és ung-

vári faiskolák kibővítették területeket, a készthelyi, debreczeni és kassai gazdasági tanintézetek pedig rendezték faiskoláikat. A nagybocskói törzsgyümölcsös mellett második törzsgyümölcsöst telepített az állam, főleg a csonthéjas gyümölcsfajták számára — a budaörsi határban fekvő «Kamaraerdőben» — 64 holdnyi területen, mely «Erzsébet királyné gyümölcs-telep» nevet viseli.

Az állami faiskolák számának fejlődését feltünteti az alábbi táblázat:

É v	Állami faiskolák		A f a i s k o l á k h e l y e
	száma	területe kat. hold	
1892	5	109	Budapest, Kolozsvár, Lugos, Torda, Zilah
1893	9	149	Az előbbieket és Nyitra-Rudnó, Tarczal, Tihany és Ungvár
1894	9	149	—
1895	9	149	—
1896	11	163	Az előbbieket és Kis-Szeben, Trencsén
1897	18	275	« « « Csákovár, Lőcse, Nagy-Bocskó, Fogaras, Kibér és Mezőhegyes
1898	21	315	Az előbbieket és Orosháza, Sepsi-Szent-György és Szolyva
1899	22	394	« « « Baja
1900	23	400	« « « Kecskemét
1901	25	429	« « « Gödöllő, Pápa
1902	25	429	A nyitra-rudnói megszűnt és Privigyén új faiskola létesített

Az állami faiskolák részint 10—50 filléres kedvezményes árban, részint pedig községi és közterületek befásítására, egyesületeknek és közhasznú intézeteknek egészen ingyen évről-évre fokozódó mennyiségű gyümölcsfát osztanak ki, a községi és egyesületi faiskolák pedig egészen ingyen kapnak gyümölcscsemetét, oltóvesszőket és anyafákat. Nagyban termelendő nemes gyümölcsfajták oltóvesszőit csupán egy fillér munkadíjért adják ki az egyes gazdáknak és községeknek.

A kiosztás növekedését feltünteti az alábbi táblázat:

Év		Alma	Körte	Szilva	Cseresnye és meggy	Barack	Mandola	Dió	Eper	Egyéb csemete	Összesen
1892	Oltvány	3.999	3.006	36	138	100	—	—	—	—	7.279
	Csemete	122.775	115.185	72.950	60.870	9.370	2.910	3.725	20.875	5.600	414.040
1893	Oltvány	4.933	526	180	173	66	—	—	—	—	5.878
	Csemete	149.200	92.500	84.400	21.000	3.000	28.050	18.520	241.400	18.080	559.150
1894	Oltvány	26.742	10.732	3.263	2.687	5.950	—	—	—	—	49.374
	Csemete	254.080	188.550	149.820	103.240	38.330	30.800	7.950	306.450	24.200	1,103.420
1895	Oltvány	60.423	19.835	9.531	7.852	12.209	3.600	—	—	—	113.450
	Csemete	182.005	138.750	110.415	67.080	27.350	26.200	4.500	325.620	12.880	894.800
1896	Oltvány	89.434	65.254	41.290	26.151	39.958	16.299	26.086	—	—	304.472
	Csemete	348.700	524.500	180.100	99.500	40.120	21.300	10.800	126.025	30.050	1,381.095
1897	Oltvány	67.198	37.598	20.662	18.086	43.706	10.104	28.769	—	—	226.123
	Csemete	327.050	183.790	154.670	137.900	25.200	13.500	11.650	223.890	86.720	1,111.920
1898	Oltvány	61.381	36.356	24.447	17.821	37.452	10.221	31.218	—	—	218.896
	Csemete	222.050	181.430	40.420	40.270	27.900	26.140	1.228	295.020	534.530	1,374.988
1899	Oltvány	74.450	33.033	19.118	19.379	26.246	5.263	14.273	—	—	191.762
	Csemete	366.692	257.300	18.117	16.890	30.094	66.486	4.776	198.720	402.404	1,361.479
1900	Oltvány	118.565	48.871	78.802	67.937	41.825	2.463	9.505	—	9.935	377.993
	Csemete	957.912	458.500	13.858	81.400	92.837	17.513	26.307	229.200	167.653	2,045.180
1901	Oltvány	91.292	47.837	50.876	29.876	42.719	1.772	15.184	—	17.951	297.507
	Csemete	554.200	391.400	163.800	161.900	26.200	14.000	3.700	49.400	64.800	1,429.500
1902	Oltvány	128.545	76.843	73.782	70.554	60.943	3.452	7.219	—	41.966	463.304
	Csemete	365.780	317.680	104.510	168.210	64.250	258.000	8.415	—	69.990	1,124.640

Az állami faiskolák, mint e statisztikai adatokból is látható, nagy szolgálatot tettek és tesznek gyümölcsfaállományunk mennyiségének és minőségének emelésére, nem is szólva arról a szintén nem kicsinylendő jelentőségükről, hogy minden egyes ily állami faiskola egyttal gyakorlati iskolája, kiképzője is az illető vidék földmives ifjainak, kik ott napszámba

dolgozva, a fatenyésztésben, a faiskola kezelésében és a gyümölcs értékesítésében gyakorlatilag kiképzést nyernek. Az állami faiskolák hatása a gyümölcstermelés javítására és emelésére több vidéken már is szemmel látható. Szembetűnő bizonyíték volt erre az 1899 őszén Budapesten tartott gyümölcskiállítás, a melyen az állami faiskolák által terjesztett fajták (Batul, téli arany Parmén, Parker, Peppin, Pónyik, Sikulai, Török-Bálint stb.) voltak már nagy tulsúlyban.

Az állami faiskolákon kívül a gazdasági tanintézetek, földmivelési iskolák is nagyobb részben újra rendezték faiskoláikat, hogy céljuknak megfelelhessenek. A tanítóképezdek kertjeire és faiskoláira is a földmivelésügyi ministerium kertészeti osztálya gyakorol felügyeletet és a földmivelésügyi tárca anyagi támogatással is segítette többnek a berendezését.

Az oltványok előállításában s általában a fatenyésztésben fontos szerepre vannak hivatva az állami faiskolák mellett a községi faiskolák is, és e tekintetben nagy hivatásuk van a faiskolakezelő néptanítóknak, főleg oly helyeken, hol alkalmas és elég nagy községi faiskola áll rendelkezésükre. E faiskolakezelők buzgalmának emelésére nem kis mértékben hatott és hat azon pályázat, mely a Magyar Földhitelintézet áldozatkészsége folytán a legtöbb oltványt felmutató tanítók között évenként egy 600, két 400 és tizenhatsz 200 koronás jutalomdíj kiosztását teszi lehetővé. Ezen jutalomdíjak évről-évre kiosztatnak s a pályázók faiskoláinak megvizsgálása alkalmával azt az örömdetes tényt lehet tapasztalni, hogy egyes pályázó tanítók máris több ezerre menő oltványt állítottak elő.

A Magyar Földhitelintézet e pályadíjat 1892-ben tíz év folyamára adományozta; a tíz év lejártával, 1902-ben azonban a földmivelésügyi minister közbenjárása folytán még újabb tíz esztendőre rendszeresítette.

Minthogy azonban a községi faiskolák — egész egyetemüket tekintve — még távolról sem fejtenek ki olyan tevékenységet, mint a milyent tőlük úgy a gyümölcsoltványok szaporítása, mint a községi és megyei utak befásítása körül az 1894. évi XII. t.-cz. megkövetel, a földmivelésügyi ministernek kellett gondoskodni arról, hogy valamennyi törvényhatóság megfelelő faiskolai és utbefásítási szabályrendeletet alkosson és ezen az alapon a községi faiskolák kellő működést fejtsenek ki. E végből 1897-ben a jelesebb vidéki közigazgatási tisztviselők meghívásával szaktanácskozományt tartott, a melyen a törvényhatóságok faiskolai szabályrendeletei számára az 1894. évi XII. t.-cz. határozmányainak megfelelő általános és a helyi viszonyok szerint részleteiben változtatható alapszabály-mintát dolgoztatott ki. Ez alapon a községi faiskolákat a legtöbb község csak a legutolsó időben rendezte be, sőt részben még most is rendezés alatt vannak s így csak néhány év múlva lesznek képesek feladatuknak megfelelni. Kétségtelen azonban, hogy bármennyi fát és csemetét állítsanak is

elő az állami intézetek, az ország összes szükségletét, különösen, ha még az utak és a selyemtenyésztés céljaira kiültetendő fákat is számításba vesszük, még sokáig nem tudnák fedezni, hacsak a községi faiskolák is hozzá nem járulnak a faállomány szaporításához.

Ez okból támogatja az állam ezen faiskolákat, ha szükséges kellékeik megvannak, vad csemetékkal, oltóvesszőkkel, sőt szükség esetén anyafákkal is.

Ugyanez okból a faiskolákat fentartó gazdasági és kertészeti egyesületek évről-évre állami segélyben részesülnek.

Minthogy még az állami faiskolákban is éppen az olyannyira fontos szilvafa az, melyet alany és vetőmag hiányában nem lehetett a kellő mértékben szaporítani, a földmivelésügyi minister az 1900. évben az orleansi és angersi nagyobb faiskolákból 600,000 darab szilvaalanyul szolgáló Myrabolan és Saint Julien fajta szép, egyéves szilvacsemetét szerzett be s az állami faiskolák között szétsztván, remélhető, hogy pár év alatt a nemes szilvafák szaporítása is lépést fog tartani az alma és körtével, a mi annnyival kívánatosabb, minthogy a szegényebb hegyvidéki lakosságnál a szilva fontosabb minden más gyümölcsnemenél.

A gyümölcsfatenyésztés kedvelt foglalkozása nemcsak a gazdáknak, hanem a más foglalkozású egyéneknek is, elterjedését a csemeték beszerzésének nehéz és költséges volta is nehezítette. E miatt a földmivelésügyi minister az állami faiskolákban árusított csemeték árát az előállítási költségnek megfelelő mérsékelt összegre szabta, mely azonban a magánvállalkozást még nem bénítja meg. Ez intézkedésnek megvolt az a hatása, hogy azóta a magánkertészetek is tetemesen leszállították a csemeték árát, a mi újabb hathatós lendületet adott a gyümölcsstermelés szélesebb körű elterjedésének.

A gyümölcsfák beszerzésének megkönnyítése céljából vasutaink a vadonczot, csemetét, oltóvesszőt és oltványt bármily kis mennyiség feladásánál is a terjedelmüknek megfelelő díjszabás helyett felénél is olcsóbb (u. n. *A.* osztályu) fuvardíjért szállítják. A mellett a vasut — jóllehet csak a teherárúrok fuvardíját számítja — mégis az ily élőfát gyorsárúképp továbbítja.

A gyümölcsfaállomány szaporítása szempontjából is fontos feladat utaink befásítása.

Az állami utak befásítása 1897-ben kezdődött és szépen halad előre. A befásítást a földmivelésügyi minister a kereskedelemügyi ministerrel együttesen intézik. Az egyes utvonalakokat a földmivelésügyi minister szakközegei bejárták és tanulmányozták, a kik ezt a munkát 1897 tavaszán már teljesen befejezték volt. A tanulmányozó bejárás folytán az egyes utvonalakra alkalmasnak jelzett gyümölcsnemekből és fajtákból a megfelelő magas törzsű fákat az állami faiskolák önköltségi áron szolgáltatották

ki, sőt a csákovári, mezőhegyesi, kisbéri és fogarasi faiskolák főleg azért létesültek, hogy az utak mellé alkalmas fajta gyümölcsfát állítsanak elő. Állami utaink faállománya ma összesen 129,000 darab. Örvendetes tény, hogy a kiültetett fák a baljóslatokat megczáfolva, alig 6% kivételével mind megmaradtak s jól diszlenek, sőt egyes vonalokon már némi termést is hoztak. Ezen sikerben nem kis része van annak a körülménynek, hogy közönségünk a fát mind jobban megkedveli, de része van a befásítás szakszerű eszközlésének is: a fákat ugyanis az éghajlati és talajviszonyok alapos tanulmányozása után választották meg és az utkaparók és utmeszterek az e célból rendezett tanfolyamon kioktatva, okszerűen ültették el és kezelték.

A törvényhatósági és községi utak befásítása lassabban halad, mert a törvény értelmében az e célra szükséges fákat a községi faiskoláknak kellene szolgáltatniok, a mire ezek ma még nem mindenütt képesek. Csakis azon kevés számú megye területén vannak eddig a törvényhatósági utak befásítva, hol a vármegyének magának van külön faiskolája, vagy hol a törvényhatóság a fákat saját költségén szerezte be. Mert az állami faiskolák erre a célra mindaddig nem áldozhatnak, míg az állami utak befásítása be nem fejeződik. Tekintettel azonban arra, hogy az Alföldön a törvényhatósági és községi utak több helyen szikes talajon vonulnak át, a törvényhatóságok támogatása végett a csákovári állami faiskola a szelid szikes talajokra alkalmas nemü gazdasági fákat nevel.

Gyümölcsfaállományunk szaporításának nagy érdekét tartotta szem előtt a földmivelésügyi minster a dézsmaváltási kedvezményt tartalmazó 1895. évi XIV. t. cz. végrehajtása alkalmával is s hogy a filloxerától elpusztított, de amerikai fajtákkal nehezen telepíthető *szőlőknek gyümölcsösökké való átalakítását* megkönnyítse, másrészt pedig a kárpátvidéki földhöz ragadt *szegény földmivesek udvarának és házi kertjének fákkal való beültetését* előmozdítsa, az arra szorult községeknek több ezer darab kész és kiültetésre alkalmas oltványt osztott ki. Hasonlóan járt el a telepes községekkel is. Így pl. csak 1899-ben 15.128 földmivesnek 91.762 drb nemes gyümölcsfát adott ingyen.

Gyümölcsstermelésünk emelésében azonban csak fél munka lett volna a gyümölcsfaállomány szaporítása, ha nem történt volna egyuttal gondoskodás arról is, hogy ezzel lépést tartson *a kertgazdasági szakismeretek terjedése*. E tekintelben kettős feladatot kellett megoldani: kellő számú jól képzett kertészt és állandó kertmunkást kellett nevelni, hogy se az állam, se a nagybirtokosok ne szoruljanak többé külföldi kertészekre, kiknek jó ideig még a magyar nyelvvel is küzdeniök kell, — s a közép-birtokosok, községek, egyletek, de még a kisebb birtokosok és kertkedvelők is megtalálják a viszonyaiknak megfelelő képzettségü és igényü kertészt

és állandó kertmunkást. Másfelől pedig gondoskodni kellett arról, hogy a kertgazdasági ismeretek mentül nagyobb mértékben terjedjenek el magának a népnek a körében is.

Az első lépés volt a kitűzött feladat megoldására 1894-ben a budapesti vinczellériskolának *kertészeti tanintézeté* való átalakítása, mely a ma már három fokozaton eszközölt kertészeti szakoktatásnak legfelső fokául szolgál és célja, hogy három évfolyamban elméletileg és gyakorlatilag képzett kertészeket neveljen. Az intézetbe oly fiatal embereket vesznek föl, a kik négy középiskolai osztály elvégzése után még két évig valamely mintakertészetben voltak gyakorlaton. A három éves tanfolyam végén a kilépő növendékek a kertészet összes szaktárgyaiból nyilvános záró vizsgálatot tesznek. Az intézet saját külön épületében van elhelyezve s gondos és tökéletes felszerelés tekintetében kiállja a versenyt a kontinensnek bármely más hasonló célú intézetével. Az első évfolyam 1894. novemberében nyílt meg s az 1896—97. iskolai évben már mind a három évfolyam rendszeresítve volt. Az 1894—95. iskolaévben az első évfolyamban 6, az 1895—96. iskolai évben az első és második évfolyamban 15, mind a három évfolyamban pedig az 1896—97. iskolaévben 24, az 1897—98. iskolaévben 30 rendes és 1 rendkívüli, az 1898—99. évben 29 és az 1899—1900. iskolaévben szintén 29 rendes tanuló részesült megfelelő kiképzésben. Gyakorlati oktatás végett az intézet 1898-ban kezelésébe vette a kamaraerdei 64 holdas kincstári területet.

A kertészeti szakoktatás jelen berendezése azonban a kertészet folytonos fejlődésével és a gyümölcstermelés terjedésével lassanként nem bizonyult teljesen megfelelőnek. A földmivelésügyi miniszter e körülményre való tekintettel 1903-ban szakértekezletet hívott egybe, amelyben nemcsak az állami szakközegek, de a magánkertészek kiválóbbjai, valamint a tudományos intézetek (tudomány-egyetem, botanikus kert) képviselői is résztvettek. Ez az értekezlet azt hozta javaslatba, hogy a kertészeti tanintézet előképzettsége emeltessék föl hat középiskolai osztályra, a gyakorlati előképzettség viszont szállíttassék le hat hétre, a tananyag pedig bővítettessék ki. Az értekezlet javaslatai fölött a tárgyalások még nincsenek befejezve, de ha a javaslatok elfogadtnak, a legfelső kertészeti képesítés egyenrangú lesz a kir. gazdasági tanintézetek (Debreczen, Keszthely, Kassa, Kolozsvár) képesítésével és a tanintézetet végzett hallgatók az okleveles műkertészi cím viselésére lesznek jogosítva. Bizonyára ez az újítás is elő fogja mozdítani hazánk kertészetének ügyét és fölöslegessé fogja tenni a nagy igényű külföldi kertészek behívását, a kiket egyébként az intézet eddigi szervezete is már-már fölöslegessé tett.

Ezen felsőfoku, három éves, kertészképző tanfolyam mellett középső fokozat gyanánt életbe lépett 1897-ben az egyéves *kertészsegédi* tanfolyam

oly kertészegedek továbbképzésére, kik ily minőségben a gyakorlatban legalább három évet jó eredménnyel töltöttek. E tanfolyam létesítését az a körülmény tette kívánatosná, hogy a kertészettel iparszerűen foglalkozók körében, főleg a kereskedelmi kertészeknél a szokásos tanonczkiképzés van érvényben, a mely mellett a leendő kertészek gyakorlati képzettsége többnyire egyoldalú, elméleti képzettsége pedig határozottan hiányos. A tanfolyam már most alkalmat ad az ügyesebb és magukat tovább képezni óhajtó kertészegedeknek, hogy magukat a kertészet minden ágában gyakorlatilag és elméletileg egyaránt kiképezzék, illetőleg képzettségük hiányait pótolják. Erre az intézményre annál nagyobb szükség volt, mert a mestereknél felszabadult kertészegedek száma az ezret is meghaladja s ezek szakiskola hiányában igen sok szolgálatból ki voltak zárva, és mert az ily felszabadult kertészegedek a fatenyésztéshez, főleg pedig a gyümölcsfák metszéséhez nem értvén, birtokosainknál a fákban igen sok kárt okoztak. A kertészegédi tanfolyamra, mely a budapesti kertészeti tanintézetben van elhelyezve, évenként 8—10 kertészegedet vesznek föl.

A föntebb említett értekezéslet javaslatai alapján ezen tanfolyam tartamának két évre való fölemelése van tervbe véve.

Az alsófoku oktatás céljából még 1895-ben ugyancsak a budapesti kertészeti tanintézet a *kertmunkások egyéves tanfolyamát* rendezte be, mely katonai kötelezettségüknek eleget tett vagy az alól fölmentett földmivészeket ügyes kert- és szőlőmunkásokká képez ki s a megtartott záróvizsgálatok mutatják, hogy az elméleti előadások mellőzésével tisztán gyakorlatilag kiképzett földmivészek úgy a kert-, mint a szőlőkezelésben igen ügyesekké lettek és mint később észlelni lehetett, a gyakorlati életben is jól beváltak. Hogy ilyen gyakorlatilag kiképzett kertmunkásokra nagy szükség volt és van még ma is hazánkban, főleg a kisbirtokosoknál, a kik gyümölcsösük, szőlőjük és konyhakertjük kezelésére csakis egy kertmunkást képesek tartani, bizonyítja az a körülmény, hogy a kilépő kertmunkásokat még a tanfolyam befejezése előtt elszerződtek. Ez okból s mert a budapesti kertészeti tanintézetben helyet kellett csinálni a kertészegedek tanfolyamának, 1897-ben megszűnt a Budapesten három éven át tartott kertmunkás-tanfolyam és helyette az ország több részében nyitott a kormány ilyen tanfolyamot, főleg oly helyeken, hol az érdekelt törvényhatóságoknál támogatásra talált. Még 1897-ben négy helyen, nevezetesen Tordán, Lőcsén, Nagy-Bocskón és Baján nyílt meg ilyen tanfolyam összesen 50 tanulóval. E tanfolyamok újabban a méhészetet, kosárfonást és a faragást is gyakorlatilag tanítják.

A kertészképzés ezen három foku keretén kívül még *egyéb különálló iskolák* is hozzájárultak a kertészeti ismeretek terjesztéséhez. Ezek közül első sorban az orosházi polgári fiu- és leányiskolával kapcsolatban létesített a földmivelésügyi minister kertgazdasági tanszéket, melyet egy 10 holdas

mintateleppel is felszerelt. E tanszéknek fontos szocziálpolitikai feladatot is szánt, mert nemcsak a polgári iskolai 300—400 tanulónak szolgál gyakorlati oktatásul, hanem az ottani tulnépes és szocialisztikus elvekkel eltelt vidék földmiveseinek megmutatja, miként lehet ily kis telekből kerti gazdaság üzése mellett a lehető legnagyobb jövedelmet előállítani. A tanszék ellátására és a mintatelep vezetésére a kormány egy kertésztanítót alkalmaz, a ki télen át a felnőtteknek is ad oktatásokat.

A budapesti gyermekmenedékhely az Istvántelken tart fönn négy évfolyamu kertészeti szakiskolát, mely évről-évre állami segítségben részesül.

Az orosházi kertgazdasági tanszéknek megfelelő tanszéket állított a földmivelésügyi minister, a sepsi-szent-györgyi székely árvaházban is ugyancsak mintakerttel és állami faiskolával kapcsolatban s itt is évről-évre több fiu nyer oktatást a gyümölcsstermelésben, fatenyésztésben, konyhakertészetben és méhészetben.

Kiváló sulyt helyez a kormány arra is, hogy a *néptanítókat*, a jövőendő nemzedék nevelőit, megnyerje a gyümölcsstermelés és kertészet ügyének s őket a gyümölcsstermelésben elméletileg és gyakorlatilag kiképezze. E végből az országos gyümölcsészeti kormánybiztos állandóan élénk figyelemmel kíséri az állami és felekezeti tanító- és tanítónőképző intézetekben folyó kertészeti oktatást, s gondoskodik egyuttal a tanítóképzői kertek okszerű berendezéséről is. Hogy a leendő tanítók és tanítójelöltek már előre hivei legyenek a fatenyésztésnek, a földmivelésügyi minister a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerrel egyetértve, évenként 20 darab 20 koronás aranyat tűz ki oly tanítóképzőintézeti hallgatók jutalmazására, a kik az intézeti kertben és faiskolában a legbuzgóbb és legsikeresebb működést fejtették ki.

A már gyakorlatban működő tanítók kertészeti kiképzése végett a földmivelésügyi kormány évről-évre mind több helyen rendez 10 napos gyümölcs-tenyésztési tanfolyamokat. Az 1892—95. évek alatt 225, az 1896—1901. évek alatt pedig 480 tanítónak volt alkalmja a fatenyésztés helyes alapját megismerni s ma már az ország 419 szolgabirói járásának mindegyikében van legalább egy olyan néptanító, a ki a faiskola-kezelésben kiképzést nyert.

Ujabbán hasonló tanfolyamok vannak a *falusi lelkészek* számára is, hiszen tudvalévő, hogy ugy hazánkban, mint a külföldön éppen a lelkészek közül kerültek ki a jelesebb pomologusok. Hogy e tapasztalás helyes, bizonyítja a nagy érdeklődés, melylyel ezen intézmény a lelkészek körében találkozott, annyira, hogy az első ízben 1899-ben tartott ilyen tanfolyam 12 helyére 172 lelkész pályázott, ugy, hogy a mondott évben egymás után két hatnapos tanfolyamot kellett tartani 12—12 lelkész számára.

A jelentkező lelkészek száma évről-évre növekszik és tizszeresen is felülmulja a felvehető számát.

Az állami utak befásításának megkezdése óta négynapos faültetési és faápolási tanfolyamot tart a földmivelésügyi kormány az *utmesterek és utkaparók* részére mindenütt, a hol fásítás van tervben. E tanfolyamokon évről-évre több utmester és utkaparó vesz részt.

A földmivesek részére már évek óta mind több és több községben van *téli gazdasági tanfolyam* s mindenütt nagy figyelmet fordítanak a kertészetre és gyümölcészetre is, a miről csak ezek a szakközegek évenként száznál több előadást tartanak s azonkívül még külön téli tanfolyam is volt a kertészetről 1900-ban 316 hallgató, 1901-ben 715 hallgató részére.

A kertészeti ismeretek terjesztésére a földmivelésügyi minister már évek óta egy szaklapot ad ki «Gyümölcskertész» czimen, mely több mint 11.000 példányban jelenik meg. A fatenyésztési ismeretek terjesztésére különösen pedig a faiskola-kézelő tanítók utbaigazítására ugyancsak a minister «Fatenyésztés» czimmal népies irályu, illusztrált kézikönyvet íratott 1898-ban s e munkából, melyet egy korona árban bocsátott közre, sőt lelkészeknek és tanítóknak egyszerű megkeresésükre ingyen is megküldte, 25.000 példány fogyott már el s most a negyedik kiadás is megjelent. A nép számára kiadott egy népies utmutatást ily czim alatt: «Termeljünk gyümölcsöt!» Ez a kis utmutató a magyar nyelven kívül még tót, ruthén, szerb és román nyelven is megjelent és 30.000 példányban forog a nép kezén. A hazai kertészeti és gyümölcészeti viszonyoknak a külfölddel való megismertetése czéljából egy diszes munkát íratott «Monographie de l'Horticulture en Hongrie» czimmal és számos példányban terjesztette a párisi kiállításon és a nemzetközi pomologiai kongresszuson. Végül legujabban megíratta a «Magyar Pomológiá»-t, mely teljesen magyar tárgyú és magyar kiállításu s hivatva van finom gyümölcsfajtáinkat megismertetni. E műből már a harmadik füzet van sajtó alatt.

Termelésünk mai állapotában a gyümölcsértékesítés kérdése szintén fontossággal bír a termelés előmozdításának feladata mellett, de előtérben mégis a termelés fejlesztésének kérdése áll, mert első sorban arra kell törekednünk, hogy értékesíthető piaczképes gyümölcsöt termeljünk s csak azután, ha ezt a célt elértük, lehet szó az értékesítés szervezéséről.

Mint minden romlandó terménynél, a gyümölcsnél is a nyers állapotban levő értékesítés lévén a legjutalmazóbb, erre kellett az intézkedésekben a legfőbb figyelmet fordítani. E téren igen sok volt a tennivaló, mert egyfelől le kellett küzdeni gyümölcstermelőink hagyományos közömbösségét, másfelől számolni kellett azzal a körülménnyel, hogy alig volt hazánkban egy-két termelő, kinek a keresettebb gyümölcsfajokból csak száz számra is fája lett volna, a mi még ma is nagyon megnehezíti a friss gyümölcs jobb s jövedelmezőbb értékesítését, főleg a külföldi forgalomban.

Ezen az alaphibán a termelés megváltoztatásával kellett segíteni, azzal, hogy az állami faiskolák csak az illető vidéken nagyban való termelésre alkalmas fajtájú fákat állítanak elő és osztanak ki a termelők között. A haladás e téren kétségbevonhatatlan, kézzel fogható eredményt azonban csak 4—5 év múlva lehet felmutatni, a mikor is előtérbe fog lépni a gyümölcsértékesítés szervezésének fontos feladata.

E feladat részleges megoldására azonban már most is történtek lépések s ezek három irányban mozogtak: kiállítások rendezésével és nemzetközi kiállításokban való részvétellel megismertették a magyarországi termelők a külföldet gyümölcsféléikkel; gyümölcsértékesítő szövetkezetek létesítésével megindult az értékesítés szervezése; végül a szállításhoz szükséges kosarak előállítását is a kormány anyagilag támogatja.

A gyümölcsértékesítő szövetkezetek létesítését főleg az teszi szükségessé, mert a magyar termelőnek az a hibája, hogy gyümölcsét mindjárt ősszel, a mint a fáról leszedte, tömegesen és válogatás nélkül piacra veti és ez által saját kárára lenyomja az árakat. Eddig egy gyümölcs- és egy hagymaértékesítő szövetkezet alakult.

A gyümölcskivitel fejlesztése érdekében a kiállításokban való részvételen kívül, a következő intézkedések történtek: a cs. és kir. közös külügyminister ur még 1895-ben felhívta orosz-, német-, angolországi és skandináviai konzulainkat arra, hogy a gyümölcsök állapotáról, valamint az ottani gyümölcskereskedelmi viszonyokról időnként jelentést tegyenek a földművelésügyi ministerhez, ki e jelentések folytán termelőink figyelmét a porosz-sziléziai, főleg a boroszlói piacra irányította. Tanulmányoztatta a nagyobb léngyel, német, svéd, norvég, angol és orosz városok gyümölcs-piaczait és amazoknál sikerült csemege-szőlőre és finomabb almára összeköttetéseket létrehozni, ezekből pedig az utóbbi években kísérletképen több nagyobb küldeményt szállítottak. Gyümölcskivitelünk emelkedése nagyrészt ez intézkedéseknek köszönhető.

Főbb kiviteli piacaink könnyebb elérése végett különösen a Németországgal való forgalomban — a közvetlen vasuti dijszabások révén — mindig több és több kedvező kiviteli tarifák rendszeresítettnek. A friss gyümölcs és főzelék kivitelét, de belföldi forgalmát is azzal mozdítják elő vasutaink, hogy teheráru-fuvarért is gyorsáruk gyanánt továbbítják.

A friss gyümölcs czélszerű csomagolásáról a földművelésügyi minister egy népszerű füzetet íratott és terjesztett szét. A vasuti szállítás szempontjából pedig kidolgozás alatt áll a gyümölcsszállitmányok lehető egyöntetű csomagolási módjának megállapítása.

A friss gyümölcs értékesítésével kapcsolatban kiváló súlyt kell fektetni arra is, hogy csomagolásra alkalmas és elegendő kosár álljon a termelő rendelkezésére; e végből a hol a kereskedelmi minister kosárfonó iskolát

alapított, a földmivvelésügyi minister létesíti hozzá a füztelepet. Ezenkívül minden oly községet, mely a kosárfonás, mint fontos téli házi ipar meghonosítása végett füztelepet akar létesíteni s e célra alkalmas területet bocsát rendelkezésre, pénzbeli segélyt kap a talaj előmunkálataira s ingyen kapja a szükséges nemes füzdugványokat. Ily módon már 41 községben létesült füztelep és a kiosztott nemes füzdugványok száma a legutóbbi hat év alatt meghaladta a 15 milliót, 1903-ban pedig oly tömegesen keresték föl a községek a ministert ingyen füzdugványok iránti kérelmeikkel, hogy nemcsak az országban termelt összes füzvesszők készletét használta fel a kérelmezők igényeinek kielégítésére, hanem külföldről is több millió dugványt kellett beszerezni. A községek érdeklődése és községi füztelepek létesítése állandóan növekedőben van.

A friss gyümölcs értékesítésén kívül fontos a gyümölcsstermésnek feldolgozás utján való értékesítése is. E végből a szükséges cziderkészítő, szeszfőzőgépeket és aszalókemenczéket minden évben kiadja a kormány a községeknek, egyleteknek és szövetkezeteknek, sőt egészen ingyen is adományoz ilyeneket több községnek.

Ezen intézkedések czélszerűsége és hasznossága kivált az 1903. évi kedvező szilvatermés alkalmával tünt ki, a mikor a kiscgazdák nagy termésüket már-már rendkívül alacsony áron voltak kénytelenek elvesztegetni. A földmivvelésügyi minister a legkedvezőbb termelési viszonyoknak örvendő helyekre számtalan szilva-szeszfőző gépet és aszaló kemenczét adott kölcsön, s a beérkező jelentések szerint egyes helyeken csak arra a hirre, hogy a kormány által adományozott gyümölcs-feldolgozó gépek fognak a községbe érkezn, a gyümölcs ára egyszerre 100%-kal emelkedett. A földmivvelésügyi minister, hogy minden jogosult igényt kielégithessen és egyes országrészeket ne zárjon ki a kedvezményből, 1903-ban jelentékenyen megszorította a feldolgozó gépek számát. Kétségtelen, hogy az erre fordított kiadás sokszorosán megtérült, a kiscgazdák jövedelmének szaporodásában.

A legutóbbi években négy nagyobb gyümölcs- és konzervgyár is létesült a kereskedelemügyi és földmivvelésügyi tárczák támogatásával.

A konyhakerti és zöldségtermelés főleg a nép élelmezése, valamint kivitel szempontjából is fontos ága lévén a kertészetnek s e terményekből kivitelünk máris 37 millió koronát tévén, a kertészetnek ezt az ágát is támogatja a kormány. Igy évenként segíti a kertészeti egyleteket új és jobb fajú zöldségfélék kísérleti termelésében s a magvak kiosztásában; kiállítások alkalmával a konyhakertészek számára díjakat tűz ki.

Abból a célból, hogy különösen délvidéki kisebb gazdáinkat képessé tegye arra, hogy a bolgár kertészek éles versenyével megküzdjenek, a földmivvelésügyi minister nagy gondot fordított arra, hogy a bolgár mód-

szerű kertészetet a hazai termelő közönséggel megismertesse. E célból a kincstári telepes községekben bolgárrendszerű zöldségkertészeteket rendeztet be, ahol a telepesek részt vesznek a kerti művelésben s így önkéntelenül is elsajátítják a nagyhirű bolgár kertészek ismereteit. Tervbe vette a minister, hogy ily zöldségtermelő telepeket az ország egyéb helyein, főleg a Székelyföldön is berendeztet s így ellensúlyozza a bulgáriai kertészek versenyképességét, de legjelentékenyebb e téren az az intézkedés, hogy a munkásnép anyagi helyzetének javítására célzó intézkedésekre az 1903. évi költségvetés előirányzatába nagyobb összeg vétetett fel s ennek egy része a kertészettel foglalkozó nép anyagi támogatására van szánva. Ez az intézkedés kétségtelenül fokozni fogja népünknek az oly szerény igényű bulgáriai kertészekkel való versenyképességét.

Megemlítendő még, hogy az uborkasavanyításnak Znaimban szokásos és oly híres módszerének elsajátítására a földművelésügyi minister szakközegeket küldött ki s több egyesületet támogatott ez irányu törekvésében.

Az 1903. évben tanulmányutra küldte ki a minister a gyümölcsészeti ministeri biztost, a ki Dániában, Svéd- és Norvégországban későn virágzó s a zordabb vidékekre alkalmas gyümölcsfákat és oltóvesszőket szerzett be, a melyekkel azokon a hegyvidékeken fognak kísérletek tétetni, melyeknek gyümölcstermelése az ártalmas utófagyok következtében eddig nagyon alárendelt jelentőségű volt. Ugyanezen tanulmányut alkalmával zord klimájú vidékekre alkalmas zöldség, főleg káposztamagvak szereztek be, melyek egyelőre Árva vármegye kistermelői közt osztattak ki.

Ezek az intézkedések vázolják a kertészet 8 éves fejlődését, a mely azon időtől kezdve elhanyagolt mostoha gyermekből nagyjövőjü, fejlődés-képes, s már örvendetes jelennel is biró ifjúvá izmosodott.

ÁLLATTENYÉSZTÉS ÉS TEJ-GAZDASÁG.

Bár régente az állattenyésztés volt hazai mezőgazdaságunk alapja, az a mult század azon időszakában, mely mezőgazdasági kulturánk fejlődésével összeesik, a gabonaneműek és olajnövények termesztésének volt kénytelen az első helyet átengedni, mit egyébként ennek jövedelmezősége akkor kellően indokolt.

De a legutóbbi évtized elején már élénken lehetett tapasztalni, hogy ép úgy, mint a nyugati államokban régebben észlelték, nálunk is az állattenyésztésnek egyre növekedik a jelentősége.

E tapasztalat helyességét eléggé igazolta egyebek közt külkereskedelmi forgalmunknak az a tendenciája, hogy a gabonakivitelnek azelőtt évtizedeken át domináló szerepét az állatok és állati termékek kivitele rohamos lépésben mindinkább megközelítette, sőt a kilenczvenes évek közepén, mielőtt a sertéskivitelben a vész folytán beállott óriási hanyatlás bekövetkezett, túl is szárnyalta. Ennek az a nagy fontossága is van, hogy azokban a milliókban, a melyek állatok és állati termékek kiviteleért országunkba folynak, a kisgazdák és földművesek százezrei is osztozkodnak.

Az 1895-ik év végén megejtett országos állatszámmlálás eredményében a juh kivételével minden állatnemben a korábbi, vagyis 1884-ik évi állatszámmlálás adataihoz képest tetemes szaporodást mutatott, mely a szarvasmarhánál közel husz százalék.

Az ország állatállományának további számszerű gyarapítására és minőségbeli javítására pedig — legalább az állománynak azt a $\frac{3}{4}$ -részét illetőleg — mely a köztenyésztés keretébe tartozik, az 1894. évi XII. t.-cz. rendelkezései szolgáltatnak helyes végrehajtás mellett kellő biztósítékot.

A most lefolyt hét év feladata volt tehát e törvény végrehajtását szorgalmazni és ellenőrizni, valamint azokat a nehézségeket elhárítani, melyek a községeknek kellő számú és minőségű apaállatokkal való ellátása körül támadtak.

Az ebbeli tevékenység mértékéről és emelkedéséről tájékoztatást nyújtanak az utóbbi hét évre vonatkozó költségvetések azon tételei, melyek

tisztán a szarvasmarha-, sertés- juh- és baromfitenyésztés közvetlen emelésére szolgáló hitel összegét megállapították. Minthogy e hitellel szemben a kiadásoknak jókora része évente az előirányzatnak megfelelően pontosan befolyt, a szóban forgó tenyésztési ágak támogatásánál a kincstár anyagi érdeke is kellő figyelemben részesült, úgy hogy ez a munkásság, bár a terjedelme évről-évre növekedett, aránylag csekély anyagi áldozattal járt.

A tenyésztés emelésére és támogatására rendelkezésre álló hitel főként a köztenyésztésben használandó tenyészbikák, kanok és kosok, valamint cserebaromfiak kiosztására, tenyész-állatvásárok és díjazások pénzbeli segítyezésére használtatott fel.

Az apaállatokat a községek 3 félévi részletfizetés és 10—20% árenedmény mellett kapják. Rendkívül szegény avagy elemi csapások által sújtott községek kivételesen ingyen is kaptak apa-állatokat.

A kiosztásra kerülő apaállatok nagy részét az állami és nevesebb magán-gazdaságok tenyészeteiből vásárolták az állattenyésztési felügyelők. Csak a pinzgauai és borzderes bikákat nem lehetett mind az ország tenyészeteiből beszerezni, hanem még az utóbbi években is Tirol és Vorarlbergből importáltattak.

Örvendetes jelenség, hogy a köztenyésztés belterjes gondozása folytán a kiscsordák is mindinkább törekszenek állatállományukat számban és minőségben fejleszteni s e végből a kormány támogatását szintén fokozott mértékben veszik igénybe.

A szarvasmarha-, sertés-, juh- és baromfitenyésztés előmozdítására felhasznált és az e révén befolyt előirányzati összegek a következők voltak:

É v	Kiadás	Bevétel	Kiadási többlet
	k o r o n a		
1896	206.000	40.000	166.000
1897	538.000	256.000	282.000
1898	1,000.000	600.000	400.000
1899	1,400.000	920.000	480.000
1900	1,595.000	1,035.000	560.000
1901	2,060.000	1,500.000	560.000
1902	2,060.000	1,500.000	560.000
1903	2,060.000	1,500.000	560.000

E számadatokból kivehetőleg az állam évről-évre fokozottabb mértékben gondoskodott a köztenyésztés fejlesztéséhez szükséges anyagi eszközökről, ezzel párhuzamban szervezván egyúttal azt a hivatalos appa-

rátust is, mely az ország gazdaközönségével a közvetlen összeköttetést fentartja, hogy az állami támogatás minden egyes vidéken az ottani viszonyoknak leginkább megfelelő tenyésztési irányt fejlessze.

Ezen hivatalos apparátus az állattenyésztési felügyelőségek intézménye.

Az állattenyésztési felügyelőségek feladata a következő:

1. Az állattenyésztés minden ágának fejlesztésére hatni, a minister rendeleteit végrehajtani;

2. felügyelni az 1894-ik évi XII. t.-cikk és az erre vonatkozó 1894. évi 4800. számú földmivelésügyi ministeri rendelet, valamint a törvényhatóságok által alkotott állattenyésztési szabályrendeletek mindazon intézkedéseinek végrehajtására, melyek akár közvetlenül, akár közvetve az állattenyésztésre vonatkoznak;

3. az apaállat-vizsgálatokban résztvenni;

4. a köztenyésztésben mutatkozó apaállat-szükséglet födözetéről gondoskodni;

5. résztvenni az állattenyésztés érdekében megindított mindenféle társadalmi mozgalomban, mint díjazások, kiállítások, előadások stb.;

6. az állattenyésztés érdekében felvetett kérdésekre szakvéleményt adni, valamint a kisczédának minden állattenyésztési kérdésben tanácsadója lenni;

7. az állattenyésztés iránt érdeklödést ébresztteni és a szakismeretet minden módon terjesztteni.

Ilyen hivatal eddigelé 21 van, szerveztetett pedig:

1896-ban	---	---	---	---	---	---	---	---	---	6
1897-ben	---	---	---	---	---	---	---	---	---	3
1898-ban	---	---	---	---	---	---	---	---	---	5
1899-ben	---	---	---	---	---	---	---	---	---	4
1900-ban	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
1901-ben	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
1902-ben	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
										<hr/>
										összesen --- --- 21

mely számnak megfelelően az ország 21 kerületbe osztatván be, egy-egy felügyelőség 2—4 vármegyére terjed.

Rendelkeztvén ilyenformán megfelelő anyagi eszközökkel és felhasználva az e czélt szolgáló közegeket, a földmivelésügyi minister a kitüzött feladatok közül első sorban a köztenyésztés terén mutatkozó apaállat-szükséglet födözetéről és minél jobb minőségű tenyészanyag beszerzéséről és elosztásáról gondoskodott. Nevezetesen a *szarvasmarha-tenyésztés* emelésére bikákat kiosztott:

Év	Kiosztott bikák száma		
	magyar fajta	bern-siemmentali, pinzgau, borzderesek és bívalyok	összesen
1896	192	392	584
1897	241	487	728
1898	513	971	1484
1899	588	1240	1828
1900	1036	1850	2886
1901	1185	2243	3428
1902	1162	2864	4026
1903	1242	2910	4182
7 év alatt összesen	6159	12.187	19.146

Hogy pedig a tiszta vérű törzstenyészetek száma az országban szaporodjék, ezek anyaga javuljon és hogy egyes kistenyésztők is juthassanak tiszta vérű, jó tenyészsanyaghoz, különösen egyes vidékeken pinzgau és borzderes fajtákhoz, az állam importált az osztrák alpesi tartományokból és Svájcából tenyésztésre való szarvasmarhákat és azokat az 1895. évi XLVII. t.-cikkkel létesített országos szarvasmarhatenyésztési alaphól nyújtott 4%-os és rendszerint 3—5 év alatt törlesztendő kölcsönnel a gazdaközönség közt szétosztotta.

Ezen importok révén következő tenyészsanyag jutott az országba:

Év	Bika	Tehén vagy üsző	Összesen
1896	69	399	468
1897	131	230	361
1898	439	513	952
1899	315	1000	1315
1900	492	508	1000
1901	225	100	325
1902	339	—	339
1903	280	100	380
összesen	2340	2850	5190

Az importált szarvasmarhák és a községek részére állami közvetítéssel beszerzett bikáknak elhullás vagy kényszervágás esetére való biztosításáról szintén gondoskodik a miniszter, ekkép megkönnyítvén egyrészt az ily váratlan tenyészsanyag-veszteség pótlását, másrészt pedig előmozdítván a mezőgazdaságra nézve fontos eme biztosítási ág elterjedését és megerősödését.

Egyes vidékek elhanyagolt szarvasmarha-tenyésztésének fellendítése érdekében az 1902. évben az orsz. szarvasmarha-tenyésztési alapból 4% kamatra és 3—5 évi részlettörlesztésre az alábbi kölcsönök nyújtottak:

Hunyad vármegye részére	---	---	---	60.000 K.
Arad	«	«	---	40.000 «
Vas	«	«	---	30.000 «
Hegyvidéki actio	«	---	---	30.000 «
				<u>Összesen: 160.000 K.</u>

E kölcsönök felhasználásával kizárólag kiscgazdák láttattak el jóminőségű üszökkel és tehennel.

Az 1891. évi rossz takarmánytermés az ország több vidékén, különösen a felvidéken azzal a sajnos következménnyel fenyegetett, hogy a gazdák állatjaikat ki nem teletthetik és rajtuk idő előtt tudni kénytelenek. Hogy ez be ne következzen, a kiscgazdák kezén levő állatállomány megmentésére a kormány beavatkozása vált szükségessé.

Erre a célra a minister-tanács által rendelkezésre bocsátott 120.000 korona rendkívüli hitel felhasználásával a földmivelésügyi minister métermázsánsként 2 korona 40 fillér kedvezményes áron takarmány-szalmát osztatott ki az inséget szenvedő kiscgazdák állatállománya kitelettésére; és pedig:

Turócz vármegye területén	---	---	469.415 kg.
Trencsén	«	«	1,675.755 «
Liptó	«	«	356.978 «
Zólyom	«	«	381.555 «
			<u>Összesen: 2,883.603 kg.</u>

Nem csekély mértékben mozdították elő az állattenyésztés, de különösen a szarvasmarha-tenyésztés felkarolását azon a szarvasmarha-dijazások és tenyészmarhavásárok, melyeket a gazdasági egyesületek és mezőgazdasági bizottságok a földmivelésügyi tárca támogatásával, s évről-évre növekedő számban és fokozódó érdeklődés mellett rendeztek.

Ily célra adott az állam:

1896. évben	---	---	4.340 koronát.
1897.	«	---	23.816 «
1898.	«	---	28.200 «
1899.	«	---	28.562 «
1900.	«	---	43.873 «
1901.	«	---	49.064 «
1902.	«	---	57.133 «
			<u>7 év alatt összesen: 234.988 koronát.</u>

A köztenyésztésben szükséges bikák kielégítő számban és megfelelő minőséggel való tenyésztéséről és felneveléséről ugy az állami birtokok,

valamint az ország legjelesebb nagy tenyészetei gondoskodnak. Ez utóbbiak tekintélyes számára nézve a tulajdonosokkal oly értelmű szerződéses viszonyt létesített a minister, melynél fogva az egyes magántenyészetek állományából kikerülő bikák egészségügyileg és különösen a gümőkórra nézve kifogás alá nem eshetnek.

Az ország tenyészállat-főlöslégének külföldön való értékesítésére a földmivelésügyi minister a kezdő lépéseket szintén megtette, amennyiben az ország állami, valamint nevesebb magántenyészetekből származó állatcsoportot, nevezetesen 26 drb telivér simmenthali, 8 drb félvér simmenthali és 6 drb telivér montafoni tenyészmarhát az 1902. évben Moszkvában tartott tenyészállat-kiállításra szállított, melyek ott mind igen előnyös áron el is kelték.

A *sertés- és juh-tenyésztést* ugyancsak a megfelelő apaállatok kiosztása emelte. S noha egyrészt a sertésvész, másrészt a juhtenyésztésnek folytonos hanyatlása ezt a működést megnehezítette, mégis sikerült

1896-ban	---	---	---	---	423	kant
1897-ben	---	---	---	---	605	« és 88 kost
1898-ban	---	---	---	---	1.012	« « 112 «
1899-ben	---	---	---	---	1.148	« « 178 «
1900-ban	---	---	---	---	1.535	« « 316 «
1901-ben	---	---	---	---	1.497	« « 118 «
1902-ben	---	---	---	---	1.749	« « 216 «
összesen 7 év alatt					7.969	kant és 1.028 kost

községekben elhelyezni.

A *baromfi-tenyésztés*, melynek jövedelme jóformán kizárólag a legszegényebb nép rétegében oszlik szét és a minek szaporultával népünk megélhetését, sőt jólétét igen érezhetően lehet elősegíteni, állami és társadalmi támogatás nélkül is önmagától már számottevő jövedelmi tényezővé fejlődött.

Már az 1895. évi kivitel révén befolyt az országba:

eleven és leölt szárnyasért	---	15,806.762	korona
tollért	---	9,611.250	«
tojásért	---	17,478.216	«
összesen		---	42,896.228 korona.

Hogy ez a jövedelmi forrás, mely nagy növekedésre képes, még bővüljön, mindenekelőtt a külföldi piac részére termelt baromfit kell az ottani igényeknek megfelelőbbé tenni. Vagyis mivel a közönséges magyar baromfi, bár kitünő és nagyon izletes husu, de apró testü, oda kell hatni, hogy ezen baromfi hustömege gyarapodjék.

A testsuly nagyobbitására legalkalmasabbnak bizonyultak a Plymouth és Langshan fajta, a pekingi kacska, az emdeni lud, a francia és bronzpulyka. A tyukfajták vért azonban csak egyszeri keresztezésre lehet helyesen felhasználni, hogy a hazai baromfinak egyéb előnyös tulajdonságai, melyek azt a gazdasági tenyésztésre oly kiválóan alkalmassá teszik, kárba ne vesszenek.

Az időviszontagsággal szemben oly ellentálló, egészséges, edzett, a ragadozóktól magát megvédeni képes, gyorsan fejlődő, jól tojó és kotló és mindemellett igénytelen baromfi ugyanis, mint a minő a magyar tyuk, páratlan kincs. A magyar baromfi értékét csökkentő ama hibán — a kis testsulyon — tehát úgy kellett segíteni, hogy az imént felsorolt nemes baromfifajták himjeit az állam községenként egyszerre nagyobb mennyiségben a gazdáknak cserébe adta ugyanannyi közönséges baromfiért. Ez a keresztezés sötétebb héjju és nagyobb tojásával a termék kelendőségét s az ivadék testsulyát növelte.

Az e célra szükséges, kellő számu és minőségű nemes fajbaromfi előállítására véget a földmivelésügyi miniszter a gazdasági tanintézetek és földmives-iskolák gazdaságaiban, valamint önállóan Gödöllőn, az 1898. évben nagyobb méretű baromfitenyésztő telepeket létesített, nemkülönben az állami birtokokon alkalmazott gazdatisztek és cselédség baromfi-állományát is a szóban forgó fajtabeli baromfival kicserélte és ily tenyészanyag vásárlását magánfelektől is közhírré tevén, ezek is hozzájárultak a himnemű baromfiszükséglet fődözéséhez.

A baromfi-tenyésztő telep a gödöllői koronauradalom Alsó-majorjában épült, az egyik tó melletti tágas legelőn 18 kat. holdnyi területen, mely mindenféle szárnyas házi állat tenyésztésére alkalmas. Mindegyik baromfifajtának megvan a maga elkerített területe; van itt azonkívül költő-telep, a kezeléshez szükséges egyéb felszerelés és a telepkezelő számára lakás.

A gödöllői baromfitelepen a miniszter munkásképző iskolát állított, hogy baromfival foglalkozó munkások gyakorlatilag kiképeztessenek és elsajátítsák azt az ügyességet, mely nemcsak a baromfi helyes és okos neveléséhez, hanem a piacz részére való előkészítéséhez is szükséges.

A munkásképző iskola növendékei számára a telepkezelő lakása mellett van a hálóterem, ebédlő, iskola- és taneszközök terme.

A nemes himbaromfiaknak csere útján való kiosztása 1897-ik évben kezdődött, de számottevő mértékben csak a következő években növekedett és pedig:

1898-ban kiosztatott	---	---	---	1.100 db.
1899-ben	«	---	---	3.310 «
1900-ban	«	---	---	6.450 «
1901-ben	«	---	---	7.666 «
1902-ben	«	---	---	8.031 «

5 év alatt összesen --- 26.557 db. himbaromfi.

Az állami baromfitelepek az ott termelt és fölösleges, de költségre alkalmas összes tojást a környékbeli községek baromfityénysztőivel közönséges tojásért kicserélték.

Figyelmet kellett fordítani az értékesítés ügyére is. A tojásértékesítés terén a fölösszamu közvetítők mellözése és a kivitelre kerülő tojás jó minőségének, illetve friss voltának biztosítása mutatkozott alkalmas eszköznek arra, hogy a kivitel fejlődjék s a gazda jövedelme szaporodjék.

Az e téren folytatott kísérletezés bevált.

A tojásgyűjtő állomások, melyek nagyobb részt a már fennálló tejszövetkezetekkel kapcsolatban, de részben mint önálló tojásgyűjtő szövetkezetek is létesültek, a termelő szövetkezeti tagok áruját az előző évi árakhoz mérten 30—40%-kal magasabban értékesítették, de egyuttal a kiviteli üzletet is emeltek.

A baromfi és baromfitermékek 1900. évi kiviteli értéke már 72 millió koronára emelkedett. A kivitelnek öt év alatt beállott 80%-os emelkedésében, — vagyis 42 millióról 72 millióra — a magán tevékenységnek és az állami beavatkozásnak is egyaránt része van.

Az állattenyésztés emelésével szoros összefüggésben van a *tejgazdaság is*, mely — jórészt társadalmi tevékenység útján — hazánkban ma már annyira elterjedt, hogy arról legalább általánosságban még azok a gazdák is tájékozottak, kiknek még nem volt módjukban gazdasági üzemükbe ezt az ágazatot bevonni.

A tejgazdaságnak a kiscgazda udvarában való meghonosítása a falusi tejszövetkezeteknek és a velük kapcsolatos vaj-termelésnek és kivitelnek vetette meg alapját.

A *falusi tejszövetkezetek* alapítására irányuló törekvések sokáig sikertelenek maradtak, mert népünk idegenkedett a szövetkezéstől, nem is tartotta érdemesnek csekély tejtermésének értékesítése végett valamit kezdeni és egyáltalán nehéz volt különösen kiscgazdáinkat meggyőzni arról, hogy érdemes volna miatta szövetkezetenkint egy vagy kétezer korona összegű befektetést tenni.

Végre a baranyavármegyei Mária-Kéménd község lakóit 1895-ben sikerült szövetségbe vonni, csak a gazdaközönségnek alig fele lépett a szövetkezetbe, de a mint megindult a tejszövetkezet üzlete, csakhamar az utolsó szálíg minden tehéntartó gazda tagja lett a szövetkezetnek, hová a házi szükséglet fedezésén felül maradt tejet, naponkint 1300—1400 litert beszállítottak.

A tejből gépek segítségével vajat és turót készítvén, a költségek levonásával a tej literjét tisztán 12 fillérért értékesítették. Ez uton a szövetkezet tagjai az első évben 35.000 koronát kaptak a tejért, mely termékük addig, persze kisebb arányban előállítva, nyomtalanul elkallódott a háztartásban.

A kéméni tejszövetkezet híre hamar elterjedt a környéken és a következő évben Háságy, Szederkény, Nyomja, Pécsvárad és Német-Boly községek lakói is alakítottak a kormány támogatásával tejszövetkezeteket. Ez a jól bevált gazdasági ág azután évről-évre gyorsan terjedt, mint az alábbi táblázat mutatja:

É v	A szövetkezesi tagok száma	Üzletrészeik száma	A szövetkezetekben feldolgozott tej mennyisége (liter)	Az előállított vaj (kilogr.)	A szövetkezetek bevétele (korona)
1897 --- ---	2.767	5.937	4,790.132	191.254	539.282·16
1898 ---	10.402	19.701	10,531.407	429.838	1,153.456·26
1899 --- ---	15.357	26.917	22,147.144	878.174	2,327.202·07
1900 ---	26.952	45.934	49,436.794	1,195.633	4,285.359·62
1901 --- ---	40.673	69.507	66,718.036	1,705.001	7,017.959·00
1902 ---	46.344	80.871	79,700.000	2,248.965	8,325.528·00

A tejjgazdaság a tejszövetkezetek révén fokozott mértékben tért foglal a kisgazdák körében, miáltal azok nemcsak új jövedelmi forráshoz jutnak, de fejlesztik állattenyésztésüket is és ezzel kapcsolatosan okszerűbb mezei gazdálkodást üznek a mezőgazdasági termelés többi ágaiban is.

Azt a nagy érdeklődést, mely a tejszövetkezetek iránt mutatkozik, tanúsítja, hogy a legutóbbi 1902. év folyamán 76 ilyen új szövetkezet alakult s ezzel az ország tejszövetkezeteinek száma 452-re emelkedett. A tejszövetkezetek 39 vármegyére oszlanak meg s a legtöbb Baranya, Bács-Bodrog, Tolna, Torontál, Temes, Vas, Veszprém és Moson vármegyékre esik.

A mely vidéken sűrűbben alakultak tejszövetkezetek, ott a feldolgozás és értékesítés javítása végett, *vajtermelő központok* létesültek. A tejszövetkezetek ide szállítják be a tejszint, innen pedig a vaj vaggonszámra külföldre megy, a legtöbb Németországba, a hol ez a vaj minőségével kiváló helyet biztosított magának.

Az első vajtermelő központ 1899-ben alakult Temesvárott, utána pedig 1900-ban Szabadkán, Dombóvárott és Veszprémben.

A temesvári, szabadkai, veszprémi és dombóvári vajtermelő központok az 1902. évben feldolgoztak 3·314 millió kg. tejszint 1,090.428 kg. vajjára, melyért a tejszövetkezeteknek a költségek levonásával 2,031,412 koronát fizettek ki.

Ez uton nagy fejlődésre képes, ugyszólván új kivitelre való áru keletkezett, melynek növekedő forgalmát a következő számadatok mutatják:

	Behozatal	Kivitel	Kiviteli többlet
	k o r o n a		
1895-ben :			
Tej	20.216	1,960.110	
Vaj (friss vagy sózott)	262.522	622.404	
Sajt	2,886.410	1.960.126	
Összesen	3,169.148	4,542.640	1,373.492
1902-ben :			
Tej	91.704	4,104.888	
Vaj	234.475	8,942.232	
Sajt	2,715.988	2,633.495	
Összesen	3,041.988	15,680.615	12,638.627

E szerint a tiszta kivitel hét év alatt majdnem tíz millió koronával emelkedett, a mit főleg a vajtermelés páratlan föllendülése idézett elő.

A magán-tejgazdaságok is örvedetesen fejlődnek, minélfogva daczára az e cikkekben mindinkább fokozódó belfogyasztásnak, kivitelünk állandó emelkedést mutat. Így az 1902. év fenti kimutatásban feltüntetett adatainál a vajkivitel 547,500 kg-mal, a sajt kivitel pedig 489.100 kg-mal emelkedett az előző évben kivitt mennyiségéhez képest.

Hazai speciálitásunk, a lipthói juhturónak, termelése az ország Királyhágón túli vármegyéiben és a déli hegyvidéken is nagyobb mértékben mozdított elő az utóbbi időszakban.

A tejgazdaság előmozdítása szempontjából szervezte a földmivelésügyi minister a tejgazdasági szakoktatást is, melynek szolgálatában az időközben fejlesztett és bővített sárvári tejgazdasági szakiskolán kívül még négy tejgazdasági munkásképző iskola is áll, nevezetesen: Munkácson, Gödöllőn, Kisbéren és Nagy-Szécsényben. Az előbbi három férfiak, az utóbbi nők számára. A Kisbéren felállított iskola nyolcz tanulóra van berendezve és valamennyi állami ösztöndíjban részesül.

Párhuzamosan az ország tejgazdaságának rohamos fejlődésével, a tejgazdasági szakoktatás oly módon volt szintén fejlesztendő, hogy a tejgazdaság haladásával lépést tartson.

MÉHÉSZET.

A méhtenyésztés egyike a mezőgazdasági termelés azon mellékágainak, a melyek — a nélkül, hogy nagyobb fáradságot, nagyobb befektetést és kezelési költséget kívánnának és a nélkül, hogy a gazdát a tulajdonképeni mezei munkáktól elvonnák — a gazda jövedelmét tetemesen szaporítani s főleg a szegényebb gazdák anyagi helyzetét javítani bírják. Természetes, hogy ily körülmények közt a kormány már régebben is gondját viselte mezőgazdasági termelésünk ez ágának, s egyfelől a méhtenyésztési ismeretek terjesztésével, másfelől a szegényebb sorsu tenyésztők anyagi támogatásával oda igyekezett hatni, hogy az okszerű méhtenyésztés minél jobban terjedjen.

Ujabb időben a mezőgazdasági termelés számos ága mellett a méhtenyésztés is, mint a kiscgazdák kereselforrása, növekedő s a földmivelésügyi minister gondozásában részesült, az okszerű méhtenyésztést a korábban vágott ösvények kiszélesítésével, az ismeretek nagyobb arányu terjesztésével s az anyagi támogatás fokozásával igyekszik fejleszteni.

A méhtenyésztés tanítása érdekében 1897-ig egy felügyelő és hat méhészeti vándortanító működött. Javadalmazásukat az 1897. év végéig fele részben a vallás- és közoktatásügyi tárca viselte, az egyöntetű vezetés érdekében azonban ezt az 1898. évtől kezdve egészen a földmivelésügyi tárca vette át.

A méhészeti felügyelő székhelye Buziásról Budapestre tétetett át, s az 1897/8. évtől kezdve a kertészeti tanintézetben rendszeresen tanítja a méhtenyésztés ismereteit.

Az 1898. év őszétől kezdve a vándortanítók székhelyeit a földmivelésügyi minister olyan városokba helyezte át, a hol tanítóképző intézetek vannak s azóta ezekben az intézetekben a méhtenyésztést rendszeren tanítják. A vándortanítók számát is szaporította az említett évben olykép, hogy az erdélyrészi vármegyékre kiterjedő VI-ik kerületet ketté osztotta s az új kerület részére Kolozsvár városát jelölte ki székhelyül. Ez állás rendszeresítésénél kiváló tekintetbe jött a román nyelvű lakosság, melyet viszonyai egyenesen ráutálnak ezen termelési ágnak is nagyobb mértékű felkarolására.

A felügyelő és vándortanítók működése e változások révén sokkal eredményesebb lett, mert azon felül, hogy a községekben, földmives-iskolákban, tejjgazdasági szakiskolákban mind több és több előadást tarthattak, rendszeresen is előadják és terjesztik a méhtenyésztési ismereteket a kertészeti tanintézetben, illetve a tanítóképző-intézetekben egész éven át és tüzetes tanácscsal s utbaigazitással szolgálnak mindazoknak, a kik e szakba vágó dologban hozzájuk fordulnak; különösen segítségökre voltak pedig méhészetek berendezésében, termékeik értékesítésében, mézelő fák, cserjék, s egyéb jól mézelő növények magvainak beszerzésében.

A felügyelő és vándortanítók működéséről az utolsó hét év alatt a következő számadatok szólnak:

Év	A meglátogatott					J e g y z e t
	községek	tanító- képző	gazdasági tanintézetek és földmives- iskolák	kertész- vagy vinczellérképző intézetek, tejjgazdasági szakiskolák	állami kölcsonból létesített méhesek	
	s z á m a					
1896	299	16	4	3	16	
1897	322	20	8	2	22	
1898	397	18	6	4	—	Az államsegélykölcsonös méheseken teljesített működések, a községekben tartott előadásokhoz vannak hozzászámítva.
1899	528	23	10	7	—	
1900	534	23	7	6	—	Az I-ső kerületi méhészeti vándortanító a gödöllői állami méhészeti gazdaság ügyeit intézte, előadásokat nem tartott.
1901	634	23	10	13	—	
1902	597	16	9	10	3	

A számbeli csökkenés onnét van, hogy az V-ik ker. méhészeti vándortanító május, junius, julius és augusztus hónapokban a gödöllői állami méhészeti gazdaságban teljesített szolgálatot, kerületében azon hónapokban előadásokat nem tartott.

A méhészeti felügyelő, mint az ország méhtenyésztési szakügyeinek intézője, a méhészeti vándortanítók működésének vezetése mellett előadásokat tartott, méhészeteket rendezett be és tanulmányi utakon volt.

A méhtenyésztési ismeretek terjesztése végett a földmivelségügyi minister a közönség okulására 1897-ben állandó és tanulságos méhészeti kiállítást rendezett be a budapesti mezőgazdasági muzeumban. 1901-ben pedig az előző évi párisi nemzetközi kiállításon bemutatott méhészeti tárgyakat Budapesten a városligeti iparcarnokban is kiállította.

A méhtenyésztés terjesztése céljából, a földmivelésügyi minister szegénysorsu kezdő méhészeket kaptárakkal és méhészeti segédeszközökkel ajándékoz meg, hogy ily módon méhészetükkel jobban boldoguljanak. E mellett figyelmet fordít a különböző intézetek és iskolák méheseinek segélyezésére is, melynek eredményeit az alanti számadatok tüntetik föl:

Év	Adomány és segélyben részesült									
	méhész	tanító- képezde	földmives- iskola	tejgazdasági szakiskola	kertész-kép- ző intézet	erdőőri szak- iskola	gazdasági ismétlő iskola	árva- és szeretetház	községi méhészet	csendőrors
1896	7	1	—	—	1	—	—	—	—	—
1897	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1898	43	2	1	1	1	—	—	—	—	—
1899	103	2	—	1	1	—	—	2	—	8
1900	44	1	1	1	1	—	4	1	4	—
1901	74	1	—	—	—	4	—	—	—	6
1902	38	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Ö-szesen	319	7	2	3	4	4	5	3	4	14

Pénzsegélyben részesült két izben a kassai róm. kat. tanítóképezde faanyagok vásárlása végett, hogy növendékei a kaptárkészítésben gyakorolják magukat.

Méhészeti szakmunkát 30.000 példányban osztott ki ingyen a földmivelésügyi minister.

Állami kölcsönből is létesítettett több méhészet — számszerint 121 — a melyek csaknem valamennyi helyen szépen fejlődtek és évről-évre jobb eredményt értek el. Az 1899. évben pedig életbe lépett az állami méhészeti gazdaság Gödöllő határában a korona-uradalomnak egyelőre 40 holdnyi területén. A méhészeti gazdaságban az 1899-ik évben két épület, továbbá egy zárt és két nyílt méhes épült, területét pedig jól mézelő fákkal és cserjékkel ültették be; az épületekben pedig a személyzet lakása, azonkívül iskolaszobák, munka- és hálótermek vannak kellő berendezéssel. Az 1900-ik évben épült egy zárt és egy nyílt méhes. Előbbi két keretsoru kaptárak, utóbbi kasok számára. 1901-ben épült a harmadik épület, mely magában foglal egy lakást, egy hálótermet a méhészmunkástanulók számára és egy jól berendezett gyűjteménytárt. Épült továbbá egy pincze, fölötte mézraktár, egy nyári ebédlőhelyiség az időszakos tanfolyamok hallgatói számára és nagy méhes. A gazdaság beszerezte a különféle rendszerű kaptárakat is, melyek egyenkint és duczokban a gazdaság

középső épülete előtt vannak felállítva. A gazdaság a tanításon és mintaszerű méhészkedésen kívül jól mézelő fákat és cserjéket tenyészt, jól mézelő növényekkel kísérleteket végez, azok magvait termeszt és részint ingyen, részint pedig csekély árért kiosztja. A szegénysorsu lelkészeket, tanítókat, kispapokat, erdő- és gátőröket stb. innen látja el a miniszter méhcsaládokkal, kaptárakkal és eszközökkel. Állandó kétéves tanfolyama mellett, melyen méhészmunkásokat képez ki nagyobb méhészetek kezelésére, nyáron át pedig két- és háromhetes tanfolyamokat tart a gazdaság lelkészek, néptanítók, nők, pályaörök, földmivesek stb. okszerű méhészeti kiképzésére.

El van látva ez a gazdaság jól felszerelt asztalos-műhelylyel is, a melyben a legcélyszerűbb mozgó szerkezetű méhkaptárak készítésének módját is megtanulják úgy a méhészmunkások, mint a tanfolyamokra fölvetett lelkészek, néptanítók, erdőörök, kispapok stb.

A méz mint táplálék mindinkább érvényesül a háztartásban. Különösen fokozódik ez a nők kiképzése által, a miben a gödöllői méhészeti gazdaság ma még egyedül álló példa.

Azonkívül, mert leginkább tanítónők vesznek részt a női tanfolyamokon, a népiskolai tanítás keretébe is évről-évre mindjobban beilleszkedik a méhtenyésztés tanítása is.

Az 1902. évben 38 néptanító, 1 erdészeti akadémiai tanár, 1 erdészeti akadémiai főkertész és 8 kispap képeztetett ki a gazdaság időszaki tanfolyamain.

De pénzsegélyben is részesíti a miniszter a méhészet iránt érdeklődő szegényebb sorsu egyéneket, valamint az okszerű méhtenyésztés terjesztésével foglalkozó egyesületek is. Ez utóbbiak száma e támogatás hatása alatt az utóbbi hat év alatt szépen megszorodott.

A gödöllői állami méhészeti gazdaságot az 1902. év június hó 1-ső napján nyitotta meg a miniszter, meghíva arra a hazai és külföldi méhészeket.

Azon évben hat méhészmunkás tanulója volt a gazdaságnak, kik az 1903. év augusztus havában végbizonyítvánnyal ellátva, valamennyien nagyobb méhészetben találtak elhelyezést.

A méhészmunkás tanulók létszáma 12-re lett felemelve s két évi tanulmány után minden évben 6 lép ki közülök a gazdaságból.

A gazdaság 1903. évi időszaki tanfolyamain kiképeztetést nyert: 16 lelkész, 37 néptanító, 20 női hallgató, 1 vasuti hivatalnok, 39 erdőörök és 30 kispap, mindössze 143 hallgató.

A méhészeti termékek értékesítésének előmozdítása végett a méhészeti felügyelő minden évben közvetíti megbízható vevőknek a méz eladását. Azonkívül a Magyar Országos Méhészegylet, mely a hazai ter-

melők mézét nagy részben értékesíti, a budapesti vásárcsarnokban állandó elárusítást is rendezett be a méz eladásának közvetítésére.

A méhészeti termelés ez intézkedések hatása alatt az utóbbi hét év alatt szépen fellendült, a mint azt az alábbi számadatok igazolják:

Év	Községek száma, a honnét az ada- tok befolytak	Hány méhesalád volt összel?			Méztermés			Viasztermés			Az összes méh- termékek értéke
		közön- séges köpük- ben	mozgó szer- kezetű kaptá- rakban	összesen	mennyi- sége	értéke		mennyi- sége	értéke		
						100 kg.-kint	összesen		100 kg.-kint	összesen	
					q	korona		q	korona		
1896	11.678	404.520	158.997	563.517	32.371	60	1,942.260	2.049	200	409.800	2,352.060
1897	11.822	443.745	197.382	641.127	34.183	60	2,050.980	2.236	200	447.200	2,498.180
1898	11.839	449.309	205.248	654.557	37.478	60	2,248.680	2.251	200	450.200	2,698.880
1899	11.725	439.309	210.245	649.554	32.478	84	2,728.152	2.271	200	454.200	3,182.352
1900	11.815	420.500	295.738	716.238	38.540	84	3,237.360	2.929	200	585.800	3,823.160
1901	11.833	357.764	201.672	559.636	30.525	84	2,564.112	1.840	200	368.052	2,932.164
1902	12.030	378.138	203.190	581.328	27.111	84	2,277.296	2.032	200	406.485	2,683.781

SELYEMTENYÉSZTES.

A selyemtenyésztés népünk szegényebb részének minden tökebefektetés nélkül s csak a család gyengébb tagjai (nők, aggok és gyermekek) munkaerejének felhasználásával jelentékenynek mondható keresetet nyújt közvetlenül az aratás előtt, tehát éppen akkor, a mikor a földmivelő nép a legjobban meg van szorulva. Ebben a körülményben van a selyemtenyésztés föllendítésének legnagyobb fontossága. Másik nem kisebb jelentősége a selyemtenyésztésnek az, hogy az ország maga 50 millió korona értékű selyemárut fogyaszt évenként, a mivel a külföldnek adózik; holott a magyar nyers selyem alkalmas a legjobb minőségű selyemárak előállítására, népünkben pedig megvan a képesség ennek az ipari munkának az elsajátítására, a minek révén ezer és ezer munkás-család keresethez és jóléthez jutna.

Érthető tehát, hogy mezőgazdasági termelésünknek ezen — mondhatni — kisegítő ága iránt kezdettől fogva a legmelegebb érdeklődéssel viseltetett a kormány és a maga hatáskörében mindent elkövet, hogy az 1880. év óta fennálló országos selyemtenyésztésügyi felügyelőségnek a selyemtenyésztés és a tenyésztők érdekeinek felkarolására irányuló törekvését előmozdítsa. A felügyelőség kezdettől fogva Bezerédj Pálnak, a teljes önzetlenséggel és áldozatkészséggel működő ministeri meghatalmazottnak vezetése alatt áll.

Erre a támogatásra a legutóbbi években annál is inkább szüksége volt az országos selyemtenyésztési felügyelőségnek, mert hat évvel ezelőtt selyemtenyésztésünk ügye válságosra fordult. 1893-ig ugyanis abban a kedvező helyzetben volt az országos felügyelőség, hogy a selyemtenyésztés terjesztésével járó kiadásokat teljesen fedezni tudja saját üzleti bevételeiből.

Az utóbbi években azonban világszerte igen válságossá vált a selyemipar helyzete, a mire pedig előre nem lehetett számítani. Ennek következtében az országos selyemtenyésztési felügyelőség nem volt többé képes kiadásait a saját bevételeiből fedezni s az államkincstár támogatására szorult.

Hogy e válságos helyzetből szabaduljon, kénytelen volt az országos selyemtenyésztési felügyelőség a selyemárak csökkenésének megfelelőleg le-

szállítani a selyemgubók beváltási árát. Ehhez az intézkedéshez azonban csak akkor folyamodott, mikor biztos tudomást szerzett arról, hogy a termelő a beváltási ár csökkentésével nem fog kárt szenvedni. Ennek figyelembe vételével az országos selyemtenyésztési felügyelőség egész működését olyformán rendezte be, hogy lehetőleg biztosítsa az 1894. évtől az 1899. évig az államkincstártól kapott előlegek fokozatos visszafizetését, úgy hogy a mikorra a selyemtenyésztés és selyemipar Magyarországon végleg meghonosul, elmondhassuk, hogy ezt a selyemtenyésztés a maga erejéből érte el.

Természetes, hogy a selyemgubók beváltási árának 15—20%-kal való leszállítása a termelő családok apadását okozta, csak két év óta mutatkozik ismét emelkedés, a mi kitetszik az alábbi kimutatásból:

Termelő családok száma 1895-től 1902-ig:

1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902. évben
94.865	102.243	108.750	86.467	79.928	87.825	85.888	94.605 család.

Ezekből a számokból látható, minő veszedelmes a selyemgubók beváltási árát egy bizonyos határon alább szállítani és hogy mennyire szükséges selyemtermelőinket megóvni a selyemárak roppant ingadozásától, melyek az utóbbi években az árak fele összegéig is terjedtek. Amint tehát 1899-ben javultak a viszonyok, a felügyelőség azonnal fölemelte a gubók beváltási árát, de bár ezt kelő időben tudomására hozta a közönségnek a tenyésztők nagy — de szerencsére többnyire hanyag és kevésbé ügyes — része, megriadva az előző évek tapasztalaitól, nem tért vissza a tenyész, téshez s így a tenyésztők száma tovább is csökkent.

Csak az 1900. évben ismételt további fölemelése a gubók beváltási árának vonzotta ismét vissza a tenyésztőket s így remélhető, hogy tenyésztőink száma nemsokára ismét el fogja érni a régi színvonalat.

Az országos selyemtenyésztési felügyelőség, mely működését a legutóbbi hat év óta Békés, Bihar, Csanád, Esztergom, Fejér, Győr, Hajdu, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Komárom, Nyitra, Pozsony, Sopron, Veszprém és Zala vármegyékre is kiterjesztette, — a selyemtenyésztést főleg két irányban törekszik fejleszteni. Egyfelől, miután a tenyésztők számát szaporítani óhajtjuk s e törekvésünk folytán a szederfa állomány mindnagyobb mértékben való igénybevételét várhatjuk, fokozottabb figyelmet kellett fordítani a szederfatenyésztés emelésére. E végből az állami (erdészeti, gazdasági, tanintézeti stb.) faiskolák az utóbbi években tetemesen fokozták a szederfacsemeték előállítását. Ezzel abba a kedvező helyzetbe hozták a selyemtenyésztési intézetet, hogy évről-évre több csemetét oszthat ki a tenyésztők között, még pedig ingyenesen és a csemeték további gondozását ellenőrizve. Ugyancsak ingyen oszt ki az intézet évről-évre több szederfamagot.

A szederfatenyésztés érdekében kifejtett működésének eredménye legvilágosabban kitűnik az alábbi kimutatásból.

Az intézet kiosztott:

	szederfamagot liter	2—3 éves magágyi szederfacsemétét drb.	Kiültethető szederfát drb.
1895-ben --- --- ---	3653 ³ / ₁₂	592.007	29.515
1896-ban --- --- ---	3033	1,851.600	38.501
1897-ben --- --- ---	3407 ⁶ / ₁₂	5,231.169	23.788
1898-ban --- --- ---	3080 ⁶ / ₁₂	6,005.205	29.325
1899-ben --- --- ---	3498	8,692.138	59.014
1900-ban --- --- ---	3232 ⁶ / ₁₂	7,638.313	134.048
1901-ben --- --- ---	3350 ⁶ / ₁₂	8,970.595	69.843
1902-ben --- --- ---	2556 ⁹ / ₁₂	6,621.073	119.295

Ezen kívül az intézet 163 helyen a maga költségén tart fenn szederfaiskolát, a melyekből végleges helyre évről-évre több szederfát ültet ki. Magára vállalta azután az intézet mindazokban a megyékben, a hol a selyemtenyésztés megkezdendő volt, a községi faiskolák ellenőrzését. Ezekből a faiskolákból az utóbbi években kiültetett az intézet végleges helyre és pedig:

1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902. évben
118.830	164.258	187.555	299.663	220.655	249.729	239.749	243.724 darabot

Sajnos, hogy e szederfák nagy része a faültetések iránti kegyelet híján és néhol a községek hiányos gondviselése folytán elpusztult, különösen az utak mentén. Ezek ültetését és ellenőrzését eredményesen csak az illető utfenntartó hivatalok eszközölhetik. Ezért az országos selyemtenyésztési felügyelőség arra kérte a kir. államépítészeti hivatalokat, vállalják el a közutak mentén a szederfa ültetését oly módon, hogy a szükséges fát a felügyelőség ingyen szállítja rendeltetése helyére s hogy a közutak beültetésére szükséges szederfamennyiséget biztosítsa, a felügyelőség az illető utvonalakon az utmester lakhelyén vagy annak közelében máris 45 szederfaiskolát létesített. Ily módon a fa szállítása rendeltetési helyére ugyszólván költség nélkül eszközölhető, azonkívül pedig a fa gyökere is kevesebbet szenved, mert a fa kisedése és elültetése között csak rövid idő telik el és végül könnyebben meg is ered a fa, ha véglegesen is a nevelő helyéhez hasonló talajban ültetik el.

A szederfatenyésztés érdekében az országos felügyelőség keretében egy szederfatenyésztési főfelügyelő vezetése alatt négy felügyelőből álló külön osztályt szerveztem, kiknek kizárólagos feladatuk az intézet által fenntartott szederfaiskoláknak ellenőrzése. Ezen osztály tagjainak kötelessége az utak befásításánál személyesen jelen lenni, az ültetéseket vezetni és

végül az utmestereket és utkaparókat a szederfák helyes gondozására kioktatni és ellenőrizni.

A szederfatenyésztés emelésére irányuló ezen törekvéssel kapcsolatban gondoskodik az országos felügyelőség a tenyésztők folytonos oktatásáról és ellenőrzéséről is. E célból jelenleg körülbelül 2500 községben alkalmaz a selyemtenyésztésben gyakorlatilag már jártas felvigyázókat, kiknek hivatásuk a selyemtenyésztés hasznát a néppel megismertetni, a községben kiosztandó pete egész mennyiségét együttesen kikelteni és a 2—3 napos hernyókat a tenyésztőknek kiosztatni, ezek tenyésztését pedig lehetőleg naponta ellenőrizni és a tenyésztőket a kezelésben oktatni. Ezek fölött a községi selyemtenyésztési felvigyázók fölött 83 kerületi felügyelő gyakorolja az ellenőrzést, kik ismét 9 selyemtenyésztési főfelügyelő vezetése és ellenőrzése alatt működnek.

Ugyanebből a célból Keszthelyen szederfatenyésztési tanfolyam lépett életbe, a melyben résztvettek a szederfatenyésztési felügyelők és mindazok a selyemtenyésztési felügyelők is, a kikre intézeti faiskolák vannak bízva.

A szakértelem fejlesztése céljából ujabban képes ábrázolatokkal ellátott magyarázó táblákat osztott ki az intézet minden egyes tenyésztőnek, azonkívül a selyemtenyésztő vidékeken, minden népiskolában elhelyezett ilyen képes, oktató táblákat és körülbelül 4000 községben a községházán is állandóan kifüggesztette. Ujabban a selyemtenyésztők számára szerkesztett naptár terjeszti a selyemtenyésztés körüli tudnivalókat. Ezen naptárból évenként magyar, német, román, szerb, tót és horvát nyelven mintegy 120.000 példányt oszt ki a kormány ingyen a selyemtenyésztők közt.

Másik törekvése a kormánynak az, hogy gubótermelésünket itthon dolgozzuk fel ipari cikkeké s ezt a gazdasági ágat ipari ággá fejlesztvén annak bő jövedelmét hazánk népe számára biztosítsa. E téren is a fokozatos fejlesztés útján haladunk, a mennyiben eddigelé csak selyemfonógyárakat állítottunk fel, abban a reményben, hogy idővel képesek leszünk ezt a félégyártmányt selyemszövetekké feldolgozni. Akkor érjük el azt a célt, a mit a selyemtenyésztés fejlesztésénél elénk kell tüzni.

Selyemfonó-gyárakat a magánvállalkozás nem volt hajlandó létesíteni; ezt is az államnak kellett megtenni, de azzal a vezérlő gondolattal, hogy a selyemtenyésztés ügyét lassankint kivegye az állami gyámkodás alól és azt fokozatosan a magánvállalkozásnak engedje át, a melynek kezében az állami kezelésben veszteséggel dolgozó gombolyító-gyárak is prosperálhatnak.

Az országos selyemtenyésztési felügyelőség közvetlen vezetése alatt ugyanis lehetetlenség a gyárakban azt a technikai tökéletességet elérni, mint magánvállalkozás útján; lehetetlen továbbá a selyemárakra nézve a

világpiacz pillanatnyi alakulatait oly előnyösen kihasználni, mint a magánvállalkozó teheti. S végül felszabadul ezáltal az államkincstár a gyárakban szükséges forgó tőke szolgáltatásának terhétől, úgy hogy ezt az összeget, hacsak előképen is, annál előnyösebben fordíthatja a selyemtenyésztes általános érdekeinek istápolására.

Erre való tekintetből 1898-ban úgy a pancsovai, valamint az ujvidéki selyemgombolyító gyárakat bérbeadta a minister a legjobb hirnévnek örvendő elsőrangú francia vállalkozóknak. A gyárak természetesen első sorban magyar nyersanyagot kötelesek feldolgozni. A legnehezebb kérdések egyike volt tehát annak eldöntése, hogy az országos selyemtenyésztes felügyelőség milyen árban és módozatok mellett adja el gubóit ezeknek a gyáraknak. Erre nézve oly megállapodás történt, hogy a gyáros ama 60,000 kiló nyers gubóból, melyre évenként szüksége van, havonként aránylagos mennyiséget vesz át azon átlagos árban számítva, a melyben ugyanezen minőségű gubókat az előző hónapban jegyezték a milanói selyem-tőzsdén. — Ekként a gyáros mindig előre tudja, hogy a következő hónapban milyen árban áll rendelkezésére a szükséges nyersanyag, másfelől pedig az intézet biztosítva van arról, hogy a gubók megfelelő átlagárát évenként minden bizonynyal eléri. A gombolyító gyárakban feldolgozott gubóinknak Olaszországba való szállítási és eladási költségeit megtakarítván, ez a kg.-ként mintegy 40—50 centesimit tevő különbözet adja meg annak a kedvezménynek mértékét, melyet minden áldozat nélkül nyújthat az állam a gombolyító gyárait bérlő vállalkozóknak. Ez a kedvezmény, mely reánk nézve nem megterhelhetés, hogy mégis mennyire kielégíti a gyáros jogos igényeit, annak legjobb bizonyítéka az, hogy az 1899-ben épített győri selyemfonó-gyár bérbevételére már egy évvel előbb adtak ajánlatokat dalmát, olasz és francia czégek, az ujvidéki selyemfonógyár bérlője pedig bérleti szerződésének újabb tíz évre való meghosszabbítását és a fonódának 30 orsóval való megnagyobbítását kérte. Ez és általában a gyárak bérbevétele iránt a külföld részéről nyilvánuló hajlam, legjobb bizonyítéka annak, hogy Európaszerte megnyertük a szakörök bizalmát selyemtenyésztesünk és selyemiparunk további fejlődése iránt.

Uj gyárak felállítására is elérkezett tehát az idő, miután gubótermésünk fokozatos szaporodását biztosítottuk s így a gubótermés már nem foglalja le a kormány egész tevékenységét s rendelkezik azon anyagi erővel is, mely szükséges a fonódák létesítésével járó igen nagy pénz-áldozatok fedezésére. Az uj gyárak helye Tolna, Győr és Komárom, mely a legújabbban kezdte meg működését. A tolnai fonódát az országos selyemtenyésztes felügyelőségnek, habár némi áldozattal is, saját kezelésében kellett megtartania a végből, hogy ott hazai gyári munkásokat képezzen ki selyemfonódáink számára. A győri selyemgombolyító gyár 1900 őszén

szintén megkezdte az üzemet, miután a győri gubóraktár már előbb mintegy 120 munkásnőt képezett ki a selyemfonásban. Ugyancsak elkészült a pancsovai új selyemfonógyár is, melyet 1900 elején vett át a bérlő.

1902-ben már öt selyemfonógyárunk volt. Ezek közül a pancsovait és az újvidékit előkelő francia czégek bérlik. A tolnai fonódát az országos selyemtenyésztési felügyelőség saját kezelésében tartja egyrészt azért, hogy a nehezebben értékesíthető gubót ott feldolgozhassa, másrészt pedig és főképp azért, hogy ott kiképezze a magyar igazgatókat a magyar fonódák számára, a kiket később a külföldi bérlőknek rendelkezésére bocsát.

A győri fonódát eddig Bodmer-Muralt zürichi czég birta bérben. Ez a czég azonban zürichi telepét feloszlatta és a selyemüzletben egészen más irányt követve, a fonódánk bérletétől visszalépett.

A Bodmer-czég visszavonulásának első hírére azonban legott többen jelentkeztek a győri fonoda átvételére. A jelentkezők közül Dumas és Martin cevennesi czég kapta a fonódát. Cevennes az a vidék, a hol a világ legjobb selymét termelik és itt ez a czég több mint száz éve működik és ugyszólván a legelső helyet foglalja el. Selyemiparunk fellendülésének hathatós tényezőjévé válhatik az a körülmény, hogy az országnak egyik új és még fiatal ipara ilyen jónevű régi czég kezébe kerül.

1902. évben épült a komáromi selyemfonóda. Ez a legnagyobb az országban. Még jóformán el sem készült a berendezése, máris jelentkezett Londonból a Henckell Du Buisson és Társa czég a bérbevételére, kifejezvéen azt a kívánságát, hogy a fonódát mielőbb átvehesse.

De a kormány az átadást akkorra halasztotta, ha a kezdetnek nem csekély nehézségeit már legyőztük és kezességet vállalhatunk arra nézve, hogy a munkásnők kiképzése annyira haladt, hogy a joggal várható üzleti eredményt eléggé biztosítja.

A fonódák bérbeadásánál mindig az a szempont volt irányadó, hogy egyszersemind a saját érdekünkben is cselekszünk, ha a bérlőknek méltányos és okadatolt érdekeit figyelembe vesszük. Ez lesz a legjobb támasza fiatal selyemfonó iparunknak.

Ez iparág még nagyobb fejlődésre levén hivatva, a földmivelésügyi minister 1903-ban Lugoson épített egy fonógyárat, 1904-ben pedig Mohácson szándékozik hasonló gyárat építtetni. Mind a kettőnek a bérbevételére jelentkeztek is már figyelemre méltó pályázók. Ebből az látszik, hogy a mi selyemfonó iparunkat — bárha még fiatal — a szakemberek életre valónak és helyes alapon nyugvónak tartják.

Annál örvedetesebb jelenség ez, ha számba vesszük, hogy a magyar állam tulajdonképen csakis azon mérvű támogatásban részesíti bérlőit, a mennyit megtakarít azon, hogy gubóit helybeli bérlőinek eladván, nem kénytelen a gubót értékesítés végett külföldre szállítani.

Ezzel a csekély állami segélylyel szemben egyrészt az épületek és berendezések költsége amortizálódik, másrészt pedig körülbelül 150.000 korona keresetet nyújt évenként minden fonóda a munkásnőknek.

Minden jel azt mutatja, hogy selyemtenyésztésünk és selyemiparunk egészséges alapra van fektetve és további fejlődése iránt sikerült megnyernünk Franciaország, Svájc és Olaszország bizalmát. Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy 1898 óta a magyar selymet hivatalosan jegyzik a lyoni selyemtözsdén s ezzel konstatálták a magyar selyem teljes egyenlőségét a világ legjobb selymével.

Azt a tapasztalatot is, hogy fonódaink bérbevétele körül az első európai czégek versenyeznek, ezt első sorban gubóink kitünő minőségének kell tulajdonítani, de hozzájárul ehhez a magyar munkásnők ügyessége és tanulékonyága, valamint az a körülmény, hogy fonódáinkat a technika legújabb vívmányainak felhasználásával rendezzük be. És tényleg ma nincsen selyem a világon, mely jóságával felülmulná a magyar selymet. Nincsen olyan átlagos ára a selyemnek, a melyet a magyar selyem el ne érne.

Kivitelünk is állandóan növekedik; a kivitel értéke öt évenként így emelkedett:

	Selyemgubóért	Nyersselyemért
1885. évben	83.722 korona	337.148 korona
1890. «	888.580 «	436.800 «
1895. «	1,978.854 «	546.958 «
1900. «	2,495.381 «	1,146.670 «
1901. «	1,434.349 «	1,631.060 «
1902. «	890.105 «	2,579.810 «

E számok nemcsak termelésünk növekedését, hanem azt is mutatják, hogy évről-évre több gubót dolgozunk fel itthon félglyártmánynyá és ez az értéknövekedés is hazánknak válik javára.

Ebből az eredményből biztatást merithetünk arra, hogy az eddig követett uton tovább haladjunk.

Selyemtenyésztésünk és selyemiparunk további fejlődése attól függ, hogy szederfa-állományunkat kellőképp szaporítsuk.

A selyemszál erejét, ruganyosságát az adja meg, ha a hernyók bőséges táplálékot kapnak. Ha szakad a fonál, ezt a selyemszövő csakis a hernyó fogyasztékos táplálásának tulajdonítja.

Szederfa-állományunk szaporításának fontos tényezői a községi faiskolák, ezek közül 6665 a selyemtenyésztési felügyelőség ellenőrzése alatt áll, ki e célra 396 járási faiskola-felügyelőt alkalmaz.

Selyemtenyésztésünknek és szederfatenyésztésünknek az országos felügyelőség újjászervezése óta való fejlődését a következő adatok tüntetik fel:

Selyemtenyésztésünk fejlődése 1880-tól 1902-ig.

Év- szám	Közsé- gek és pusz- ták	Termelő családok	Kiosztott pete mennyiség		Termeltetett selyemgubó összesen		Esik átlag egy uncia pete után gubó		A selyemtermelők keresete termelt gubóik után		A selyemparral foglalkozók kere- sete a gyárakban, raktárakban stb.		Összes kereset, mely a selyemte- nyésztéssel és se- lyemparral fogl- alkozóknak ki- zítettett	
	s z á m a		kl.	gr.	kiló	dk.	kiló	dk.	korona	fill.	korona	fill.	korona	fill.
1879	—	—	—	—	2.507	—	—	—	5.618	—	1.782	—	7.400	—
1880	71	1.058	12 000	—	10.131	71	21 10	—	22.125	32	17.952	84	40.051	16
1881	423	2.974	53 000	—	41.537	04	19 59	—	83.633	44	46.151	46	129.784	90
1882	433	3.675	49 210	—	24.445	87	12 41	—	52.314	22	40.454	76	92.848	98
1883	463	6.261	104 583	—	72.142	86	17 24	—	156.370	22	99.198	48	255.568	70
1884	557	9.892	161 041	—	122.133	04	19 05	—	260.741	16	147.194	30	407.935	46
1885	751	13.859	213 085	—	176.337	54	20 67	—	379.006	78	267.332	74	646.339	52
1886	881	17.782	290 220	—	257.649	94	22 21	—	543.754	48	279.306	60	823.061	08
1887	1.048	28.145	373 225	—	451.511	27	30 24	—	949.300	84	367.072	12	1.316.372	96
1888	1.389	40.423	607 863	—	703.488	21	28 93	—	1.448.521	22	514.013	06	1.962.534	28
1889	1.639	51.122	746 716	—	815.659	49	27 30	—	1.584.045	92	653.229	66	2.237.275	58
1890	1.942	66.525	999 499	—	1.043.096	60	26 —	—	2.032.413	72	758.395	26	2.790.808	98
1891	2.268	72.118	997 761	—	1.108.446	46	27 77	—	2.164.156	10	733.283	92	2.897.440	02
1892	2.590	76.397	1.154 118	—	970.050	50	21 01	—	1.746.215	70	736.975	26	2.483.191	96
1893	2.562	66.114	1.031 575	—	873.439	78	21 16	—	2.025.265	46	740.404	28	2.765.769	74
1894	2.706	85.948	1.274 338	—	1.127.617	14	22 12	—	2.183.073	32	767.278	46	2.950.351	78
1895	2.620	94.865	1.342 410	—	1.499.845	35	27 93	—	2.925.137	40	1.013.911	04	3.935.048	44
1896	2.566	102.243	1.541 983	—	1.627.731	65	26 39	—	2.848.536	92	1.520.206	94	4.368.743	86
1897	2.734	108.750	1.612 265	—	1.334.138	65	20 67	—	2.092.931	20	1.219.812	66	3.312.743	86
1898	2.461	86.467	1.234 695	—	1.272.331	66	25 78	—	1.963.255	22	1.007.444	67	2.970.699	89
1899	2.274	79.928	1.252 830	—	1.244.728	25	24 83	—	2.082.791	22	1.056.281	12	3.139.072	34
1900	2.430	87.825	1.332 991	—	1.354.118	10	24 48	—	2.517.267	32	1.180.000	—	3.697.267	32
1901	2.535	95.888	1.469 474	—	1.476.665	84	25 12	—	2.749.674	70	1.260.008	—	4.009.674	70
1902	2.655	94.543	1.409 —	—	1.341.529	—	23 —	—	2.417.604	—	1.538.283	—	3.955.887	—
Összes	—	—	—	—	18,948.775	91	—	—	35,224.315	88	16,062.768	94	51,287.084	82

Szederfatenyésztésünk fejlődése azon vármegyékben, hol járási fa-iskola-felügyelők működnek, 1880-tól 1902-ig.

Évszám	Az intézet kiosztott			A községek saját faiskolájukból vég- leges helyre kiültet- tek szederfát	Végleges helyre kiültette lett az egész országban szederfa összesen
	szederfamagot	2-3 éves fiatal iskolázandó szederfacsemetét	kiültetendő szederfát		
		d a r a b o t			
1880	64	—	8.024	—	8.024
1881	1,233	—	6.634	11.778	18.412
1882	367 ^{3/12}	—	8.552	6.533	15.085
1883	179 ^{3/12}	—	5.640	38.415	44.055
1884	1,622 ^{9/12}	8.903	1.000	81.251	82.251
1885	1,393	43.850	3.021	76.841	79.862
1886	1,617 ^{4/12}	266.050	3.575	97.382	110.957
1887	766	107.810	5.870	119.661	125.531
1888	1,696 ^{6/12}	114.492	7.222	37.074	44.296
1889	712 ^{9/12}	126.150	18.504	50.272	68.776
1890	611 ^{2/12}	112.510	41.816	78.263	120.079
1891	457 ^{3/12}	140.380	38.108	98.032	136.140
1892	3,109	190.530	39.300	139.339	178.639
1893	2,022	290.952	33.310	111.138	144.448
1894	2,495 ^{6/12}	691.010	23.543	118.739	142.282
1895	3,653 ^{3/12}	592.007	29.515	118.830	148.345
1896	3,033	1,851.600	37.501	164.258	201.759
1897	3,407 ^{3/12}	5,231.169	23.788	187.555	211.343
1898	3,080 ^{6/12}	6,005.205	29.325	209.663	238.988
1899	3,498	8,692.138	59.014	220.655	279.669
1900	3,232 ^{6/12}	7,638.213	134.048	249.729	383.777
1901	3,350 ^{6/12}	8,970.595	69.843	236.749	306.592
1902	2,556 ^{9/12}	6,621.073	119.295	243.724	363.019
Összesen	44,159	47,694.737	746.448	2,695.881	3,442.329

HALTENYÉSZTÉS.

Hazánk óriási vízhálózata régebben, sőt még a múlt század első felében is igen bővelkedett halakban: a magyar vizekben élő halfajok száma meghaladja a 60-at, melyek az ország különböző vizeiben igen jól tenyészttek.

E halbőség mellett a hal országszerte közhasználatu és olcsó élelmezési cikk, a halászat pedig számottevő jövedelmi forrás volt.

A múlt század második felében azonban a nagymértékű folyamszabályozás, ármentesítés, vízmenti rétségek, mocsarak kiszáritása a folyton emelkedő vízi forgalom, a víz hajtó erejének kihasználása céljából emelt duzzasztó művek, néhol még a gyári hulladékok és szennyvizeknek a folyóba való vezetése — mind csak arra hatott, hogy a halak természetes szaporodását gátolja.

Ezzel szemben az 1888. évben alkotott halászati törvényünk a gazdaságilag fontosabb halfajokra nézve a törvényben felsorolt ivási időszakban és bizonyos mértéken alul levő halak kifogására, valamint a káros vagy pusztító fogási módok és eszközök használatára nézve tilalmat állított fel. Azonkívül, mivel a közvizeken a halászat gyakorlására nézve a szomszéd birtokosok érdekei és az okszerűség követelményei is korlátokat alkotnak, halászati törvényünk kimondta azt a sarkalatos elvet, hogy ott, a hol az egyes tulajdonosok vízterületének kiterjedése vagy helyzeti fekvése miatt e föltételek nem teljesíthetők, a halászat csakis társulati uton gyakorolható. Törvényünk tehát azt az irányt jelölte ki, hogy a halászat minél nagyobb területeken egyöntetű kezeléssel üzessék.

Ennélfogva a haltenyésztést két irányban lehetett és kellett előmozdítani: ugymint közvizeken halászati társulatok alakításával, magántulajdont képező vizeken pedig a ponty-, süllő- s pisztrángtenyésztő halasgazdaságok fejlesztésével. Ez utóbbi tevékenység gyorsabban vezetett eredményre, mert ennél kiki egyéni munkájával mozdíthatja elő érdekeit, holott a közvizek értékesítése csak együttes munka útján lehetséges.

Mindkét irányu tevékenységet az országos halászati felügyelőség szaktanácsokkal, üzemtervek készítésével támogatta. A szakértelem terjesztése céljából állami ösztöndíjjal fő-kezelők nyertek kiképzést, azon-

kivül a kassai vízmesteri iskola 1899-ben a halászatot is felvette a rendes oktatási tárgyak közé, hogy az onnan kikerülő egyének a gazdaközönseget halászati ügyekben is szolgálhassák. Ugyanezen évben a földmivelésügyi ministerium anyagi és szellemi támogatása lehetővé tette egy «Halászat» című szaklap létrejövetelét.

Vizeinknek hallal való benépesítése érdekében a kormány évről-évre nagyobb mennyiségű ikrát, a ráktenyésztés emelése érdekében pedig 1898 óta tenyészrákot oszt ki. Halászati törvényünk életbeléptetése óta kiosztatott:

Év	Fogasszülő	Közönseges	Szivárvány	Tenyészrák
		pisztráng-ikra		
1890	—	32.000	—	—
1891	1,000.000	28.000	—	—
1892	1,000.000	28.000	—	—
1893	2,500.000	427.000	—	—
1894	2,500.000	427.000	35.000	—
1895	12,000.000	650.000	200.000	—
1896	5,000.000	800.000	280.000	—
1897	20,200.000	890.000	370.000	—
1898	25,000.000	1,200.000	550.000	100.000
1899	35,000.000	1,300.000	771.000	156.000
1900	40,000.000	1,350.000	850.000	150.000
1901	42,370.000	1,440.000	1,000.000	148.000
1902	55,030.000	1,750.000	846.760	100.000

Mind a pisztrángtenyésztés, mind a tógazdaságok iránt birtokosaink körében évről-évre nagyobb érdeklődés mutatkozik, a mit a költőházak és azon tógazdaságok száma tüntet fel, melyek az országos halászati felügye-
ség tervei és utmutatása szerint épültek:

Év	Pisztráng-költő- ház épült hány helyen	Tógazdaság létesült	
		hány helen	kat. hold terjedelemben
1895	7	4	432
1896	4	8	921
1897	8	6	340
1898	8	9	753
1899	3	14	1371
1900	12	10	2034
1901	4	6	1375
1902	12	4	409

A korábban létesült tógazdaságokkal együtt — hozzászámítva a társulatok fiasító telepeit is — hazánkban az 1902-ik év végén 53 helyen 5972 k. holdon üznek rendszeres tógazdaságot, gondozott álló vízben pedig okszerű haltenyésztés 32 helyen 4558 holdon honosult meg. Pisztráng-költő-telep 82 működik. A süllővel betelepített gondozás alá vett állóvizek területe máig 43 helyen 4764 k. hold.

A tógazdaságok közül, mint nagyobbak, említésre méltók a tatai, nagy-igmándi, simontornyai, duna-adonyi, bélyei uradalmak, továbbá Szabadka városának palicsi tógazdaságai, melyek valamennyien 100 h.-nál nagyobb terjedelműek s az utóbbi években jöttek létre.

E föllendülésnek köszönhető, hogy a hazai termelés az utóbbi években kiszorította a cseh pontyot. Emellett a fogassüllő-ikrának a nyílt vizeken évek óta folytatott kihelyezése azt eredményezte, hogy ezen halfaj nagy mértékben szaporodott, behozatala pedig rohamosan apadt és remélhetőleg rövid időn belül teljesen meg is fog szünni, a mi már csak azért is fontos, mert az Oroszországból idekerülő silányabb minőségű süllők veszélyeztetik a mi elismert jobbminőségű süllőnk hirnevét.

A külföldi, különösen a romániai halbehozatal okozta versenynyel szemben csak egy módon lehet sikeresen védekezni, ha t. i. a jegelt vagy a hosszú szállítás miatt állott, tehát silányabb áru helyett, itthon termelt friss halat tudunk méltányos áron a fogyasztó közönségnek adni, a mi ismét a belföldi termelés lehető nagymértékű fejlesztését teszi szükségessé.

Erre irányul a földmivelésügyi minister abbeli törekvése, hogy a nyílt vizeken — első sorban a Dunán, a Tiszán, azután kisebb folyóinokon — halászati társulatokat szervezzen, 1896-ig 9, azóta 46 ily társulat alakult, és pedig:

1896-ban	5	társulat	---	---	---	15.670	k.	hold	vizterületen.
1897-ben	10	«	---	---	---	29.278	«	«	«
1898-ban	12	«	---	---	---	42.589	«	«	«
1899-ben	12	«	---	---	---	12.307	«	«	«
1900-ban	4	«	---	---	---	3.452	«	«	«
1901-ben	3	«	---	---	---	1.995	«	«	«
1902-ben	2	«	---	---	---	1.976	«	«	«

Ezekkel együtt ma már 57 társulat működik 254.172 k. hold vizterületen, Jelentősebb vizeinken most már mindenhol a megalakult társulatok üzemtervei szerint gyakorolják a halászatot, s a legtöbb társulat tényleg vagy életbe léptette már, vagy a közel jövőben életbe lépteti a nagyobb szakaszokon való egységes kezelést. E tevékenység eredménye tehát az, hogy hazánk nagy folyóhálózatán a rendszeres haltenyésztés biztosítottnak tekinthető.

ÁLLATEGÉSZSÉGÜGY.

I. Állatorvosi szolgálat.

A törvényhatóságoknál az állategészségügyi adminisztrációkban az állami ellenőrző szakszolgálatot az 1888. évi VII. t.-cz. 138. és következő §-ai értelmében az 1899. évig 98, az 1900. évben 104 állami állatorvos látta el. Ebből a célból a törvényhatósági joggal felruházott 25 város és a 63 vármegye 62 állami állatorvosi kerületre volt beosztva, melyek mindegyikében egy-egy állami állatorvos működött, a kik a ministerium közvetlen rendelkezése alatt állottak. A kerületekbe be nem osztott állami állatorvosok a kőbányai és győri állategészségügyi hivataloknál, a határszéli belépő állomásoknál és a ministerium állategészségügyi osztályában teljesítettek szolgálatot. Az állami állatorvoson kívül az országban 1896. évben 782 állatorvos volt letelepedve, ezek között volt:

- 194 vármegyei állatorvos,
- 92 törvényhatósági városi állatorvos,
- 91 rendezett tanácsu városi állatorvos,
- 77 községi állatorvos,
- 152 kör-állatorvos és
- 176 magán állatorvos.

Az állatorvosok ezen abszolút száma is elégtelen volt, még inkább a vármegyei (járási) állatorvosoké, amennyiben 1896. évben az ország 410 járásának 12.614 községében csak 194 orvos látta el az elsőfokú hatóságok hatáskörébe utalt nagyon széleskörű teendőket, a melyeket így megfelelő módon el nem végezhetek. Fokozta a bajt az a körülmény, hogy a rendszeresített állásoknak aránylag jókora része csaknem állandóan üresedésben volt, a minek főleg az volt az oka, hogy a távolabbi elhagyatottabb vidékeken megüresedett állásokra nem igen akadt pályázó.

Mindenekelőtt szaporítani kellett az állami állatorvosok létszámát és fokozni a képzettségüket. Az állatorvosi akadémia 1899-ben főiskolai szervezetet nyert és ezzel kapcsolatban az állatorvosi tanfolyamra szükséges előképzettség a gymnasium vagy reáliskola teljes elvégzéséhez, ille-

tőle az érettségi vizsgálat letételéhez köttetett. Az ujjászervezés kétségtelenül üdvös hatással lesz az ország állategészségügyi viszonyaira, mert nagyobb képzettségű állatorvosokat nevelvén, ezek fogják az állategészségügyi rendtartás teendőit ellátni. Az állatorvosi akadémia, illetve főiskolai hallgatói számának emelése céljából a földmivelésügyi miniszter tanulmányi ösztöndíjakat létesített, hogy így az állatorvosok száma általában is növekedjék. Ennek segítségével sikerült ugyan elérni, hogy az arány az állatorvosok és a járások száma közt évről-évre némileg javuljon, a mint ez az alábbi kimutatásból is kitetszik, mely szerint egy-egy törvényhatósági (járás) állatorvosra esett:

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban	1899-ben	1900-ban
járás... --- ---	2·1	2·1	2·0	1·9	1·8	1·8
község --- ---	69·2	64·7	62·8	53·3	56·6	55·0

Gyökeres javulást azonban csak az állatorvosi szolgálatnak országszerte egyöntetű és a tényleges szükségletnek megfelelő szervezésétől lehetett várni.

Ezért tehát azon fontos közigazgatási és állategészségügyi érdekeknel fogva, melyek egy minden tekintetben megfelelő állatorvosi szakszolgálatról vannak feltételezve, az állatorvosi közszolgálat államosítása napirendre került és az erre vonatkozó törvényjavaslat, miután annak tervezetét előzőleg az összes érdekelt felek behatóan áttanulmányozták és megvitatták, törvényerőre emelkedett az 1900. évi XVII. t.-cikkben, mely az 1901. év első napján hatályba is lépett.

E törvény alapján szerveztetett összesen 641 m. kir. állatorvosi állás.

Mivel az állatorvosi közszolgálat államosításának legnagyobb jelentősége a vármegyei törvényhatóságok I. és II. foku hatóságai mellett szükséges állatorvosi állások államosításában rejlik, különös érdekléssel bir annak a konstataciója, mennyiben változott a helyzet ez irányban, vagyis az államosítás előtti állapothoz viszonyítva, mennyivel több állatorvos végzi ez idő szerint az I. és II. foku hatóságok mellett szükséges hatósági állatorvosi teendőket.

Eltekintve a városi és községi állatorvosoktól, kiknek működése csak részben érvényesült a tulajdonképeni igazgatásban s inkább a helyi állategészségügyi szolgálatra irányult, mit alapjában az 1900: XVII. t.-cz. is érintetlenül hagyott, az I. és II. foku állategészségügyi hatóságok mellett működött az államosítás előtt 377 törvényhatósági és városi állatorvos: az államosítás harmadik évében pedig szervezve volt a II. foku hatóságok mellett 66 törvényhatósági, az I. fokú hatóságok mellett 436 járási és 58 városi, tehát összesen 560 m. kir. állatorvosi állás.

E két adatot szembe állítva, kitűnik, hogy az 1902. év végén 183-mal több hatósági állatorvos állt az I. és II. foku vármegyei hatóságok mellett

szükséges állatorvosi szakszolgálatban s így egy-egy járási, illetőleg városi m. kir. állatorvosra átlag 25 község jutott.

Az állatorvosok számát az állatállományhoz viszonyítva, országos átlagban az államosítás előtt 26,000 nagy állat (ló és szarvasmarha), az államosítás után pedig 15,000 nagy állat jut egy állatorvosra.

A m. kir. állatorvosok az állategészségügyi rendtartással járó teendőkön kívül vezetik még a székhelyükön esetleg rendezett *patkolási tanfolyamot is*. Ugyanis az iparigazolvánnyal ellátott kovácsnesterek és azon segédek részére, kik 20. életévüket betöltötték s mint segédek legalább 2 évig működtek, a földmivelésügyi minister az ország különböző részein évről-évre nagyobbodó számban patkolási tanfolyamot tartat. A tanfolyamokra a felvételt a tanfolyam vezetésével megbízott törvényhatósági állatorvos eszközli. Egy tanfolyamon a résztvevők száma 25—50. A tanfolyamra felvett egyének közül a tanfolyam tartama alatt vidékiek 1 korona napidijban s esetleg utazási átalányban részesülnek. Tanulók első sorban azon megye területéről vétetnek föl, a melyen a tanfolyam tartatik. A tanfolyamok háromtól hat hónapig tartanak. A tanfolyam befejeztével vizsgálatot tesznek s a sikerrel végzett hallgatók bizonyítványt kapnak. A tanfolyamokat a kerületi állategészségügyi m. kir. felügyelők ellenőrzik.

Ámbár a m. kir. állatorvosoknak első sorban a szorosán vett hatósági szolgálat a feladatuk s a helyi állategészségügyi teendőkre jövőre is a községeknek kell állatorvos tartásáról gondoskodniok: a földmivelésügyi miniszter mégis igénybe vette a törvényben nyert felhatalmazást, hogy ott, ahol azt a közszolgálat megengedi, helyhatóságok kérelmére helyi teendők végzését a m. kir. állatorvosnak is ideiglenesen megengedi és így 331 m. kir. állatorvosnak adott a helyi teendők ellátására részben állandó, részben ideiglenes engedélyt, hogy az állatorvosi szolgálat országszerte minél teljesebb és sikeresebb legyen.

II. Állatforgalom.

Az állatforgalom szabályozása tekintetében állandóan az volt az irányelv, hogy az ország *belforgalmát* ne kelljen erősebben korlátozni, mint a mennyire az a ragadós állati betegségek terjedésének megállítására okvetlenül szükséges; a *külfölddel való kölcsönös állatforgalom* szabályozása pedig olykép történjék, hogy egyfelől a külfölddel való *állatbehozatalban* a szükséges óvintézkedések feltétlenül érvényesülnek, másfelől az *állatkivitel* részére a nyugati fogyasztó piacok biztosítsanak azzal is, hogy az állategészségrendőri szolgálat szervezésével és fejlesztésével a külföld

bizalma megerősödjék s az illető külföldi államokat az állatkivitel gátló szigorú állategészségrendészeti intézkedések enyhítésére lehessen bírni.

Azok a lényegesebb intézkedések, melyek az utóbbi hét év alatt az állatforgalom szabályozása és az állatkivitel emelése érdekében történtek, a következők.

Az ország *állatkivitelének* legfontosabb piaca *Ausztria*, hol úgy az élő állatok, valamint az állati termékek kivitelének tulnyomó nagy része elhelyezést talál. De az osztrák tartományok, a ragadós száj- és körömfájás miatt és ragadós tüdőlob okából is állatkivitelünk elé súlyos tilalmakat gördítettek vagy korlátokat állítottak, a mi főleg a nyugoti vármegyéket károsította. Sokszor egész vármegyék területéről lehetetlenné vált a kivitel, vagy csak esetről-esetre adandó engedélyekhez köttetett, sőt egynémely osztrák tartomány helytartósága időszakonként Magyarország egész területével szemben tilalmat állított föl, illetőleg a bevittet csak egyes vágóhidakra és csak azonnal való levágás céljaira korlátozta. Nagyon hátrányos volt az Ausztriába irányuló állatkivitelre az a körülmény is, hogy az egyes osztrák helytartóságok és tartományi kormányok saját hatáskörükben önállóan adták ki a magyar állatbevittet szabályozó rendeleteket, úgy hogy majdnem minden egyes osztrák tartomány más-más szállítási feltételeket szabott.

Az az intézkedése az osztrák kormánynak, hogy 1896-ban a ragadós száj- és körömfájás miatt lezárt területekről is megengedte a szarvasmarhának a bécsi vesztegvásárra való szállítását, nem hatott lényegesen a kivitelre.

Súlyosak voltak azok a korlátozások is, melyeket az osztrák belügyminister a sertésvész miatt a *sertéskivitel* elé állított 1895 óta. Egész törvényhatóságok kerültek tilalom alá, úgy hogy rövid idő alatt éppen a sertésekben leggazdagabb vidékekről majdnem teljesen megakadt a kivitel. Később ugyan megengedett lett, hogy egyes bécsi hentesek részére fertőzött törvényhatóságok területekről is lehessen sertést szállítani, majd 1896-ban a sertésvész miatt lezárt területéről származó hizott sertéseknek nemcsak a bécsi sertésvágóhidakra, hanem külön kérvények alapján a bécsi szabadvásárookra való szállítására is megengedtetett, sőt később a fertőzött községek vészmentes udvaraiból is esetenként engedélyezve lön a hizott sertéseknek a bécsi szabadvásárookra való bevitele. Mindazonáltal a sertéskivitel rohamosan megcsappant, részint az említett intézkedésekben rejlő korlátozások miatt, részint pedig a sertésállomány tetemes megfogyatkozása folytán.

E szomorú tapasztalatok hatása alatt kellett a kölcsönös állatforgalom szabályozására nézve Ausztriával a kiegyezés során megállapodni. E megállapodások, melyek 1899 szeptember hó 23 án léptek életbe,

Magyarország és Ausztria között a kölcsönös állatforgalomnak a forgalmi szabadságot biztosítják. Fő elvük, hogy az állatok forgalma tekintetében egyik állam sem alkalmazhat a másik állam területéről származó állatokra nézve súlyosabb korlátozást, mint a melyet hasonló körülmények közt a saját belföldi állatállományával szemben érvényesít, vagyis a másik államból származó állatokat a belföldiekkel egyenlő elbánásban kell részesíteni. A Magyarországból Ausztriába és viszont az Ausztriából Magyarországra irányuló állatforgalomra nézve csupán az van kikötve, hogy az állatok származási helyének és az ezzel szomszédos községeknek negyven napos vészmentességét kell igazolni. A megállapodások legfőbb előnye az, hogy egyfelől a kiegyezési megállapodások értelmében többé nem az egyes tartományok intézkednek, hanem az egységes intézkedési jog az osztrák belügyminister kezében összpontosított, — másfelől a keleti marhavész kivételével, más ragadós állati betegség fennállása miatt csakis az egymással közvetlenül szomszédos magyar és osztrák határszéli közigazgatási kerületek (járások) ellen érvényesíthetők tilalmak, ragadós állati betegségek behurcolása esetén pedig csakis a származási hely közigazgatási kerülete (járása) és az ahhoz 10 kilométernel közelebb eső szomszédos közigazgatási kerületek vehetők tilalom alá, a tilalom azonban azonnal feloldandó, mihelyt az illető ragadós betegség megszűntnek nyilvánított. A 350 □-kilométernel nagyobb kiterjedésű városok vagy községek határai a megállapodások értelmében kisebb állategészségügyi kerületekre oszthatók fel, s ez a felosztás több várost illetőleg érvénybe is lépett.

A magyar állatszallító felek érdekeinek hathatósabb megóvása végett a magyar földművelésügyi miniszter 1902 óta Bécsben egy m. k. állategészségügyi felügyelőt tart, kinek közbenjárását számos esetben igénybe veszik.

Ausztria után *Németország* piacainak van az állatkivitelre nézve a legnagyobb fontosságuk. Az 1891. évben létrejött kereskedelmi szerződésekkel együtt iktattuk az ország törvényei közé a Németországgal kötött állategészségügyi egyezményt (1892. évi V. t.-cz.), mely tényleg 1893-ban hatályba lépén, elvben megnyitotta Németország piacait az állatok és állati nyerstermények kivitele előtt.

Ezen egyezményhez kötött reményeink azonban alig valósultak; mert sertéseket csupán Kőbányáról, szarvasmarhákat csupán egyes németországi vágóhidakra lehetett kivinni, a juhok bevitele pedig továbbra is tilos maradt. A sertésvész fölléptével pedig 1895-ben a sertések bevitelét Németország teljesen megtiltotta, s azóta sem a juhok, sem a sertések bevitelének megengedését nem sikerült kieszközölni, szarvasmarhát is csupán az erre külön kijelölt németországi vágóhidakra bocsájtanak be.

Igaz, hogy azon németországi közbőség hidak számát, a hová szarvas.

marhát az egyéb általános feltételekkel szállíthatunk, az utóbbi években szaporították és sertést is, — de csak leölt állapotban az 1901. év óta nagyobb mértékben szállítunk Németországba.

A Németországba való huskivitel az 1903-ban részben életbe lépett német husvizsgálati törvény határozmányainak megfelelő részletes szabályozást nyert.

Hogy a Magyarországból Ausztriába vagy azon át külföldre irányított állatszallítmányokat a magyar határ átlépése előtt a határállomásokon a vasuti kocsikban újabb állatorvosi vizsgálat alá lehessen venni és marhaleveleiknek helyes kiállítását ellenőrizni s ezen a módon a lehetőségig elejét venni annak, hogy beteg vagy gyanus állatok, vagy hiányos marhalevelekkel bíró szállítmányok menjenek külföldre: a nyugati határ mentén az egyes határszéli vasutállomásokon a földmivelésügyi minister az 1900. év folyamán állatorvosi megfigyelő és ellenőrző szolgálatot szervezett. Ez az állatorvosi szolgálat díjtalan lévén, a felekre semminemű megterheléssel nem jár, a gyanus vagy beteg állatszallítmányoknak a határszélen való visszatartásával s a netalán hiányos marhalevelekkel kiegészítésével az állatszallító közönséget számos kellemetlenségtől óvja meg s hathatós tényezője lett annak, hogy az állatszallítmányoknak Ausztriában való szabad forgalma állandóan biztosítottassék.

A versenylovak és ügető versenylovaknak Magyarország és Ausztria közötti vasuti forgalma 1902-ben még azt a könnyítést nyerte, hogy az ily lovak hatósági állatorvosi igazolással ellátott egyleti igazolvány kíséretében a valamely ragadós lóbetegség miatt lezárt község vészmentes udvaraiból is külön engedély nélkül küldhetők a másik államba.

Baromfikivitelünk fenntarthatása érdekében szükségessé válván a baromfi-kolera elleni hathatós védekezés: ez iránt az 1903. év tavaszán körrendeletileg intézkedett a földmivelésügyi minister, s remélhető, hogy a Németország felé irányuló baromfikivitel elé sem fognak akadályok gördülni.

III. Állati járványok.

A lefolyt hét év az állati járványokkal való folytonos és következetes küzdelemmel telt el, melylyel az egyik ragadós betegségnek — a ragadós tüdőlobnak — teljes kiirtását, a többinek pedig kevesebb kártevését és szűkebb térre való szorítását sikerült elérni.

A fertőző állati betegségek elleni óvintézkedések ismertetése érdekében a lefolyt időszakban két népies nyelven írott füzetet adott ki a földmivelésügyi minister, az egyik a sertésvész, a másik pedig a ragadós száj- és körömfájás ellen való védekezésre nyújtott utmutatást. Mindkét füzet országszerte körülbelül 20—20.000 példányban ingyen küldetett szét.

A ragadós tüdőlob irtása még 1892-ben vette kezdetét, majd az 1893: II. t.-cz.-ben nyert fölhatalmazás alapján a fertőzésről gyanus állatokat is leölve, erélyes folytatást nyert. Az egész vonalon 1894-ben foganatba vett rendszeres irtási műveletnek következetes és szakadatlan keresztülvitelével, melynek során a fertőzésgyanus állatokért az állam az 1897: X. t.-cz.-ben kimondott teljes becsértékű kártalanítást adott, sikerült a betegség fészkeit gyorsan felkutatni, a betegséget fokozatosan megritkítani, úgy, hogy 1899-ben ezt a betegséget az ország területéről gyökeresen kiirtottnak lehetett nyilvánítani.

A fertőzve volt vidék lakossága a ragadós tüdőlobra gyanus betegeket általában pontosan bejelenteni, a késedelem nélkül nyújtott méltányos kártalanítás és nyomban foganatosított széleskörű irtás a betegség újból való befészkelését kizárja.

Az irtó eljárás alkalmazása óta a betegség terjedelmét s az irtás költségét az alábbi táblázatba foglalt adatok tüntetik föl.

Ragadós tüdőlob.

Év	Fertőzött udvarok	Mégbete- gedett	Elhullott	Helyben levá- gatott		Vágóhidra elszállit- talott	Összesen	Kártalanítás- ért a kincstár fizetett	
				beteg	gyanus			K	fill.
	száma	szarvasmarha							
1892	906	773	54	719	209	4 973	5 955	374 715	01
1893	1.795	2.352	63	2.289	426	8.693	11.476	576.215	90
1894	1.902	2.374	18	2.356	1.030	17.538	20.942	902.832	46
1895	963	868	23	845	1.176	10.088	12.132	606.438	12
1896	241	313	1	312	781	7.563	8.657	467.902	44
1897	109	262	—	262	735	4.580	5.577	338.928	50
1898	26	63	—	63	254	2.616	2.933	217.209	76
1899	5	10	—	10	396	577	983	54.467	56
1900	14	19	—	19	426	672	1.117	79.254	10
1901	1	1	—	1	216	186	403	33.941	17
1902	—	—	—	—	83	—	83	5.842	—
1903 október végéig	—	—	—	—	35	—	35	3.215	—

A ragadós száj- és körömfájás a lefolyt hét évben állandóan előfordult, de a szigorú zárlati intézkedések folytán sikerült azt egyre kisebb és kisebb térre szorítani. Az 1903. évben mégis nagyobb elterjedést nyert, mi azonban természetes következménye annak, hogy a szóbanforgó betegség iránt az olyan állatok, melyek még át nem estek rajta, sokkal fogékonyabbak. A legutóbbi években pedig ragadós száj- és körömfájás esetei az országban csak szórványosan fordulván elő, ugyszólván az egész ország állatállománya fokozottabb mértékben volt fogékony ez iránt a fölöttébb ragadós betegség iránt.

A kellő intézkedések azonban megtörténtek arra nézve, hogy állat-kivitelünk ezen betegség elterjedése daczára is lehetőleg biztosíttassék.

A *lépfene*, noha járványszerű jelleget nem öltött, mégis a tárgyalt időszakban ugyszólván változatlan mértékben jelen volt az országban.

A lépfene ellen azokon a helyeken, a hol a betegség állandóan fel szokott lépni, rendszeren védőoltást alkalmaznak és az ojtás immunizáló hatásának tapasztalata folytán ma már évenként átlag 150.000 darab szarvasmarhát, 8.000 lovat és 200.000 juhot ojtanak be.

A *veszettség* korlátozása céljából a törvényhatóságok az ebtartásról szabályrendeleteket alkottak, a fölösleges kutyák tartásának megszüntetése céljából adót állapítottak meg, s ennek a jövedelmét első sorban állat-egészségügyi, azután állattenyésztési és közegészségügyi célokra fordítják.

A *takonykór* kiirtása tekintetében 1896-ban szabályoztatott a rejtett takonykór felismerésére alkalmas és a gyanus lovaknál diagnosztikai célra bevált mallein-oltás használata, a mely az 1897-ben Torontál, Bács-Bodrog, Szabolcs és Veszprém vármegyékben nagyobb mértékben mutatkozott takonykór ellen való védekezésnél már általánosan alkalmaztatott, 1898-ban a takonykór ellen a védőintézkedések újból szabályoztattak, a mi főleg oda irányul, hogy mallein-oltások segítségével a betegség, illetve a fertőzés kiterjedését gyorsan fel lehessen ismerni, izolálni s a szükséges mértékű irtást mihamarább alkalmazni. Ez által lehetővé vált a 60 napos megfigyelő zárlatot kisebb térre szorítani s gyorsabban feloldani.

A betegség terjedése ennek folytán tetemesen csökkent.

A *sertésorbánczot* a gazdák még a múlt évtized első felében a legveszélyesebb sertésbetegségnek tartották, mely évente 20—30 ezer áldozatot követelt. A védőoltás igen sikeresnek bizonyulván, évente 500—600 ezer darab sertést ojtottak be orbáncz ellen; mióta azonban a jóval veszedelmesebb jellegű sertésvész kiütött, azóta a sertésorbáncz ellen évről-évre kevesebb védőoltást alkalmaznak; talán ennek tulajdonítható az a tapasztalat, hogy a sertésorbáncz esetei az utóbbi három évben ismét nagyobb mértékben mutatkoznak.

A *sertésvész*, mely az 1895-ik évig az országban majdnem ismeretlen volt, a mondott év tavaszán rendkívül heves alakban tört ki és széles területeken fölöttébb nagy pusztításokat okozott a sertésállományban. A vész elterjedése ellen még akkor az az intézkedés tétellett, hogy a sertésekkel való házaló kereskedés megtiltatott, továbbá a fertőzött községek zárlat alá helyeztetek, a beteg és gyanus állatok pedig elkülönítettek, a fertőzött állományok értékesítésének lehetővé tétele és a székesfőváros élmezőjében megengedtetett, hogy a fertőzött községekből is az egészséges sertések a Budapest-fenczvárosi állomásra szállitassanak helybeli fogyasztás céljából. A vész elterjedése ellen alkalmazott forgalmi korlátozások 1896. évben fentartattak és a szükséghez képest újabb kiegészítő intézkedések történtek. Midőn azonban a sertésvész térben és

mennyiségben is állandóan csökkent: 1898-ban érkezett az idő arra, hogy a kormány enyhítsen azokon a szigorú feltételeken, melyekhez a két kiviteli sertéspiaczra való szállítás, főleg a külföld bizalmának megszilárdítása végett, kötve volt. A szállítási feltételek az állami felügyelet alatt álló mindkét piacra — Kőbányára és Győrre — nézve teljesen egyöntetűen állapították meg.

Az 1903-ik évben azonban a győri állategészségügyi hivatal az érdekeltek kérelmére megszüntettetett, a barcsi sertéshizlaló részvénytársaság telepe pedig állandó állatorvosi felügyelet alá helyeztetett, s az Ausztriába való kivitel szempontjából különálló területnek nyilvánított.

A sertésvész ellenében teendő hatósági intézkedéseket is a tapasztalatoknak és az adott viszonyoknak megfelelően 1898-ban szabályozta a földmivelésügyi minister és megengedte, hogy a hatósági felügyelet alatt álló vidéki vészmentes hizlaló telepekről, az ott legalább harmincz nap óta tartott, s darabonként legalább 100 kg. élősúlyu sertéseket Kőbányára és Győrbe a megfigyelési idő mellőzésével is felszállithassák. A vészmentes helyről származó sertések megfigyelésére addig előírva volt harmincznapos időtartamot tíz napra leszállította és az eljárás gyorsítása végett az ellenőrzést hatósági állatorvosokra bízta; sőt a nagy kiterjedésű községek területéről a szállítását még akkor is megengedte, ha a község egyéb területe fertőzött volt, de ebben az esetben a harmincznapos megfigyelési idő kitöltésétől, a dolog természete szerint, már el nem lehetett tekinteni. A felsorolt könnyítések egyrészt a vidéki nagyobb hizlaló telepeket az állami felügyelet alatt álló telepek kedvezményes helyzetébe vonták, másrészt módot nyújtottak arra, hogy a számos nagy kiterjedésű község területén esetleg csak szórványosan fellépett betegség miatt, az érdekelt vidék tenyésztő közönsége a szabadabb és előnyösebb értékesítés előnyeiből kizárva ne maradjon.

IV. Állatvásárok és közvágóhidak.

Az állatvásárok királyadományok, később kormányhatósági engedélyek alapján, a kirakodó országos és hetivásárokkal kapcsolatban tartanak. Az 1888: VII. t.-cz. megállapítja, hogy állatvásárokat csak alkalmas helyen és szabályszerűen berendezett területen szabad tartani és hogy állatvásárokon az állategészségrendőri felügyelet gyakorlására mindig állatorvos legyen jelen.

A törvénynek e rendelkezései folytán az állatvásártartásra jogosultak a vásárterek létesítése és berendezése tekintetében fennállott sok hiányt fokozatosan pótolták s e részben egyre nagyobb a haladás.

A hivatkozott törvény értelmében, mindazon községekben, melyeknek tetemes husfogyasztásuk van, a köz- és állategészségügy igényeinek megfelelő közvágóhidat kell felállítani, illetve fentartani. Tényleg az utóbbi években nagy volt a haladás e téren, mert a nagyobb városok jobbra teljesen új, a sertésvágást is felölelő közvágóhidakat építettek, vagy a régieket átalakították. Kisebb községekben ennek megvalósítása lassabban halad, főleg a községek kedvezőtlen viszonyai miatt.

Az állati hulláknak fertőzését kizáró módon való eltakarítása céljából tanulmányozás tárgyai voltak azok a módok, a hogyan újabb időben külföldön az állati hullákat megsemmisítik, illetve feldolgozzák. Bár a technika e téren még a kísérletezés stádiumában van, mégis már ez idő szerint is igen figyelemre méltó szerkezetek vannak alkalmazásban. E rendszereket a földművelésügyi miniszter már ismételtelen figyelmébe ajánlotta a hatóságoknak és remélhető, hogy ezek alkalmazásba vételével az állategészségügy ismét egy lépéssel javulni fog és a mellett az eddig kárba vesztett állati hullák értékesítése közvetlenül is új hasznot hajt a mezőgazdaságnak.

A székesfőváros közönsége el is határozta már egy hullafeldolgozó készülék fölállítását; példáját idővel más városok is bizonyára követni fogják.

1851

/1866/

ÁLLATORVOSI FŐISKOLA.

Az állatorvosi főiskola, mely mint az egyetem állatgyógyászati tan-széke, 1787-ben alapított, 1857-ben önállósított, 1890-ben pedig mint akadémia ujja szerveztetett.

Az állatorvosi szakoktatás ügye az 1898/99. tanév folyamán nagy és fontos lépéssel haladt előre, annak folytán, hogy az állatorvosi akadémia Ö cs. és ap. kir. Felségének 1899. évi február hó 11-én kelt legfelsőbb elhatározásával főiskolai szervezetet nyert és ezzel kapcsolatban az állatorvosi tanfolyamra szükséges előképzettség a gymnasium vagy reáliskola teljes elvégzéséhez, illetőleg az érettségi vizsgálat letételéhez köttetett. Az újjászervezés üdvös hatással lesz ugy az oktatás színvoná-lára és eredményére, valamint általában az ország állategészségügyi viszonyaira, mert jövőben minden tekintetben alaposan kiképzett és magas tudományos minősítéssel bíró szakemberek fogják az állategészség-ügyi teendőket ellátni. Hogy a hallgatók nagyobb előképzettségéhez fűzött várankozások tényleg bekövetkeznek, azt szembetűnőleg tanusítja az 1903/4. évre történt beiratkozások nagy száma: a főiskolát s ezzel az állatorvosi pályát évről-évre több ifju keresi föl, jelenleg már csupa érett-ségi előképzettséggel. Az intézmény emelésével az intézet élén álló rektor és a nyolcz rendes tanár közül négy a VI. fizetési osztályba soroltattak.

A főiskola feladata: az állatorvosi pályára lépő egyéneket megfelelő szakképzés útján az állatorvoslás gyakorlására feljogosítani; az állatorvosi és összehasonlító orvostani tudományok önálló mívelése mellett állat-egészségügyi ügyekben legfelső fokon véleményt mondani, továbbá köz-igazgatási hatóságok és kir. bíróságok megkeresésére szakvéleményeket, illetőleg fölülvéleményeket adni.

Az «Állatorvosi Főiskola» szervezeti szabályzata a közel egy évtized alatt czélszerűnek bizonyult tanterven keveset módosít, hanem a módosítások főképpen a hallgatók előképzettségére és az intézet rangjának emelésére vonatkoznak.

Az állatorvosi tanfolyamra, mely ezentul is nyolcz félévig tart, az 1901—2. tanévtől kezdve gymnasiumi, vagy reáliskolai érettségi bizonyít-vány alapján történik a felvétel. Gazdasági akadémiaát, vagy gazdasági tanintézetet végzett hallgatók, szintugy gyógyszerészek, kiknek érettségi bizonyítványuk van, valamint orvosdoktorok, jövőben is rövidebb idő alatt végezhetik a tanfolyamot.

A különben az eddigiekhez hasonló tanterv általában nagy súlyt helyez az oktatás gyakorlati irányára, mi végből a harmadik és negyedik éves hallgatók 6—6 tagu csoportokban fölváltva egy-egy hetet a gödöllői korona-uradalomban töltenek, hol a korona-uradalomhoz kirendelt m. kir. állatorvos vezetése alatt az állattenyésztés és orvoslás gyakorlatában szereznek tapasztalatokat.

A főiskolán a szigorlati rend pedig a következő:

Előszigorlat, második félév végén, tárgyai: növénytan, természettan, vegytan és patkolástan.

I. szigorlat, a negyedik félév végén, tárgyai: boncztan, élet- és szövettan, gyógyszerstan, áll. kórtan és parasitológia.

II. szigorlat, a tanfolyam befejeztével, tárgyai: kórboncztan, belgyógyászat, sebészet és műtéttan, állattenyésztés.

III. szigorlat, tárgyai: járványtan és husszemle, szülészet, törvényeségi állatorvostan, a közigazgatás szervezete és állategészségrendészet.

Az oklevél latin nyelven állittatik ki.

A főiskola élén a rektor áll, s nyolcz rendes, két rendkívüli tanár, három segédtanár, tizennégy tanársegéd látja el az oktatást.

Hallgatók száma:

	1895/96.	1896/97.	1897/98.	1898/99.	1899/900.	1900/901.	1901/902.	1902/903.	1903/904.	évben
összesen	316	349	382	431	497	369	314	333	428	
közülök I. éves	143	151	151	155	204	86	64	109	190	

A főiskola látogatottságának emelése az állategészségügyi közszolgálat teljesítéséhez szükséges szakerők biztosabb kiképzése érdekében a földmivelésügyi miniszter az állatorvosi főiskola szegényebb sorsu hallgatói részére a meglevő csekélyebb számú ösztöndíjon kívül 1899-től kezdve nagyobb számú ösztöndíjat létesített, még pedig a magasabb és jobb előképzettségűek számára nagyobb összegekben. Ösztöndíjat kapott:

1899/900. évben	---	---	---	---	58	hallgató,	24.800	korona	összegen,
1900/901.	«	---	---	---	73	«	31.750	«	«
1901/902.	«	---	---	---	89	«	41.650	«	«
1902/903.	«	---	---	---	110	«	57.125	«	«
1903/904.	«	---	---	---	109	«	60.300	«	«

A felső állatorvosi tanfolyamon kívül a főiskolán még leendő katonai gyógykovácsok számára kétéves gyógykovácsi tanfolyam van rendszeresítve. Végül, szintén első sorban tényleges szolgálatban álló katonák részére évenként két, hathónapos patkolási tanfolyam tartatik.

A főiskola kórházaiban évenként több ezer házi állat részesül gyógykezelésben.

LÓTENYÉSZTÉS.

A lótenyésztés helyes irányban való fejlesztése és általános felvirágoztatása országos érdek, még pedig úgy gazdasági, mint honvédelmi szempontból. Ennek az utóbbi szempontnak lehet jórészt tulajdonítani, hogy állattenyésztésünk valamennyi ága közül éppen a lótenyésztés volt az, mely az államhatalom szervező és fejlesztő beavatkozásában legkorábban részesült s mondhatni, hogy még ma sincs több oly európai állam, hol a lótenyésztés a törvényhozásnak oly kiváló gondoskodásában részesülne és hol a kormány oly sokféle segédeszközöket bocsátana a lótenyésztők rendelkezésére, mint éppen hazánkban.

Számolva a lótenyésztés fentebb vázolt értékével, a kormányzat különösen az utóbbi években az állami lótenyészintézeteket tetemesen fejlesztette; emelte az anyakancza-létszámot az egyes ménesekben; szaporította az állami ménesek számát, gazdaságilag nevelt ménesek létesítésével; szervezte továbbá a bukin-palánkai csikótelepet, a tenyésztőktől éves korban vásárolt méncsikók elhelyezésére. A mellett szaporított a méntelepek ménlétszáma, létesített új teleposztály, intézkedés történt a teleposztályoknak a kor igényeinek megfelelő elhelyezése iránt stb. Hatathós segélyben részesíttetnek a kisczardák a lótenyésztés terén.

Ezeknek az intézkedéseknek köszönhető, hogy a magyar ló a megváltozott gazdasági viszonyok közt is megtartotta világhírű voltát.

A lótenyésztés ügyének ily nagymértékű állami felkarolására indító okul az a körülmény szolgált, hogy az előző század sok háborúja, az ország lóállományában végzetes pusztításokat vitt végbe, úgy hogy saját tenyésztésünk nem volt képes a hadi célokra szükséges lóanyagot kellő mennyiségben és minőségben előállítani. E baj megszüntetése végett legelőbb a katonai kormányzat vette kezébe a lótenyésztés ügyét és ménesek, méntelepek létesítésével kívánt gondoskodni arról, hogy az ország tenyésztői részére megfelelő számban jó minőségű fedező ménnek álljanak rendelkezésre, s így elértük nemcsak azt, hogy hadseregünk fokozottabb igénye is kielégítést nyer, hanem hogy ló kivitelünk is hatalmasan kifejlődött. Ez maradt a lótenyésztés fejlesztésére irányuló állami tevé-

kenységnek legfőbb célja akkor is, a mikor az alkotmány helyreállítása után a lótenyésztés ügye is a magyar kormány hatáskörébe ment át. A katonai szervezet csak annyiban tartatott meg, hogy a ménesek és méntelepek közvetlen vezetésére és kezelésére katonai személyzet alkalmaztatik, melyet a közös hadsereg bocsát a földmivelésügyi minister rendelkezésére, az utóbbi években a kormány által létesített gödöllői és kolozsi ménesek kivételével, hol a kezelés teljesen polgári.

Az említett célra szükséges fedező méneket részint az arra rendelt állami ménesek (Kisbér, Bábolna, Mezőhegyes, Fogaras, Kolozs és Gödöllő) nevelik, részint magántenyésztőktől vásárolják. Kisbéren az angol, Bábolnán az arab fajt tenyésztik. Mezőhegyes részben angol vér felhasználásával a magyarországi viszonyoknak megfelelő konstans válfajtákat tenyészt, végül Fogaras a zordonabb éghajlatu, hegyes vidékek igényeinek megfelelő fajtát tenyészt főleg lipicai vérből. Ezek mellett alapította a földmivelésügyi minister 1897-ben Gödöllőn a «Kis Nonius» ménest, Kolozson pedig 1899-ben egy angol félvér ménest. Ez utóbbi két ménest — mint már említettett — katonai személyzet nélkül gazdaságilag kezelik.

A ménesekben nevelt számfeletti kanczákat nyilvános árverésen adják el, a ménivadékokat pedig 3½ éves korukban a négy állami méntelep (Székes-Fejérvár, Nagy-Körös, Debreczen és Sepsi-Szt.-György) állományába osztják be a köztenyésztés céljaira. Mindegyik méntelephez egy-egy méntelep-kerület tartozik és pedig a székesfejérvárihoz a nyugoti, a nagykörösihez a déli, a debreczenihez az északi, a sepsi-szt.-györgyihez a keleti vármegyék. Az egyes telepek ismét teleposztályokra oszlanak. A székesfejérvári telep magában foglalja a székesfejérvári, bábolnai, nyitrai, nagyatádi és palini osztályokat; a nagykörösi telep a nagykörösi, verseczi, békéscsabai, bajai és dorozsmai osztályokat; a debreczeni telep az eperjesi, debreczeni, turjaremetei, rimaszombati, szatmárnémetii és jászberényi osztályokat s végül a sepsi-szt.-györgyi telep a homoródi, sepsi-szt.-györgyi és deési osztályokat.

Magántenyésztőktől háromféle módon nyerik a telepek a méneket és pedig: 1. egy éves méncsikók vásárlása útján, melyeket 3½ éves korukig a bukin-palánkai csikótelepen tartanak, 2. teljes kora ménék vásárlása útján és 3. az országnak mintegy 40 kiválóbb magánménésével történt megállapodás szerint felnevelt méneknek 3 éves korukban való átvétele útján.

Az ország ilyenképen szervezett lótenyésztésének minél általánosabb fejlesztését igyekszik a földmivelésügyi minister előmozdítani, akképen, hogy időről-időre Angliából angol telivér, Arábiából arab telivér méneket és kanczákat vásároltat. Így vétetett 1898-ban Angliában Bona-Vista angol telivér mén 400.000 koronán s egy 1901. év őszén Arábiába küldött

expediczió által arab telivér-anyag hozatott be; a folyó 1903. évben pedig «Not Out» angol telivér mén vásároltatott 28.756 koronáért Angliában.

Az országos lótenyésztés fejlesztésére szolgál az az intézkedés is, hogy az állami fedező állomásokra helyezettekén kívül még egyes községek is kapnak meghatározott módon kedvezményes árban, sőt teljesen díjtalanul méneket az államtól. A kormány a lókiállításokat, lódíjazásokat, közös csikólegelők létesítését támogatja, versenytársulatokat segítyez. Ily körülmények közt a hadi szolgálatra szükséges lóanyag még a hadsereg mozgósítása esetén is bőven rendelkezésünkre áll.

A fedező állomások és fedező mének számát a következő táblázat tünteti föl.

É v	Fedező állomások		Bérmének száma	Összes állami mének száma
	száma	mén állománya		
		d r b		d a r a b
1895	918	2.564	247	2.811
1896	946	2.609	229	2.838
1897	972	2.691	207	2.898
1898	977	2.762	186	2.948
1899	973	2.841	200	3.041
1900	984	3.023	207	3.230
1901	987	3.072	196	3.268
1902	972	3.101	191	3.292
1903	954	3.017	186	3.203

Jóllehet tehát a köztenyésztésnek már több mint 3200 állami mén áll rendelkezésére, a minek számbeli nagysága fölér bármely európai állam ilyenmü intézményeivel, mégis az utóbbi években arra is fokozottabb gondot fordít a minister. hogy az egyes községek, főleg ahol nincs fedező állomás, községi méneket szerezzenek s ebbeli tevékenységüket a földmivelésügyi tárczából is előmozdítja. Községi méneket kétféle módon juttat a községeknek: vagy igen kedvezményes (600—800 K.) árban három évi részletfizetésre vagy szegény községeknek teljesen díjtalanul, mind a két esetben azonban kiköti, hogy a részletfizetésre vásárolt mén csupán 3 év mulva és a vételár teljes lefizetése után, az ingyenes mén pedig 5 év multán válik a község korlátlan tulajdonává s ezen határidőig a mént kellően gondozva tenyésztésre kell használni és hogy addig az ideig állami felügyelet alatt áll.

Ily módon átengedett a földmivelésügyi minister a községeknek:

1895-ben	---	---	---	24	drb	mént,
1896-ban	---	---	---	31	«	«
1897-ben	---	---	---	77	«	«
1898-ban	---	---	---	85	«	«
1899-ben	---	---	---	131	«	«
1900-ban	---	---	---	82	«	« ebből 7 drb. ingyen,
1901-ben	---	---	---	122	«	« « 23 « «
1902-ben	---	---	---	111	«	« « 6 « «
1903-ban	---	---	---	110	«	« (átadás folyamatban).

Még ez sem lévén elég a köztenyésztés igényeinek kielégítésére, több mint 2000 engedélyezett magánmén is használtatik fedezésre.

A közhasználatra szánt magánméneknek az 1894. évi XII. törvény-czikk 29. §-a intézkedéseiből kifolyó megvizsgálása és ez alapon igazolvánnyal való ellátása az ország területén már meghonosultnak mondható.

Ily magánmén köztenyésztésre alkalmasnak találtatott az intézmény életbelépte óta:

1898-ban	---	---	---	---	---	2106	drb.
1899-ben	---	---	---	---	---	2287	«
1900-ban	---	---	---	---	---	2261	«
1901-ben	---	---	---	---	---	2144	«
1902-ben	---	---	---	---	---	2290	«
1903-ban	---	---	---	---	---	2322	«

Mindazonáltal az egyes törvényhatóságok területén a mezőrendőrségi törvényben a kancza-létszámhoz előírt számu mén még távolról sem áll rendelkezésre és pedig nemcsak azért, mert a törvény szerinti ménlótartás kötelezettsége csupán 1904-ben lép életbe, hanem azért is, mert egyes szegényebb községeknél a ménlótartással járó költségek miatt megvan az a törekvés, hogy ezen kötelezettsége alól fölmentessék magukat. Így tehát a köztenyésztésre szolgáló mének létszámának még jókora szaporításáról kell gondoskodni, azonban már eddig is lóállományunk mind számbelileg, mind minőségileg örvedetesen fejlődik. Mig az 1884. évi állatszámolás 1,749.302 drb. lovat talált hazánkban, az 1895. évi állatszámolás már 1,972.930 darabbal számolt be.

Kivitelünk pedig az utóbbi évek alatt a következő volt:

1895-ben	---	---	---	---	---	---	32.130 drbot.
1896-ban	---	---	---	---	---	---	39.077 «
1897-ben	---	---	---	---	---	---	41.404 «
1898-ban	---	---	---	---	---	---	36.320 «
1899-ben	---	---	---	---	---	---	39.416 «
1900-ban	---	---	---	---	---	---	54.759 «
1901-ben	---	---	---	---	---	---	45.758 «
1902-ben	---	---	---	---	---	---	47.705 «
1903-ban (a szeptemberig ismert adatok szerint)							33.261 «

Örvendetes jelenség az is, hogy a külföld figyelve nemcsak használati lovainkra irányul, hanem tenyésztésre is nagyszámu kanczát, mént és csikót vásárolnak tőlünk és hogy ez az emelkedett kivitel távolról sem érintette hadseregünk lóellátását, a mi mindig igen könnyen fedezhető volt.

Mindezek a jelenségek arra engednek következtetni, hogy törekedjünk lóanyagunkat az eddigi megállapodott tenyészirányokban továbbfejlesztteni és hogy az arab vér iránt évről-évre fokozottabb mértékben nyilvánuló érdeklődéssel szemben megnyugvással mutathatunk reá nemcsak bábolnai ménesünknek utóbbi években történt tetemes fejlesztésére, hanem egyszersmind annak becses anyagára is, a melyet különben az 1897-ben Arábiába küldött expeditió által vásárolt 8 darab eredeti arabs mén, valamint az 1902-ben Arábiából visszaérkezett expeditió által beszerzett 4 arabs telivér mén és 9 arabs telivér kancza is szaporított.

A mi az 1894. évi XII. törvénycikkben jelzett tenyészkerületeket illeti, azok a lovakra nézve mindeddig megalkotva nincsenek. Nincsenek pedig azért, mivel ezen kérdést, nehogy ez által a lótenyésztés rázkódatásnak legyen kitéve, alapos előtanulmányoknak kellett megelőzni.

Ezen előtanulmányok immár befejezésükhöz közelednek, s miután az idézett törvény 29. §-a szerint az ország törvényhatóságainak a tenyészkerületek megalkotására vonatkozó nyilatkozatait, valamint az egyes vármegyei és városi lótenyész-bizottságok elnökeinek, ugyszintén a négy méntelepparancsnokságnak, a helyi viszonyok és gyakorlati követelményekre alapított véleményeit az ország négy különböző helyén, u. m. Győrött, Debreczenben, Szegeden és Kolozsvárott az 1903. év folyamán tartott értekezletek letárgyalták: a tenyészkerületek fontos kérdése is remélhetőleg a legközelebbi időben megoldást fog nyerni, a mi az országos lótenyésztésnek eddigi helyes irányban való továbbhaladását is biztosítja.

MÉNESBIRTOK-GAZDASÁGOK ÉS A GÖDÖLLŐI KORONAURADALOM.

Mezőhegyesen, Bábolnán, Kisbéren és Fogarason az állami ménesek alapításával egyidejűleg gazdaságok is szerveztettek, csupán azzal a feladattal, hogy a méneseket takarmánnyal lássák el. Mióta azonban a ménesintézetek a magyar állam kezelésébe mentek át, a gazdálkodás elválasztatott a méneskezeléstől s e gazdaságok feladata ma már nemcsak az, hogy a ménesállomány jókarban tartását s az ivadék kellő fejlődését biztosító takarmányt előállítsák, hanem ezen elsőrendű feladat mellett további céljuk az is, hogy a lehető legnagyobb tiszta jövedelmet érjék el és hogy a jövedelem az állami lótenyésztés kiadásainak minél nagyobb részét fedezze. Sőt ezenkívül e kettős cél által megszabott kereten belül e birtokok arra is hivatvák, hogy a gazdálkodás terén kipróbált földmivelési és állattenyésztési eljárások meghonosításával okulásul szolgáljanak a birtokokat évről-évre nagyobb számban felkereső gazdaközönségnek, továbbá, hogy jó minőségű tenyészállatok, vetőmagvak, szőlővesszők és gyümölcsfacsemetek kiosztásával a hazai gazdálkodást szélesebb körökben támogassák.

A ménes-eltartás kivételével ugyanezen célok tüzetvén a gödöllői koronauradalom elé is, ez az 1895. évben a ménesbirtokokkal egy kezelésbe vétetett.

Az 1900. évben létesítette a földmivelésügyi miniszter a bukin-palánkai csikótelepet az erdészettől átvett kincstári birtokon, melynek kikerekítése céljából mintegy 1000 hold bukini gazdákkal kicseréltetett.

E birtokok területe összesen 70.573 kat. hold, leltári értéke az élő és holt felszereléssel együtt az 1895-ik év végén 40,087.882 korona volt, a mi az 1901-ik év végén 47,442.202 koronára emelkedett.

Földmivelés.

A méneshirtokok s a gödöllői koronauradalom gazdaságai a következő miveltési ágakban kezeltetnek:

	Szántó- föld	Rét	Legelő	Kert	Szőlő	Erdő, fá- ültetés	Fűzes	Beltelek, utak, ár- kok	Mocsár és vízterület	Vasut	Termé- ketlen	Haszon- bérben	Összes terület kat.hold.
Kisbér	6.355	640	413	58	44	3.178	2	142	23	—	415	18	11.288
Bábolna	5.536	112	259	23	10	715	—	387	—	—	62	2	7.106
Mezőhegyes	23.939	554	1.736	184	2	1.456	—	1.094	106	39	12	68	30.090
Fogaras	3.682	755	1.904	—	—	354	1	169	—	13	205	806	7.889
Gödöllő	6.833	760	2.267	39	82	266	—	398	5	—	52	25	10.727
Bukin-Palánka	2.245	—	—	—	—	1.054	—	174	—	—	—	—	3.473
Összesen	48.590	2.821	6.579	304	138	7.023	3	3.264	134	52	746	919	70.573

A mezei gazdálkodás évről-évre intenzívebben folyik, általában véve belterjesebben, mint a hogy az ország illető részeiben fekvő és hasonló viszonyok közt levő magángazdaságoknál. A kellő állatállomány mellett, a szükség esetén vásárolt állati trágyával is kiegészítve elegendő istállótrágya áll rendelkezésre ahhoz, hogy a szántóföldek átlag minden 4—6 évben, de a hol szükséges, rövidebb időközökben is, kellőképp megtrágyáztassanak. Ehhez járul még évente 55 waggon rakomány műtrágya vásárlása, valamint komposztnak szorgos gyűjtése. Azonkívül ígás és kézi erővel, gépekkel és eszközökkel, bár takarékosan, de elegendő mértékben el lévén látva a gazdaságok, a viszonyok javalta vetésforgók alkalmazásával a földek okszerű miveltésben részesülnek; nevezetesen a tarlóbuktatás, valamint a tavaszi vetések alá ősszel való mély szántás, továbbá Mezőhegyesen a nagy kiterjedésű cukorrépatermelés, Kisbéren pedig a szintén ipari czélokra való burgonyatermelés megkivánta gondos kapásmunka, szintén hozzájárul a földek kellő kulturállapotához.

Az állatállomány ellátása végett a mezőhegyesi, bábolnai, kisbéri és a bukin-palánkai gazdaságokban a természetes kaszálókat és legelőket tulyomó részben a költségesebb, de a száraz éghajlaton biztosabb és bővebb termésű vetett fükeverék helyettesíti. Ugy ezek, valamint a rétek és legelők évenként fogasolás, időről időre komposzttal való trágyázás által javíttatnak. Alkalmos helyeken a rétek öntözésre rendeztetek be.

A szántóföldön is nagy kiterjedésben üzött takarmány-termesztés már maga is megadja a vetésforgásnak a kellő változatosságot és megóvja a növénytermelést az egyoldalúsággal járó kockázattól.

A jövedelmezőség nagyobb ingadozásai ellen újabb biztosítókat nyújt az, hogy a hol csak lehet, a gabona mellett nagyobb mértékben

termelnek ipari növényeket. Így Mezőhegyesen a piacra szánt növények között első helyen áll ugyan a buza, mely évente körülbelül 4500 kat. holdat foglal el, de e mellett 2600 hold esik a cukorrépa és ugyanannyi a tengerire, továbbá 1300 hold a kenderre. Ugyszintén Bukinban is megkezdett a kendertermelés, mely fokozatosan 300 holdig fog fejleszteni. A növénytermelés tehát kellőképp meg van osztva és az ipari növények közvetve is jó hatásuk a gabonára, mivel egyrészt a cukorrépa által megfizetett gözeke szántása, a gondos kapálás, műtrágya, a kendernek minden gyomot kiölő hatása, másrészt a cukorrépa után származó bőséges répafej és répaszelet feltakarmányozása közvetve mind a növénytermelésnek válik javára. Ennek köszönhető, hogy a birtok termése messze meghaladja az országos átlagot s még az alacsony árak mellett is jövedelmezővé teszi a szemtermelést, jó termésű éveken pedig olyan az eredmény, mely hazánkban páratlan.

Bár kisebb mértékben, de hasonló szerepet játszik Kisbéren (700 holdon) és Bábólnán (250 holdon) a burgonya, melyet a birtokok a kisbérfitői keményítőgyár céljaira természetnek, a honnan 40% burgonyatörkölyt kapnak vissza.

Fogaras az 1898. év óta kísérleteket végez a komló termelésével és mivel ez ott, mint az erdélyrészi vármegyékben egyebütt is jól sikerült, azt fokozatosan 16 kat. holdra emeli föl, 1902. évben pedig a lentermelést is felkarolta a fogarasi ménesbirtok, egyelőre 10 kat. holdnyi területet vetvén be lennel.

Minthogy hazánk répamagszükséglete nagy részét külföldről vásárolja s e czimen évenként mintegy két millió koronát vonunk el a belföldi termeléstől, a ménesbirtokok az 1900. év óta kísérleteket tesznek cukorrépa- és takarmányrépamag termelésével.

Állattenyésztés.

A ménesbirtokok és a gödöllői koronauradalom gazdaságának egyik jelentős ága az állattenyésztés és állattartás, még pedig nem kizárólag a pénzübeli jövedelmezőség szempontjából, hanem azért is, hogy a birtokok a tenyésztett különféle állattörzsek után a köztenyésztés számára alkalmas tenyészállatokat neveljenek.

Az állattenyésztési ágak között legfontosabb a szarvasmarha- és sertésenyésztés, úgy a jövedelmezőség, mint a köztenyésztés szempontjából.

A kisbéri ménesbirtokon a szarvasmarhatenyésztés simmenthalival és bonyhádi tájfajtával (ez utóbbi is simmenthali irányban), a bábólnai

ménésbirtokon tisztavérű simmenthalival, a mezőhegyesi ménésbirtokon a simmenthalival keresztezett kuhlandi tájfajtával és gulyabeli tenyésztésben magyar fajtával, a fogarasi ménésbirtokon pinzgauival, a gödöllői koronauradalomban pinzgauival és innthalival folyik, ezeken kívül a fogarasi ménésbirtok egy bivalygulyát tart fenn.

A sertésenyésztés a bábolnai és gödöllői koronauradalomban csak az újabb időben keletkezett s az állomány még kiegészítésre szorul.

Ugy e két birtok, valamint a mezőhegyesi és fogarasi ménésbirtok a fehér kondorszőrű mangaliczát, míg a kishéri ménésbirtok a berkshirei fajta sertést tenyészt.

A szarvasmarha- és sertésenyésztésnél kisebb jelentőségű a juh-tenyésztés és a lótenyésztés, melyek közül az előbbi főleg a más módon nem értékesíthető legelőterületek és takarmányfélék kihasználására, az utóbbi pedig a tenyésztésre alkalmas gazdasági igáskanczákkal jelenleg még leginkább csak az igás lóállomány kiegészítésére szolgál. Kivételt képez a gödöllői koronauradalom és a kolozsi ménésgazdaság, a hol a tenyésztésre nem kizárólag az igás kanczák használatnak, hanem egy-egy ménés is tartatik fenn.

Ezenkívül Bukin-Palánkon, az egyéves korban magántenyésztőktől vásárolt méncsikók elhelyezésére és 3 éves korig leendő felnevelésükre egy csikó-telep szerveztetett s oda az első ily évjárat 1902. év tavaszán már el is helyeztetett.

Fontos szerepet játszik a ménésbirtokok üzemében úgy a jövedelmezés valamint a birtokok talajerejének fentartása szempontjából a hizlalás; hizlálnak pedig nemcsak a saját állományukból kisorolt szarvasmarhákat és igás ökröket, hanem külön e célra vásárolt nyugoti fajta ökröket is.

Felhizlalják továbbá a tenyésztésre nem alkalmas és ivaruktól megfosztott sertéseket és kosokat, valamint kisorolt anyajuhokat is, de rendszerint csak abban az esetben, ha az üzleti viszonyok ezeknek az állatoknak felhizlalt állapotban való értékesítését kívánatosá teszik.

A birtokok egyéb közgazdasági szolgálatai.

A ménésbirtokok és a gödöllői koronauradalom már huzamosabb ideje szolgálják a földmivelési kormányt abbéli tevékenységében, hogy az ott tenyésztett kiváló minőségű állattörzsek ivadékait az ország állatanyagának javításánál felhasználja.

Köztenyésztés céljaira évről-évre több állatot küldenek szét a birtokok az ország egyes községeinek, a mit a következő kimutatás tüntet fel:

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	
Mén	8	7	4	11	—	—	6	6	
Bika	magyar fajta	52	73	72	47	67	49	61	36
	nyugati fajta	149	182	200	246	236	201	187	269
	bivaly	6	15	—	12	14	16	18	25
Tehén és üsző	magyar fajta	39	47	45	40	58	41	58	21
	nyugati fajta	35	31	23	35	26	64	10	34
	bivaly	4	—	11	—	—	1	—	—
Kos	7	11	24	36	80	119	38	69	
Anyajuh	—	—	—	—	10	50	—	—	
Kan	216	470	367	500	704	713	724	797	
Kocza	82	30	187	90	39	216	44	196	

Különösen a sertésvész pusztítása óta sok tenyészkant bocsátanak a községek rendelkezésére, hogy megfogyott állatállományukat mielőbb pótolhassák.

Hogy a hazai közép és kisebb birtokok magtermelésének minősége javuljon, az állami birtokok kiváló minőségű vetőmagot bocsátanak az 1896. év óta napi áron a gazdaközönség rendelkezésére, hogy ez a jó vetőmag a kisbirtokosok körében is minél inkább elterjedjen, egy birtokos egyféle gabonából ugyanazon évben 100 mázsánál többet nem kaphat, egyéb vetőmagvakból csak 10 mázsát.

Az állami birtokok eddigelé a következő oldalon lévő táblázatba foglalt mennyiségű vetőmagot osztottak ki.

A ménesbirtokok kitünő fölszerelése, nemes fajtájú állatállománya és gondos földmívelése alkalmas eszköz arra, hogy a gazdáknak buzdító példakép és ösztönzésül bemutattassék. E végből a gazdasági egyesületek az 1899. év óta tanulmányuti kirándulásokat rendeznek az állami ménes-birtokok megtekintésére, melyeket így évenként több ezer kiscgazda keres föl.

A gödöllői koronauradalmat pedig a fővároshoz való közeli fekvése kiválóan alkalmassá teszi arra, hogy egyes kisebb gazdasági ágak mintatelepül szolgáljon. E célból létesített itt a minister 1898-ban egy baromfitelep, 1899-ben állami méhészeti gazdaságot, 1901-ben pedig állami faiskolát. A baromfitelep, a méhészeti gazdaság, valamint a szentgyörgyi majori tejgazdaság munkásképző iskolával is össze van kötve.

A gödöllői koronauradalomban nyernek továbbá az állatorvosi főiskola harmadik és negyedik éves hallgatói gyakorlati kiképzést az állattenyésztés-

tésben és gyógyításban, mi végből hetenkint fölváltva hat-hat tagu csoportokban az uradalom majorjaiban tartózkodnak.

	1896-ban	1897-ben	1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben
m é t e r m á z s a							
buza	7112	11.558.31	16.364.85	10.274.50	4474	9027	8835
rozs	471	1.236.10	2.713.50	210	243	540	740
árpa	120	105	2.640.70	398	315	431	240
zab	63	—	659	75	—	—	109
tengeri	106	—	306.80	48	13	84	43
mohar	101	—	403.75	88	—	66	64
őszi borsó és bükköny	55	276.25	662.42	346	400	165	906
tavaszi « « «	3	—	188.70	175	—	542	93
vörös here	13	—	1	1.80	—	33	4
hajdina	—	—	75.75	5	—	—	—
köles	—	—	—	—	—	—	23
kendermag	—	—	1.39	12	—	70	—
czirokmag	—	—	3.20	—	—	—	—
luczernamag	—	—	92.47	1.40	—	20	50
fűmag	—	—	133.07	315.50	23.46	8	98
burgonya	—	—	972.27	—	—	—	—
répamag	—	—	29.59	74.40	1.18	135	197
baltaczim	—	—	—	—	—	—	24

1851

/1866/

KINCSTÁRI BIRTOKOK ÉS FÜRDŐK.

I. Kincstári birtokok.

Az 1889. évi XVIII. t.-cikkkel létesített földmivelésügyi ministerium ügykörének megállapítása alkalmával a kincstári birtokok közül azok adattak át ezen tárca kezelésébe, a melyek vagy telepítésre voltak kijelölve, vagy más közgazdasági célból az örökáron való eladás alól ki voltak véve. Az 1899-ik évben azonban az összes kincstári birtokok a földmivelésügyi tárca kezelésébe adattak át.

Ezen birtokok az aradi kir. jószágigazgatóság felügyelete alatt tiz ispánsági kerületben kezeltetnek és ez idő szerint 86,334 holdat tesznek ki, mely terület részint telepítési célokra használtatik fel, részint pedig haszonbérletileg értékesítettik. Ezen területről, a birtokok rendezetlen tulajdonjogi viszonyai folytán keletkezett perek tárgyát képező, valamint a telepítésre átengedett és illetmény vagy kegyadományként használt birtokok levonása után csak 59,518 hold marad, mely haszonbérletileg van értékesítve. Van közte két farm-bérlet, és pedig a gyiroki $902^{107/1600}$ hold és a jezvini $1036^{1586/1600}$ hold. Ezen birtokok gazdasági épületekkel is fel vannak szerelve, míg a többi 500 holdon felüli bérbirtok közül csak egyesek, azok is hiányosan. A farm-bérletek haszonbérledeje 25 év, míg a többi nagy- és közép-bérletek rendszerint 6 évi időszakokra, a kisbérletek pedig évenként adatnak bérbe.

A haszonbérletileg kezelt birtokok jövedelme végeredményében azért csökken, mivel az utóbbi években nagyobb és éppen a legjobb fekvésű és a legértékesebb birtokok vonattak el a telepítés céljaira, az 1899. évben pénzügyi kezelésből átvett aradi kir. jószágigazgatósággal pedig nagy terhek vétettek át, sok haszonhajtó részük pedig, u. m. hidak, révek, kompok stb. a pénzügyigazgatóságok kezelésébe adatott át.

Másrészt viszont a holdankénti haszonbéreknek némi emelkedését lehet legutóbb tapasztalni, a mi annak tulajdonítható, hogy a haszonbéri szerződések kikötik az okszerű művelést és a talaj termőképességének

fenntartására irányuló gazdálkodását, mert a birtokok egyéves és parcellánkénti bérbeadásánál nagy a veszély a föld kiszárolására.

Tekintettel arra, hogy a bérbeadott kincstári birtokok a délvidéken, Hunyad, Krassószörény, Arad, Csanád, Temes, Torontál, Szerém és Bács-Bodrogh vármegyében oly szegényebb sorsu, különféle nemzetiségű községek határában fekszenek, melyek az illető birtokrészek használatára rá vannak szorulva, a haszonbérbeadásoknál irányelvül tüzte ki a földmivelésügyi miniszter, hogy a kincstári birtokok az illető vidék közgazdasági és állattenyésztési érdekeinek szolgálatában meghagyassanak.

Igy különös gondot fordít arra, hogy ott, a hol az illető vidék közgazdasági érdekei s leginkább az állattenyésztés fejlesztése teszik kívánatossá — kincstári területeket — leginkább pedig a legelőket — ha csekélyebb haszonbérért is, az illető községek birják.

Viszont az oly nagyobb szántóföld területek bérletében, melyeknek használata a szomszédos, nagyon csekély földbirtokkal rendelkező községekre nézve ugyszólva létkérdés, kisebb 5—10 holdas részletekre osztva az illető községek kigazdái részesüljenek.

Ez a szempont vezetett arra a fontos szerződési kikötésre is, hogy a nagyobb területek bérlői — akár magánosok, akár községek — kiknek az albérletbe adás megengedett, szerződésileg kötelezik magukat arra, hogy albérelőiktől — kik rendszerint a község vagy a környék kigazdái — az általuk fizetett haszonbér-összeg 10%-ánál magasabb bért nem szednek.

Az állam egyes kínálkozó esetek alkalmával külön is gondot fordít a szegényebb községek kigazdáinak segítségére. Így például a bács-kereszturi u. n. legelőföldet (250 hold) 2—3 holdas parcellákra osztva úgy adja az állam haszonbérbe, hogy saját közegeivel összeírta a földben szükölködőket, s a parcellák bérletére sorsot húzat, a következő évre pedig a földet azoknak juttatja, kik az első ciklusban kimaradtak.

Ugyancsak az országos állattenyésztés érdekében szervezte a földmivelésügyi miniszter 1899-ben a kolozs-tordai ménesgazdaságot oly módon, hogy a tordai magyar gulya fenntartása mellett a fogarasi ménesből az erdélyi félvér ménest Kolozs pusztára helyezte át az erdélyi kath. statustól 30 évre bérelt gazdaságba, a szükséges és ott nehezen szereshető takarmány és zab előállítására céljából a Száva-féle mezőörsi birtok is haszonbérbe vétetett. Kolozson ez a lóanyag jó eredményt tüntet fel.

Közgazdasági szempontból említésre méltó a kincstári birtokoknak a haltenyésztés és rizstermelés érdekében kifejtett működése. Ugyanis a pettaui 355 holdas kincstári birtok, valamint az ugyanottani 458 holdas rizstelep 1901-ben házi kezelésbe vétetett és az előbbi haltenyésztésre, utóbbi pedig rizstermelésre rendeztetik be.

Halgazdaságunk föllendülésének egyik feltétele, hogy a közvizek benépesítésére évenként szükséges ikra és halivadék kellő mennyiségben és mérsékelt áron az országban termeltessék.

A magánvállalkozókkal ez irányban folytatott tárgyalások eredményre nem vezetvén, a földmivelésügyi minister az e czélra fekvésénél fogva is alkalmas pettaui birtokot házi kezelésbe vette, hogy azt halivadék és ikra termelésére berendezze.

Minthogy a magyar rizs nagy proteintartalmánál fogva kitünő minőségű és bármely külföldi rizsszel kiállja a versenyt és minthogy Bácsmegyének a Ferencz József csatorna mentén több olyan területe van, melyben a rizs sikerrel termelhető, halgazdaságunk fejlesztésénél közgazdasági szempontból nem kevésbé fontos a rizstermelés nagyobb mértékű felkarolása is. E végből szükséges egy czélszerűen berendezett telepet fentartani, mely az illető vidék gazdáinak biztató mintául szolgáljon. E végből a pettaui birtok egy része, a péklai telep, melyet a bérlő eddig is rizstermelésre használt, 1901-ben házi kezelésbe vétetvén, akként rendeztetik be, hogy ennek a hivatásának is meg tudjon felelni.

Ugyancsak a rizstermelés érdekében a földmivelésügyi minister megváltotta a kis-sztapári pusztán lévő kincstári magtár épületben a rizstelep volt bérlői által berendezett és kitünően működő rizshántoló malmot, hogy a rizstermelő gazdáknak használatra bocsássa. Ennek alapján jött létre a Magyar Rizstermelők Országos Szövetkezete, mely a rizshántolót üzembe vette.

II. Kincstári fürdők.

A kincstár tulajdonában a Herkules, Ránkfüred, Vizakna és Ó-Radna Borberek fürdők vannak. Herkulesfürdő bérbe van adva, a többi házilag kezeltek.

Habár mind a négy fürdő a maga nemében páratlan gyógyhatású, és a természetadta remek fekvésénél fogva alkalmas lenne arra, hogy a mai kor igényeinek megfeleljen, eddig csupán a Herkulesfürdő berendezése felel meg eme követelményeknek: Ránkfüred inkább csak a szerényebb igényű betegek és a kisebb állami tisztviselők és családjaik üdülő helye. Az utóbbi időben Ránkfüred és Vizakna felszerelése is tetemesen javult. Így első sorban is a fürdők édesvízvezetékekkel láttattak el, és azonkívül, hogy az összes fürdők az épületeket, parkokat, utakat és sétányokat minden évben tatarozzák és csinosítják, Ránkfüreden a leltári felszerelés megújított, Vizaknán pedig korszerű fürdőépületek és vendéglő építéséről gondoskodott a földmivelésügyi minister és az épületek elhelyezéséhez szükséges telkeket a szomszédos birtokosoktól

megvásárolta, a fásítás kiterjesztése céljából pedig 29 hold bányaterületet átvett.

A fürdők látogatottsága a következő volt:

É v	Herkules- fürdő	Radna- Borberek	Ránkfüred	Vizakna	
	állandó	állandó	állandó	állandó	átutazó
1895... ---	6.345	—	183	556	11.644
1896 ---	6.774	—	300	600	14.800
1897... ---	7.225	—	483	694	16.400
1898 ---	8.807	—	427	727	18.500
1899... ---	9.997	—	553	700	21.665
1900 ---	9.728	—	586	1.044	33.324
1901... ---	8.480	—	382	856	34.420
1902 ---	10.185	81	493	831	31.381
1903... ---	10.895	115	422	1.074	45.736

A kincstári fürdők nagy szolgálatokat tesznek különösen azáltal, hogy a kisebb javadalmazású állami tisztviselők és családjaik évenként nagyobb számban részesülnek ingyen fürdő, ingyen lakás, gyógy- és zenedij-mentességből álló kedvezményekben.

Ó-Radna Borberek Besztercze-Naszód megyében 1902. évben vétetett át a pénzügyministerium kezeléséből.

1851

1866

ERDÉSZET.

Az 1879. évi XXXI. t.-cikkben foglalt erdőtörvény rendelkezései között kétségtelenül a legfontosabbak közé tartoznak azok, a melyek az ország meglevő erdőállományának föntartására, azok jókarban tartásának vagy a megrongált erdőségek jókarba helyezésének biztosítására és általában véve az erdőgazdaság tartós jövedelmezésének előmozdítására irányulnak. Erre utal nemcsak az erdőbirtokosok közvetlen anyagi érdeke, hanem országos érdek is, a mennyiben az ország földrajzi helyzete, éghajlati, gazdasági, ipari és kereskedelmi viszonyai által megkívánt arányban álló jól konzervált erdőállomány, a mellett, hogy a benne felhalmozott fakészletben nagy értékű nemzetvagyonot tart készletben, szolgálatot tesz a közegészségügynek, az éghajlati viszonyokra való kedvező befolyásával a földmívelésnek, nyers anyagot nyújt az ipar fejlődésének a behozatal kirekesztésével, foglalkoztatja a kereskedelmet, mely nálunk évente milliókat érő erdőtermékeket szállít a szükségleténél kevesebbet vagy a mienkhez képest kevésbé jó anyagot termelő külföld számára.

Az erdők állományának ilyen konzerválását azonban az erdőtörvény is csak azokra a területekre nézve követeli meg a maga teljes szigorúságában, a melyek más művelési ágra állandóan nem alkalmasak, ellenben megengedi, hogy a magánbirtokosok (a törvény 17. §-ában nem említett birtokosok) tulajdonában levő ugynevezett nem feltétlen erdőtalaju területek kiirtassanak, s azontul más gazdasági célokra használtassanak. Sőt módot nyújt a törvény arra is, hogy a 17. § hatálya alá tartozó erdőbirtokok nem feltétlen erdőtalajon álló részleteit is kiirtsák, ha a birtokos egyidejűleg megfelelő nagyságu kopár- vagy mezőgazdasági művelésre kevésbé alkalmas más területet beerdősít. Ezen a réven a legutóbbi évek alatt tényleg gyakrabban történtek is irtások, de a legtöbb esetben igen üdvös célból, t. i. szőlőtelepítés vagy más belterjes művelési ág előmozdítása érdekében. Másrészt a telepítési törekvések érdekében is szükségessé vált az ország erdőállományának bizonyos mértékben való csökkentése; ezt a csökkentést azonban a telepítési törekvések nagy céljaira való tekintettel teljesen megokoltnak kell elismerni.

Mindazonáltal mulasztás lett volna, ha az ország erdőállományának ilyen országos érdekből folyó csökkenését, melyhez még az egyes magánbirtokosok által a törvény sérelme nélkül s egyéb czéloból foganatosított erdőirtások is évente hozzájárulnak, nem törekedett volna a kormány kellően ellensúlyozni. Eltekintve az ugynevezett erdővásárlási alap képzéséről és felhasználásáról rendelkező 1884:XXVI. törvénycikk keretében történt szűkebb körű intézkedésektől, a földmivelésügyi minister különösen azoknak a területeknek visszahódítására terjesztette ki gondoskodását, melyek jórészt még az erdőtörvény megalkotása előtt vonattak el az erdőgazdaságtól, s mivel talajuk és fekvésük miatt csak gondos erdőművelés mellett avagy kedvezőbb körülmények között — a talajerő megóvását biztosító fatenyészetnek legalább részleges fentartása, vagyis fáslegelő gazdaság mellett — tarthatták volna meg termőerejüket, ezért s a hanyag bánásmód következtében is teljesen tönkrementek, kopár és vizmosásos területekké váltak. Ilyen terület, sajnos, ma is még nagyon sok van az országban s az ilyen terület nemcsak az illető birtokosnak, hanem szomszédainak s az országnak is nagy kárára van. Nem nyújt ugyszólván semmi számbavehető hasznot; az adóalap gyümölcsözetlenül hever benne; veszedelmére van a szomszédságnak a tavaszi olvadások vagy erős esőzések alkalmával, a mikor a kopárokról leszaladó víz terméketlen, nyers hordalékot sodor magával a környező földekre. Bebizonnyított tény, hogy az óriási költségeket igénylő folyamszabályozási munkálatok teljes sikere mindaddig kockáztatott marad, a mig a kopár területek beerdősítése kellő mértéket el nem ér.

Helyénvaló tehát a kopár területek beerdősítését minden törvényes és az állam által nyújtható mód és eszköz igénybevételével előmozdítani annál inkább, mert az e téren évről-évre mutatkozó siker annak a jele, hogy az eddigi mulasztások hátrányait maguk a birtokosok is mind szélesebb körben belátják s mert ekképen a sikernek legfőbb biztosítékát, t. i. az érdekelt birtokosok jóakaratának felébredését bizonyítja az a körülmény, hogy az állami támogatást évről-évre több birtokos kéri és veszi igénybe.

A kopárok beerdősítésénél az állami támogatás teljesen indokolt, azért is, mert az eredmény a közjóra ép ugy kihat, mint a birtokosra, de azért is, mert a jelenlegi birtokos olyan terheket kénytelen magára venni, melyek részben is csak évek mulva, teljes mértékben pedig csak évtizedek mulva gyümölcsöznek. Ennélfogva a földmivelésügyi minister mindazokat az intézkedéseket, a melyek a kopárok beerdősítésének előmozdítása érdekében már alkalmazásban voltak, az utóbbi években tetelesen kibővítette és ujakkal megtoldotta. Így a kincstári erdőket kezelő erdőhatóságok a kopárok erdősítéséhez ingyen kiosztani szokott csemeté-

ket újabban sokkal nagyobb mennyiségben termelik; ugyanigy az erdőőri szakiskolák, melyek az országos erdei alaptól ily célra fentartott csemeteket kezelik, valamint a községi s más erdőket kezelő hivatalok, az utóbbi években szintén nagy mértékben fokozták csemete-termelésüket. A földmivelésügyi miniszter e végből államköltségen fentartott új csemeteket is telepített az ország különböző vidékeire; ezek kiterjedése 1898-ban 25 hektárral, 1899-ben 39 hektárral, 1900-ban 44 hektárral, 1901-ig 237 hektárra, az 1902. évben pedig számuk 132-re, összes területük 258 hektárra szaporodott.

E mellett az erdőítési jutalmak számát is 6-ról 12-re és 1899. évtől kezdve 18-ra emelte. Tapasztalván pedig, hogy a szegényebb sorsu birtokosoknak pénzsegélylyel való támogatása igen kedvező lendületet adhat a kopárok beerdősítésének, a miniszter évről-évre nagyobb összeget osztott ki erre a célra, s mivel a szükséglet ez irányban csakhamar annyira megnövekedett, hogy az az országos erdei alap jövedelméből már nem volt fődözhető, a törvényhozás 1898 óta egy új tételt vett föl a földmivelésügyi tárca költségvetésébe «államsegély kopárok befásítására» czímmel s e tétel költségadományát az eredeti 100.000 koronáról fokozatosan 1902. évre immár 300.000 koronára emelte s ezt a tételt a földmivelésügyi miniszter 1903-ra újabb 50.000 koronával emelve, 350.000 K-ban irányozta elő. Így volt elérhető, hogy a néhány év előtt ingyen kiosztott 10—15 millió csemete helyett most már évente háromszor annyi csemete kerül kiosztásra, a mi évente 4—5 ezer hektár területet hódít vissza a művelés számára, nem számítva ide az állam által kezelt községi stb. erdők számára fentartott csemeteket termelését és az ennek felhasználásával történő fásításokat.

Abból a célból pedig, hogy az ország fátlan részeinek beültetéséhez a nálunk honosoknál esetleg alkalmasabb és hasznavehetőbb fajokra akadjunk, Gödöllőn külföldi fajok, s főképen fenyőfélék tenyésztésére, parkszerű berendezéssel egy 183 hektár kiterjedésű kísérleti telep létesült.

Más oldalról az 1898. évi XIX. t.-cikk egyes rendelkezései, melyek a jogi személyek tulajdonában levő s befásításra törvényesen kijelölt kopár területeknek állami kezelésbe adását föltétlenül megkövetelik, a magánbirtokosoknak pedig ilyen területeik állami kezelésbe adására módot nyújtanak, a kopárok erdőítésének ügyét szintén kedvezően támogatják, úgy hogy az e téren mutatkozó örvendetes haladás a legjobb reményekre jogosíthat. 1899. év óta a Fiume város területén elterjedő 492 hektár karsztos kopár terület befásítása — a mely munkálatokat maga József főherceg Ő Fensége nemcsak érdeklődésében, hanem jelentékeny mennyiségű külföldi csemete adományozása útján támogatásban is részesi-

tette — az ott e célra államköltségen telepített csemetekertben termelt csemeték felhasználásával szintén erélyesen folyik és az 1903. év közepéig 70 hektár már sikeresen be is erdősített.

A közigazgatási tekintetekből már előbb megkezdett erdőbirtokvásárlásokat a földmivelésügyi miniszter a legutóbbi években nagyobb erélyvel folytatta; közülük legnagyobb jelentőséggel bírnak a Magas-Tátrában vásárolt erdőségek. Itt a Magas-Tátra gyöngyét: a csorbatói birtokot, valamint több oly erdőbirtokot vásárolt, a melyek megszerzésével nemcsak közigazgatási és birtokpolitikai, de szociális célokat is szolgál, a mennyiben ezekkel főleg a külföldi honosok nagyobb terjedelmű birtokszerzéseinek kivánt a Tátrában gátat vetni, és egyuttal az állam domináló befolyását ugyanott biztosítani.

Ezek a nagyfontosságú célok ugyan csak lassu előrehaladással közelelithetők meg; de az eddig elért eredményeket sem lehet kicsinyelni, a mennyiben most már mintegy 4822 hektár területű és 4·3 millió korona értékű birtoka van ott az államnak.

Az erdőgazdasági ismeretek fejlesztése és terjesztése céljából a földmivelésügyi miniszter a selmeczbányai erdészeti akadémián erdészeti kísérleti állomást szervezett, mely mint központi állomás a négy erdőőri szakiskolával kapcsolatban létesített külső kísérleti állomásokkal együtt már négy év óta működik és első sorban gyakorlati erdészeti kérdések tanulmányozásával foglalkozik, a mellett, hogy a hozzá forduló erdőbirtokosoknak ugy tudományos, valamint gyakorlati kérdésekben felvilágosításokat nyújt.

A beható tanulmányozás alá vett kérdések közül, gyakorlati szempontból legnagyobb sulya van a bükkfa korhadására, illetőleg fülledésére és célszerű konzerválására vonatkozó kísérleteknek, a mennyiben a már sikerrel biztató kísérletek hazánk nagy kiterjedésű bükköseinek jövedelmezőbb értékesítését helyezik kedvező kilátásba; tudományos szempontból pedig nagy becsű eredményeket ígérnek azok a munkálatok, melyek a hazai fajok elterjedési határainak megállapítására irányulnak, s szintén már évek óta folyamatban vannak. E mellett a meglévő négy erdőőri szakiskolának még egy ötödikkal való szaporítása iránt is megtétettek a kezdő lépések. Másrészt mivel a külföld gazdasági viszonyainak tanulmányozása a hazánkban is meghonositható intézmények megismerése és más tanulságok révén az itteni erdőgazdaságra is haszonnal járhat, a földmivelésügyi miniszter arról is gondoskodott, hogy az államerdészetnél alkalmazott tisztikarnak egyes tagjai a külföldön tanulmányutakat tegyenek.

A kincstári erdőbirtokok kezelésénél az erdőgazdaság körében egyáltalán nagyobb mértékben szükséges konzervatív irányzat mellett marandó értékű beruházások történtek a kincstári erdők értékének eme-

lésére, nem zárkózván el olyan újításoktól és változtatásoktól, melyek alapos kilátást nyújtottak fokozódó jövedelem elérésére. Így az alkalmazásban volt értékesítési módok megváltoztatásával a nagyobb területekre kiterjedő tömeges faeladás rendszerétől eltérőleg az utóbbi időben kísérletképpen a fakészletek kisebb csoportok alkotásával részletekben bocsátattak eladásra, figyelemmel arra is, hogy ilyképpen a kis és közepes tőkével rendelkező fakereskedők önállóan s közvetlen vételhez juthassanak, a mi természetesen a nagyobb versenynél fogva az eladás esélyeire nézve szintén kedvező hatást helyezett kilátásba. Kétségtelen ugyan, hogy a szóban levő eladásoknak tényleg bekövetkezett igen jó sikerét a fakereslet fellendülése is elősegítette, de másrészt ez a siker a megkísérlett és bevált eladási rendszernek további fentartását eléggé ajánlja.

De nem marad figyelmen kívül az értékesítési viszonyok kedvezőbb alakulásának egy másik fontos tényezője, a szállítási berendezések ügye sem, s bizton remélhető, hogy az e tekintetben megkezdett újabb beruházások — a munkába vett részben gőz-, részben villamos üzemű erdei iparvasutak építésével — az erdőtermékek értékesítésének fellendítését fogják eredményezni.

A kincstári erdészet hivatása nem szorítkozik csupán az állam tulajdonában levő erdőségek jókarban tartására és jövedelmeztetésére, hanem a hol csak tulajdonképeni feladatának teljesítése körében mód kínálkozik reá, más gazdasági ágak támogatására is közreműködik.

Igy az elpusztult szőlők felujtása érdekében a kincstári erdők a szőlőkarókat öt év óta nagyobb mértékben termelik és a szőlőtelepítők számára jutányosan árusítják, esetleg ingyen is adják. A selyentermelés előmozdítása érdekében pedig az állam által fentartott csemetekertek annyi eperfacemetét nevelnek, hogy annak ingyenes kiosztásával a szükségletet teljesen fődözni lehessen.

Arra való tekintettel pedig, hogy a gyümölcstermelés iránt az országban nem mutatkozik oly mértékű érdeklődés, melyet az ügy megérdemelne, a kincstári erdőket kezelő erdőgondnokságok az utóbbi években fokozatosan gyümölcsfaiskolákat s kisebb gyümölcsösöket létesítenek, hogy ez a nép kedvét és hajlandóságát fölébressze, s egyszersmind a kertekből alanyokat, oltványokat jutányos áron, vagy ingyen kiosztani lehessen. Ugy az eperfa-, mint a gyümölcsfa-csemeték nevelésében, a községi s más erdőket kezelő állami erdőhivatalok is közreműködnek, annál is inkább, mert a községi s más erdők állami kezelésének szervezete az ország minden részére kiterjedvén, e szervezetnek közreműködésétől nagy eredményt lehet várni. Az 1902. év végéig az állami erdőhivatalok összesen 543 hektár terjedelmű 15 gyümölcsfaiskolát telepítettek.

Egyébiránt ennek az egészen új s csak az 1899. év közepétől működő szervezetnek tulajdonképen az a feladata, hogy az 1898. évi XIX. t.-cikk alapján az ország erdőgazdasági viszonyainak megszilárdításában és fejlesztésében közreműködjék.

A községek, közbirtokosságok vagy urbéres birtokosságok tulajdonában levő s más ilyen kisebb erdőknek állami kezelése szerződések alapján a vármegyék egy részében már azelőtt is szervezve volt, de ezt állandó intézménynek tekinteni nem lehetett. Egyrészt tehát azért, hogy a szerződéses viszony alapján szervezett állami kezelés üdvös eredményei biztosittassanak, másrészt, hogy ennek az intézménynek előnye az egész ország érdekelt birtokosainak összességére kiterjesztessék, törvényhozási intézkedésre volt szükség, a mi az 1898. évi XIX. t.-cz. alkotásával történt meg.

Ez az 1899. évi július hó 1-ével hatályba lépett törvény gondoskodik arról, hogy az 1879. évi XXXI. t.-cikk 17. §-ában felsorolt és erdejüknek szakértő rendszeres kezelésére kötelezett erdőbirtokosok közül azok, a kik külön szakértő erdőtisztet tartani nem akarnak vagy nem bírnak, erdejüket, valamint befásításra törvényesen kijelölt kopár területeiket is állami kezelésbe adják. Gondoskodik ez a törvény arról is, hogy véderdeiket vagy kopár területeiket a magánbirtokosok is állami kezelésbe adhassák. Gondoskodik továbbá arról, hogy mindezek a területek a lehetőleg jutányosan és egyszersmind a jövedelmezőséghez mértén méltányosan kivetett kezelési költségjárulékok fejében a törvény rendelkezései által megkívánt szak-szerű kezelésben részesüljenek.

Ámde ez alatt nem csupán az erdőknek jó karban tartása vagy a multban elkövetett hibák helyreépítése útján való jó karba helyezése értendő, hanem egyszersmind a meglévő fakészletek s más erdei termékek gazdaságos kihasználásának és kedvezőbb értékesítésének elősegítése is, a mely szempontokból az érdekelt birtokosok gazdálkodása azelőtt igen sok helyütt szintén nagyon hiányos volt és csak utóbb lendült föl az állami kezelés intézményének támogatása mellett.

A közbirtokosságok és volt urbéres birtokosságok gazdasági ügyvitele a birtokosságok autonom intézkedési körének sérelme nélkül, a közösség és egyesek érdekeinek teljes megvédelmével, ugyancsak az 1898. évi XIX. t.-cikknek 2. czimében szintén törvényes szabályozást nyert. Ez is régóta érzett hiányt pótol, a mennyiben az egyes birtokosoknak és a közösségnek érdekeit egymással szemben kölcsönösen megvédelmezi, a birtokosságokat belterjesebb s önállóbb gazdálkodásra utalja, úgy azonban, hogy ebben az irányban egyszersmind hathatós támogatásban is részesíti. A gazdasági eredmények szempontjából itt is legnagyobb sulya van az értékesítési eljárás szigorú szabályozásának s annak

a közreműködésnek, a mit az állami kezelés intézménye e tekintetben nyújt a birtokosságoknak.

Az említett törvények végrehajtásánál és az állam tulajdonát képező erdők kezelésénél alkalmazott erdőtisztek helyzetének javítása és az erdőőrizenél alkalmazott segédszemélyzet javadalmazásának rendezése szintén az utóbbi évek feladata volt. Jóllehet az erdőtisztek fizetésének rendezése már az 1893. évi IV. t.-cikk életbeléptetése után megkezdődött, de egyrészt nem volt elégséges az a javulás, a mi a fizetések összegének magasabbra emelésével járt, másrészt pedig a többi szolgálati ágakkal szemben mutatkozó hátrányos előléptetési viszonyokon is változtatni kellett a különböző fizetési osztályba tartozó állásoknak kedvezőbb arányu elosztása által, s egyszersmind megszüntetni azt a rendszert is, mely szerint a selmeczbányai erdészeti akadémia tanfolyamáról kikerült egyének az állam alkalmazásában egyébképen is alacsony napi-díj mellett kezdték meg gyakorlati szolgálatukat. Az 1890. évi XIX. és 1898. évi XIX. t.-cz. végrehajtása céljából ujonnan szervezett erdőtiszti állásokat már a szervezés méltányosabb arány szerint osztotta meg, ugyanebben az irányban kellett gondoskodni a kincstári erdők kezelésénél szervezett állások méltányosabb arányu beosztásáról is, akként, hogy az alacsonyabb fizetési osztályba tartozó állások egy részét megszüntetve, a következő magasabb osztályba sorozott állások száma szaporodjék. Az erdőtiszti személyzet helyzetének javítására nézve tett ezen s más ilyen irányu intézkedések az erdészeti pálya megcsökkent vonzó erejét is növelték. Szükség is volt rá, mert a tapasztalatok azt mutatták, hogy a pályaválasztásnál a selmeczbányai erdészeti akadémia látogatására évről-évre kevesebben és olyan kevesen határozzák el magukat, hogy máris az erdészeti pálya elnéptelenedésétől kellett tartani. Az erdészeti személyzet helyzetének javításával kapcsolatban az 1900. évi állami költségelőirányzat egyszersmind az állami erdőknél alkalmazott erdőőri személyzet javadalmazását is ujonnan állapította meg, miután a korábbi javadalmazásnak alacsony mértékét nem lehetett tovább is megtartani.

A mi az ország erdőgazdaságának általános fejlődését illeti, ez az érvényben levő, alapvető törvények által annyira biztosítva van, hogy e tekintetben bizalommal nézhetünk a jövő fejlődése elé. Feltétlenül szükséges azonban, hogy a törvényes rendelkezések végrehajtása az erdőbirtokosok jóakaratu törekvésével találkozzék, valamint az erdőgazdaság fejlődésének egyéb tényezőivel is összhangzásban álljon s valamennyi tényező egymást támogassa. Az ország erdészetének termelőképessége, fejlettsége s különösen fejlődésének aránya különben már ma is megnyugtató, minek egyik jele és bizonyága az 1900. évben rendezett

párisi nemzetközi világkiállításon tapasztalt elismerés is, melylyel az erdészeti kiállításnak magyar csoportja általánosan találkozott.

Magyarország fakivitele az 1890—1899. években állandóan emelkedett. Fenyő épület- és nűfánk, valamint a fenyő fűrészáru is különösen Németország piacain fokozódó keresletnek örvendett, úgy hogy ebbeli kivitelünk 1896-tól 1900-ig $2\frac{1}{2}$ millióról 5 millió koronára emelkedett. Szintugy kedvezően tudtuk értékesíteni Európa főbb piacain tölgy műfánkat és fűrészáruinkat is, ezek kivitele is ugyanazon időszakban megkétszereződött, 3 millió korona értékről 6 millióra. Csupán tölgydonga kivitelünknel volt visszaesés, Németországban főként az amerikai donga versenye miatt, Franciaországban pedig az akkori roszt vagy közepes bortermő évek miatt. 1899 óta azonban ez ismét emelkedik és tavaly már 19 millió koronát ért el. Egészben véve fakivitelünk, a jelzett tíz év alatt emelkedő volt.

Sajnos, 1900 óta a gazdasági pangás idejét éljük, és a kedvezőtlen közgazdasági viszonyok hatása fakereskedelmünknel is érezhető. Németországba való kivitelünk az ottani ipari válság és különösen az építkezés pangása miatt határozottan csökkent, szintugy kevesbedett Ausztriába, Franciaországba és a többi fapiacszainkra irányuló épület- és műfa, valamint fűrészáru exportunk is. Ezt a csökkenést csak némiképen pótolja az a körülmény, hogy a legutóbbi jó bortermő évek folytán tölgydonga-kivitelünk Franciaországba 1899 óta évről-évre emelkedik.

Legujabban a svéd és orosz kivitel redukálása által befolyásolva, sikerült fenyőfánk részére Angliában nagyobb tért hódítani, s mivel egyszermind az a régóta hangoztatott szándék is, hogy Dél-Afrikába fát exportáljunk, legutóbb a kivihetőség stadiumába jutott, újból feléledt fakereskedőinknel a viszonyok javulásának reménye, a mire a németországi vámvédelmi irányzat nyomasztó hatása miatt valóban szükség is van.

Keletre való kivitelünknel az elmúlt időszakban emelkedés, sajnos, nem mutatkozik. Románia mind nagyobb fakészleteket igyekszik piacra hozni. Bulgáriának pedig legutóbb sikerült fájára nézve Törökországtól vámmentességet és szállítási kedvezményeket kieszközölni, miáltal bennünket az ottani piacokon visszaszorít.

VIZI ÜGYEK.

A vízügyeknek az 1889. évi XVIII. t.-czikk alapján a földmivé-
ügyi ministeriumban történt egyesítésével újabb korszaka kezdődött.
A vízügyi szolgálat ellátására a ministeriumban külön főosztály szervez-
tetett és a közigazgatási osztályok mellé a műszaki teendőkre műszaki
osztályok állítottak föl, melyek a kistanácsban, majd később közös főnök
alatt mint országos vízépítészeti és talajjavítási hivatal, utóbb pedig mint
országos vízépítési igazgatóság egységes működést folytathattak. A külső
műszaki szolgálat pedig, melyet a folyam és kulturmérnöki hivatalok
látnak el, a kerületi felügyelői intézmény révén szerves összefüggésben
áll a belső központi szolgálattal, ezenkívül az országos fontosságú kérdé-
sekre nézve az országos vízügyi műszaki tanács szerveztetett és az egész
vonalon a szolgálati szabályok megállapítottak és legnagyobb részben már
életbe is léptették.

Az ilyképen szervezett vízügyi szolgálatnak legelső feladata az volt,
hogy a Tisza-szabályozás folytatására egységes tervet és munkaprogramot
állapítson meg. E törekvés szentesítést nyert az 1894. évi III. t.-czikkben.
Ez után következett a Közép-Dunára és az ország egyéb jelentősebb
folyóira vonatkozó egységes szabályozási terveknek megállapítása. A tár-
sulati ármentesítő munkálatoknak ugyanis mindaddig nem lehet kellő
sikerük, míg az állam a folyók medrét megfelelően nem szabályozza és
a vízfolyás akadályait meg nem szünteti. Sőt az oly folyók mellett,
melyekben gyakoriabbak a jégtorlódások, a töltések mindaddig csak
bizonytalan védelmet nyújtanak, míg a torlódások okát el nem háritjuk
azzal, hogy a meder rendetlenségén segítünk. Nincsen ország Európában,
melyben az ármentesítéseknek hasonló kiterjedésük volna, mint hazánkban.
S itt nem csupán az 5,500.000 kat. holdnyi földterületnek gazdasági meg-
védéséről van szó, hanem száz meg száz virágzó község és város élet- és
vagyonbiztonságáról is. Azonkívül a forgalom érdeke is követeli, hogy
mielőbb elhárítsuk a hajózás akadályait, melyek a Közép-Dunán jóformán
egybe esnek a jégtorlódások leggyakoribb helyeivel. A két legnagyobb
akadály elhárításáról már előbb gondoskodott a törvényhozás az Alsó-
és Felső-Duna szabályozásáról alkotott külön törvények alapján s e mun-

kálatok az 1896. évben be is fejeződtek. A Közép-Dunára és az ország egyéb jelentősebb folyóira vonatkozó egységes szabályozási tervek pedig szentesítést nyertek az 1895 : XLVIII. t.-cz.-ben, mely megadta egyuttal az e tervek végrehajtására szükséges anyagi eszközöket is az által, hogy 1896. évtől kezdve 12 évre 102 millió koronát bocsátott a földmivelésügyi tárczának vízi beruházások céljaira rendelkezésre. Vízi beruházások czimén 1890-től 1894-ig évenként 5,388.000 K. állott a tárcza rendelkezésére, 1894-ben ezen felül még 5.000,000 koronát, 1895-ben pedig 1,400,000 koronát engedélyezett a törvényhozás a pénztári készletekből. 1896 óta azonban 12 évre 102 millió korona áll a földmivelésügyi tárcza rendelkezésére s ebből felhasználtatott:

1896-ban	---	---	---	---	---	10,000.000	korona
1897-ben	---	---	---	---	---	10,000.000	«
1898-ban	---	---	---	---	---	12,000.000	«
1899-ben	---	---	---	---	---	10,000.000	«
1900-ban	---	---	---	---	---	7,500.000	«
1901-ben	---	---	---	---	---	7,500.000	«
1902-ben	---	---	---	---	---	7,500.000	«

Az 1897. évi nyári dunai árvizre való tekintetből a földmivelésügyi minister azzal a javaslattal járult a törvényhozás elé, hogy az 1895 : XLVIII. t.-cz.-kel engedélyezett 102 millió koronás hitelből az 1898. és 1899. években a törvény értelmében felhasználható 10, illetve 8 millió korona helyett 2—2 millió koronával többet használhasson föl. A törvényhozás e javaslatot elfogadta és az 1898. évi XX. t.-cz.-ben törvényerőre emelte.

Tekintettel arra a körülményre, hogy az 1895. évben a Tiszavölgyén egy rendkívüli árhullám vonult le, mely Szolnoktól kezdve a torkolatig az eddigi legnagyobb árvizeket mindenütt meghaladta: a legsürgősebb teendő volt a folyó ezen szakaszán az átvágásokat anyamederré kiképezni. Ezen munkálatok a legnagyobb részben be vannak fejezve, amennyiben Szeged alatt az összes átvágások a teljes szelvényre kibővitvék, Szeged fölött Szolnokig pedig csak két átvágásban kell még kisebb bővítést, illetőleg kotrást végezni, ami szintén folyamatban van.

Szolnokon felül három átvágásban kell még munkát végezni, u. m. a szolnoki, a püspöki és kötelki átvágásokban. Mind a három már folyamatban van.

Az átvágások kiképezésén kívül a Tisza medrében jelentékeny meder-szabályozások is hajtattak végre, melyek eredményeképen már az 1901., 1902. és 1903. évben Titeltől Szolnokig a legkisebb vizállásnál is minden fennakadás nélkül lehetett hajózni.

Még nagyobb mértékben előre haladt a mederszabályozás a Körösökön, sőt egy nagyobb hullámtéri leásástól eltekintve, a mi szintén folyamatban van, már be is van fejezve és így az a törekvés, hogy a Körösök völgyéből lefutó árhullám lehetőleg megelőzze a Felső-Tiszáról levonuló árvizet — immár elértnek tekinthető.

A Bodrog folyónál az 1894 : III. t.-cz.-kel czélbavett átvágási munkálatok szintén foganatosítottak, sőt azonfelül a Latorcza torkolati szakaszának rendezése is folyamatba tétetett.

A Szamos folyónak Szatmár alatti szakaszán az 1895 : XLVIII. t.-cz.-ben előirt rendezése legnagyobb részt véget ért; sőt azontul is tetemes munkálatok teljesültek a Szamos balparti és ecsedi láp lecsapoló társulatra és Szatmár városára való tekintettel.

Aránylag a legkevesebb történt a Maros folyón, azonban a rendszeres munkálatok Konoptól kezdve lefelé, itt is megindultak és az utóbbi években nagyobb arányban folyamatban vannak.

Mint a fentebbiekből kitűnik, a Tisza völgyén az árvédelmi szempontból a legsürgősebb mederszabályozási munkálatok ugyszólván be vannak fejezve és így az állam ebbeli feladatának sokkal nagyobb mértékben és rövidebb idő alatt megfelelt, mintsem a törvényben elő volt írva; a mi a tiszavölgyi árvédelmi társulatoknál általánosan tapasztalható megnyugvást keltett.

Az adomány korlátoltsága következtében a Tiszavölgyén kifejtett nagyobb tevékenység természetszerűleg maga után vont, hogy a Duna völgyében az állami munkálatokat a 12 évi ciklus első felében redukálni kellett; nevezetesen a Morva és Vág folyókon csak jelentéktelen munkálatok végeztek, a Murán az osztrák-magyar határ menti rész szabályozott évi 100,000 korona, a Száván a Rácsa körüli rossz szakasz mintegy 600,000 korona összeg erejéig, a Kulpán pedig Sziszeknél 90,000 korona erejéig kisebb mérvű kotrás végeztetett; a Temesen és Béga folyón sem kerültek jelentősebb szabályozási munkák kivitelre. A Dráván Barcs körül és főleg Eszék alatt a torkolatig rendszeres szabályozási munkák történtek évi 500,000 korona adomány felhasználásával, első sorban arra való tekintettel, hogy a torkolattól Eszék városáig terjedő folyószakasz hajózható legyen, ami az 1902. évi munkálatok befejezésével biztosítva is van.

Magán a Duna folyamán azonban ez idő alatt is nagyszabású munkálatok kerültek végrehajtásra, az összes tervezett átvágások kiemelésével és a még fejlődésben levők kiképződésének előmozdításával. Azonkívül a székesfőváros árvédelmének fokozása szempontjából a promontori Dunaágnak szabályozása befejezést nyert és nyomban utána megkezdődött a közvetlen alatta fekvő Rác-Álmás—Paks közötti szakasz

rendezése, mely egyike volt a Közép-Duna legrosszabb vonalainak úgy a jégtorlódások, mint a kis vizi hajózási akadályok szempontjából. Ugyanezen idő alatt nagymérvű munkálatok folytak a Baja és Dráva-torok közti szakaszon, véget ért a Tiszatorok feletti 10 kilométernyi szakasz rendezése és a palánkai ugyancsak mintegy 10 kilométernyi rendkívül elromlott szakasznak a szabályozása. Szóval a fő figyelem első sorban a jégtorlódások veszedelmének elhárítására és a legnagyobb hajózási akadályok eltávolítására irányult; mind a két cél, ez idő szerint Budapesten alul — néhány pont kivételével — már biztosítottnak tekinthető.

Kizárólag hajózási szempontból is ugyanezen idő alatt nevezetes munkálatok folytak. A Ferencz-csatorna torkolatát Tisza-Földvártól Ó-Becse alá helyeztük át 3 millió korona költséggel, Ó-Becsénél pedig téli kikötő épült. Az itteni torkolati zsilipnek elrendezése és szerkezete a haagai nemzetközi hajózási kongresszuson kitüntető elismerésben részesült.

Megkezdődtek a Bega-csatorna Nagy-Becskerek—Titel közti szakaszán a kis viz idején való hajózására vonatkozó munkálatok is, melyek két mozgó gátnak és két hajózócségenek építéséből állanak Écskán és a Bega torkolatánál. Ez az első ily irányú szabályozás hazánkban.

Ugyanilyen rendszerrel tervezetik a Körösök hajózhatóvá tétele a torkolattól Békésig, illetőleg Gyuláig, 4 duzzasztó gát és 4 hajózócsége segítségével; e munkálatok 1903. évben indultak meg.

Rendkívül tevékenység folyt az utóbbi években a *téli kikötők* építése körül. Az egészen ujonnan épült pozsonyi, komáromi és eszéki téli kikötőket már az 1901. év őszén át lehetett adni rendeltetésüknek, a lágymányosi téli kikötő az utóbbi években hasonlóan mind nagyobb és nagyobb térfogatúvá bővült; a zimonyi, cigányszigeti és a Bezdán melletti barackai téli kikötők rendkívüli fontosságukhoz képest folyton a kellő karban tartattak, nemkülönben a szegszárdi és tassi téli menhelyek is. A bajai Sugovicza jó karban tartásáról pedig a Ferencz-csatorna részvénytársaság gondoskodik.

Ezenkívül a hajózás tetemes előnyökhöz jutott a Közép-Duna szabályozásánál azzal, hogy a mederrendező munkálatokkal kapcsolatosan készültek a rakodópartok és hajókikötők is, mert azokat a milliókat, a melyeket az ország a folyók szabályozására áldoz, hajózási szempontból gyümölcsözővé csak úgy lehet tenni, ha a folyóhoz való hozzájutást lehetőleg minden ponton elősegítjük.

Végül meg kell itt emlékezni a Felső-Duna szabályozásának olyatén kiegészítéséről, hogy a még folyton nagy mértékben levonuló és helyüket változtató kavics tömegek több helyütt időlegesen vagy véglegesen gázlókat alkotván, a földmivelésügyi minister nagy figyelmet és körültekintést igénylő tanulmányokat végeztet a gázlók javítása, vagyis a kis vizi-

medernek hajózási szempontból való szabályozása végett, sőt magának a kis vizimedernek rendezését is már 3 év előtt megkezdte, biztató sikerrel.

Az *ármentesítések* terén a társulatok az utolsó évtizedekben rendkívüli tevékenységet fejtettek ki. A tiszavölgyi társulatoknál az ez irányú munkálkodás az 1888-ik magas árvizből kifolyólag indult meg és az 1895. évi nagy víz behatása alatt jutott jóformán befejezésre.

A Dunavölgyi társulatoknál az idevágó munkálatok az 1897., illetőleg 1899. évi rendkívüli nyári árvizből kifolyólag indultak meg és a szabványos méretű töltéseknek kiépítése és megerősítése a legnagyobb részben be van fejezve vagy munka alatt áll.

Az egész Tisza- és Dunavölgyében csakis négy, társulattá még nem alakult nagyobb érdekeltég van, egy-egy a Tisza és Szamos közén, kettő pedig a Duna és Dráva torkolatánál, melyek töltéseiknek kiegészítését nem vették foganatba.

A Begavölgyének ármentesítése szempontjából szükséges tanulmányok és tárgyalások befejeztével az idevágó javaslatot a törvényhozás az 1902. év nyarán törvényerőre emelte, mi által a Temes-Begavölgynek egy égető kérdése és nyílt sebe talál orvoslásra.

Árvédelem tekintetében jelentékeny munkálatok végeztek még Pozsony és Komárom városok érdekében; Győr, nemkülönben Esztergom városok védelme szempontjából szükséges tanulmányok és tervek pedig elkészültek.

De nemcsak az ármentesítő munkálatok terén mutatkozik nagy haladás, hanem az *árvédelem szervezése és vezetése* tekintetében is mélyreható intézkedések és javítások léptek életbe.

Tüzetes szabályozást nyert a társulati, állami és törvényhatósági közegeknek hatásköre az árvédelem körül; rendeztetett a vasutak igénybevétele és a katonaság közreműködése az árvédelem idején.

Mіндеzt pedig kiegészítette és tetőzte a *vizjelző szolgálat* országos szervezése, mi lehetővé tette, hogy az összes érdekelt az árvizek bekövetkeztéről és levonulásáról kellő időben a legpontosabb adatokat kapják és így helyzetükről folyton tájékozódjanak.

A befejezésükhöz közeledő ármentesítési munkálatokhoz viszonyítva az utóbbi időben még sokkal nagyobb tevékenységet fejtettek ki a társulatok a *belvizrendezés* terén; úgy hogy ez időszert a vízi társulatok közül egyetlen egy sincs, mely legalább az idevágó tanulmányokat meg nem tette volna és a Tiszavölgyén csakis két társulat, a Dunavölgyén pedig összesen hat társulat nem indította meg a munkálatokat. Ezek intenzív voltát mi sem bizonyítja jobban, minthogy a belvizek kiemelése körül mintegy 90 szivattyutelep van működésben.

A belvizek rendezése nem csupán nagyban emelte a mezei gazdál-

ködés terjedelmét és biztosságát, hanem még számos más irányban is fokozta a gazdaközönség tevékenységét, mire nézve elég arra a körülményre hivatkozni, hogy magán a Berettyó-társulat területén az időszerint tiz községben indult meg a tagosítás.

A *talajjavítások* és kulturmérnöki intézmény fejlődése tekintetében elégséges annak megemlítésére szoritkozni, hogy míg 1890-ben csak 8 és 1895-ben is még csak 11 kulturmérnöki hivatal állott fenn, addig azok száma 1897-ben 13-ra, 1898-ban 15-re, 1899-ben 17-re és 1901-ben 18-ra emelkedett, az e hivatalok által végrehajtott munkálatok kiterjedése pedig 266.509 holdról 1902. év végéig 765.927 holdra, végül a kulturmérnöki hivatalok felügyelete alatt álló társulatok számra 70-ről 115-re növekedett.

Még a közgazdasági pangás és a tartós mezőgazdasági válság időszakában sem csökkent a kulturmérnöki intézmény igénybevétele, hanem ellenkezőleg növekedett az utóbbi időben; ugyszintén a végrehajtott munkálatok száma és kiterjedése is növekedőben van. Különösen nagyobb és örvendetes tevékenység mutatkozik a Királyhágón tuli részekben, hol a tagosításokkal kapcsolatosan határookra kiterjedő, rendszeres munkálatok vannak tervben is, folyamatban is.

Természetesen még mindig a lecsapolások, patakrendezések teszik ki a tulnyomó részt; az alagsövezés terén hosszú ideig stagnálás mutatkozott és csak a legujabb időben látszik némi élénkülés. A legutóbbi években sikeres működés indult meg a vizmosások megkötése terén, több helyütt tetemes állami segélylyel.

Fokozott tevékenység tapasztalható az *öntözések* mezején. A közérdekű öntöző csatornák létesítése tárgyában alkotott 1900. évi XXX. t.-cz. alapján eddigelé ugyan még csak egy öntöző társulat alakult a fekete-körösi ármentesítő társulat keretében 2000 kat. hold terjedelemben, miből mintegy 800 kat. hold áll ez idő szerint berendezés alatt, — a magánöntözések körül azonban örvendetes emelkedés mutatkozik. Az öntözések eredménye iránt a gazdaközönség körében eleinte meglehetősen bizalmatlanság uralkodott, mi annak tulajdonitható, hogy a meglevő öntözések gazdai kezelése igen sok kívánni valót hagyott hátra. A berendezett öntözések jókora részével időközben fel is hagytak. Minden további akció megindítása előtt tehát szükséges volt a meglevő öntöző telepek alapos áttanulmányozása, mit a magyaróvári növénytermelési kísérleti állomás végezett. E tanulmányok, melyeknek a tapasztalati adatait és eredményét a kísérleti állomás a közel jövőben érdemleges jelentésben fogja közzétenni, kiderítették mindazokat a hibákat és mulasztásokat, melyeket az öntözések körül gazdasági szempontból elkövettek; egyuttal pedig elkerülhetetlenné vált a felügyeletet és tanulmányozást állandósítani, minta- és kísérleti tele-

peket kijelölni, azokat a növénytermelési kísérleti állomás felügyelete alá helyezni; sőt tovább menő intézkedések is történtek, amennyiben az alföldi öntözések szemmeltartására és gazdasági irányítására a kísérleti állomás egy tagját állandóan Aradra helyezte, hogy az ottani kulturmérnöki hivattal együtt működjen. Az eddigi eredmények ezen intézkedés helyességét igazolták.

Az 1890-ben életbe lépett közegészségügyi mérnöki szolgálat azóta szintén nagy mértékben fejlődött. Igénybevétele évről-évre szaporodik és tíz évi fennállása alatt nagy eredményeket ért el úgy a városok és községek csatornázása és vízzel való ellátása, valamint artézi kutak furása és társulati szivattyutelepek felállítása terén.

Végül az idevágó főbb statisztikai adatok következőkben foglalhatók egybe:

Hazánk természetes viziutjai összesen 4732 kilométert tesznek ebből gőzerővel hajózható 2860 kilométer.

Ezen viziutak szabályozására — nem tekintve a mintegy 25·5 millió koronára tehető kezelési és fentartási költségeket — az állam az 1867—1902. évi időszakban kerek 206 millió koronát fordított. Ez összegből az utóbbi 7 évre 65 millió korona esik.

A viziügyek műszaki szolgálatát az 1902. évben a központban működő országos vízépítési igazgatóságon kívül 16 folyammérnöki, 18 kulturmérnöki hivatal, 2 szabályozási kirendeltség, 1 kincstári kőbánya-kezelőség s 1 állami kotrás-vezetőség látta el. Ezen hivataloknál 1 ministeri tanácsos, 5 osztálytanácsos, 26 műszaki tanácsos, 46 királyi főmérnök, 66 kir. mérnök és 60 kir. segédmérnök működött. Az alsóbb fokú munkavezetést és felügyeletet a folyammérnöki hivataloknál 69 folyamfelvigyázó, a kulturmérnöki hivataloknál 90 pótdíjas vízmester, a közegészségügyi mérnöki szolgálatnál két kutfuró mester, a halászati felügyelőségnél pedig 3 halázmester teljesítette. Az összes műszaki hivatalok személyi és dologi kiadásai az utolsó évben kerek 1·7 millió koronába kerültek.

Az ármentesítés és belvizszabályozás feladatát teljesíti a Tisza-völgyén 42 társulat, a Duna-völgyén 28 társulat illetve érdekeltség.

Ármentesítve van:

a Tisza-völgyén	---	---	---	3,700.000 kat. hold
a Duna-völgyén	---	---	---	1,900.000 « «
összesen	---	---	---	<u>5,600.000 kat. hold</u>

terület s ármentesítésre vár még mintegy 400.000 kat. hold. A töltések hossza meghaladja az 5500 kilométert.

A belvizcsatornák hosszúsága 7400 kilométernél nagyobb s ezekben 90 társulati szivattyutelep működik.

Ármentesítésre és ezzel kapcsolatosan belvizrendezésre költöttek:

a tiszai társulatok mintegy	---	---	202	millió	koronát
a dunai társulatok mintegy	---	---	94	«	«
összesen tehát körülbelül	---	---	296	millió	koronát.

A kulturmérnöki hivatalok 1902. évben befejeztek talajjavítási munkálatokat 25.355 kat. holdon, megkezdték és folytattak 142.320 holdon, terveztek 160.757 holdon, ezenfelül felvételt 543.372 holdon végeztek s így a talajjavítási munkálatok 1902-ben 871.804 kat. holdra terjedtek.

1879-től 1902-ig befejeztetett:

lecsapolás	---	---	---	721.285	kat.	holdon
alagsövezés	---	---	---	23.789	«	«
öntözés	---	---	---	20.853	«	«
összesen	---	---	---	765.927	kat.	holdon.

Ebből esett az utóbbi nyolcz évben:

lecsapolásra	---	---	---	---	303.769	kat.	hold
alagsövezésre	---	---	---	---	7.976	«	«
öntözésre	---	---	---	---	2.851	«	«
összesen	---	---	---	---	314.596	kat.	hold.

A kulturmérnöki hivatalok felügyelete alatt áll jelenleg 115 talajjavító társulat.

1903. évre az 1895. évi XLVIII. t.-cz. alapján $7\frac{1}{2}$ millió korona felhasználása van tervben. Az előirányzott összeg legnagyobb része a megállapított munkaprogramm szerint a már előző években megkezdett folyószabályozásokra és egyéb munkálatokra fog fordíthatni.

TELEPÍTÉS.

A telepítés terén kétféle intézkedés eredményeivel találkozunk: egyik a pénzügyministerek által 1890. előtt a kincstári birtokokon eszközölt telepítések eredménye, a másik a földmivelésügyi ministerek által csak a legutóbbi években megkezdett telepítések munkája volt. A pénzügyministeri ügykörben végrehajtott telepítéseknél azon telepítvények kivételével, a melyek az 1873: XXII. t.-cz. hatályba lépése előtt keletkeztek, a telepítés célja többnyire a katonai kincstár által az aldunai öblözetekben előzőleg alapított, de az árvíz által elpusztított telepek lakosságának és némely tulnépes vidékek elemeinek elhelyezése, vagy a Bukovinából visszavándorolt csángók letelepítése volt és jöllehet a földek eladási ára rendszerint nagyon mérsékelten állapított meg, de mihelyt a felosztás megtörtént s a vevők behelyeztetek telepeikbe: attól fogva a telepítvények nem részesültek abban az aprólékos, de folytonos gazdasági gondozásban és ápolásban, a melyre az ily ujonnan létesült közösségek kezdetben — megizmosodásukig — reá vannak szorulva.

E régi telepek felől felhangzott sok panasz némelyekben immár azt a hitet keltette, hogy hazánkban az állami telepítés terén meddő munkát végeztünk, és hogy azokat a birtokpolitikai célokat, melyeknek a telepítési akció egyik hathatós eszköze, ezen az uton nem bírjuk megvalósítani. A tapasztalat azonban megmutatta, hogy a telepek megerősödéséhez a kormánynak különös és állandó gazdaságügyi gondozása szükséges és annak segédelmével ezek a telepek is megerősödnek és a szintén célul tűzött állami feladatokat is teljesítik. A kiterjedt és tüzetes gazdasági gondozás érdekében ezek a régi telepek az eladásra szánt összes állami birtokokkal együtt, vagyis közel 12.000 telepes család és a kincstári birtokoknak mintegy 14.000 k. holdra terjedő maradványai, melyeknek egy részét esetleg még telepítésre lehet fölhasználni, az 1899. évben a földmivelésügyi tárca kezelésébe adattak át.

Az 1894. évi V. t.-czikk folytán képzett telepítési alapból gr. Bethlen András földmivelésügyi minister még 1894-ben négy birtokot vásárolt az erdélyrészi vármegyékben és egyet Krassó-Szörény vármegyében, u. m.:

1. Nagy-Sármáson (Kolozs vármegye) 4268 kat. holdat,
2. Magyar-Nemegyén (Besztercze-Naszód vármegye) 722 kat. holdat,
3. Viczén (Szolnok-Doboka vármegye) 836 kat. holdat,
4. Alsó- és Felső-Kerczisorán (Fogarás vármegye) 275 kat. holdat és
5. Bukoveczen (Krassó-Szörény vármegye) 1799 kat. holdat.

E birtokokból a magyar-nemeyei és oláh-nemeyei volt urbéresek erdőjutalékának kiadása és a telepítésre kevésbé vagy éppen nem alkalmas bukovecki birtokrészeknek, valamint az alsó- és felsőkercsisórai birtoknak az erdővásárlási alap és a fogarasi ménesbirtok által történt megszerzése után telepítésre fenmaradt 6832 kat. hold és pedig Krassó-Szörény vármegyében 1041 kat. hold, a Királyhágón tuli vármegyékben 5791 kat. hold.

Ezekhez megvásárolt a földmivelésügyi minister az 1899. évben: Sztancsófalván (Temes vármegye) 4707 kat. holdat;

az 1900. évben:

1. Alsó- és Felső-Detrehem községekben (Torda-Aranyos vármegye) 2084 kat. holdat,

2. Bun községben (Kis-Küküllő vármegye) 1310 kat. holdat,

3. Bálincz községben (Krassó-Szörény vármegyében) 453 kat. holdat és

4. Fehéregyházán (Nagy-Küküllő vármegye) 1291 kat. holdat.

az 1901. évben:

1. Torda-Aranyos vármegyében Maros-Ludas község határában Eczken Sándortól 1409 kat. holdat.

2. Torda-Aranyos vármegyében Maros-Ludas és Maros-Bogát községekben Andrassy Gyula gróftól 2314 kat. holdat.

3. Kisküküllő vármegyében Bun község határában Szentkereszty Pál bárótól 62 kat. holdat.

4. Nagyküküllő vármegyében fekvő Fehéregyháza község határában Szentkereszty Pál bárótól 12 kat. holdat.

5. Kolozs vármegyében Kara és Kolozs községek határában Rottenthal Józsefné bárónőtől 1009 kat. holdat.

az 1902. évben:

1. Komárom vármegyében Ó-Gyalla községben Konkoly Thega Miklóstól és özv. Konkoly Thege Elekné, szül. Földváry Klárától 1561 holdat.

2. Pozsony vármegyében Csákány és Alsócsölle községek határaiban a zircei apátságtól 1145 holdat.

A telepítési alap kezelésében az 1902. év végén 24.127 kat hold kiterjedésű birtok volt és pedig 8907 hold a Királyhágón innen, 15.220 hold a Királyhágón tul.

Ebből a telepések által meg van szállva:

Nagy-Sármáson	---	---	---	---	4268 kat. hold.
Magyar-Nemeyén	---	---	---	---	477 « «
Viczén	---	---	---	---	619 « «
Igazfalván	---	---	---	---	1041 « «
Összesen	---	---	---	---	<u>6405 kat. hold.</u>

A kincstár kezelése alatt áll még 17.722 kat. hold és pedig:

Sztancsófalván	---	---	---	4707	kat.	hold.
Magyar-Nemegyén	---	---	---	236	«	«
Viczen	---	---	---	188	«	«
Báliczon	---	---	---	453	«	«
Alsó- és Felső-Detrehemben	---	---	---	2084	«	«
Karán és Kolozson	---	---	---	1009	«	«
Maros-Ludason és M.-Bogáton	---	---	---	3723	«	«
Bunban	---	---	---	1310	«	«
Fehéregyházán	---	---	---	1306	«	«
Ó-Gyallán (a volt tulajdonosok haszon- élvezetében)	---	---	---	1561	«	«
Csákányon és Csöllén	---	---	---	1145	«	«

Telepítésre kijelölt kincstári erdők.

A telepítési alapból vásárolt birtokokon kívül telepítési czélokra a földmivelésügyi minister kijelölt olyan kincstári erdőket, a melyek alkalmasak más mivelésre, ugymint:

Krassó-Szörény vármegyében:

1. Bálicz vidékén	---	---	---	4270	kat.	holdat.
2. Valealunga	«	---	---	4934	«	«
3. Brazova	«	---	---	2100	«	«
4. Facset	«	---	---	2495	«	«
5. Kuttina, Kladova, Rakitta, Podurány, Szudriás, Zsuppány, Remete és Monostor községekben				4100	«	«

Temesvár megyében:

6. Mosniczán	---	---	---	3631	«	«
7. Jezvin, Sustra, Sziklás, Kis- és Nagy-Topolovecz községekben				1864	«	«

Bács-Bodrog vármegyében:

8. Apatin vidékén	---	---	---	6386	«	«
-------------------	-----	-----	-----	------	---	---

Összesen --- 29,780 kat. holdat.

Ezek a területek irtási kötelezettség mellett részletekben bérbeadatnak s ha teljesen kiirtattak, telepítési czélokra használtatnak fel.

Kiirtatott és telepítésre már felhasználtatott:

a) Apatinban mintegy	---	---	---	3200	kat.	hold.
b) Facseten	---	---	---	1200	«	«

Összesen --- 4400 kat. hold.

Végül ugyancsak telepítési célból, különösen pedig a haszonbérletre vagy részes művelésre alapított telepítésekkel való kísérlet végett a kincstár kezelésébe vette át a földművelésügyi minister a csanádi r. kat. káptalan által felajánlott Dezső Ádám-féle silingyiai (Arad vármegye) 2985 holdas birtokot 20 évre elszámolás kötelezettsége mellett, de a jövedelemért való minden szavatosság nélkül.

A 6 millió korona telepítési alap, nemcsak a vásárolt birtokok vételárát, hanem a telepeházak építési költségeit, az irtási költségeket és a kincstári erdőkből alakított telepeken ezenfelül némely középületek és a telepeseknek nyújtott más oly kedvezmények költségét is fedezte, a mely kiadásokra a földművelésügyi tárczánál megfelelő hitel nem állott rendelkezésre. Es miután az alaptőke álladéka törvény szerint nem apasztható, gondoskodni kellett arról, hogy a házépítési és irtási költségeket a telepesek a föld vételárával együtt az alapnak megtérítsék, nem vásárlás útján szerzett kincstári birtokokon eszközölt telepítéseknel pedig az alapból egyéb kedvezmények költségeinek fedezésére előlegezett összegek a telepesek által majdan fizetendő vételári kamatokból az alapnak megtérüljenek.

A telepítési alap pénzkészlete az 1901. év végén már 161,914 K 15 fillérre leapadván, hogy az abból előlegezendő költségek hiányában a telepítési tevékenység fönn ne akadjon, az 1902. évben a pénzügyminister ur a pénztári készletekből 2 millió koronát előlegezett 3%-os kamatra a telepítési alapnak. E kölcsön beszámításával az alap eddigi javadalmazása 8.160,000 koronára emelkedett.

Jelenleg 72 telep van a földművelésügyi tárcza kezelése alatt, melyből 8 telep esik az 1894. évi V. t.-cz., 43 telep az 1873. évi XXII. t.-czikk hatálya alá, 21 telepen pedig, melyek mind az 1894. év előtti időből valók, a telepesek jogviszonyait a velök kötött adás-vételi szerződések szabályozzák.

Az 1894 óta alakított telepeken, tekintet nélkül arra, hogy azok a telepítési alapból vásárolt birtokokon vagy már eredetileg kincstári birtokokon létesítették-e, a középületekre, utakra és utcákra szükséges területeket, nemkülönbén a közczélokra az 1894. évi V. t.-cz. 3. §-a értelmében kihatandó területeket ingyen, illetve vételár fizetésének kötelezettsége nélkül kapják a telepek. Az idézett törvény azon rendelkezése folytán pedig, hogy amennyiben az állam a telepítő, köteles a népoktatásnak olyan berendezéséről gondoskodni, a mely a nemzeti iránynak megfelel, a vallás- és közoktatásügyi minister a telepeken mindenütt magyar tannyelvű állami iskolákat s melléjük a szükséghez képest vagy állami kiseddévót, vagy gyermekmenházat szervez és a telepesektől sem az 5% iskolaadót, sem a 3% kiseddévási adót nem

követeli, hanem a telepítő állammal vagy magánféllel szemben csak a szükséges helyiségek fölépítését köti ki. Az ingyen oktatás és kisedővás kedvezményét a telepesek közterheinek csökkentése érdekében a vallás- és közoktatásügyi minister újabban kiterjesztette a kincstár által az 1894. év előtt létesített mindazokra a telepekre, a hol az iskolafentartó hatóságok a népoktatás államosítását óhajtják.

A telepek helyzetének javítása s gazdasági színvonalának emelése érdekében a már 1890 óta a földmivelésügyi tárczához tartozott telepeken az utóbbi öt évben a következő intézkedések történtek:

1. A törlesztési idő meghosszabbításával és a kamatláb leszállításával, részben pedig a hátralékoknak több évre való felosztásával, a fizetési feltételek több telepen enyhültek. Ezen intézkedés csak a vadász-erdei és a bodófalvi telepekre nem terjedt ki, mivel ezeken a váltságár a földek forgalmi értékéhez viszonyítva, amugy is nagyon alacsonyan van megállapítva.

A váltságár után fizetendő kamat jelenleg a kincstári birtokokból alakított telepeken 4%, a telepítési alaphól szerzett birtokokon pedig 2%; a törlesztés tartama 40—50 év.

Az új telepeken ezenfelül abban a kedvezményben is részesülnek a telepesek, hogy a váltságár után az első két évben csak kamatot fizetnek, a vételár törlesztését pedig csak a harmadik évben kötelesek megfizetni.

A fizetési módozatok enyhítése első sorban azokon a telepeken vált szükségessé, a melyeknek jóformán minden része holdankint 8—14 korona évi járulékkal terhelt vizitársulatokhoz tartozik és a hol az egyes telepek aránylag kis terjedelműek, csak 10—14 holdasak. Másod-sorban a régebben vásárolt birtokokon mutatkozott szüksége a fizetési feltételek enyhítésének, mivel a birtokok forgalmi értéke jobbara nagyobbak bizonyult az üzleti értelemben vett tiszta jövedelem tőkésítéséből származó becsértéknél.

2. Azokon a telepeken, a melyeken a telepesek földeiket irtatlan állapotban kapták, az erdőirtást a kincstár pénzelőgeekkel mozdította elő.

3. A földmivelésügyi minister gondoskodott a viszonyokhoz képest faiskolák, nemes füztelepek, szőlőtelepek és epreskertek létesítéséről, a telepeken itt-ott szükséges vízmentesítő és talajjavító munkák végrehajtásáról, artézi kutak furásáról.

4. A földmivelésügyi minister minden telepen népies mintaparasztt-gazdaság felállítását határozván el, tizenegy ilyen gazdaságot már be is rendezett.

5. Ugyancsak a földmivelésügyi minister a még hiányzó kulturális, egyházi és közigazgatási intézmények szervezését a rendelkezésére álló

hitel erejéig előmozdította és e célból a szükséges középületeket az állam költségén fölállította. Nevezetesen építtetett 8 templomot, 4 paplakot, 3 községházat, 4 jegyzői lakot, 10 kisdédóvót, 33 tantermet és 16 tanítólakást. Lelkészeket, egyházakat s más közintézményeket pénzségélyekkel támogat.

6. A telepesházakat a kiadások visszafizetésének kötelezettsége mellett szintén az állam költségén építtette fel.

7. Tenyészállatokat, vetőmag- és takarmányköleszőket, gyümölcsfákat a szükséghez s a rendelkezésre álló eszközökhöz képest osztott ki a földmivelésügyi minister. Kísérletkép néhány telepen 20—20 holdas dohánytermelési engedélyt is adott a kormány. A legtöbb helyen hitel-szövetkezet, némelyik telepen gabonaraktári és más értékesítő szövetkezet is alakult.

8. A gazdasági ismeretek terjesztése végett a földmivelésügyi minister téli tanfolyamokat, népies előadásokat s háziipari tanfolyamokat tartat, népkönyvtárakat állított, népies gazdasági könyveket osztott ki.

A pénzügyminister kezeléséből 1899-ben átvett telepeken mindenképp gyorsított a rendezési munkák lebonyolítása, jelesen az adásvévesi szerződések megkötése és a telekkönyvek átalakítása. Ezenfelül a telepállományok megnagyobbítására Józseffelva községben 586 kat. holdat osztott ki, s Szapáryfalva községben 1400 kat. hold kincstári birtokot tartott fenn a minister, gondoskodva egyuttal arról is, hogy az átadás 1903-ban eszközöltessék.

Telepítéssel 1896 óta 612 kisbirtokos családnak tétetett lehetővé, hogy mérsékelt árért kedvezményes törlesztési föltételek mellett magának tüzhelyt szerezzen. Ezen új, valamint a már előzőleg kihalított telephelyek közül ezen idő alatt 587 tölthetett be, 25 betöltetlen maradt, 147 telep pedig az irtási munkák előhaladásával válik megszállhatóvá.

Az ujonnan alakított telepek egész területe 14.663 kat. hold, eladási illetőleg vételára 4,368.284 K., az 1896 óta tényleg betöltött telephelyek területe pedig 11.621 kat. hold, vételára 3,651.738 K. 80 fillér.

Mindezek a telepítések sok becses tanulságot szolgáltatottak arra nézve, hogy az állam a telepítési tevékenységet sikerrel folytathatja és hogy az e célra áldozott összegek bőven megtérülnek a gazdasági és állami érdekű eredményekben.

Az eddigi tapasztalat azonban azt is megmutatta, hogy a mai telepítési törvény — az 1894:V. t.-cz. — kerete szűk a telepítési akcióhoz fűződött nagy állami, nemzeti és gazdasági érdekek biztosítására.

A telepítési ügygyel kapcsolatos kérdések megvitatására a földmivelésügyi minister 1900 január hó 18-ikára széleskörű értekezletet hívott egybe, mely napon át tartott beható tanácskozáson a kérdés

minden részletét behatóan megvitatta. Részint a korábbi telepítésekből merített tapasztalatok, részint e szaktanácskozmány, részint a szakirodalom s a napi sajtóban sokszor tárgyalt és kellően megvilágított eszmék figyelembe vételével a földmivelésügyi miniszter a telepítésről új törvényjavaslatot dolgoztatott ki, melyet 1903. évi június havában tett közzé.

Ez a telepítési javaslat felöleli a telepítési tevékenységnek úgy nemzeti, mint gazdaságpolitikai oldalát, szabályozza az állami telepítést, a magántelepítést és a birtokfeldarabolást. A birtokfeldarabolásnál egy nagyobb földbirtokot odavaló emberek több kisebb birtokrészre osztva vesznek meg. A telepítésnél a földet más vidékről jött emberek közt osztják szét. Az odavaló embert nem egykönnyen lehet helybeli földek eladásánál megtéveszteni, mert minden falusi ember apróra ismeri a maga határát, ezért erősebb ellenőrzés kell oda, a hol más vidékről toborzott, tűzhelyükről kimozdított embereknek adnak parcellákat, vagyis a hol telepítenek. Ezért a tervezet szerint telepíteni csak engedélylyel szabad.

A telepítés ügyének minden jogi vonatkozását tüzetesen szabályozza e javaslat s az erre vonatkozó szabályok kimerítő felsorolása után a nem csekélyebb fontosságú kérdéseket igyekszik megoldani a javaslat azokkal a rendelkezéseivel, a melyek a birtok-megoszlási viszonyok javítását czélozzák. Lent a buzatermő Alföld síkján vannak fajmagyar, a népfölöslegtől duzzadó falvak, városok. Kevés a föld, sok az ember. Vannak ugyan nagy kiterjedésű községi földek, alapítványi, hitbizományi birtokok, de ezek nem nyitnak szabad teret a lakosság terjeszkedésének.

Másik nagy probléma a középbirtok kérdése. Ki ne fájlalná a régi középbirtokok pusztulását. A Felvidéken, Erdélyben egy-egy ősi kuria ha újra kerül, a magyarságnak, a nemzeti eszmének egy védbástyája dől azzal romba. De ott is, a hol középbirtok nem volt, a hol a törökök kikergetése utáni település a parasztvárosoknak adott létet, mennyire szükséges, hogy létesüljön középbirtok és legyen középbirtokos, a ki a népet vezesse, neki munkát adjon, őt tettel és tanácsal támogassa.

A középbirtokra kettős irányban gondol a javaslat: új középbirtokok létesítése és a régiek lehető megtartása által. A telepítési terület egyharmadából a javaslat szerint hatszáz holdig terjedő középbirtokot lehet csinálni, a hol pedig már van középbirtok annak a fentartásáról igyekszik gondoskodni a javaslat azzal, hogy megengedi, miszerint a 80 milliós telepítési alap javára megszerzett középbirtokot a miniszter vételár vagy járadék ellenében egészben is eladhassa vagy esetleg haszonbérbe (felesbérbe) adhassa. Ezekre az intézkedésekre nagy szükség van, mert az olyan falu, olyan vidék, a hol csak kisbirtokos földmives lakik, gazdasági és szellemi téren egyaránt nehezen mozdul. Egy hadsereg nem állhat csak közkatonákból, tiszték is kellene hozzá.

A javaslat nem kíván erőszakosan belenyulni a birtokviszonyok átalakításába, de erre nincs is szükség, inkább a kedvezmények adásával akarja a birtokforgalmat helyes irányba terelni. Így például a javaslat kedvezményt ad annak, a ki mezőgazdasági művelésre alkalmas birtokát megfelelő értékű erdőbirtok vásárlása mellett az államnak eladja. A községi birtokokat, ha azokra telepítés vagy parcellázás céljából szükség van, a minister kisajátíthatja. Ha pedig a község alapítvány, holtkéz hitbizomány birtokát el akarja adni, előbb köteles annak megvételével a ministert megkínálni. Ha ily birtokot olyan ember vesz meg, a ki előzőleg legalább öt éven át állandóan az ország területén kívül lakott, legyen az magyar állampolgár vagy sem, tartozik, a megszerzett ingatlan minden kataszteri holdja után a kataszteri tiszta jövedelem tizszeresének megfelelő összeget, de legalább is 50 koronát a telepítési alap javára lefizetni.

A régi telepítési törvény (1894: V. t. cz.) szűk keretben mozgott, az új törvénytervezet sokféle módját adja a telepítésnek. Egyaránt szabályozza az új község telepítését (telepes község) a közzételepítést (telepes-falu) s megengedi a telepítést belsőségek alakítása nélkül és pusztán tanyai birtokok létesítésével (tanya telep). Végre a negyedik típus a gazdasági munkástelep.

Gondoskodik a javaslat arról is, hogy a telepen minden rangú és rendű ember találjon helyet. Ezért vannak kis-, közép- és nagy-telephelyek s vannak külön földek az iparosok s az intelligencia (orvos, állatorvos) számára is. De hogy egy telephely minő nagy legyen, azt a kis- és közép nagyságuaknál nem szabja meg a tervezet, mert hiszen minden vidéknek más gazdasági viszonyai vannak, s ehhez képest kell mindenütt megállapítani, hogy egy-egy telephely olyan nagy legyen, hogy annak jövedelme személyes gazdálkodás mellett egy gazdálkodó család megélhetését biztosítsa.

A munkástelepnél már egészen más célokat kell szem előtt tartani. A munkástelepen egy telephelynek csak olyan nagynak szabad lenni, hogy azt a munkás egyéb bér munkája mellett a családjával együtt megművelhesse. A ki munkás volt azelőtt, legyen munkás a telepen is, de olyan munkás, a kinek biztos tűzhelye s jövedelmét gyarapító kiscgazdasága van. Ilyen munkástelepet csak ott kell létesíteni, a hol állandó keresetre van kilátás s a hol a munkások telepítését a munkaerő hiánya közérdekből is kívánatosná teszi. Okulva ezeken az üzelmeken, melyek visszaélve a «telepítés» jelszavával, rossz földeket méregdrágán vagy elviselhetetlen föltételek mellett adtak el a tapasztalatlan szegény embereknek, a tervezet szigorú büntetéssel sújtja azt, aki engedély nélkül telepít vagy a kapott engedély feltételeit meg nem tartja.

A javaslat úgy tervezi a telepítés végrehajtását, hogy abban részt vegyen a társadalom is. A vidéki teendőket a telepítési bizottságok és egy-egy törvényhatóság területére kiterjedő hatáskörrel a telepítési tanácsok látják el.

Szervez a javaslat egy országos telepítési tanácsot is, melyben huszonnégy, a kormánytól teljesen független élethossziglanra kinevezett férfi foglal helyet. E tanácsnak beleszólása lesz minden telepítési és parcellázási ügybe, s ellenőrizheti és figyelemmel kísérheti a telepítési tevékenység egész működését.

A KÁRPÁT-HEGYVIDÉK GAZDASÁGI HELYZETÉ- NEK JAVÍTÁSÁRA TETT INTÉZKEDÉSEK.

A hegyvidéki nép gazdasági és kulturális helyzetének javítására irányuló állami segélyakció eredete az 1896. évre vezethető vissza. Hazánk ezredéves fennállását hirdető millenniumi emlékművek létesítése alkalmából közéletünk és társadalmunk előkelőségei közül többeknek, a kik a hegyvidéken megjelentek, föltűnt a hegyvidék népének anyagi és szellemi hátramaradottsága és ezen a vidéken uralkodó általános szegénység. Az érdeklődők Firczák Gyula munkácsi megyés püspök kezdeményezésére 1897. évi márczius havában egy emlékiratot intéztek az összkormányhoz, melynek következményeként indult meg — az által, hogy a földmivelésügyi minister Egan Edét oda ministeri megbizottul kirendelte — a földmivelésügyi tárcza keretébe sorolva, az a behatóbb állami tevékenység, mely egy vidék különös viszonyaihoz alkalmazkodva «hegyvidéki ministeri kirendeltség» czime alatt folytonos helyszini munkálkodással igyekszik feladatát megoldani.

Az akció vezetésével Egan Ede halálával 1901. év végén Kazy József ministeri osztálytanácsos bizatott meg.

1897. évi október havában az akció mintegy kísérletképpen csupán Beregvármegye szolyvai járásában indult meg és 1899. évtől kezdve fokozatosan kiterjeszkedett Bereg, Máramaros és Ung vármegyék hegyvidéki területeire.

Az 1903. évi költségvetésben az akció kiterjesztése Zemplén, Ugocsa és Sáros vármegyékre nézve is biztosított.

Legelső teendő volt a föld- és legelő-hiányon való segítés. E végből a földmivelésügyi minister bérbe vette a gróf Schönborn-féle hitbizományi uradalomtól a szolyvai járás területén 12.622¹⁹²/_{1.600} hold földterületet a hozzátartozó belsőségek és épületekkel együtt 1897. évi október hó 1-től kezdve 25 évre — a 13-ik évben való felmondási jogosultsággal — évi 45.439 K 64 f. összegért.

A bérbe vett földterületek kezdetben csupán egy próba-évre adattak albérletbe és csak az első évi tapasztalatok alapján adattak ki tovább

11 évre. Minden egyes bérlővel szemben kikötöttet, miszerint bérletét csak részben is másra átruháznia nem szabad. Ez a kincstári bérlet bármely kis területével való nyereszkesedésnek elejét vette.

A legelő és havasi legelő területek részben bárczázás, részben pedig egyes érdekelt községeknek egészben való bérbeadása útján nyertek értékesítést. Minthogy a havasoknak bárczázás útján való értékesítése jól bevált, azóta a kincstári tulajdont képező havasokon is, különösen Máramaros vármegyében ezen módszer évről-évre nagyobb terjedelmet ölt.

Időközben főleg az állattenyésztés fejlesztése és a zavartalan legeltetés biztosítása érdekében szükségesnek mutatkozott a földbérleteknek a lehetőségig való kiterjesztése. Ennek folytán a földmivelésügyi minister újabban még 2041²⁹⁰/₁₆₀₀ holdat bérelt ki ugyancsak Bereg vármegye szolyvai járásában a gróf Schönborn-féle uradalomtól 2647 K 84 f. évi bérösszegért, valamint Zúgó községtől 120 holdat évi 400 korona bérösszegért s így az 1901. év végével, már összesen 14.783⁴⁸²/₁₆₀₀ hold kiterjedésű bérlete volt a kirendeltségnek, melyért évi 48.487 K 48 f. bért fizet, a mi albérlet útján teljesen megtérül. Az albérlok a haszonbéri összeget — figyelmet nem érdemlő csekélység kivételével — mindig pontosan befizették.

Ezen földbérletek 1903. évben még 3052 hold 165 □-örelle egészítették ki, mely a gróf Schönborn-féle uradalomtól 10987 k. 57 f. évi haszonbérért vétetett haszonbérbe, úgy hogy az állami bérlet most 17835⁶⁴⁷/₁₆₀₀ holdra rug, az összes bérösszeg pedig évi 59,475 k. 04 f.-t tesz ki.

Hogy a földbérletek helyes és okszerű kezelésére a kisgazdának példát mutasson, a földmivelésügyi minister Bereg vármegye szolyvai járásában 1898. évben kellő fölszereléssel ellátva 3 népies mintagazdaságot létesített. Ez intézmény helyessége a hegyvidéken is bebizonyulván, további fejlesztése az akció egész területére nézve megfelelő helyek kijelölésével előkészítés alatt áll.

Egyrészt a gazdasági termelés fokozására, másrészt pedig egyes vidékek lakosságának jóformán az inségtől való megmentésére szükséges volt a hegyvidéki lakosságot jó minőségű vetőmaggal ellátni kedvezményes áron.

Ezért a földmivelésügyi minister kiosztott 1899. év tavaszán Bereg vármegye 52 községében 29.966 kg. zabot, 3000 kg. lóherét, 1300 kg. komócsint és 100.000 kg. burgonyát 8217 K 80 f. kedvezményes árban, 1899. év őszén Bereg vármegye 44 községében 29.966 kg. búzát és 50.578 kg. rozst, 11.155 K 32 f. kedvezményes árban.

1900. év tavaszán kiosztatott Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros vármegyékben 47.901 kg. tengeri, 75.968 kg. zab, 515 kg. komócsin, 4622 kg. lóhere, 5005 kg. rozst és 257.469 kg. burgonya 29.899 K 98 f. kedvezményes árban.

1902. évben Máramaros vármegye árvizkárosult vidékein kiosztatott mintegy 21.000 kg. vetőmag 50%-os árkedvezményvel.

Ezenkívül kiosztatott Máramaros vármegye Técső községében vetőmag-felfrissítésre 16.000 kg. őszi buza és rozs vetőmag 30%-os árkedvezményvel.

Ugyancsak 1902. év őszén Ugocsa vármegye elemi csapásokkal sújtott vidékeinek segélyezésére kiosztatott 50.000 kg. buza-vetőmag 50% árkedvezményvel.

1903. év tavaszán kiosztatott Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros vármegyékben összesen 193,662 kg. különböző vetőmag, illetőleg burgonyagumó, a beszerzési ár 30%-ának elengedésével, illetőleg a burgonya métermázsánként 2 korona árban; s ezen felül az összes szállítási költségeket is a földmivelésügyi minister vállalta el.

A gazdasági fejlődés biztosításának egyik alapfeltétele különösen a hegyvidéki viszonyok között a szarvasmarhatenyésztés levén, ennek föllendítésére a földmivelésügyi minister az akció kezdetétől fogva kiváló gondot fordított.

Az 1897—1901. években összesen 476 tisztavérű borzderes inthali bika és 1521 üsző importáltatott Tirolból s 41 ilyfajta bika vásároltatott hazai tenyésztőktől s e tenyészállatok kedvezményes feltételek mellett kiosztattak a hegyvidéken.

E kiosztás jó hatása az állattenyésztés fellendítésére nem maradt el. 1901. év végéig az import ivadékaiból további kiosztás végett 150 darab növendékmarha volt összevásárolható, jóllehet a tenyésztők nagy része a maga nevelte üszöket megtartja.

Miután a szarvasmarhák nemesítése Máramaros vármegye Tisza völgyén különösen bevált, oda 112 darab nagyobb testű montafuni üszőnek 1903. év folyamán való importálása és kiosztása határozottatott el.

A gróf Schönborn-féle hitbizományi uradalomtól haszonbérbe vett havasi legelőkön — a havasi gazdálkodás követelményeinek megfelelően — a szükséges menedéklakok, házak, pásztortanyák és istállók mintegy 22,000 K. értékkel felépítették, úgy, hogy a havasi legeltetés sikere is biztosítva van s az értékes szarvasmarhaállomány a havasokon az idő viszontagságai ellen védett helyet talál.

Ezek az építkezések egyuttal hasznos példaadásul szolgálnak s a máramarosi havasokon fokozatosan szintén létesíttetnek a szükséges építkezések.

A havasi legelőkön az 1899. és 1900. évben az importált üszőállomány, hogy fejlődése kellően biztosítva legyen, ingyenes legeltetésben részesült.

A szarvasmarhatenyésztés mellett a földmivelésügyi minister a lótenyésztés emelésére is figyelmet fordított s 2 lipizzai mént helyeztet el a fogarasi méntelepből a hegyvidéki kirendeltség szolvai telepén.

Miután ezek a mének nagyon keresettek voltak, utóbb még 4 lipizzai mén lett a hegyvidéken elhelyezve, úgy hogy most már 6 mén áll a kisgazdák rendelkezésére.

A juhtenyésztés emeléséről is történt gondoskodás. 1900. évben — egyelőre kísérletképen — Bereg vármegye szolyvai járásában kiosztott 72 darab raczka-fajta anyajuh és 2 darab tenyészkos kedvezményes feltételek mellett és 6 darab tenyészkos ingyen.

Miután ez a kiosztás jó eredményeket mutatott fel, 1902. év végén és 1903. év elején 2000 darab raczkajuh beszerzése és kiosztása kezdett meg; 800 darab már ki is osztott Bereg és Máramaros vármegyékben.

A gyümölcsstermelés — miként legutóbb az 1903. év bőséges termése s az abból folyó jövedelem megmutatta — a hegyvidéken nagy jelentőséggel bír s ezzel a termelési ággal is szép eredmények érhetők el.

A hegyvidéki kirendeltség ezen a téren is támogatta a termelőket, különösen a jó értékesítés módjainak megismertetése és kereskedelmi összeköttetések létesítése által.

Bereg vármegyében a szilvatermés értékesítésére szeszfőzési kedvezmények eszközöltettek ki s több helyen Casenil-féle aszalók helyeztetek el.

A hegyvidéknek mintegy kétharmada alkalmas a gyümölcsstermelésre és a gyümölcsfa-csemetékben való szükségletet maga az ungvári faiskola nem tudta ellátni, miért is Szolyván a hitbizományi uradalomtól bérevett területen egy 25 kat. hold kiterjedésű állami faiskola létesített.

A len- és kender-termelés előmozdítását sem tévesztette szem elől a kirendeltség, a mennyiben közbenjárt abban, hogy Deutsch Mór bielizti lakos Beregszászon állami támogatással len- és kenderkikészítő telepet létesítsen.

Kivételes esetekben a kirendeltség közbenjárására a földmivelésügyi minister egyes kisgazdák között gazdasági eszközöket és méhészeti eszközöket is osztott ki.

Minden gazdasági előhaladásnak lényeges feltétele a kellő szakértelem és így a gazdasági szakismeretek terjesztésére a hegyvidéken is különös súlyt kellett fektetni, habár az ottani nép csekély értelmi színvonala e feladat sikeres megoldása elé sok nehézséget gördít.

A nép vezetői legtöbb helyen a gör.-kath. papok levén, részint az ő gazdasági kiképzésük végett, részint azért, hogy ismereteiket azután a nép között elterjesszék, első sorban ezek részére gazdasági tanfolyamok rendeztetek.

1899. évben volt az első ilyen tanfolyam a Bereg vármegye szolyvai járásában működő lelkészek részére. E tanfolyamot 22-én hallgatták s nagy részük tanulmányi kirándulást tett Zürcher Herczog Svájczból Máramaros vármegyébe telepített gazda szaploneczai havasi gazdaságába.

Az 1903. évben a rimaszombati földmivesiskolánál tartatott meg a tanfolyam a lelkészek és tanítók részére és ezen tizenketten vettek részt.

A hegyvidéki ifjaknak a havasi gazdálkodásban s a tejkezelésben való kiképzéséről is gondoskodott a minister. 1899. évben Zürcher Herczog fentemlitett mintagazdaságában 10 ifju nyert állami költségen kiképzést, 1900. évben pedig 4 ifju. 1902. évben már a sárvári tejgazdasági szakiskolára küldetett 12 ifju kiképzés végett s 1903. évben ugyanott, 8 ifju tanult.

1903. évben Alsóverecskén egy külön «havasi mintagazdaság és tejgazdasági telep» létesítettett.

Ennek a telepnek az a célja, hogy a hegyvidéki ifjakat nem annyira elméletileg, mint inkább gyakorlatilag ügyes gazdákká képezze, célja továbbá, hogy a havasi gazdálkodásban az ottani viszonyokat tekintve, példát mutasson.

Ez a telep a tej földolgozásával és értékesítésével is foglalkozik s az ott tanuló ifjak a tejkezelésben szakszerű kiképzést fognak nyerni.

A telep céljaira a gróf Schönborn-féle haszonbérletből 85 hold hasított ki s annak a haszonbérlet tartama alatti felmondhatlansága biztosított.

A telepen évente 12 ifju fog kiképeztetni.

Itt említjük fel azt is, hogy 1899. évben első ízben, 600 hegyvidéki munkás kapott tavasztól őszig a mezőhegyesi ménésbirtokon alkalmazást. Ez hozzászoktatja a népet a rendszeres gazdasági munkához és keresethez is juttatja, mert ősszel mindegyik munkás 80—100 korona megtakarított keresettel tér vissza s téli élelme biztosítva van.

A hegyvidéki lakosság téli foglalkoztatásáról is gondoskodott a földmivelésügyi minister, a mennyiben a házi ipari tanfolyamokat a hegyvidéken is meghonosította s támogatásban részesíti.

1901. évben Bereg vármegyében három fafaragó-tanfolyam és egy kosárkötő-tanfolyam, Ung vármegyében két kosár-, szalma- és gyékényfonó- és kefekötő-tanfolyam, Máramaros vármegyében pedig egy kosárkötő-tanfolyam tartatott a minister segítségével mellett.

E tanfolyamokon a vidékek kiterjedtsége szerint 10—40 résztvevő volt.

1902. évben Bereg vármegyében két kosárfonó-tanfolyam és Ung vármegyében két fafaragó-tanfolyam tartatott.

Ezeket kívül szövő házi ipari tanfolyamok is rendezettek a hegyvidéken a kereskedelemügyi minister ur kezdeményezése folytán, kinek hatáskörébe e nem szorosan mezőgazdasági házi ipari tanfolyamok ügyei tartoznak.

Rendkívül nagy fontossággal bírnak a hegyvidéki viszonyok között a hitelszövetkezetek és az azokkal kapcsolatban létesített fogyasztási áru-raktárak, különösen az uzsorás üzelmek ellensúlyozására való tekintettel.

A szövetkezetek az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékéhez tartoznak s annak felügyelete alatt működnek, a földmivelésügyi miniszter azonban, mivel azok a népmentési akcióban nagyon fontos szerepet játszanak, a kezdet nehézségeinek leküzdésére különösen a fogyasztási áruraktárak alakíthatása végett jelentős segélyeket nyújtott.

Az Országos Központi Hitelszövetkezet kimutatása szerint volt 1902. év végével Bereg vármegyében 29 hitelszövetkezet 4173 taggal 5540 üzlet-részszel, Ung vármegyében 16 hitelszövetkezet 3602 taggal 4813 üzlet-részszel, Máramaros vármegyében 32 hitelszövetkezet 5503 taggal 7099 üzlet-részszel.

Az üzletrészek értéke 880.430 koronára rug.

Bereg vármegyében mindjárt az akció kezdetén létesült az áruraktári hálózat Szolyva központtal, mely 17 fiókkal működik s évenként mintegy $\frac{1}{4}$ millió korona forgalmat ért el.

A Bereg vármegyében fennálló áruraktári hálózat sikeres működése és eredményei lökést adtak az Ung vármegyében tervbe vett áruraktári hálózat felállításának s az Perecseny központtal s 10 fiókkal ma már nagyobb részt működésben van, Máramaros vármegyében pedig Máramarossziget központtal és 14 fiókkal folyamatban van az áruraktári hálózat felállítása.

Ez áruraktári hálózatok előkészítésének és létesítésének főérdeme a hegyvidéki kirendeltséget illeti.

A kirendeltség a tojásértékesítés szervezésén is fáradozott s 1902/1903. évben közbenjárása folytán 10 szövetkezet vette fel ezt az üzletágot működési körébe.

A szövetkezetek helyes működéséhez szükséges szakismeretek elsajátítása céljából 1900. évben Máramarosszigeten, 1901. évben pedig Ungvárt a hitelszövetkezetek elnökei és könyvelői részére könyvelői tanfolyam tartatott, melyen 149-en nyertek kiképzést.

Külön kiemelésre érdemes az a tengeri-kiosztási akció, melyet a hegyvidéki kirendeltség 1902. év telén és 1903. év tavaszán bonyolított le. Miután az 1902. év termése a hegyvidéki akcióhoz tartozó vármegyékben a korai fagyok és árvizek folytán jórészt tönkrement, a hegyvidéki lakosság inségnek nézett eléje. Ennek megelőzésére a földmivelésügyi miniszter engedélyt adott arra, hogy a hegyvidéki kirendeltség útján 40—50 ezer métermázsza jó minőségű egészséges tengeri a hegyvidéki lakosság között készpénzért vagy legfeljebb egy évi hitelbe beszerzési áron a szállítási és kezelési költségek felszámítása nélkül kiosztassék.

A szállításnál a kereskedelemügyi miniszter az önköltségen való szállítást engedélyezte.

Kiosztatott a földmivelésügyi miniszter ezen engedélye alapján összesen 38665 q. tengeri 488.364 K 93 f. árban

A kiosztásban 240 községben, mintegy 36.000 család részesült.

A hegyvidéki kirendeltség ezenkívül közbenjárt a telekkönyvek rendezése, ugyszintén az uzsora ellen szükséges megtorló intézkedések kieszközlése körül, s minden oly kérdésben, mely a hegyvidék gazdasági fellendítését czélozó, ugy a testületeknek, mint egyeseknek felvilágosítást s ha lehetséges támogatást is nyujt.

Jóllehet az állami segélyakció még csak néhány éve működik, az általános helyzet javulásának jelenségei már is mutatkoznak és tekintve, hogy az érdeklődés iránta mind szélesebb körben nyilvánul, nem lehet kétség az iránt, hogy áldásos gyümölcseit rövid idő mulva meg fogja hozni, ha a működés továbbra is a mostani erélyvel fog folytatatni.

1851

1866

A SZÉKELYFÖLD GAZDASÁGI HELYZETÉNEK JAVÍTÁSÁRA TETT INTÉZKEDÉSEK.

Az utolsó években mind sűrűbb és hangosabb panaszkiáltások figyelmeztették az ország közvéleményét ama veszélyekre, mik az erdélyi részek délkeleti szögében élő székelységet fenyegetik. A veszélyek leginkább a székelység tömeges kivándorlásában nyilvánultak. Tartani lehetett tőle, hogy e kivándorlás s az azt előidéző gazdasági bajok a székelységet számban és erőben meggyöngítvén, a magyarság e szélső védbástyája az idegen nemzetiségi törekvésekkel szemben ellenálló képességét elveszítendi. A bajok konstatálásával együtt járt azok okainak felismerése. Nyilvánvaló volt mindjárt kezdetben, hogy a székelység bajai gazdasági okokban gyökereznek, s hogy azokon főként gazdasági eszközökkel lehet segíteni.

A segítő akciózt a földmivelésügyi minster indította meg azzal, hogy a székelyföldön Marosvásárhely székhelylyel 1902-ben ministeri megbizott vezetése alatt külön kirendeltséget létesített, ellátta azt a szükséges tisztviselői személyzettel s már az 1902. évi állami költségvetésben 38.000 koronát biztosított az akció külön céljaira, mely összeg az 1903. évi költségvetésben 200.000 koronára emelkedett, ezen kívül évi 70.000 koronát vett fel a székelyföldön létesítendő szövetkezetek segélyezésére.

A székelyföldi ministeri kirendeltség 1902. évi junius hó 1-én kezdette meg működését.

Legelső feladata az volt, hogy a gazdasági viszonyok beható tanulmányozása utján a felsegítési akció feladatkörét és tevékenységi irányát kidolgozza. Alapul szolgált ehhez a földmivelésügyi minster székelyföldi utja, mely alkalommal a vele volt szakférfiak támogatásával s a székelyföld lakosságának minden rétegével való személyes érintkezés révén közvetlen betekintést nyert az ottani viszonyokba s miközben az akció követendő irányát főbb vonásokban maga megjelölte, másrészt pedig az

1902. évi augusztus hóban Tusnádon megtartott székely-kongresszus, melynek szintén az ő támogatásával könyvalakban is nyilvánosságra hozott tanácskozásairól és határozatairól azt rendelte, hogy az akció programjának részletes kidolgozásához irányadoul és alapul véssenek.

Miközben a székelyföldi ministeri kirendeltség a szükséges előtanulmányokkal s az akció jövő feladatkörének kidolgozásával foglalkozott, a rendelkezésre álló eszközökkel a tényleges munkásságot is megkezdette. Mindenek előtt szoros kapcsolatot keresett a székelyföldi vármegyék gazdasági egyesületeivel. És pedig nemcsak annyiban, hogy a legelső sorban teendő gazdasági intézkedéseket az ezekkel közvetlenül folytatott tárgyalások keretében készítette elő, hanem hogy állandó munkatársává is tette a gazdasági egyesületekben csoportosuló gazdátársadalmat az állami akciónak. A kirendeltség javaslatára évi 2400 korona segélyt engedélyezett a földmivelésügyi minister minden székelyföldi vármegyei gazdasági egyesület részére, hogy azzal ezek titkárokul külön gazdasági szakembereket alkalmazzanak s segítségére legyenek a székelyföldi akciónak. E titkáraik révén tényleg a gazdasági egyesületek a székelyföldi ministeri kirendeltség legtevékenyebb munkatársai.

Mindjárt kezdetben egyik további munkássága volt a székelyföldi ministeri kirendeltségnek a székelyföld legeltetési viszonyainak javítása körüli kezdeményezés. Az ugyszólván mindenütt elhanyagolt legelők rendbéhozására mintalegelők létesítésére, havasi rendes legelő-gazdaságok berendezésére már az 1902. évi költségadományból 30.000 korona segélyt adott a földmivelésügyi minister, mely segélyösszeg a legelőjavításhoz szükséges eszközök beszerzésére, fűmagra s istállók építésére volt fordítandó. E mellett gazdasági szakemberek állapították meg a foganatosítandó munkálatokat, egyuttal utbaigazításokat adván a rendszeres havasi gazdálkodásra.

Ily módon már a folyó évben a négy székely vármegyében 21 közbirtokosság közlegelőjén kezdetnek meg a teljesen előkészített legelőjavítási munkálatok.

Ezen kívül több esetben kísérletet tett a kirendeltség arra is, hogy oly községek, a melyeknek nincs közlegelőjük, valamelyes támogatással legelőt szerezhessenek. E kísérleteknek azonban most még nem lehetett eredménye.

Ezzel kapcsolatban a székelyföldi állattenyésztés emelése más irányban is munkába vétetett. Az utóbbi években visszahanyatlott juhtenyésztés emelésére Udvarhely vármegyében 7 község 258 kispászója között 940 drb., Háromszék vármegyében 5 község 91 kispászója között 998 drb., Csik vármegyében 3 község 179 kispászója között 408 drb. juh osztatott ki kedvezményes áron s kedvező fizetési feltételekkel, hogy az a székely-

gazda, kinek része van a közlegelőben, de mert nem voltak arra állatai, nem legeltethette, juhái révén földjét hasznosíthatta. Juhkiosztásoknál különben a székelyföldi turógyártás érdekei is figyelembe vétettek oly számítással, hogy a juhek szaporodtával a székelyföldön virágzó turógyártásnak s ezzel kedvező tejértékesítésnek kell fejlődnie.

Ugyancsak ez állattenyésztés emelése érdekében a földmivelésügyi miniszter egyelőre 100.000 koronát bocsátott a székelyföldi akció céljaira, hogy azon megbízható erdélyi magyar fajta tenyészetekből üszök és tehenek vásároltatván, kedvező feltételek mellett kiscgazdák között kiosztassanak. Ez ideig 10 község 157 kiscgazdája részére 274 drb. oly kiváló üszöt és tehenet sikerült beszerezni, mik minden esetre emelni fogják eme községekben az elismert híru s kiválóan értékes erdélyi magyarfajú marhatenyészetet. Leghathatósabbban azonban már az akció legelső évében is azzal járult hozzá a székelyföldi miniszteri kirendeltség a székelyföld szarvasmarhatenyésztésének emeléséhez, hogy a köztenyésztésre szolgáló bikák beszerzésére átlagosan engedélyezni szokott 20% árkedvezményen felül további 30% árkedvezményt eszközölt ki a földmivelésügyi ministertől oly községeknek, a melyek másként nem tudnának tenyészvikát beszerezni. E kedvezménynyel már az első évben is 60 oly szegény község volt jó tenyészvikával ellátható, hol a köztenyésztés azelőtt jóformán teljesen nélkülözötte a megfelelő apaállatokat.

Ezenkívül ugyancsak a székelyakció sikere érdekében Sepsiszentgyörgyön egy külön m. kir. állattenyésztési felügyelői állás szerveztetett, egy további ily állás szervezésére pedig a szükséges előkészítő intézkedések megtétettek.

A lótenyésztés emelésére az első évben még csak annyit tehetett a székelyföldi miniszteri kirendeltség, hogy egy községben a földmivelésügyi miniszter támogatásával fedező állomást létesített, segélyt eszközölt ki 2 csikólegelő fentartásához, jövőre több fedező állomás és csikólegelő létesítését előkészítette s Udvarhely vármegyei kiscgazdák között való kiosztásra biztosította ama kancza lovakat, a melyek az erdélyi hadtest lóállományából ez évben kisoroltattak.

A baromfitenyésztést főként nemesfajú baromfitörzsek kiosztásával s azzal igyekezett a székelyföldi miniszteri kirendeltség fejleszteni, hogy 4 helyen mintabaromfitelepek államköltségen való létesítését kieszközölte, mely telepek berendezésére most folynak a befejező tárgyalások. Kísérlet történt arra is, hogy a baromfiállomány nemes baromfiak tojásainak kiosztásával javíttassék. E kísérlet azonban nem járt kellő eredménnyel.

A növénytermelés emelése is kezdetét vette különböző intézkedésekkel. A székelyföldi miniszteri kirendeltség előterjesztésére 10 vagon

buza és rozs vetőmagot engedélyezett a földmivvelésügyi minister, mely vetőmag a székely kiscgazdák vetőmagjainak felrissítésére és javítására köztük igen kedvező áron kiosztatott. Ezen kívül községi gazdaköröknek közös használatra jó talajmivvelő eszközök és gazdasági gépek engedélyeztettek, hogy azok használata a székelyföldön is elterjedjen s az értékesebb gazdasági eszközök használatában egészen kiscgazdák is részeshülhetnek.

A szőlőtermelés emelése érdekében tett intézkedésekre nézve az volt irányadó, hogy mielőtt Maros-Torda vármegyének a filloxera által már megtámadott szőlőterülete elpusztulna, a felujítás kellő erővel folyamatban legyen. E célból az amerikai oltványtelepítés megismertetésére mintatelepek létesítettek, a mult év őszén nagy mennyiségű oltvány, továbbá gyökeres és sima vessző osztatott ki kiscgazdák között. A földmivvelésügyi minister szőlőszeti munkavezetőt rendelt ki a székelyföldi ministeri kirendeltséghez, a ki a szőlősgazdáknak dijtalanul ad a szőlőkezelésben és felujításban szakszerű utbaigazítást.

A komlótermelés emelésére Marosvásárhelyen a Maros-Torda vármegyei gazdasági egyesülettel kapcsolatban egy komlótelep létesítése most van folyamatban, minek termelési kísérletezés és dugványtermelés lesz a feladata.

A székelyföldön már is jól bevált lentermelés kiterjesztése érdekében az 1903. év tavaszán nagy mennyiségű lenmag osztatott ki székelyföldi kiscgazdák között, jövőre még nagyobb mennyiség kiosztása terveztetik. A székelyföldön elhanyagolt zöldségtermelés kívánatos meghonosítására Csikszeredában, Gyergyószárhegyen, Székelykereszturon és Szovátán bolgár kertészetek berendezését kérte a székelyföldi ministeri kirendeltség, mire az előmunkálatok most vannak folyamatban. A gyümölcsstermelés érdekében támogatja a székelyföldi ministeri kirendeltség Felső-Rákos községnek egy 25 holdas közbirtokossági gyümölcsös alapítására irányuló igyekezetét, a jelen év őszén sikeresen közben járt az almatermés értékesítésére, aszalókat és szeszfőzőket eszközölt ki a földmivvelésügyi ministertől a termésfelesleg feldolgozására, a borszéki havasi gyümölcsfeldolgozó-telepet pedig szintén a ministertől kieszközölt támogatással rásegítette, hogy e telep üzemét a folyó évre már jelentékenyen kiterjeszthette.

Szorgalmazta továbbá a kirendeltség a székelyföldi állami közutak befásítását, minek eredményeként a fásítások ez évben már meg is kezdettek, jövőre folytattatni s előreláthatólag befejeztetni fognak.

A házi ipar érdekében szintén több irányu munkásságot fejtett ki a székelyföldi ministeri kirendeltség. Így a jelenleg előállított házi iparcikkeknek a nagyközönséggel való megismertetésére résztvett a mult

évben rendezett aradi és debreczeni karácsonyi székelybazárookban, értékesítő összeköttetést keresett a székelyföldi gyékény és faipari készítményeknek. Marosvásárhelyen szalmakalapfonó-tanfolyamot rendeztetett, s még további két ily tanfolyam rendezését teljeseen előkészítette.

A munkásközvetítés terén abban állott a székelyföldi ministeri kirendeltség eddigi munkássága, hogy Parajd vidékéről bányamunkásokat vitt az Általános Kőszénbánya r. t. tatai kőszénbányáiba, a marosludasi állami telepeken foganatosított szőlőtelepítési munkákhoz székely munkásokat szerződtetett, továbbá az egész székelyföldre kiterjedő általános munkásközvetítés berendezését előkészítette.

A székelyföldi ministeri kirendeltség a gazdasági szakoktatás fejlesztésére is kiterjeszteni óhajtván a földművelésügyi minister gondoskodását, javaslatot tett a csikszeredai felsőbb gazdasági népiskolának földmives iskolává való kiképzésére. Erre nézve most vannak a tárgyalások folyamatban.

A szövetkezet-alakítás terén pedig arra fordította tevékenységét, hogy 30 székelyföldi szövetkezet segélyezésére 70,000 korona támogatást eszközölt ki a földművelésügyi ministertől, miből a székelyföldön meglevő hitelszövetkezetek értékesítő szakcsoportokat alakítsanak. E szakcsoportok szervezése a székelyföldi ministeri kirendeltség közreműködésével most van folyamatban.

Egyik megemlítésre méltó munkássága a székelyföldi ministeri kirendeltségnek az is, melylyel a Maros felső szakaszának tutajozhatóvá tételét előkészíti. Erre nézve a felvételek és tanulmányok most vannak folyamatban.

Kiterjedt munkásságot fejtett ki továbbá a székelyföldi ministeri kirendeltség abban az irányban, hogy részletes adatokat szerzett a székelyföld birtokjogi viszonyairól, különös tekintettel az ott oly kiválóan fontos arányosításokra; erdészeti ügyekkel is foglalkozott, részletes tervet dolgozván ki az itteni erdészeti feladatokra, különösen a mivelési ágak elkülönítése körüli sürgős teendőkre; több rendbeli felterjesztésben kimerítő javaslatokat tett a székelyföldi jelzőlog és személyi hitelviszonyok rendezésére, a kirendeltség vezetője eredményes közreműködésével segített elhárítani ama veszedelmet, mi a marosvásárhelyi takarékpénztár betétjeinek rohamos felmondásával előállott szorult helyzete következtében az egész környék székelyföldi birtokosságát fenyegette. Ismételten feltárta a székelyföldi közlekedési viszonyok javításának, különösen a székelyvasutak kiépítésének elodázhatlan szükségességét, több irányu tárgyalásokat folytatott arra nézve, hogy a székelyföldön iparvállalatok létesüljenek, tanulmányokat foganatosított a székelyföld vasbányászati viszonyainak feltárására.

Részletes programot dolgozott ki továbbá a székelyföldi minis-
teri kirendeltség a Romániában élő magyar honpolgárok hazajövetelének
megkönnyítésére, itthoni elhelyezésükre s ott tartózkodásuk alatti védel-
mükre.

Ezeken kívül a székelytársaságokkal karöltve hathatósan közre-
működött a székelyföldi kirendeltség a turistika emelésében, támogatta
a székelyföld érdekein munkálkodó székelytársaságokat, a földmivelés-
ügyi minis-ter segítségével lehetővé tette két könyv megjelenését,
a melyek a székelyföld fürdőit ismertetik, a székelyfürdőknek egy szö-
vetségbe való egyesítését előkészítette, Borszékkel telefon-összeköttetést
eszközölt ki s a székelyföld fürdői telefonhálózatának kiépítését előkészí-
tette, összeállította továbbá a székelyföldi minis-teri kirendeltség az
összes székelyföldi ásványvizek és kőzetek gyűjteményét; szorgalmazta
a székelyföldi iparmuzeumnak Marosvásárhelyen való fentartás és élet-
képes iparfejlesztő intézménynyé való átalakítását. Ebben az akción
nyer kifejezést és keres megvalósulást minden törekvés a székelyföldi
gazdasági viszonyok javítására, a székelyföld gazdasági életében nap-nap
után oly mérvben erősödnek ez akciónak mint több térre szétágazó
gyökerei, hogy annak jelentőségében s előrelátható sikereiben ma már
alig kételkedhetünk. Alig van gazdasági érdek a székelyföldön, mely
már eddig is ne a székelyföldi akcióra támaszkodnék s a közvéle-
ménybe már begyökerezett meggyőződés szerint ez akció erőteljes fej-
lődése leendő a székelyföld gazdasági fejlődésének rég várt eszköze és
biztosítóka.

1851

1866

MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁSÜGYEK.

Az a válság, melybe a hetvenes évek vége óta a mezőgazdasági termények árának a tengerentuli verseny folytán beállott csökkenése országunk mezőgazdaságát sodorta, káros hatással volt mezei munkásaink helyzetére is. S ez a káros hatás csak fokozódott számos egyéb — a munkások szempontjából — kedvezőtlen körülmény összejátszása folytán. Így nevezetesen a miatt, hogy az évtizedekig tartott munkáshiány hatása alatt a mezőgazdasági üzemben mindinkább tért foglalt a gépek használata, másfelől pedig jobbadán befejeztettek a nagy vízi munkálatok, melyek hosszú ideig számos mezei munkásunknak adtak bőséges keresetet.

Természetes, hogy a munkáskéz kereslete emigy megcsappanván, kínálata pedig jelentékenyen megnövekedvén, mezei munkásaink bére, keresete is csökkent s ezzel kapcsolatban nőttön-nőtt helyzetükkel való elégedetlenségük, mely mesterségesen is szítva — tudvalevőleg már a kilencvenes évek elején oly fokra hágott, hogy az Alföldnek több helyén erőszakosan is kitört s hova-tovább a fennálló állami és társadalmi rendet veszélyeztető formát öltött.

Ez a körülmény már régebben arra indította a földmivelésügyi kormányt, hogy tüzetesebben foglalkozzék a mezőgazdasági munkásviszonyokkal. A ministerium mezőgazdasági statisztikai ügyosztálya 1891 óta évről-évre összegyűjtötte és egybeállította a mezőgazdasági munkabérekre vonatkozó adatokat. A 90-es évek közepéig azonban még mindig csak a tanulmányozás stádiumában volt a kérdés.

Tekintetbe véve egyfelől azt a nagy jelentőséget, melyet a gazdasági munkásviszonyok orvoslásának a mezőgazdasági termelés szempontjából tulajdonítani kellett, másfelől pedig tudatában annak a nagy feladatnak, mely az állami kormányzatra ugy szociálpolitikai szempontból, valamint a veszélyezett társadalmi rend biztosítása érdekében hárult, már akkor elhatározta a földmivelésügyi minister, hogy e fontos feladatnak reá háruló részét rendszeres módon s nem elégedve meg a napról-napra szóló kisegítő intézkedésekkel, igyekezni fog megoldani. Ezt a megoldást oly módon tervezte, hogy annak segélyével egyfelől biztosítsa a mezőgazdasági termeléshez fűződő fontos állami és nemzetgazdasági érdekeket, másfelől

pedig a lehetőség határain belül orvosolja munkásaink bajait, istápolja jogosult érdekeiket s így korlátozza a felforgató tendenciák további térhódítását.

A minister terve az volt, hogy a reformmunkálatok sorozatát a munkás-közvetítés szervezésével indítja meg, ki akarván ezzel egyenliteni a munkás-kéz kereslete és kínálata közt mutatkozó térbeli és időbeli különbségeket. Ennek érdekében már 1896-ban megtette az első lépéseket olykép, hogy a vármegyei törvényhatóságok útján az egész ország területén összeállította azok névsorát, kik egyrészt mezei munkát, másrészt mezei munkásokat kerestek. Ez az összeírás azt tüntette fel, hogy az ország nagy részében munkáshiány van, az Alföld egy részén, a Duna és Tisza közén azonban nagy a munkásbőség.

Ezzel párhuzamosan munkába vette az 1876. évi XIII. t.-cikknek a módosítását is. A munkaadók és a mezei munkások közötti jogviszonyokat ugyanis a házi és gazdasági cselédek ügyeinek szabályozása mellett szintén ez a törvény rendezte addig, de a mezei munkásokra vonatkozó rendelkezései már különösen elavultak s úgy a birtokosok, valamint a munkások is régóta sürgették módosítását s a gazdasági egyesületek is több ízben foglalkoztak e kérdéssel, rendezésének szükséges voltát hangoztatva.

A mezőgazdasági munkáskérdés így hova-tovább több és több feladatot hárított a földmivelésügyi ministeriumra s ezért az 1897. év folyamán már külön ügyosztályt szervezett a minister a mezőgazdasági munkás-ügyek ellátására.

A békés reformmunkálatot azonban hirtelen megakasztotta az aratómunkásoknak 1897-ben kitört sztrájkja.

Mióta a jobbágyság eltöröltetett s a mezőgazdaságban szabad munkásokat alkalmaztak, különösen az Alföldön szórványosan már régebben is előfordult, hogy az arató munkát vállalt mezei munkások vonakodtak vállalt kötelezettségüknek eleget tenni s csak ha az aratás idejének beállta miatt kényszerhelyzetbe jutott gazda a szerződésben biztosítottnál jobb bért ígért, álltak a munkások aratásba. A munkások és munkaadók azonban minden egyes ilyen esetben megtalálták addig a méltányosság mértékét s a munkabér megállapításából eredt viszálykodásoknak nem volt komolyabb közgazdasági jelentőségük.

Az 1896. év téli évszakában s az 1897. év tavaszán azonban a magyarországi szocziáldemokrata párt budapesti vezetősége, hatóságilag nem igen ellenőrizhető nagyobb akciózt indított meg, hogy az aratásra elszerződött munkásokat a munka tervszerű megtagadására, sztrájkra szervezze. Az akció sikerének biztosítására a pártvezetőség 1897 január 31-én, február 1-én és 2-án Budapesten «földmives munkáskongresszust» is tartatott, melylyel a külföld ipari munkásainak mozgalmából eltanult

határozati javaslatokat fogadtatott el s már e javaslatok formulázásánál is ki-kitört a társadalomellenes irányzat, mely még erősebben érvényesült a szervezkedés és küzdelem kérdésében, kimondva, hogy — ha kell — titokban és a hatóságok ellenőrzése alól kivontan is fognak munkás-egyesületeket alakítani s a kongresszusnak a munkabérekre vonatkozó képtelen határozatát erőszakkal is érvényre fogják juttatni.

A közigazgatási hatóságok a legtöbb helyen megbénították ugyan az izgatók működését, de a mezei munkások az ellenőrizhetetlen családi és társadalmi érintkezés útján titokban folytatták a szervezkedést.

A kormány az alföldi munkások ezen mozgalmáról tudomást szerezvén, annak meggátlására egyrészt minden szükséges intézkedést megtett, másrészt pedig a sztrájk meghiusítására is megtette a szükséges előkészületeket azért, hogy az aratósztrájk kiszámíthatatlan közgazdasági veszedelmét elháríthassa és a közrendet feltétlenül biztosítsa.

Az alföldi vármegyékben jóval az arató munkálatok megkezdése előtt oly tünetek mutatkoztak, a melyek arra engedtek következtetést, hogy a mezei munkások nagy része el van szánva nemcsak a megkötött szerződéseket felbontani, hanem a helyükbe más vidékekről hozott aratókat is munkájukban meggátolni s életveszélyes fenyegetésekkel visszariasztani. Időközben az egyes helyeken nagyobb mértékű munkászavargások is fordultak elő, úgy hogy a közrend biztosítására a hatóságok legerélyesebb közbelépése elkerülhetlenné vált.

A fölmerült esetek csak megerősítették azt a föltevést, hogy az arató munkálatok nem fognak zavartalanul lefolyni, miért is a földművelésügyi minister kezdeményezésére a belügyminister messzeható intézkedéseket tett oly irányban, hogy azok az aratók, a kik dolgozni akarnak, legyenek akár helybeliek, akár idegenek, akadálytalanul dolgozhassanak és ezeknek minden zaklatása és fenyegetése praeventív intézkedésekkel lehetlenné tétessék. E végből nemcsak a csendőrség létszáma szaporított az alkalomra az érdekelt vármegyékben, hanem a leginkább exponált pontokra katonai erő is kirendeltetett.

Ugyancsak a belügyminister intézkedett az iránt, hogy a törvényhatósági tisztviselők, különösen pedig a főszolgabírák az aratói időre a folyó ügyek vezetésétől felmentessenek, úgy hogy egész figyelmüket a felmerülő munkáskérdésnek szenteljék és a munkaadók és munkavállalók közt felmerülő vitás kérdéseket a helyszínen a legrövidebb uton igazságosan intézzék.

Intézkedések történtek az iránt is, hogy a munkások felvilágosíttassanak arról, hogy az aratósztrájk elviselhetőbb mértékben fogja sújtani a gazdákat, míg a súlyosabb következmények magukat a munkásokat fogják anyagilag sújtani, mivel a birtokos, ha már egy ízben a helybeli mun-

kások tulköveteléseit folytán más helyről kényszerült munkásokat fogadni, nem fog egyhamar a helybeliekhez visszatérni.

A földmivelésügyi minister a vármegyei gazdasági egyesületek küldöttéit 1897. évi június hó 16-ára értekezletre hívta egybe; az itt előadottak is tájékozást nyújtottak a mozgalom széleskörű kiterjedéséről.

Az arató munkálatok megkezdésének szokott ideje előtt két héttel az arató munkára már előbb tényleg szerződött, de a munkások szervezettsége, különösen az alföldi vármegyékben oly erős, a sztrájkra való készülődés és készség oly komoly volt, hogy a rendőri természetű intézkedések önmagában nem lettek volna elegendők a baj elhárítására.

Ennélfogva, a netalán sztrájkoló szerződött munkások pótlására a földmivelésügyi minister összeíratta az országnak a sztrájkmozgalmaktól távol álló, *szerződés nélkül levő* munkásait s e fölösleges munkásokból tekintélyes számú kaszást és marokverőt a sztrájk által veszélyeztetett vidék közelében, de a mozgalomnak ki nem tett helyen, a mezőhegyesi ménesbirtokon — mely az Alföld centruma — készenlétbe helyezett.

A tartalékmunkásokat kincstári gazdatisztek válogatták ki s szállításuk alkalmával biztonságuk tekintetében a kellő intézkedések megtétettek.

E munkáskészlet fokozatos kiegészítése iránt a földmivelésügyi minister akként intézkedett, hogy így s innét a szerződésszegő munkások helyébe a szükséges munkaerőt a leggyorsabban átengedhesse a sztrájk fenyegette gazdálkodóknak.

Nehogy azonban akár a gazdák, akár a munkások a *közgazdasági érdek védelme* céljából létesített munkástartalék szervezése felől abban a balhiedelemben legyenek, mint ha a kormány a munkás és munkaadó *bérharczában a munkások ellen foglalt volna állást*: a földmivelésügyi kormány a tartalékmunkások igénybevételének módját eleve rendeletileg szabályozta.

A rendelet szerint a szervezett munkáskészletből csak az a gazda nyerhetett munkásokat, kinek *aratásra tényleg szerződött* munkásai — *az ő hibája nélkül* — a szerződés *teljesítését* megtagadták s a szerződés teljesítése végett alkalmazott *törvényes* eszközök sem vezetvén eredményre, *a munkaadó helyben vagy környéken a közvetlen szomszédjai által fizetett munkabér és feltételek felajánlása mellett* munkásokat semmiképp sem kaphatott.

A munkások munkabérét a Mezőhegyesről való elindulást követő naptól számítva a munkaadó volt köteles fizetni s a munkásokat teljes élelmezéssel ellátni. A tartalékmunkások munkabére a következő volt: arató férfié naponként 3 korona, marokverőé 2 korona.

Hogy a tartalék munkáskészlettel a segítségre szoruló gazdaközönség érdekében haladéktalanul lehessen rendelkezni, a kereskedelemügyi minister Mezőhegyes és Budapest között távbeszélő összeköttetést létesített.

A földmivelésügyi minster intézkedett továbbá az iránt is, hogy a mennyiben ezen munkástartalék netalán elégtelennek bizonyulna, annak kiegészítésére az erdőkincstári famunkások az első táviratra Mezöhegyesre küldessenek; az igazságügyi minster pedig felajánlotta, hogy szükség esetén mindazon foglyokat, a kik ily célra veszély nélkül használhatók, szintén rendelkezésre bocsátja, abból a célból, hogy ezek Mezöhegyesen elkülönített pusztákon dolgozzanak s így a Mezöhegyesre szerződött évi rendes munkásokat is szükség esetén a sztrájk által veszélyeztetett birtokosoknak lehessen átengedni.

A kereskedelemügyi minster intézkedett az iránt, hogy a Mezöhegyesről szállítandó aratócsapatok a leggyorsabban — esetleg különvonalakon is — szállíttassanak, nemkülönben Mezöhegyesre is a munkások szállítása a leggyorsabb módon bonyolítottassék le.

A mezöhegyesi munkástartalék-készlet szervezésének megvolt amaz üdvös hatása, hogy azon a vidéken, hol a tartalékmunkások keresztülutaztak s még inkább Mezöhegyes környékén, a hol a tartalékmunkások megjelenését azon vidékbeli munkások láthatták, a munkások elállottak attól, hogy az előzetesen megkötött szerződések teljesítését megtagadják.

Az aratás megkezdésének első napján a sztrájk először Jász-Nagy-Kun-Szolnok és Bihar vármegyékben fordult elő. Utóbb Békés vármegye három járásában fordult elő, hogy a munkások a szerződés teljesítését megtagadták. Mindazon helyekre, hol a szerződések teljesítését a hatósági tisztviselők a törvényes eljárás mellett sem biztosíthatták, a földmivelésügyi minster a sztrájkoló munkások pótlására sürgősen tartalékmunkásokat küldött. A tartalékmunkások megjelenése meglazította a sztrájk erős kötelékét s már az első idegen-munkásszállítmány megérkezése arra indította a munkásokat, hogy ellenállásukkal felhagyva, a méltányos föltételeket elfogadják.

A sztrájkmozgalom tekintetében azonban legveszélyesebb volt a helyzet Csongrád, Bács-Bodrog, Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Fejér vármegyékben; Csongrád vármegyében majdnem az összes aratómunkások csatlakoztak a sztrájkszervezethez.

A sztrájkolóok pótlására részint az árvíz által sújtott csángótelepes községekből küldött a földmivelésügyi minster több százra menő aratómunkást, kik ez uton keresethez jutottak, részint pedig Mezöhegyesről adta át a szükséges számú tartalékmunkást.

Bács-Bodrog vármegyében különösen a bácsalmási és bajai járásban volt a sztrájkszervezet a legerősebb s a munkások hangulata legizgatottabb. A hatóságok gyors és erélyes fellépése azonban a közbiztosságot sikeresen megvédte s az a körülmény, hogy a sztrájk első napján nagyobb számú tartalékmunkáscsapat érkezett a szerződés-szegések következtében arató nélkül maradt gazdák segítségére, a munkások felizgatott

hangulatára csillapítólag hatott, bárha az aratás befejeztéig napirenden voltak a surlódások s a közigazgatási hatóságok közbenjárását igénylő panaszok és félő volt, hogy a munkások a sztrájkot újból megkezdik.

Pest vármegyében a solti felső, Fejér vármegyében a sárbogárdi járásban a sztrájk később jelentkezett, mint az alföldi vármegyékben; mivel azonban a mezőhegyesi készlet mindig képes volt e vidékekre a szükséges munkaerőt kiállítani, itt is sikerült biztosítani a megkötött szerződések teljesítését.

Azt, hogy a sztrájkmozgalom milyen mértékű volt s mily tevékenységet igényelt a sztrájk meghiusítására tett intézkedések pontos és gyors foganatosítása: a tartalékból átadott s illetőleg közvetített munkásokra vonatkozó számadatok jellemezhetik.

Ezek szerint a szerződés-szegő munkások pótlására:

- a) a mezőhegyesi munkástartalékból kiadatott 2150 aratómunkás;
- b) a tartaléktelepen elhelyezett munkásokon kívül összeirt számfeletti munkásokból közvetített 3567 munkás.

Az igénybe vett munkásokon felül rendelkezésre állott még különböző vármegyékben 4000-et meghaladó aratómunkás.

A sztrájkmozgalom következtében a munkaadóknak igen sok helyen újból kellett egyezkedni a már előbb szerződötett munkásokkal s általában magasabb bért kellett adniok, mint a mennyi az előzetesen megkötött szerződésekben meg volt állapítva. El nem viselhető követeléseket azonban a munkaadók nem voltak kénytelenek teljesíteni, mert a tartalék munkáskészlet lehetővé tette, hogy a túl magas követelésekkel föllépő munkások pótlásáról gondoskodjanak, sőt már maga az a körülmény, hogy a munkások a mezőhegyesi tartalékkészletről tudomást szereztek, jórészt biztosította azt, hogy a munkások a megkötött szerződéseket teljesítették.

A mezei munkásoknak ez a mozgalma azt a meggyőződést érlelte meg, hogy a mezei munkák zavartalan teljesítésének biztosítása immár elodázhatatlan kötelelessége a törvényhozásnak. Az arató-sztrájk lehetővé tételéhez ugyanis nagy mértékben hozzájárultak az 1876. évi XIII. t.-cz. hiányos intézkedései is s miután a kormány már régebben tervezte volt e törvény kellő módosítását, a módosításhoz szükséges anyaggyűjteményt a földmivelésügyi minister kiegészítette az 1897. évi aratósztrájk idején szerzett tapasztalatokkal s ennek alapján az 1876. évi XIII. t.-cz. részleges módosításaként «a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszonyok szabályozásáról» törvényjavaslatot nyújtott be a képviselőházhoz, mely aztán az 1898. évi II. törvényczikkben törvényerőre emelkedett.

Miután a törvény helyes módon való életbeléptetéséhez és végrehajtásához igen komoly és nagy érdekek fűződtek, széleskörű tevékenységet kellett kifejteni, különösen abban a tekintetben, hogy a törvény, melynek

rendelkezéseit a szocziálista agitáció célzatosan félremagyarázta, az érdekeltek körében kellő módon megismertessék. E célból különböző ismertető kiadmányok készültek, terjesztettek, népies felolvasások tartattak. Azzal a széles körre terjedő tevékenységgel, melynek a munkásnép megnyugtató és kitanítása volt célja s a melynek eredményes voltát az bizonyítja, hogy a törvény életbeléptetése minden rázkódtatás nélkül történt meg, párhuzamosan haladtak a törvény végrehajtására vonatkozólag szükséges intézkedések. Így a törvény s a végrehajtási rendelet pontos, betűsoros tárgymutatóval ellátva, valamennyi közigazgatási hatóságnak és közegnek, könnyen kezelhető füzetbe foglalva, megküldetett, úgy hogy a törvény életbeléptetésének idejét megelőzőleg minden hatóságnak és közegnek módja s ideje volt azt tanulmányozni.

Ugyancsak a földmivelésügyi ministerium küldte szét az államnyomdában készült munkásigazolványokat a kiállításra jogosult hatóságok részére, és pedig a törvény életbelépésének első évében, 1898-ban, 1,301.910 darabot. A munkásigazolványok szállítása és utóbb a községi közegek által való kiállítása oly gonddal történt, hogy a munkásigazolványok kiadása tekintetében az egész országban csupán két esetben merült fel panasz. Általában az 1898. évi II. t.-cz. életbeléptetésének s végrehajtásának fontosságához mérten a közigazgatási hatóságok kellő buzgalommal jártak el és a gazdasági egyesületek is jó szolgálatot tettek e részben a közérdeknek. Az 1898. évi II. t.-cz. életbeléptetésének ügyét nehezítette az a körülmény is hogy a nemzetközi szocziálistapárt e törvény ellen is izgatva, egyben újabb sztrájkra is szervezte a gazdasági munkásokat. A minden új intézménytől idegenkedő munkásnép a munkásigazolvány rendszerének emlegetésével is fogékonyabbá tétetett általános aratósztrájk szervezésére és így igen komoly feladat hárult a földmivelésügyi kormányzatra a részben, hogy a sztrájk szervezésére nézve a tavalyinál is előnyösebb körülmények között mégis biztosítsa az aratósi munkálatok zavartalanságát. E részben a munkásközvetítés és a nagyobb munkástartalék szervezése lehetővé tette, hogy az aratás minden zavar nélkül lefolyjon.

A munkásközvetítés akképen eszközöltetett, hogy a törvényhatóságok felszólították a községek elöljáróit, hogy az idegen helyre is elszegődni hajlandó azon munkások számát, kik helyben vagy a környéken alkalmazást nem találhatnak és a kik a kereslet és kínálat egyensúlyának megzavarása nélkül onnét elvonhatók, továbbá a munkásokat kereső gazdákat minden bürokratikus forma mellőzésével közöljék közvetlenül a földmivelésügyi ministerium munkásügyi osztályával, mely viszont aztán közvetlenül szóbeli, levélbeli vagy távirati értesítéssel tájékoztatta a gazdákat arról, hogy hol lehet munkásokat felfogadni s illetve a munkásokat arról, hogy hol kínálkozik munkaalkalom. Ily módon lehetővé tétetett,

hogy minden birtokosnak volt szerződtetett arató-munkása s minden a munkára vállalkozó munkásnak volt munkája.

Annak biztosítására pedig, hogy a szegődött munkások sztrájkja esetén is foganatosítható legyen az aratás, Mezöhegyesen 3000, Bábolnán 500, Kis-Béren 1000, Szolván 1000 munkás volt az aratás tartama alatt készenlétben és ezenfelül nyilvántartásba vétettek az ország északi részeiben lakó mindazon munkások, a kiket, mivel vidékükön ez aratás később esik, mint az Alföldön és Dunántul, a tartalécsapatok kiegészítésére és illetőleg közvetlenül az aratás teljesítésére, a sztrájkolók pótlására a leg-rövidebb idő alatt el lehetett volna szállítani. A tartalékmunkások átengedésére nézve a következők állapították meg. E munkáskészletből csakis oly munkaadó kaphat munkásokat, *a ki az aratásra tényleg szerződtetett munkásokat, munkásai azonban, az ő hibáján kívül, a szerződés teljesítését megtagadták* s a szerződés teljesítése végett alkalmazott hatósági közbelépés sem vezetvén eredményre, a munkaadó *helyben vagy a környéken a közvetlen szomszédja által fizetett munkabér és föltételek megajánlása mellett munkásokat nem kaphatott.* A tartalékmunkások átengedése iránti kérelemmel az illető gazdának a járási főszolgabirónál (rendőrkapitány) kell jelentkeznie. A járási főszolgabiró (rendőrkapitány) a munkadó kérelmét és abbeli nyilatkozatát, hogy a munkások munkabéreinek, valamint a szállítási költségesnek kifizetésére s a munkások élelmezésére magát kötelezi, hogy továbbá az e részben netalán előforduló viták esetén a földmivelésügyi miniszter elhatározásának magát aláveti, jegyzőkönybe foglalván, az esetben, ha a kérelem teljesítését indokoltnak találja, a kérelmet táviratilag a földmivelésügyi miniszterhez terjeszti, ki a szükséges munkaerőt, a mennyicen rendelkezésére áll, a megjelölt vasuti állomásra, lehetőleg a legközelebbi telepről azonnal elszállíttatja.

A szállítás költségét a munkaadó fedezi. A vasuti állomástól a munkahelyig szintén a munkaadó köteles a szállításról gondoskodni. Ha a munkaadó kifejezetten nem kéri, hogy a munkások külön vonaton szállíttassanak, a munkások a rendes személyvonatokon szállíttatnak a rendes féláru menetdíj-kedvezményvel. Ha a munkaadó már a telepről kocsin akarja a munkásokat elszállítani, ez a jelentésben kitüntetendő. A munkások elindításáról a tartalék-munkástelep felügyeletével megbízott közeg az illetékes főszolgabirót (rendőrkapitányt) a biztossági intézkedések megtétele végett, valamint a munkaadót táviratilag értesíti. A munkás-tartalékból 40—50 munkásnál kisebb csoport rendszerint át nem engedhető. A munkások munkabérét a telepről való elindulás napjától számítva, a munka befejeztével lakhelyükre való megérkezésükig terjedő időtamba fizeti a munkaadó, a szállítási költségekről s a munkabérről a telep vezetője részéről kiállított s a munkaadónak megküldött számla alapján. Ha a

munkaadó a munkásokat a munka bevégezte előtt ok nélkül elbocsájtja, az esetben a munkaadó a szállítási költségeken felül a munkások három, illetve öt heti munkabérét köteles a földmivelésügyi tárczának megfizetni. A munkaadó a munkásokat a megérkezéstől kezdve a munkások lakhelyére való érkezéig köteles teljes étellel ellátni. A munkások ételleme ugyanoly módon és mennyiségben szolgáltatandó ki, mint a hogyan az állami ménésbirtokra szerződött munkások ételleme kijár. E szerint kapnak a munkások páronként minden napra, akár ünnep, akár heverő, akár helyben betegnapokra: 0,5 kg. buzalisztet (főzőliszt), 1 kg. rozslisztet, 1 kg. árpalisztet, 0,24 kg. hüvelyest, 0,06 kg. só és zsirválság fejében 6,66 fillért naponként; továbbá az aratásnál és a munkások által learatott gabona cséplésének ideje alatt egy hétre páronként 1,12 kg., egyéb munkák teljesítése alatt pedig ugyancsak hetenként és páronként 0,56 kg. húst. Ezenkívül kapnak még, de csakis a munkanapokra, az aratók (kaszások) 0,3, a kötözők (marokverők) pedig 0,2 liter pálinkát. Végül az étellemezés elkészítéséhez szükséges tüzelőanyagot s egész napra a helyszínére szállítva egészséges friss ivóvizet. A hüvelyes fele részét a munkaadó tetszése szerint tizszeres súlyu burgonyával helyettesítheti, 1 kg. árpa- és 1 kg rozslisztet pedig együttesen 1,5 kg. buzalisszal válthatja meg. A pálinka a munkás kívánságára készpénzzel megváltandó. A tartalékmunkások az 1898. évi június hó 23-tól számított három hétre azzal, hogy felhívásra még további két hétig kötelesek dolgozni, a következő napi munkabérek mellett fogadtattak fel: arató férfi legkevesebb 1 korona 60 fillértől legfeljebb 2 korona 40 fillérig, marokverő legkevesebb 1 koronától legfeljebb 1 korona 60 fillérig. Ünnep- és vasárnapokra, valamint betegnapokra napszám nem jár. A munkaadó által a telepről való elindulás napjától, a munkások hazaérkezéig terjedő időre, ugyanoly összegű napszámbér fizetendő, mint a mily összegű munkabér a részére átengedett tartalékmunkáscsoport javára a felfogadási feltételek szerint ezen időre jár. Azt, hogy mely telepről s mily napszám mellett felfogadott munkáscsoport adassék részére át, a munkaadó meg nem szabhatja. A munkások lehetőleg a munkaadó birtokához legközelebb eső telepről a csoportok sorrendjében engedtetnek át. A munkások lakhelyére való visszaszállításáról a munka bevégeztével a munkaadó költségére azon telep vezetője gondoskodik, a mely telepről a munkások átadattak. E végből köteles a munkaadó a munka bevégezte előtt legalább 3 nappal a telep igazgatóságát értesíteni, hogy a munkások mely napon lesznek elszállíthatók.

Az arató-munkálatok zavartalanságának biztosítására tett intézkedések eredményét leginkább az a tény jellemzi, hogy az 1898. évi aratás ideje alatt még ott sem fordultak elő különösebb jelentőségű mozzanatok, hol a jégverés a termésekben tetemes kárt tett.

Ez intézkedések mellett azonban a munkások érdekeiről való gondoskodást sem tévesztette a kormány szem elől. Még az 1898. évben kezdett a földművelésügyi minister a munkások részére *ingyenes népkönyvtárakat* létesíteni. Kiváló gondot fordított a munkások *önsegélyző szervezeteteinek* támogatására is. A munkásmozgalom helyes irányba terelése tekintetében a társadalmi tevékenységet is méltányolván, gondot fordított arra, hogy *a lelkészek, tanítók és általában a néppel közvetlenül érintkezők helyes irányu működését a hatóságok jóakarattal támogassák.* Hogy az ily irányu tevékenységet buzdítsa, a költségvetésben e czimen *rendelkezésére állott hitelből több lelkészt, tanítót megjutalmazott* s ott, a hol arra szükség volt, az egyesek helyes irányu *társadalmi tevékenységét anyagilag és erkölcsileg támogatta.* Ilyen módon *több népkönyvtári egyesület, szervezetet, szervezeti népkönyvtár létesült* s a munkáskérdésre vonatkozó több *irodalmi dolgozat* kiadása és terjesztése vált lehetővé. *A hosszabb időt egy helyben töltött gazdasági cselédek és jó munkások jutalmazására pénzbeli jutalmakat adott a minister,* ezzel is ellensúlyozva az izgatóknak elégtelenséget szító akcióját.

Ez intézkedések jó hatása már a következő évben nyilvánvaló volt. A gazdasági munkásviszonyok az 1899. évben már sokkal kedvezőbbek voltak, mint az előző években. A tél és tavasz folyamán helyenként mutatkoztak ugyan a mozgalmak jelei, de ezen helyi jelentőségű kisebb mozgalmak munkásviszonyaink kedvezőbb képét nem rontották meg s az arató-szerződések megkötése minden fennakadás nélkül folyt le. Mivel azonban az arató-sztrájk szervezésére több helyütt még hajlandóság mutatkozott, minden eshetőségre számítva, hogy az aratás a szegődött munkások sztrájkja esetén is foganatosítható legyen, Mezőhegyesen 700, Kisbéren 200, Bábólnán 100, a szolyvai állami bérlet területén 500 s a besztercebányai erdőigazgatóság, valamint a zsarnóczai erdőhivatal kerületében lévő állami erdőterületeken 500, összesen tehát 2000 munkást tartott a kormány az aratás idején felerészben 3, felerészben pedig 2 heti időtartam alatt készenlétben s ezenfelül 2000 munkás munkaerejét foglalóval akként biztosította, hogy ezek kötelezték magukat a szükséghez képest a tartalék csapatok kiegészítésére bármikor munkába állani. A tartalék munkások átengedésének föltételei azonosak voltak az 1898. évben érvényben volt feltételekkel. Az aratás akadálytalan lefolyásának bizonyítéka az a körülmény, hogy a munkástartalékokat a tartalékmunkások szerződéseiben kikötött határidőkben föl lehetett oszlatni a nélkül, hogy egyetlenegy esetben is igénybe kellett volna venni.

Az aratás nyugodt lefolyásához mindenkor füződő fontos közgazdasági érdekek szempontjából tett eme kivételes intézkedések mellett a munkásközvetítés az 1899. évben is akként eszközöltetett, hogy a tör-

vényhatóságok révén a községek elöljáróságai felhivattak, hogy az idegen helyre is elszerződni hajlandó azon munkások számát, kik helyben vagy a környéken alkalmazást nem találhatnak és a kik a kereslet és a kínálat egyensúlyának megzavarása nélkül onnét elvonhatók, továbbá a munkásokat kereső munkaadók nevét közvetlenül a földmivelésügyi ministerium munkásügyi osztályával közölgék, mely viszont azután közvetlenül szóbeli, levélbeli vagy távirati értesítéssel tájékoztatta a munkaadókat, hogy hol lehet munkásokat felfogadni s illetve a munkásokat, hogy hol kínálkozik munkaalkalom.

A munkaközvetítésnek ez a módja kezdetleges lévén, a földmivelésügyi minister az 1898. évi II. t.-cz. 77. §-ában nyert felhatalmazás alapján a gazdasági munkasközvetítést rendeleti uton szabályozta s e rendelet 1900 februárjában életbe lépett. Az intézmény lényege a következő: Minden község és város köteles hatósági munkaközvetítőt alkalmazni, a kinél a munkaadók munkást kereshetnek, a munkások pedig, a kik csoportonként el akarnak szegődni, szóval vagy írásban jelentkezhetnek. A munkaközvetítő nyilvántartja a bejelentéseket s így a helyi és szomszédos munkakeresletet és kínálatot könnyen és gyorsan ki lehet egyenlíteni. A hatósági munkaközvetítő minden kérdésre megfelelő választ ad az általa vezetett nyilvántartás alapján, de írásos megkeresésekre levélben, táviratilag vagy telefon útján is köteles válaszolni, sőt a jelentkezők kívánságára köteles más hatósági munkasközvetítőkhöz vagy bizonyos munkaadókhoz levélben kérdést intézni. A mennyiben a helyi kereslet és kínálat nem fődí egymást, a községi munkaközvetítő a törvényhatósági munkaközvetítőnek és a földmivelésügyi ministeriumnak rövid jelentést tesz a nála történt jelentkezésekről. Minden vármegye székhelyén van ugyanis egy törvényhatósági munkaközvetítő, a kit az illető törvényhatóság alkalmaz. Ez a munkaközvetítő hatósági jelleggel van felruházva s működéséért az államtól kap tiszteletdíjat. A törvényhatósági közvetítő hivatalokba érkeznek az illető vármegye területén levő községi közvetítő hivatalok heti jelentései, valamint a szomszédos törvényhatóságok munkaközvetítőinek kimutatásai. Ezeket egybeállítják, sokszorosítva megküldik a szomszédos törvényhatóságok munkaközvetítő hivatalainak, valamint az illető vármegye községi közvetítőinek. A cél ugyanis az, hogy a kereslet és kínálat lehetőleg a legközelebbi környéken egyenlítődjék ki, nehogy lábra kapjon a munkások tulságos vándorlása. A kereslet és kínálat lehető legtökéletesebb kiegyenlítése érdekében végül a földmivelésügyi ministerium is foglalkozik munkaközvetítéssel. A községi és törvényhatósági munkaközvetítő hivatalok ide küldik jelentéseiket, a szükséges adatokat itt is nyilvántartják s magánfelek vagy közvetítő hivatalok megkeresésére felvilágosítást adnak. A munkaközvetítésnek illetén szervezete

a lehető legegyszerűbb és kevés munkát igényel. A munkakereslet és kínálat kiegyenlítése érdekében a kereskedelemügyi minister megengedte, hogy a mezei munkások akár tizenként, akár kisebb csoportokban, *ha van munkás-igazolványuk, a munkahelyükre és vissza a lakóhelyükre a magyar államvasutakon fél áron utazhassanak.*

Még e rendelet kibocsátása előtt azonban módjában volt a törvényhozásnak a gazdasági munkásügyi törvényalkotások fonalát újból fölvenni és *a vízi munkálatoknál, az ut- és vasut-építésnél* alkalmazott napszámokról és munkásokról az 1899. évi XLI. t.-cikket, *a gazdasági munkavállalkozókról* pedig az 1899. évi XLII. t.-cikket megalkotni. Utóbb az *erdő-munkásokról* és a *dohánykertészekről* alkotott törvényt az 1900:XXVIII. és XXIX. t.-cikkekben.

Mindezen törvények a legszorosabb kapcsolatban vannak az 1898. évi II. t.-cikkkel, a melynek általánosan alkalmazható, elvi határozmányait a gazdaságban foglalkozó munkások különböző köreire, eltérő életviszonyaik kellő figyelembevételével kiterjesztik. Miután pedig az 1898. évi II. t.-cz. az életbe már átment, s az ezen törvény iránt helyenként tanúsított, legtöbbször mesterségesen szított idegenkedést teljesen megszüntette a munkásosztálynak az a tapasztalata, hogy ez a törvény a tisztességes, jóra való munkást védelembe részesíti: az ugyanezt a törvényt kiterjesztő és kiegészítő későbbi törvények életbeléptetése és végrehajtása körül nehézség egyáltalán nem merült föl. A dohánykertészek részére, sajátos viszonyaik figyelembevételével, a földmivelésügyi minister külön munkásigazolványokat (*kertészkönyveket*) készítettett, melyek oly rovatozással vannak ellátva, hogy azokba a dohánykertészek által elért termelési eredmény a törvény értelmében bevezethető.

Ilyen dohánykertészeknek való munkásigazolvány (kertészkönyv) kiadott eddig 29,121 darab.

Biztosítván ekkép a mezei munkálatok zavartalan teljesítéséhez füződő fontos állami és közgazdasági érdekeket, a földmivelésügyi minister legközelebbi feladatául a mezei munkások helyzetének javítását tűzte ki. E tekintetben gondoskodott, hogy *az eddig megalkotott törvényeknek munkásvédelmi intézkedései* a legszigorubbán megtartassanak, folytatja *a népkönyvtárak, munkásszövetkezetek* stb. érdekében már korábban megkezdett akciót, a földmives nép anyagi érdekeinek és értelmi színvonalának figyelembe vételével egy népies heti lap szerkesztéséről és kiadásáról gondoskodik, továbbá ügyel arra, hogy a törvényben kontemplált községi *segélyalapok* törvényhatósági szabályrendeletekkel életbeléptetessenek.

Ma már több mint 1200 népkönyvtár van az országban, a Néplap pedig évről-évre nagyobb számban és több nyelven terjed a földmives osztály körében. A Néplap 1897-ben magyar, tót, német és román nyelven jelent meg, 1898 óta

pedig még szerb és ruthén nyelven is megjelenik, hetenkint a következő példányszámban:

	magyar	tót	német	román	szerb	ruthén
1897. évben	12.648	12.736	1.517	2.283	—	—
1898. «	17.312	12.872	2.492	2.692	862	833
1899. «	18.487	13.441	3.545	2.999	1.007	1.034
1900. «	18.325	14.005	3.357	3.082	962	1.060
1901. «	19.534	15.197	3.108	3.138	848	1.185
1902. «	30.460	18.105	5.030	4.450	2.080	1.620

A községi segélyalapok ma már 64 törvényhatóságban vannak szervezve. A községi segélyalapok létesítésére és erősítésére a földművelésügyi tárcza ez ideig 584.600 korona államsegélyt adott, hogy feladatukat: az önhibájukon kívül időlegesen keresetképtelenné vált és segélyre szoruló munkások támogatását — minél jobban teljesíthessék.

A *hű cselédek és munkások* közül jutalomban részesült 1530 cseléd, illetőleg munkás. A jutalomban részesített gazdasági munkások és cselédek egyszersmind elismerő oklevelet is kapnak, a mely maradandó emlékül szolgál arra, hogy a hű szolgálat és a szorgalmas munka az államhatalom részéről is a megérdemelt becsülésben részesül és miután évenként mintegy 400 gazdasági cseléd és munkás nyer ily kitüntetést, ennek buzdító hatása a legszélesebb körökre kiterjed, mert mindenkinek, a ki ezt a kitüntetést méltán megérdemli, idők haladtával alkalma nyílik azt el is nyerni.

A 40 évi hű szolgálatok díszérmét megkapta 273 gazdasági cseléd.

A munkásokkal helyes irányban foglalkozó előljárók, lelkészek, tanítók, orvosok közül jutalomban részesült 72 egyén.

A mezei munkások lelke világának megközelítéséhez és földerítéséhez nagy mértékben hozzájárult az is, hogy mikor a földművelésügyi minister 1899-ben körlevéllel buzdította a gazdasági egyesületeket a régi arató-ünnepnek föllevenítésére, a gazdaközönség országszerte követte a felhívást; meghonosodtak újra az arató-ünnep, évről-évre szaporodó számban, s ezek lefolyása hathatósan előmozdítja a gazda és munkás közti patriarchalis viszony fölbredését és megerősödését.

Munkásügyi czélokra a tárcza költségvetéséből 1898 óta 2,100.000 korona fordított.

A gazdasági munkások anyagi helyzetének javítására irányuló intézkedések között különösen kiemelendő a munkásházak építésének állami támogatása; erre a célra eddigelé hét törvényhatóság részére összesen 160.000 korona államsegélyt engedélyezett a minister oly módon, hogy az államsegély összegéből a vagyontalan jóra való gazdasági munká-

sok háztelekszerzésre, házépítésre olcsó vagy kamatmentes törlesztéses kölcsönt kapjanak. A visszatérülő összegek újból ezen célra lesznek felhasználandók, s ha egy községben a helybeli munkások ily módon már otthonhoz jutottak, az államsegély más község munkásai részére lesz kiadva; ekként idő haladtával az illető törvényhatóságokban az e részben felmerülő szükséglet teljes kielégítést nyer. Számos község a saját részéről is elismerésre méltó módon elősegíteni törekszik, hogy támogatásra érdemes munkásai házat szerezhessenek, nevezetesen e végből háztelkeket, építőanyagokat stb. ingyen vagy kedvezményes áron ad a munkásoknak. Ez az akció bizonyára meghozza a jó eredményt; az a vagyontalan munkás, a ki tisztán az ő megbízhatósága alapján, a községnek s az államnak jóakaró támogatása útján családjával együtt biztos otthonhoz jut, bizonyára továbbra is hű fia és munkás polgára marad hazájának.

Végül a földmivelésügyi minister törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé a gazdasági munkásoknak és cselédeknek baleset és rokkantság esetén való biztosításáról, mely az 1900. évi XVI. t.-cikkben törvényerőre emelkedett és 1901 január 1-én életbe is lépett. E törvény értelmében a segélypénztár a baleset miatt megsérült munkás támogatásán felül tíz évi tagság után a munkaképtelenség idejére segíti a munkást. Ha a baleset után egy hét múlva még nem állhat a munkába, mindaddig, míg ereje helyreáll, napi egy korona pénzbeli segedelemmel is ellátja a pénztár.

Ha a baleset halállal végződik, akkor a munkás hátramaradt családjá 400 korona segélyt kap egyszersmindenkorra. Ha pedig házastárs, vagy gyermek hátrahagyása nélkül hal meg e munkás, az örökösök 100 korona temetési segélyt kapnak. A rokkanttá vált munkás havi 10 korona segélyt kap. A ki 65 éves koráig semmiféle segélyt nem vett igénybe 65. életéve betöltésekor 100 koronát kap de azért bármilyen segélyre való igénye épségben marad. Ha a munkás nem baleset folytán halt meg, családjá 200—270 korona segélyben részesül. Minden gazda köteles minden cselédje után fejenként évi 120 fillért fizetni a segélypénztárba: a többi munkásra nézve a belépés önkéntes.

A gazdasági cselédek és munkásoknak a javukra létesített humanus intézmény iránt tanusított élénk érdeklődése és a segélypénztár másfél esztendei működésének kedvező eredményei arra indították a törvényhozást, hogy ezt azt intézményt továbbfejlessze; ezért megalkotta az 1902. évi törvénycikkhelyt.

A segélypénztári intézményt az új törvény öt irányban egészíti ki, nevezetesen:

1. A tagoknak újabb kedvezményeket biztosít, u. m. megengedi, hogy egy tag több, de legfeljebb tíz tagsági könyvet szerezhessen, s ennek megfelelően a részére járó segély sokszorosában részesülhessen; — a

tagsági díjakat nem mint eddig életfogytiglan, hanem csak 25 évig kell fizetni; — ha a tag idő előtt lesz munkaképtelen, vagy a várakozási idő előtt hal meg, a befizetett díjak neki (örököseinek) visszafizettetnek; — ha valaki több évre egyszerre befizeti a díjakat, a megfelelő évek tagsági idejébe beszámíttatnak — s végül, hogy a segélypénztár oly rendes tagjának, a ki a tartós betegség következtében nem képes családját munkájával eltartani, a segélypénztár igazgatósága 300 koronáig terjedhető rendkívüli segélyt adhat;

2. a rendes tagok két újabb csoportját szervezi a törvény, az egyik, köznyelven *temetkezésinek* nevezhető csoport, a melyben évi 2 korona 60 fillér befizetéssel a belépő tag korához mérten 60—200 korona temetési segély biztosítható, a másik, a *kiházásításnak* nevezhető csoport, a melyben a tag évi 5 korona 20 fillér befizetésért a tagságban töltött idő (10—24 év) aránya szerint annak lejártakor 65—215 korona segélyben részesül;

3. a cselédbiztosítás kérdését akként rendezi az új törvény, hogy a munkaadó által az évi 120 filléres hozzájáruláson felül a cseléd bármilyen csoportbeli biztosítására a bérbe való betudás nélkül befizetett összegeket csak akkor számítja a cseléd javára, ha az szolgálatában a tizedik évet betöltötte, vagy ha hamarabb rokkanttá lett vagy meghalt; ha a cseléd a szolgálatból 10 év előtt kilép, a munkaadó által befizetett összegek csak akkor számíttatnak javára, ha ezen összegek bizonyos hányadát, annál többet, minél kevesebb ideig volt szolgálatban, a munkaadónak megtéríti;

4. kimondja a törvény a cséplő- és szecsckavágógépnél alkalmazottak kötelező biztosítását, s végül

5. lehetőséget ad arra, hogy a feloszlott temetkezési és kiházásítási stb. egyletek ügyvitelét a segélypénztár átvehesse.

Mindezen intézkedései a törvénynek arra irányulnak, hogy egyrészt a segélypénztár tagjai részére ugy az 1900:XVI. t.-cz.-ben meghatározott, mint a pénztár működési körébe az új törvény által felvett segélyezési ágakban a lehető legmesszebbmenő kedvezmények biztosíttassanak, másrészt pedig egyaránt megfeleljen az intézmény a vagyontalan munkások és cselédek, s épp úgy a kisgazdák igényeinek is, mert a segélypénztár csak akkor fejthet ki igazán áldásos tevékenységet, ha működésének kerete a földmives nép legszélesebb rétegeire kiterjed.

Hogy pedig az országos érdekű intézmény bevált, kitünik abból hogy már az 1902-ik évben, tehát már az életbeléptetés második évében oly fejlődést mutatott fel, a mely az intézményhez fűzött várakozásoknak teljes mértékben megfelelt, a mennyiben az 1902. év végeig az önként belépő tagok száma az 1901. év végéig belépettek számának közel négyszeresét érte el. Ezt a fejlődést méltán lehet rohamosnak mondani, és a folyó évben is csak fokozódott.

A segélypénztár eddigi működése a következőkben ismertethető:

A pénztárnak taglétszámát tette 1903 október hava 15-éig

I. csoportbeli rendes tag	---	---	19.200
II. " " " "	---	---	3.886
III. " " " "	---	---	173
IV. " " " "	---	---	1.827
rendkívüli tag	---	---	40.377
összesen	---	---	<u>65.463</u>

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a rendkívüli tagok tagsága azon naptári év végével önként megszűnik, a mely naptári évben a belépés történt, tehát a most említett 40.377 rendkívüli tag a folyó év január hó 1-je óta vétetett fel. Az előző évek létszáma ezen eredményt nem érte el; ezen a téren fokozatos haladás észlelhető, a mennyiben

1901. évben --- --- --- 6.361

1902. " pedig --- --- 30.208

rendkívüli tag vétetett fel.

Ezen felül az új törvényben megállapított újabb módozat szerint 1903. évi október hó 15-ig 248 munkaadó 5386 gazdasági cselédet biztosított.

A gazdasági gépmunkások átalánybiztosítása iránt köttetett:

1902. évben --- --- --- 3.158

1903. " pedig --- --- 5.413 szerződés.

Az elől felsoroltakon kívül körülbelül 400.000 gazdasági cseléd élvezi a pénztár jótéteményeit a törvény kötelező rendelkezése alapján.

Az a rendszeresen fokozatos emelkedés, mely úgy a tagok jelentkezésénél, mint a segélyek nyújtásánál tapasztalható, bizonyítékot ad egyrészt arról, hogy mennyire sikerült ez intézménynek az érdekeltek bizalmát megnyernie, másrészt arról, hogy mily hézagpótló ez intézmény, midőn már oly rövid idő alatt is annyi segélyre szoruló gazdasági munkás és cseléd élvezte és élvezzi annak áldásait.

* * *

A gazdasági munkásügyek az előzőkben részletezett módokon tehát alapvető rendezést nyertek; a *jogállapotot* szabályozták a gazdaság különböző ágaiban foglalkozó munkások külön törvényei, a melyek egyfelől a munkaadó, másfelől a munkások jogos érdekeit a törvény oltalmában részesítvén, az e részben az előtt oly élesen érzett rendezetlenséget ugyszólván minden hátrányos következményeivel megszüntették; a *szociális eszméket célzatosan* ferditve terjesztő izgatók működésének hathatós gátat vetettek az ezernyi számban felállított népkönyvtárak és a hazában beszélt

minden nyelven megjelenő Néplap, a melyek egyszersmind a gazdasági ismeretek terjesztése révén az anyagi boldogulás útját is megmutatják; az elismerő oklevelek megszilárdították a gazdasági munkások és cselédek oly nagy rétegében azt a hitet, hogy az államhatalom a haza minden polgárának becsületes munkáját megfelelő elismeréssel méltányolja; végül *a gazdasági munkások ügyeinek anyagi támogatása*, nevezetesen a községi segélyalapokra adományozott s félmillió koronát jóval meghaladó államszegély a munkásházak építésének tetemes összegekkel történő támogatása, a hatóságilag szervezett gazdasági munkásközvetítés, de legkülönösebben az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztár intézményének megalapítása, s annak másfél-százézer korona évi állami hozzájárulásban való részesítése kétséget kizáró bizonyosságot képeznek abban a tekintetben, hogy a gazdasági munkásügyet úgy az államhatalom, mint a kormányzat nem üres jelszavakkal, hanem tettekkel és nem kicsinyelhető anyagi áldozatokkal jóakaratu gondoskodásuk tárgyává tették, hogy ekként az ország szűk viszonyok között élő munkásnépének erkölcsi és anyagi helyzetén, a mennyire csak a viszonyok azt lehetővé teszik, hathatósan javítsanak.

És a munkásügy újabb fejleményei igazolják, hogy a fáradozás és az alapvető intézmények a törekvéshez méltó sikerrel járnak; a czéltudatosan megvetett alapok rendszeres továbbépítése és megszilárdítása a jövőnek mellözhetlen feladatát képezi, s remélni lehet, hogy a lefektetett alapokon a már eddig is elért eredmények a jövő munkájával együtt a társadalmi fejlődés békéjének állandó biztosítékai maradnak.

MEZŐGAZDASÁGI KISÉRLETI ÉS TUDOMÁNYOS INTÉZMÉNYEK.

A mezőgazdasági termelés jövedelmezőbbé tétele ma már nagy problémája a tudományok egész sorának s e probléma megoldása kétségtelenül mind jobban függ azon ismeretek fejlődésétől, melyek a termés fokozhatóságát, a termelési költségek csökkentését, a kárveszélyek elhárítását stb. célozzák.

Magyarország hosszú ideig nagyon csekély mértékben vett részt e tudományos jellegű, de kiválóan gyakorlati jelentőségű ismeretek fejlesztésében noha alig van ország, mely ez ismeretek fejlődésének és elterjedésének nagyobb hasznát láthatta volna, mint éppen hazánk, ez a kiválóképpen mezőgazdaságból élő ország. A mezőgazdasági tudományos ismeretek ápolása és fejlesztése jó sokáig jóformán csak a szakoktatási intézetekben talált helyet, jöllehet ez intézetek fő feladata tulajdonképpen csak az ismeretek terjesztése s csak másodsorban foglalkozhatnak ez ismeretek tovább fejlesztésével.

Ez utóbbira, tudniillik a mezőgazdaság technikai ágainak fejlesztésére s az egyes mezőgazdasági ágak tudományos művelésére a gyakorlati célokat is szemük előtt tartó különálló szakintézmények, az u. n. kísérleti állomások, vannak hivatva, a melyek a mezőgazdasági ismeretek előmozdítását célzó kísérleteket és a mezőgazdaság érdekeinek védelmében felvilágosító és ellenőrző vizsgálatokat végeznek. A hasonló célú külföldi intézményeknek igen sokat köszönhet a mezőgazdaság.

Az ilyen állomások hazánkban nem létesültek és nem fejlődtek a kívánatos mértékben. Minthogy azonban az utóbbi években a megoldandó kérdések egész sorozata merült fel, a földművelésügyi miniszter a lefolyt hat évben kiváló figyelmet fordított a mind inkább szükséges kísérleti állomások és hasonló tudományos intézmények létesítésére, valamint a meglévők fejlesztésére.

Annak előtte a következő mezőgazdasági kísérleti és tudományos intézetek állottak fön, csupa állami intézet:

1. földtani intézet Budapesten,
2. országos meteorológiai és földmágnességi intézet Budapesten,

3. orsz. chemiai intézet és közp. vegykisérleti állomás Budapesten.
4. bakteriologiai intézet Budapesten,
5. mezőgazdasági vegykisérleti állomások Debreczenben, Kassán, Keszthelyen, Kolozsvárott és Magyar-Óvárott,
6. vetőmagvizsgáló állomások Budapesten, Debreczenben, Kassán, Keszthelyen, Kolozsvárott és Magyar-Óvárott,
7. növénytermelési kísérleti állomás Magyar-Óvárott,
8. mezőgazdasági gépkísérleti állomás Magyar-Óvárott,
9. mezőgazdasági rovar-tani állomás Budapesten.

Azóta a már meglévő emez intézetek fejlesztésén kívül a további új állami intézetek létesültek:

10. mezőgazdasági muzeum Budapesten,
11. dohánytermelési kísérleti állomás Debreczenben,
12. növényélet- és kórtani állomás Magyar-Óvárott,
13. állatélet-tani és takarmányozási kísérleti állomás Budapesten.
14. gyapjuminősítő intézet Budapesten,
15. vegykisérleti állomás Fiumében,
16. ornithologiai központ Budapesten,
17. szesz-kísérleti állomás Kassán,
18. tej-kísérleti állomás Magyar-Óvárott.

Ezzel a kísérleti állomások intézménye azonban még nem tekinthető befejezettnek. A mezőgazdasági kísérleti ügy tovább fejlődésének nagy akadálya, hogy egyes intézetek csak ideiglenesen vannak elhelyezve s ezért a meglévő intézeteknek is alkalmas elhelyezéséről és kellő kiegészítéséről kell még gondoskodni.

A meglévő állomások fejlesztése és a szükséges új állomások létesítése mellett szükséges volt még oly intézmény életbe léptetése is, a mely a kísérleti állomások szakügyeiben legfőbb tanácsadó legyen. E végből 1897-ben a földmivelésügyi ministerium kebelében *«mezőgazdasági kísérleti ügyi központi bizottság»* létesült s abban minden mezőgazdasági kísérleti ág legalább egy taggal képviselve van.

E bizottság feladata az egyes kísérleti állomások tevékenységét előmozdítani, felülbírálni, czéltudatos összeműködésüket irányítani, a szükségesnek mutakozó közérdekű kísérletek elrendelése s általában a kísérleti ügy fejlesztése tárgyában a földmivelésügyi ministerhez javaslatot tenni; a kísérletek eredményét közzétenni. Erre szolgál a *«Kísérleti ügyi Közlemények»* című folyóirat, mely időhöz nem kötve megjelenő füzetek alakjában 1898-ban indult meg s hogy minél szélesebb körben terjedjen, a tudományos intézetek, egyletek, valamint az érdeklődők között ingyenesen osztatik szét.

E közleményekből megjelent az 1898—1902. évek alatt 28 füzet, 161 önálló dolgozattal.

Az egyes intézetek célját és feladatát, az utolsó lusztrumban való fejlődését, valamint az új intézmények létesítésének indító okát nagy vonásokban a következők tüntetik fel:

A magy. kir. földtani intézet Budapesten. Magyarország földtani és közettani viszonyait kutatja, agronom-geológiai osztálya a talajt a mezőgazdaságra való alkalmassága szempontjából tanulmányozza, s ezenkívül rendelkezik bányászati és hydrogeológiai osztállyal, külön vegyészeti laboratóriummal ásványok és kőzetek elemzésére, működéséről «Évkönyvben» és «Térképekben» számol be.

Ez intézet 1899-ig a földmivelésügyi ministerium palotájában volt elhelyezve, de szűken, a mi fejlődésének is rovására ment. 1899 őszén azonban átköltözött a székesfőváros által adományozott telken, s a Semsey Andor, az intézet bőkezű maecenása által e célra adományozott 100,000 korona felhasználásával, mintegy 900,000 korona költséggel a Stefánia-uton épült saját palotájába, mely a modern tudomány minden követelménye szerint van berendezve.

A magy. kir. országos meteorológiai és földmágnességi intézet Budapesten az ország éghajlati és időjárás viszonyainak tanulmányozásával és jelzésével foglalkozik.

Az intézet fennállásának két első évtizedében a rendelkezésére álló anyagi eszközök korlátoltsága miatt csak igen szerény mértékű tevékenységet tudott kifejteni. Bethlen András gróf felismervén a tárczája s az intézet között mezőgazdasági és víztechnikai szempontból fennálló szorosabb érdekközösséget, a közoktatásügyi miniszterrel folytatott sikeres tárgyalások után átvette 1893-ban az intézetet a földmivelésügyi tárca kezelésébe s ettől kezdve megindult az intézet nagyobb irányú fejlesztése, a mi a nagyobb mértékű anyagi támogatással s a személyzet szaporításával együtt biztosította az intézet sikeres működését. Az új szervezeti szabályzatot Ő Felsége 1896 októberében szentesítette. Az időjárás szolgálatnak a mezőgazdaság érdekében való hasznosítást is csak azután lehetett kezdeményezni, az intézet külön táviróhivatalt kapott s az ennek útján a külföldi meteorológiai intézetektől és hazai megfigyelő állomásoktól vett sürgönyök alapján készíti az «Időjárás Jelentést», mely a sürgönyözött jelentést táblázatosan és szinoptikus képben mutatja be, az időjárás tényezők pillanatnyi állását s a következő napra várható időt ismerteti; a 200 példányban kinyomásra kerülő jelentést intézetek, észlelők, lapok és magánelőfizetők kapják.

Az időjelzés mennél gyorsabb és szélesebb körben való terjesztése céljából az időprognózis a táviró állomásokkal körözüvény-sürgöny alakjában naponként közöltetik s ennek alapján a táviróhivatalok az e célra szolgáló táblákon jelzik, hogy a következő napra minő idő vár-

ható. Ez intézmény fejlődése kitűnik abból, hogy 1891-ben 150, 1900-ban pedig 318 táviróhivatal kapta az időjósító sürgönyt. Minthogy folyamatszabályozás és árviz-jelzés szempontjából a csapadékviszonyok pontos ismerete nagyon fontos, az intézet a földmivelésügyi ministerium vizrajzi osztályának kezdeményezésére hazánk egyes folyóinak vízgyűjtő területén külön csapadékmérő hálózatot szervezett, mely eleinte csak a Tiszára és mellékfolyóira szorítkozott, később azonban fokozatosan a Duna és Dráva vízgyűjtő területére, valamint a Bodroghözre és a Körös-Maros vízgyűjtő területére is kiterjed. Ez a hálózat 1897-ben 24, 1898-ban 91, 1899-ben 150, 1900-ban 148, 1901-ben 163 és 1902-ben 190 új ombrometriai állomással szaporodott.

Az intézet klimatológiai osztálya gondoskodik a megfigyelési hálózat jókarbantartásáról, feldolgozza a beszolgáltatott megfigyelési anyagot és az eredményeket az intézet évkönyveiben a nemzetközileg megállapított alakban publikálja. 1890—1900. évek alatt 18 kötet, 1901-ben 5 kötet jelent meg. A megfigyelő állomások szaporodását a következő összeállítás tünteti föl:

	II. rendű	III. rendű	IV. rendű	összesen
1890-ben volt	92	30	215	337 állomás,
1895-ben «	80	36	306	322 «
1900-ban «	93	53	619	765 «
1901-ben «	90	60	797	947 «
1902-ben «	95	62	973	1130 «

14 állomás részben önjelző műszerekkel is felszereltetett, hogy az illető meteorológiai elemek napi járását is meg lehessen állapítani.

1899-ben karolta föl az intézet a jég elleni védekezés ügyét s ez évben az állomás kiküldöttje 5 községben és 2 állami telepen, 1900-ban 19 községben, 4 városban, 1 állami telepen, 5 magánuradalomban, 1901-ben pedig összesen 22 helyen működött közre a rajvonalak felállításánál.

Nem volt azonban a meteorológiai tudománynak hazánkban saját hajléka, noha az intézet nagy szükségét érezte egy meteorológiai és földmágnességi obszervatoriumnak, az intézet igazgatójának ógyallai parkjában elhelyezett obszervatoriumnak pedig a rendelkezésre állt anyagi eszözökhöz mért fejlesztése nem elégithette ki ezt a szükségét. E végből a törvényhozás az 1899. évi állami költségvetés keretében 101.200 kor. hitelt engedélyezett egy meteorológiai és földmágnességi obszervatoriumnak az intézet igazgatója által Ó-Gyallán ajándékozott telken való felépítésére. Az obszervatorium 1900-ban teljesen elkészült, felszereltetett s szeptember 30-án rendeltetésének átadatott. Az obszervatorium a meteorológiai megfigyeléseken kívül abszolút földmágnességi méréseket, földmágnességi változás-megfigyeléseket, rendszeres napfolt-észleléseket, fotografikus felhő-

felvételeket, csillagászati időmeghatározásokat végez. A megfigyelések eredményeit pedig egy külön havi jelentésben közli.

Hazánk zivatar- és jégeső-statisztikájának megállapítása végett az intézet 1896-ban zivatar-megfigyelő hálózatot létesített.

A párisi observatoire példájára az intézet 1896-ban egy műszer-muzeumnak vetette meg alapját.

A m. kir. orsz. kémiai intézet és központi vegy-kísérleti állomás Budapesten a földmivelésügyi ministerium részére a vegytanba vágó mindenemű munkát teljesít és a kormánynak szakkérdésekben véleményező közege; a felek (termelők, eladók és vevők) részéről beküldött anyagokat vegyileg megvizsgálja, véleményt ad és igazolványokat állít ki, miáltal alkalmat nyújt mindenkinek, hogy magát károsodások ellen megvédje; továbbá az alkalmazott vegytant, főleg az agrikulturális kémiát tudományosan műveli.

A mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatalának tilalmazásáról szóló 1893. évi XXIII. t.-cz., valamint a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról szóló 1895. évi XLVI. t.-cz. végrehajtása folytán ez állomás forgalma tetemesen növekedett s így szaporítani kellett a személyzetét, valamint kiegészíteni a felszerelését.

Minthogy az intézet helyisége a földmivelésügyi ministerium palotájában szűknek bizonyult, a törvényhozás az 1899. évi költségvetés keretében új építkezés költségét engedélyezte. Az intézet a székesfőváros budai oldalán, az állatélettani és takarmányozási kísérleti állomás, valamint a magvizsgáló állomás épületeivel közös telken emelt épületbe 1901. őszén beköltözött.

Az intézet munkálatainak gyarapodását feltünteti az alábbi összeállítás. A megvizsgált minták száma volt:

1890-ben 3.693 1895-ben 3.987 1900-ban 7.811 1902-ben 7.909

A m. kir. bakteriologiai intézet az állatorvosi főiskolával van kapcsolatban. Az intézet a beküldött tárgyak vizsgálatán és az oktatással kapcsolatos folyó ügyeken kívül a sertésvész és más fertőző betegségek elleni védekezés tanulmányozásával, mallein és tuberculin előállításával és szétküldésével, valamint az emberi diphteria elleni gyógsavónak előállításával foglalkozik. Az ekkép megnövekedett működési kör számára az intézet régi helyisége már szűknek bizonyulván, hogy az intézet rendeltetésének megfelelően, a földmivelésügyi minister a Stefánia-ut és Hungária-ut keresztezésénél vásárolt négyezer négyszögölnyi telken új otthont építtetett a bakteriologia számára, melybe az intézet az 1900. évben be is költözött.

A m. kir. mezőgazdasági vegy-kísérleti állomások Debreczenben, Kassán, Keszthelyen és Magyar-Óvárrott az előbbi intézet kiegészítéseül szolgálnak.

Feladatuk: tudományos vizsgálatok útján a gyakorlati cél szem előtt tartásával a mezőgazdaság különböző ágainak fejlődését előmozdítani: vegytanba vágó vizsgálatokat, nevezetesen a mezőgazdaságban és a mezőgazdasági iparban szereplő anyagok (talaj, gazdasági növények, takarmánynövények, trágya-szerek stb.) vizsgálatát végezni, általában a kereskedelmi forgalom tárgyát képező cikkek és nyers anyagok, továbbá élelmi és élvezeti szerek, italok ellenőrző vegyi vizsgálása, valamint a közegészségügy érdekében álló ellenőrző vizsgálatok teljesítése. Ezenkívül ellenőrző vizsgálatokra még *Kolozsvárott* és *Pozsonyban* vannak állami vegyikísérleti állomások.

A fennebb említett két törvény végrehajtása az állomások személyzetének szaporítását és felszerelésének kiegészítését is szükségessé tette, de szükségessé vált az állomások szaporítása is, a miért is a törvényhozás Fiumében új vegyikísérleti állomás felállítását engedélyezte, a mely 1900-ban működését meg is kezdette. Az állomások munkálatainak gyarapodását feltüntetik az alábbi adatok. A nemcsak ellenőrző vizsgálatokkal foglalkozó állomásokon megvizsgált minták száma volt:

	1890-ben	1895-ben	1900-ban	1902-ben
Debreczen	—	235	234	214
Kassa	46	164	218	178
Keszthely	127	51	104	194
Magyar-Óvár	279	488	1.024	1.155
Fiume	—	—	—	577
Összesen	452	938	1.580	2.218

A m. kir. vetőmagvizsgáló-állomások Budapestben, Debreczenben, Kassán, Keszthelyen, Kolozsvárott és Magyar-Óvárott feladata: a vetőmagvak és más növényi cikkek forgalmának ellenőrzése, a termelők érdekeinek megóvása hamisítások és visszaélések ellen; a gazdasági növények termésének fejlődésére, a magvak képződésére, érésére, csirázására, a csirázóképesség megtartására és gyarapítására irányuló kísérletek végzése; gyomnövények és magvainak meghatározása és szélesebb körben való ismertetése; a gyomok és növényi paraziták ellen való védekezés módjainak, jó magtisztító gépeknek és készülékeknek ismertetése és terjesztése; abraktakarmányok (szemes takarmányok, korpa, dara, liszt, pogácsa) növénytani elemzése; a nagy közönségnek az előforduló hamisításokra való figyelmeztetése; a magvak valamely megvizsgált tulajdonságát, így különösen a tisztított heremagvakon az arankavizsgálatot bizonyító bárczák kiállítása és a megvizsgált magvaknak hivatalos ólomzárral való ellátása.

A gazdák részére ingyen végzik a magvizsgáló intézetek a gazdasági vetőmagvak azonosságának, származásának, mennyileges tisztaságának, arankamentességének és csirázóképességének megvizsgálását. Egyéb vizsgálatokért díj jár.

A magvizsgáló állomások közül a budapesti 1881-ben történt alapításától kezdve egészen 1891-ig kapcsolatban állott a m. kir. állatorvosi akadémiával; jelentékeny forgalma azonban szükségessé tette elkülönítését. Ellenben a vidéki állomások még most is a gazdasági tanintézetekkel kapcsolatban az illető szaktanár vezetése alatt állanak, minthogy forgalmuk még nem oly nagy, hogy külön kellene választani, a mi nagyobb anyagi áldozatba kerül.

Minthogy azonban a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról szóló 1895-ik évi XLVI. t.-cz. végrehajtási utasítása, mely a vető- és fűmagvakat különös figyelemben részesíti, új és felelősséges feladatokat rótt valamennyi magvizsgáló állomásra, szükséges volt az állomások fokozatos továbbfejlesztése. E végből valamennyi állomást jól föl kellett szerelni, kivált pedig a budapesti állomást külön épületben is elhelyezni. Ez az 1899. évi költségvetésben engedélyezett hitelből megtörtént s az intézetet 1901. őszén a mintaszerűen fölszerelt új épületbe költözött. Az egyes állomásokon végzett vizsgálatok számának fejlődését az alábbi adatok tüntetik föl:

	1890-ben	1895-ben	1900-ban	1902-ben
Budapest --- ---	2.010	19.326	28.343	41.656
Kolozsvár --- ---	83	1.105	2.374	2.695
Debreczen --- ---	—	412	1.237	2.143
M.-Óvár --- ---	126	215	1.066	14.292
Kassa --- ---	139	98	1.117	3.025
Keszthely --- ---	293	85	240	469
Összesen:	2.651	21.291	34.858	64.280

A m. kir. mezőgazdasági gépkísérleti állomás Magyar-Óvárott feladata: saját kezdeményezéséből vagy a géptulajdonosok megkeresésére, az ujonnan feltalált vagy javított, avagy már használatban lévő gazdasági gépeknek és eszközöknek elméleti és gyakorlati szempontból való tüzetes és ha lehet összehasonlító megvizsgálása, a mely uton ítélet alkotható a szerkezetről, kivitelről, az anyag szilárdságáról és célszerűségéről, a munkaképességről, a vizsgálati tárgy használatának jövedelmező voltáról és üzleti kellékeiről s általában mindazon körülményekről, melyek valamely gép vagy eszköz értékét meghatározzák. Hivatása továbbá ennek az állomásnak, hogy a gépészet körébe vágó minden ügyben és kérdésben tanácssal s utbaigazítással szolgáljon a gazdaközönségnek.

Az állomásnak az utolsó évtizedben végzett munkálatairól az alábbi kimutatás szól:

	Géppel végzett kísérletek	Birálat gép- rajzról	mintáról	Szak- vélemény
1890. évben ---	14	—	—	9
1891. « ---	9	—	—	11
1892. « ---	11	—	—	5
1893. « ---	10	—	3	21
1894. « ---	7	2	1	33
1895. « ---	11	—	—	19
1896. « ---	9	—	—	17
1897. « ---	16	—	—	21
1898. « ---	13	—	—	30
1899. « ---	16	—	—	62
1900. « ---	49	—	—	15
1901. « ---	27	2	2	31
1902. « ---	13	—	—	42

A m. kir. növénytermelési kísérleti állomás Magyar-Óvárrott, feladata: az országban termelésre alkalmas kulturnövények különböző fajainak és változatainak kipróbálása, terjesztése, termelésük módjának begyakorlása, a vetőmag termelésének és tenyésztésének meghonosítása s a fűmag termelésének meghonosítása; természetes kaszálók és legelők javítására irányuló kísérletek rendezése, mesterséges trágyafélékkel való kísérletezés s az okszerű trágyázási eljárás terjesztése; behatóbb vizsgálatokat igénylő növénytermelési kérdések tanulmányozása; a növénytermelési ismereteknek szóval és írásban való terjesztése; növényfélék azonosságának termelési kísérlet útján való megállapítása oly esetekben, a mikor a magvizsgálatból nem lehet kellőképen tájékozódni; a gazdaközönségnek növénytermelési kísérleti kérdésekben tanácsot és utbaigazítást ad.

A kísérletek végrehajtására és szakkérdések tisztázására az állomásnak saját telepe és laboratoriumai vannak; de igénybe veszi e célra a gazdasági egyesületek kísérleti telepeit is és oly magán gazdaságokat, melyek ily kísérletek végzésére felszólítására, vagy önkéntes ajánlkozásuk szerint hajlandók.

Tevékenységének fő része a gazdák közreműködésével végzett trágyázási és termelési kísérletekre esik. Ezeket oly módon hajtja végre, hogy a kísérletre felszólít egy bizonyos számú gazdát, a kiknek ingyen adja a trágyát, illetve a magot, ezek viszont kötelezik magukat, hogy a kísérleteket teljesen az állomás utasítása szerint fogják végrehajtani s az eredményről rovatos iven beszámolnak.

A kísérletek tervezésénél arra törekszik az állomás, hogy azok a gyakorlatban végrehajthatók legyenek s hogy — a mennyire csak a

költség engedi — legalább egy magyar holdnyi területen hajtassanak végre, hogy biztos alapja legyen a jövedelmezőség kiszámítására is.

E trágyázási és termelési kísérletek főcélja, hogy a gazdákat meggyőzzék, hogy a viszonyoknak megfelelő, helyesen alkalmazott trágyázással s a viszonyok közé beillő növényfélék megválasztásával nemcsak a termés, hanem a jövedelem is fokozható.

Az állomás 1891 óta áll fenn s 1894-ig a magyar-óvári m. k. gazdasági akadémiával állott kapcsolatban. Hogy szélesebb körre kiterjedő működést fejthessen ki s nagyfontosságú feladatainak minden irányban a lehető legtökéletesebben megfelelhessen, 1894-ben önállósított s azóta munkálkodása mind nagyobb arányokat ölt, a mi kitűnik az alábbi adatokból:

	termelési	trágyázási	
	kísérletek száma		Összesen
1894. évben	637	—	637
1895. «	842	747	1589
1896. «	608	249	857
1897. «	245	704	949
1898. «	330	354	684
1899. «	321	146	467
1900. «	217	149	366
1901. «	120	127	247
1902. «	240	284	524

Az állomás fejlődése újabb építkezést tett szükségessé, a mit a törvényhozás az 1900. évi költségvetés keretében engedélyezett.

Az állomás nagyobb pontosságot kívánó kísérleteinek kiegészítésére 1901-ben valamennyi gazdasági tanintézet kísérleti tereit úgy rendezte be, hogy egyöntetű kísérleteket lehessen rajtok végezni. Ezek a kísérletek még 1901-ben meg is indultak. Hasonló czélból az állomás 11 uradalom területén is berendez állandó és egyöntetű kísérleti telepeket.

A m. kir. állami rovar-tani állomás Budapesten, feladata: a mezőgazdaságban kárt okozó rovarok tanulmányozása, az ellenök alkalmazható legbiztosabb és legolcsóbb irtószer és védekező eljárás megállapítása s az érdekelt gazdáknak erről való felvilágosítása. Rovarkárok esetén a hatóságokat és magánfeleket megismerteti az illető kártékony rovar életmódjáról szükséges tudnivalókkal s irtásának legsikeresebb módjával, szükség esetén maga vezeti a helyszínén a rovarirtó munkálatokat. Azonkívül önállóan tanulmányozza az állomás az újabban mutatkozó rovarokat és rovarkárokat s kísérletezés útján megállapítja azokat az eljárásokat, melyekkel sikeresen lehet ellenök küzdeni.

Az állomásnak feladata teljesítésében segítségére van a rovarkártudósítók hálózata. A tudósítók állandóan és rendszeresen megfigyelik a kár-

tékony rovarok életét az ország különböző vidékein s a káresetekről az állomást időről-időre a bejelentésre szolgáló portómentes levelezőlapokon értesítik.

Az intézet 1890-ben alakult át az 1880. óta fennállott országos filloxera-kísérleti állomásból, egyrészt azért, mert a filloxera-kérdés rovar-tani szempontból akkorára már tisztázva volt, másrészt pedig újabb kártékony rovarok tüntek föl, így különösen a marokkói sáska, melynek irtása rendkívüli erőt vett igénybe, de sikeres is volt. Az új intézet azóta is foglalkozik ugyan a filloxera-kérdéssel, de tisztán gyakorlati részével, t. i. életmódjával és szénkénevezés útján való irtásával.

Az intézet kellő elhelyezésére a törvényhozás által az 1899. évi költségvetés keretében engedélyezett hitelből külön ház épült, melyet az intézet 1901. őszén átvett.

Az intézet foglalkozott:

1890.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	évben
234	267	276	204	560	560	512	725	581	687	609	640	735	

rovarkár-esettel.

A magyar gazdaközönség egyik régi óhaja volt, hogy az ország mezőgazdasági érdekeinek s fontosságának megfelelő, a tudomány és gyakorlat vívmányait, valamint mezőgazdasági termelésünk multját és jelenét bemutató muzeum állittassék föl Budapesten. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, mint az ország mezőgazdasági érdekeinek szószólója, többször hangoztatta ezt az óhajt, különösen pedig az ezredévi kiállítás alkalmából, a midőn a magyar gazdaközönség önzetlen hazafisággal hozzájárult a kiállítás mezőgazdasági részének egybeállításához és szép sikeréhez. Gazdaközönségünk ezen régi és jogos óhajának eleget teendő, a kiállításon összehalmozott nagybecsű tárgyakból a földmivelésügyi miniszter létrehozta a *m. kir. mezőgazdasági muzeumot Budapesten*, melynek céljaira visszaszerelte a 19 kiállítási helyiségben, nevezetesen: 1. vízépítézet, 2. erdészeti, 3. dohány, 4. borászat, 5. kertészeti, 6. Frigyes főherceg pavillonjában, 7. József főherceg pavillonjában, 8. Coburg Fülöp herceg pavillonjában, 9. Batthyány gróf pavillonjában, 10. halászati, 11. méneshirtoki, 12. mezőgazdasági, 13. selymészeti, 14. Torontál vármegyei, 15. Heves vármegyei, 16. házi ipari, 17. tejgazdasági, 18. cukoripari és 19. malomipari csarnokokban kiállítva volt tárgyakat, többnyire ajándékozás és csak csekély számban vétel útján s e tárgyakból az ahhoz kiküldött 9 tagu muzeum-előkészítő bizottsággal Budapest székesfőváros hozzájárulásával az ezredéves kiállítás volt történelmi épületcsoportjában egybeállította és rendezte a muzeumot, 1897. szeptember 12-én meg is nyílt 250.000 korona értékű 12.120 db. tárggyal az új intézmény, s már ugyanazon évi szeptember 10-én abban a kitüntető szerencsében részesült, hogy királyunk Ő Felsége és magas vendége, a német császár Ő Felsége magas látogatásukkal megtisztelték.

A muzeumban a mezőgazdasági irodalmat felölelő könyvtár is van, hogy a hazai gazdasági szakirodalomnak s a hazánk mezőgazdaságára vonatkozó külföldi irodalomnak lehető teljes gyűjteménye legyen, a hol a régiebb és újabb kiadványokat tanulmányozni lehessen.

A muzeum fejlődése érdekében a földmivelésügyi ministerium, valamint a dohányjövédéki igazgatóság fenhatósága alá tartozó intézmények a muzeum céljára alkalmas tárgyaikat átengedik a muzeumnak; ugyszintén ármentesítő és vizszabályozó társulatok is átengedték a muzeumnak az ezredévi kiállításon bemutatott azokat a tárgyakat és eszközöket, a melyeket szemléltetés által a gazdaközönség hasznára fordíthat.

Miután az ezredéves kiállítás történelmi épüle csoportjának ideiglenes jelleggel készült néhány épületét nem lehetett tovább fentartani, 1899-ben le kellett bontani s a muzeum egy részét másutt elhelyezni. Az átköltözés idején a muzeum látogatottsága szünetelt. A kerepesi-uti új helyiségben elhelyezett gyűjtemények, osztályokba sorozva, 1899 december 3-án ismét megnyitlak a nagyközönség számára, míg a vízépítészeti, halászati, erdészeti és házi ipari tárgyak a továbbra is fenmaradt román stíli épületben rendeztetek el, a hol a könyvtár is megmaradt.

Minthogy azonban a muzeum illetén kettészakítása rovására megy feladatának, a törvényhozás 1900-ban 2,400.000 koronát szavazott meg a történelmi épüle csoportnak szilárd anyagból való újbóli felépítésére s a mezőgazdasági muzeumnak ottan való elhelyezésére. A szükséges telket megadta hozzá a székesfőváros közönsége s az építkezés 1901 tavaszán megkezdődött.

A muzeumban elhelyezve volt tárgyak száma és értéke:

a megnyitáskor	1898 végén	1899 végén	1900 végén	1901 végén	1902 végén
12.120 db	19.194 db	19.588 db	18.638 db	25.799 db	31.654 db
250.912 K	211.942 K	217.474 K	192.221 K	325.390 K	349.506 K

Megnézte a muzeumot:

1897-ben	1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	összesen
25.671	98.163	71.392	224.925	203.073	191.312	814.536 látogató.

Naponta átlag megfordult a muzeumban:

1897-ben	1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben
355	530	721	737	556	629 látogató.

A hazai dohánytermelés terén az utóbbi években észlelt hanyatlás feltartóztatására és e közgazdaságilag fontos termelési ág föllendítésére már évek óta kivántak az érdekelt körök oly intézményt, mely a dohány minőségének javítására irányuló behatóbb kísérleteket és tanulmányokat végezne s a helyesebb eljárásokról az érdekelt köröket tájékoztatná. Ez

általánosan érzett szükséglet kielégítésére a földmivelésügyi minster a pénzügyministerrel egyetértőleg létesítette 1897-ben

a m. kir. dohánytermelési kísérleti állomást Debreczenben, mely 1898. év elejével meg is kezdte működését, épp ugy, mint Békés-Csabán felállított fiókállomása.

Az intézet célja és feladata: a dohánytermelést és kezelést, a palántaneve éstől a dohánygyári feldolgozásig, minden tekintetben tökéletesíteni, a dohány minőségét javítani, okszerű fajta- és magtermelést üzni; a dohánytermelő gazdákat a dohány czélszerű kezelésével megismertetni, dohánykertészeket és dohánykezelő tiszteket szakszerűen kiképezni; a dohánytermelés és kezelés minden ágában a gazdáknak, jövedéknek és közegeinek szakszerű felvilágosítással szolgálni.

E cél elérésére az állomás központja 14 kat. holdnyi, a fióktelep pedig 6 kat. holdnyi dohánytermeléssel, szárító és simító pajtákkal s laboratóriummal rendelkezik. Azonkívül a mennyiben az ügy érdeke kívánja, vizsgálódásait a dohányjövedék raktáraitra is kiterjeszti s egyszerűbb kísérleteket végez az arra felkért vagy önként ajánlkozó dohánytermelőkkel.

Az állomás középpontjában, Debreczenben, van egy főépület hivatalos helyiségekkel s egy tisztviselő-lakosztályal, egy lakóház az állandó kertészeknek, 2 raktár a szükséges eszközöknek, 4 különféle rendszerű dohányszárító pajta és simító ház egyéb melléképítményekkel s az időközben szükségessé vált pótló építkezések költségeit a törvényhozás az 1900. évi költségvetésben engedélyezte. A fióktelepen, Békés-Csabán pedig egy főépület van hivatalos helyiséggel és kertész-lakosztályal, továbbá dohányszárító pajta és simító ház.

Az intézet munkálkodásai már rövid fennállása után is igazolják, hogy hézagot pótol kísérleti állomásaink hálózatában és működése nagy reményekre jogosít.

A mezőgazdasági művelési növények kiterjedtebb termelése folytán az utóbbi időben fokozatosabb mértékben jelentkeztek oly *növényi betegségek* és *kárveszélyek*, a melyeket kedvezőtlen életviszonyok vagy élősdi gombák és virágok okoznak. Ily körülmények közt szükségesnek bizonyult oly intézmény létesítése, mely e betegségeket tanulmányozza s védekező módokat próbál ki. E célból a magyaróvári magvizsgáló állomással kapcsolatban, melynek vezetője a jelzett irányban már addig is kifejtett volt tudományos és gyakorlati tevékenységet, 1897-ben létesült a

m. kir. növényélet- és kórtani állomás Magyar-Óvárótt, mely az 1898. év elejével meg is kezdte széles körű ingyenes működését.

Az állomás célja és feladata: a növényélet- és kórtanba vágó kérdések tanulmányozása és megoldása, tudományos alapon, a gyakorlati cél szem előtt tartásával. Ilyen kérdések: a kedvezőtlen életviszonyoknak a mivel

növényekre való hatása, a mivelt növények táplálkozására, növekedésére és szaporodására vonatkozó kérdések: az élösi gombák és virágok fejlődése, jelentkezésük és elterjedésük nyilvántartása, a különböző miveleti növényeken okozott károk s az elhárításuk módjának tanulmányozása, a védekezések és óvintézkedések vezetése, a hatóságok és magánfelek utbaigazítása, a vonatkozó ismeretek terjesztése; a külföldön jelentkező betegségek figyelemmel tartása és javaslat tétele behurcolásuk meggátolására.

Feladatának sikeres megoldása végett az intézet tenyészteleppel és laboratóriummal van fölszerelve, az időközben szükségessé vált pótló építkezésre pedig az 1900. évi költségvetésben engedélyezte a törvényhozás a szükséges hitelt. Segítségére vannak továbbá a mező-, erdőszőlő- és kertgazdasági szakintézmények (iskolák), egyesületek, magánosok és különösen a gazdasági tudósítók, a kik vidékükön figyelemmel kísérik a növénybetegségek jelentkezését s arról az állomást a megtámadott növényrészek beküldésével értesítik.

Rövid fennállása alatt is sikerült már az intézetnek a mivelt nyugat tudományos érdeklődését is magára vonni a czukorrépa bakteriumos betegségének tanulmányozásával, a melynek az állomás nemcsak okát derítette föl, de egyuttal a gyakorlatban is keresztülvihető módot jelölt meg az ellene való védekezésre. Széles alapon tanulmányozza az intézet a gabonarozsda kérdését is, a mire a gabonafélékben évről-évre nagy mértékben mutatkozó rozsdakárok lehető elkerülése érdekében szükség van.

Az intézet jelentőségét mutatja az, hogy 1902-ben már 950 vizsgálatot végzett beteg növényeken és növényi részeken.

Az állattenyésztés érdekében fontos volt továbbá oly intézmény létesítése, a mely a házi állatok helyes, de gazdaságos takarmányozását tanulmányozná, különös tekintettel a hazai viszonyokra. E végből létesítette a földmivelésügyi minister

a m. kir. állattélettani és takarmányozási kísérleti állomás Budapesten, mely 1897-ben megkezdte működését. Feladata: a hasznos háziállatok okszerű takarmányozásának tanulmányozása, szabatos tudományos kísérletekkel, különös tekintettel a hazai viszonyokra, a Magyarországon tenyésztett állatfajtákra és az itt termelt vagy gyártott takarmányműekre. Az állomás kísérleteket csak saját kezdeményezésére vagy a minister rendeletére végez; más hatóságok és magánfelek megkeresésére vizsgálatokat rendszerint nem teljesít.

Az állomás fejlődésének biztosítása végett a törvényhozás az 1900. évi költségvetésben 170.000 koronát engedélyezett, a miből az intézetet 1901. év őszén új épületet kapott.

A hazai takarmányok összetételének meghatározásához szükséges adatok gyűjtése végett 1902 óta magánosok részére takarmányok vizsgálatát is végzi.

Juhtenyésztésünk és ezzel kapcsolatosan gyapjutermelésünk évek óta észlelhető hanyatlása is szükségessé tette egy külön tudományos alapon működő kísérleti intézmény létesítését és e végből alapította a földmivelésügyi miniszter a

m. kir. gyapjuminősítő intézetet Budapesten, mely az 1899. év tavaszán kezdte meg működését.

Az intézet feladata juhtenyészetek szervezésének, tenyészállatok kiválasztásának és nyájak osztályozásának vezetése; gazdák, kereskedők és gyárosok részére szakvélemény adása, termékük illetve árujuk nedvességtartalmáról és rendement-járól, tenyészállatok teljes bundájának tenyésztoi szempontból való megbírálása, értékelése és minőség szerinti osztályozása; tenyészállatok gyapjának histológiai szempontból való megvizsgálása; a gyapju kezelésének javítása érdekében vizsgálatok végzése; különböző mosószeres hatásának tanulmányozása; gyapjuvizsgálati módszerek kidolgozása, készülékek tökéletesítése, új készülékek szerkesztése.

Fontos feladatot végez az intézet az által is, hogy a budapesti gyapju-auctionál működő értékelő bizottságnak az áru tisztaságára és nedvesség-tartalmára nézve előleges utbaigazítást nyújt.

Ily alapon biztosabban lehet megállapítani, mint az individualis becsléssel, a konjunkturáknak megfelelő azt a minimális árt, melyre a gyapju termelője joggal igényt tarthat.

A m. k. ornithologiai központ (Budapesten) feladata: a madárvonulás tanulmányozása, a madárvédelem propagálása és az ornithologiai tudomány mívelése.

Ez a tudományos intézet, mely 1893-ban alakult, eredetileg a vallás-és közoktatásügyi tárczához tartozott, csak a madárvédelemnek a mezőgazdaság szempontjából való fontossága miatt vette át 1901. év elején a földmivelésügyi miniszter.

Hogy nagyközönségünk, különösen pedig gazdáink, minél alaposabban megismerkedjenek a madárvilággal, mint a gazdasági ágakra hasznos, vagy káros természeti tényezővel, ebben az évben gondoskodott a miniszter a Magyar Ornithologiai Központ útján, hogy egy nagyszabású, illusztrált monografiában hazai madaraink úgy tárgyalassanak, hogy azoknak egyebek mellett főként a gazdaságot illető összes vonatkozásai tanulságosan legyenek föltüntetve. Ezen munkának megírásával Chernel Istvánt, terjesztésével pedig a kir. magy. Természettudományi Társulatot bízta meg. De minthogy ezt a munkát magas ára miatt a kisebb gazdák nehezen szerezhetik meg, megíratta Herman Ottóval, a Magyar Ornitholo-

giai Központ főnökével, «A madarak hasznáról és káráról» szóló és természetű, jó rajzokkal illusztrált, olcsó népies munkát, melyet a közönség lelkes örömmel fogadott és már huszezer példányban forog közkézen.

A Párisban, 1900 június utolsó felében tartott III. nemzetközi ornithologiai kongresszuson a magyar földmivelésügyi minister képviseletében Herman Ottó és Chernel István jelent meg. Gondoskodott a földmivelésügyi minister e kongresszus alkalmára egy migrationális tárgyú ornithologiai tanulmánynak és a Chernel-féle nagy madármunkát francia nyelven ismertető kivonatnak kiadásáról a végett, hogy a nemzeti kultúra terén tett eme lépéseinkről a külföld is tájékoztatva legyen. A bemutatott munkák teljes elismerést vívtak ki, szakembereinket pedig kitüntetően fogadták, Herman Ottót a kongresszus tiszteleti tagjává, Chernel Istvánt pedig osztálytitkárrá választották. Mindketten a kongresszus működésére sok tekintetben irányítólag hatottak, s ennek lehet tulajdonítani egyebek mellett, hogy e kongresszus, valamint az ugyancsak Párisban akkor tartott mezőgazdasági kongresszus is, a madarak hasznos és káros voltának tanulmányozására és megállapítására a legbiztosabb alapul a nálunk kezdett módszert, vagyis a madárgyomor- és begytartalmak vizsgálatát jelölte ki, s ez alapon várja a különböző államok ornithologusaitól a következő — 1905-ben Londonban tartandó — IV. nemzetközi ornithologiai kongresszuson az eredményekről való beszámolást.

E gyakorlati vizsgálatokat a Magyar Ornithologiai Központ 1901-ben, ha egyelőre korlátozott mértékben is, megkezdte.

Ezen intézet szakértői véleményének meghallgatása mellett a magyar kormány hozzájárult a már végmegállapodásához közel járó nemzetközi madárvédelmi egyezmény előkészítéséhez.

A kincstári erdőhatóságok a jelen évben is úgy, mint a megelőzőkben jelentéseikkel buzgón támogatták a Magyar Ornithologiai központot; így minden erdőhatóság egyszersmind ariphaenologiai állomás is lett; a hálózat állomásainak száma 230—250 között ingadozik.

Ujabb intézmények:

A m. kir. szeszkesérleti állomás Kassán, mely csak 1901-ben kezdette meg működését. Feladata: szeszipari kérdésekben, azok megoldása végett, tudományos és gyakorlati kísérleteket és vizsgálatokat végezni; szeszfőzői eljárásokat és szeszipari gépeket kipróbálni, a szeszipari szakismerteket szóban és írásban terjeszteni, a szeszipar körébe vágó vegyvizsgálatokat végezni, szeszgyárakban üzemvizsgálatokat tartani, a szeszgyártásra vonatkozó kérdésekben felvilágosítással szolgálni.

Bár az intézmény még nem régen kezdte meg működését, az 1901. évben 8 szakbavágó tanácsot adott az állomás, főleg mezőgazda-

sági szeszgyárak berendezési és jövedelmezőségi kérdéseiben, 1902-ben már 37 vizsgálatot végzett és 21 esetben adott szakvéleményt.

A m. kir. tejkisérleti állomás 1903-ban kezdte meg működését. Feladata a tej- és tejtermékek (vaj, sajt) körül felmerülő kérdések tanulmányozása és tisztázása; tejavizsgálatok végzése a tej kezelése és hasznosítása tekintetében a gazdáknak szükséges tanácsok és utbaigazitások adása végett; tevgazdasági eszközök kipróbálása; tejtermelés fokozása érdekében rendezett tejelőversenyeknél való közreműködés; tevgazdaságok és tejszövetkezetek üzemvizsgálata; a tejtermelés, kezelés és hasznosításra vonatkozó kérdéseken szakvélemény adása, valamint az idevágó ismeretek fejlesztése és terjesztése.

1851

/1866/

MEZŐGAZDASÁGI SZAKOKTATÁS.

A mezőgazdasági ismeretek terjesztése egyike a legfontosabb feladatoknak, melyek a földmivelésügyi kormányzatra hárulnak, mert a mezőgazdasági termelés jövedelmezőbbé válása első sorban a helyes gazdasági ismeretek fokától és elterjedtségétől függ.

A gazdasági oktatás ügye tulajdonképen két feladatot ró a kormányra: egyfelől gondoskodnia kell a mezőgazdasági szakképzés s az ennek szolgáltatában álló tanintézetek fokozatos fejlesztéséről, másfelől pedig nagy gondot kell fordítania hazánkban, mint tulnyomóan földmivesek lakta országban a gazdasági ismereteknek népszerűsítésére, a lakosság mennél szélesebb köreiben való elterjesztésére.

A mezőgazdasági szakképzésről már régtől fogva gondoskodnak nálunk s mai alakjában szinte megállapodott intézménynyé nőtte ki már magát. A feladat tehát, mely e tekintetben az utóbbi öt év folyamán a kormányra hárult, nem állhatott egyébből, mint gondoskodni ezen intézmény betetőzéséről, itt-ott mutatkozó hézagainak pótlásáról és arról, hogy a gazdasági szakképzés szolgáltatában álló intézetek lépést tartsanak a tudomány és gyakorlat folytonos fejlődésével és meg tudjanak felelni nagyfontosságú feladatuknak az időközben megváltozott viszonyok és megnövekedett igények közepett is.

Különösen ez utóbbi feladat sikeres megoldására kellett a legnagyobb súlyt fektetni, hogy gazdasági tanításügyünknek ez a részlete is a célnak és adott körülményeknek megfelelő intézményekkel minél gyorsabban és teljesebben kiépüljön.

A legmagasabb gazdasági szakképzésnek, melynek feladata az volna, hogy a mezőgazdasági tudomány önálló művelésére hivatott erőket neveljen első sorban pedig gazdasági szaktanárok képzéséről gondoskodják, Magyarországon teljesen kifejlesztve még nincsen.

Kívánatos, hogy a több oldalról sürgetett *mezőgazdasági főiskola* létesítésével e hiányt eltüntethessük. E végre a földmivelésügyi minister két szakembert küldött ki a külföldi hasonló czélú intézmények tanulmányo-

zására s tanulmányútjuk eredményét felölelő jelentéseiket a közelebbi időben egybehivandó értekezlet fogja megvitatni.

Addig, a míg ez a főiskola létre nem jön, a gazdasági szaktanárok képzése úgy történik, hogy a gazdasági akadémiát jó eredménnyel végzett hallgatók ösztöndíjjal egyik vagy másik tanintézetnél alkalmazást nyernek, hogy ismereteik bővítése mellett a tanári kar vezetése és fölügyelete alatt a tanításban is jártasságot szerezzenek. Az ilyen ösztöndíjas gazdasági segédeket és tanársegédeket ismereteik gyarapítása céljából a földmivelésügyi minister külföldi tanulmányutakra küldi ki, mi által alkalmuk nyílik tudományos látóköriük szélesbitésére.

A felsőbb gazdasági szakiskolák tanárai, a növénytermelési és állattenyésztési üzemtan szakának kivételével, az egyetemen vagy a műegyetemen szerzik meg mostan képesítésüket. Az állattenyésztési tanszéken működő tanárok a gazdasági akadémia végbizonyítványa s az állatorvosi főiskola oklevele, a növénytermelési és üzemtani katedrán működő tanárok pedig a gazdasági akadémia végbizonyítványa alapján kellően igazolt hosszabb gazdasági gyakorlat s a szakiskoláknál teljesített 1 évi szolgálat után a tanári testület előtt szakmájuk köréből maguk választotta tárgyból próba-előadást tartanak s kellő siker esetén a megfelelő tanszék mellett mint segédtanerők alkalmaztatnak s rendszeren 1 év tartamára továbbképzés céljából állami ösztöndíjjal külföldre küldetnek. Ezen kiképzés után, ha mint segédtanerő (assistens) minden tekintetben beválik s kellő irodalmi tevékenységet fejt ki, később mint tanár nyer alkalmazást.

A földmivésiskolák tanítószemélyzete s a gazdasági vándortanítók hasonló módon nyerik képesítésüket, de nem a tanszékek mellé osztatnak be, hanem az iskolák gyakorlati oktatására való tekintettel a gazdaságban foglalkoznak segédek gyanánt s a népies tanításban alkalmaztatnak.

A gazdasági szakoktatásban a különböző termelési ágak szerint teljes munkamegosztás érvényesül és más-más köre a tanintézeteknek szolgálja a mezőgazdasági, állategészségügyi, szőlészeti és borászati, kertészeti és gyümölcstermelési, végül pedig a tejgazdasági szakoktatás ügyét.

A mezőgazdasági szakoktatás három fokon történik, nevezetesen a magyar-óvári gazdasági akadémián, mint a gazdai kiképzésnek felső fokán, a gazdasági tanintézetekben, mint középfokú iskolákban és végül alsó fokon a földmivés iskolákban.

A m. kir. gazdasági akadémia Magyar-Óvárott, mely az 1818-ban alapított tanintézetből létesült és több átalakítás után 1869-ben állami kezelésbe ment át és 1874-ben emeltetett akadémiai fokra, a tanítást két évi tanfolyamban végzi s fölvesz hallgatókat érettségi bizonyítvány és egy évi gyakorlat igazolása vagy felvételi gyakorlati vizsgálat alapján. A tanítás

gyakorlati része az akadémia gazdasága és a kerti gazdaság bemutatásával történik; ezek az oktatás céljának megfelelően a helyes gazdasági gyakorlat, üzletszerűség és okszerű kezelés bemutatására szolgálnak. A tulajdonképeni oktató berendezéseken kívül és azok mellett igen nevezetes organumai vannak az akadémiának a tudományok szolgálatára, kísérletezésekre, a gazdasági ismeretek fejlesztésére és terjesztésére az akadémiához kapcsolt kísérleti és tudományos állomásokban, melyekről «A Mezőgazdasági Kísérleti és Tudományos Intézmények» fejezete emlékezik meg.

Mint évtizedek hagyományán nyugvó intézménynél természetes, hogy szervezetén az utóbbi évek folyamán csak annyi változás történt, a mennyiben azt a tudományos ismeretek fejlődése és a gyakorlati igények növekedése szükségessé tette. Ilyen volt 1899-ben egy második vegytani tanszék szervezése; ilyen továbbá a tanítószemélyzetnek lehető s a szükségletnek megfelelő szaporítása s főleg a tanárképzés szempontjából mennél több tanársegéd alkalmazása. Azonkívül az akadémiával kapcsolatos kísérleti és tudományos állomások berendezése és elhelyezése is folytonosan javul és a meglévő állomások mellé szükséges új intézetek létesülnek. A tanulók buzdítására minden évben 15 ösztöndíj szolgál évi 5304 K. értékben. A tanulók létszámáról a következő adatok adnak fölvilágosítást. Beiratkozott:

1895/96.	1896/97.	1897/98.	1898/99.	1899/900.	1900/901.	1901/902.	1902/903.	tanévben
128	137	103	125	130	127	140	152	

A középfoku mezőgazdasági oktatást négy gazdasági tanintézet szolgálja, csupa állami intézet, u. m. az 1865-ben szervezett keszthelyi, melynek még az 1797-ben létesített «Georgicon» volt az alapja, továbbá az 1868 óta fennálló debreczeni, az 1869-ben alapított kolozsmonostori és végül az 1875-ben létesült kassai gazdasági tanintézet.

A négy intézet szervezete, a helyi viszonyok által követelt némi eltérést nem tekintve, egyenlő. Fölvételi kellék hat gimnáziumi vagy hat reáliskolai osztály sikeres vagy hat polgári iskolai osztály általános «jó» befejezése. A tanfolyam tartama három év; az első évben a tanítás tulnyomóan gyakorlati; a második és harmadik évben a szaktárgyak tanításán van a fő súly, de a gyakorlati oktatás ezen éveken is nagy figyelemben részesül. A szemléleti oktatás végett a hallgatók szaktanárok vezetése alatt minden évben több tanulmányi kirándulást tesznek. A gyakorlati tanítás az intézet gazdaságában a helyes gazdasági gyakorlat, üzletszerűség és okszerű kezelés bemutatásával történik.

Szervezetük, mely több évtized elméleti és gyakorlati tapasztalatainak eredménye s a szükségleteknek teljesen megfelel, az utóbbi években

nem változott; ellenben állandó a törekvés arra, hogy feladatuk megoldására minél képesebbekké legyenek és czélszerű intézkedésekkel látogatottságuk emelkedjék. E végből az intézetek személyzetének létszáma, tekintettel a tanszékek szükségleteire és beosztására, épen az utóbbi években nyert kiegészítést, fokozatosan szaporodott továbbá a taneszközökkel való felszerelés, a szükséges építkezések és a tanintézetekkel kapcsolatban — ép úgy mint az akadémiánál — szervezett kísérleti állomások száma, kellőképp elhelyezve és felszerelve.

Az oktatás sikere érdekében szükségessé vált a debreczeni gazdasági tanintézetet a Pallag pusztára kihelyezni, minthogy az intézet másod- és harmadéves hallgatói, kik kiképzésüket eddig a városban fekvő intézetben nyerték, híján voltak a gyakorlati szemléltető oktatásnak, a mire pedig a gazdasági tanintézetekben különös súlyt kell fektetni; az intézet birtoka ugyanis több mint 5 km.-nyi távolságra fekszik a várostól s így csak nehezen közelíthető meg. Az új intézet építkezései a pallagi pusztán már 1900-ban megkezdődtek s a tanintézet 1901. évi október 1-én új helyiségeibe költözött.

A kolozsmonostori tanintézet részére az államkincstár eddig az erdélyi róm. kath. statustól az erdélyi róm. kath. tanulmányi alap kolozsmonostori uradalmából 742 kat. holdnyi gazdasági területet bérelt megfelelő belsőséggel együtt. Ez a szerződés 1898. október hó végén lejárt s így gondoskodni kellett, hogy az addig használt területet a tanintézet továbbra is birhassa és pedig akként, hogy a bérelt területen emelt kincstári épületek tulajdonjogát maga részére biztosítsa s meglegyen a lehetőség a további szükséges befektetésekre is. A kérdés akkép nyert megoldást, hogy a birtoknak ama 224 holdnyi része, melyen a kincstári épületek állanak és még emeltetni fognak s mely azonkívül a gyakorlati oktatáshoz is elengedhetetlenül szükséges, 262.000 korona értékben a kincstár tulajdonába ment át, cserébe adván érte a 280.000 koronára becsült kolozsi birtokot. A 17.200 korona különbözetet az erdélyi róm. kath. status készpénzben megtérítette a kincstárnak. Mivel pedig a tanintézetnek az eddig birt, de csere tárgyát nem képezett távolabb eső gazdasági területre úgy a gyakorlati tanítás és sikeres gazdálkodás, valamint a kísérleti ügy kifejtése érdekében okvetetlenül szüksége van, ezeket a részeket a tanintézet további 30 évre haszonbérbe vette. A konviktusoknak 50 hallgató befogadására szolgáló épülete 1901-ben földel alá került, az új major építkezése pedig már megkezdődött.

Hogy a gazdasági tanintézetekhez minél többen és a szegényebb sorsuak is hozzáférhessenek, fokozatosan valamennyi tanintézet konviktussal bővül, hol mérsékelt díjért teljes ellátást kaphatnak a tanulók. Az utóbbi öt évben Kassán, Kolozsvárott és Debreczenben épült korszerűen

berendezett konviktus, úgy, hogy csak a keszthelyi tanintézet van még hátra. A tapasztalt eredmény azt mutatja, hogy ez odavonzza az arravaló elemeket, mert a középbirtokos osztály szívesen adja gyermekeit oly intézetbe, hol kellő felügyelet és mérsékelt költség mellett végezhetik tanulmányaikat. A konviktusok felállítása óta az illető intézetek hallgatóinak száma oly rohamosan emelkedett, hogy pl. Kassán, hol a konviktus csak 48 hallgató elhelyezésére volt berendezve, azt még 20 hallgató számára ki kell bővíteni. A konviktusok szervezésének tulajdonképpen ez is volt a célja, mert az utolsó évekig fokozatosan hanyatlott az intézetek hallgatóinak száma, a mi kitűnik az alábbi adatokból. Volt hallgató:

	Keszthelyen	Debreczenben	Kolozsvárott	Kassán	Összesen
1895/6. tanévben	114	96	98	107	415
1896/7. «	106	88	106	95	395
1897/8. «	97	93	87	73	350
1898/9. «	91	80	68	84	323
1899/900. «	103	70	60	93	326
1900/1. «	135	88	91	120	434
1901/2. «	133	93	93	123	442
1902/3. «	126	102	117	161	506

A hallgatók száma tehát ma már ismét elérte, sőt meg is haladja a hét év előtti létszámot.

Az alsófoku mezőgazdasági szakoktatást a *földmives iskolák* végzik. Feladatuk általában a kisbirtoku földmivelő osztálynak, a középbirtokokon szükséges gazdáknak és cselédeknek gazdasági kiképzése. Tanításuk iránya a legnagyobb mértékben gyakorlati, elméleti oktatást csak annyiban adnak, a mennyiben arra a cél elérése érdekében okvetetlenül szükség van. A gyakorlati kiképzésre szolgál az iskoláknak néhány száz holdas gazdasága, kertje, szarvasmarha-, ló-, juh-, baromfi- és sertésenyésztése, méhese és némelyiknek selyemtenyésztése. Az elméleti tanítás tárgyai: a nyelvtan, helyesírási és olvasási gyakorlatok, az ügyiratok ismertetése, számtan, földrajz, földmivelés, növénytermelés, rétmivelés, állattenyésztés, az egészséges és beteg állatok ápolása, kisk gazdaságok kezelése, konyha- és gyümölcskertészet, szőlőmivelés.

A tanfolyam két évig tart és ez alatt az idő alatt minden tanulónak részt kell vennie rendszeresen és szakszerű felügyelet mellett minden egyes gazdasági munkában. Felvételi kellék: betöltött 17-ik életév, erős, egészséges testalkat, írni és olvasni tudás, feddhetlen erkölcsi magaviselet, szülői vagy gyámi beleegyezés, a kellő ruházatról való gondoskodás. Ha saját költséges, akkor 300 korona élelmezési díjat is kell fizetnie. E föltételek alól csak kivételesen és méltánylást érdemlő esetekben van felmentésnek helye. A tanulók rendszerint benlakók, csak kivételesen

vesznek föl bejáró tanulókat. A tanulók egy része alapítványi vagy ingyenes helyen van. A benlakók, szorgalmukhoz képest, évenként 30—60 korona munkabért is szereznek.

A földmives-iskolák tanulói legnagyobb részt 17—20 évesek, az elemi iskola néhány osztályában szerzett előképzettségük van, de vannak a gimnázium-, reál-, polgári és kereskedelmi iskolák alsóbb osztályaiból vagy a vinczellériskolából kikerült tanulók is. Tulnyomóan földmivesek, gazdatisztek adják fiaikat ezekbe az iskolákba. De vannak köztük gazdasági cselédek, elvétve hivatalnokok, tanítók, iparosok és kereskedők fiai is.

Földmivesiskolákat az államon kívül magántestületek is tartanak fenn. Ilyen iskolák a szász autonóm kezelésben levő medgyesi, földvári, és besztercei földmivesiskolák, a csákvári Eszterházy-féle földmivesiskola és Nagyszébenben a szeben-vármegyei tangazdaság. Van azután még egy nem állami kezelésű, de állami tanerőkkel ellátott földmivesiskola is és pedig Szabadkán a város alapításából.

1895-ben 9 állami földmivesiskola működött az országban és pedig: Debreczenben, Szentimrén, Rimaszombaton, Algyógyon, Nagyszentmiklóson, Csákováron, Adán, Pápán és Zsitvaújfalun; ezek közül is az utóbbit az 1894—95. tanév végével meg kellett szüntetni, mert a céljaira szolgáló birtokot, melyet az iskola addig bérben birt, a bérletnek 1895-ben való lejártával a tulajdonos nem akarta többé bérletileg értékesíteni, más alkalmas gazdaságot pedig nem sikerült a vidéken találni.

A felvidék ebbeli szükségletének kielégítéséről akképen gondoskodott a kormány, hogy a megszűnt zsitva-újfalusi iskola helyett Breznóbányán állított hegyvidéki földmivesiskolát.

Kilencz alsófoku földmivesiskola egy kiválóképen mezőgazdasággal foglalkozó országban nem lehetett elégséges. E tekintetben tehát az iskolák számának szaporítása volt az első és fő feladat. De e mellett nem volt szabad szem elől téveszteni ez iskolák tulajdonképeni hivatását sem, hogy t. i. népiességük megőriztessék, a tanulók ellátása egyszerü legyen s ne térjen el azon életmódtól, amelyhez az iskolába való lépésük előtt szokva voltak. Ott, ahol e fontos szociálpolitikai szempont veszélyben forgott, energikusabb rendszabályoktól sem riadt vissza a kormány. Így járt el a debreczeni földmivesiskolával, mely az odavaló gazdasági tanintézettel állott kapcsolatban. Ez iskola tanulói ugyanis a gazdasági tanintézetnek Pallagon kint lakó első éves hallgatóival való elkerülhetetlen érintkezés folytán viselkedésükben a tanintézet hallgatóit iparkodtak utánozni, igényesebbeké váltak, az étellel szemben támasztott követeléseik nem feleltek meg azon kiképzésnek, melyet a földmivesiskola ad, s az iskola elvégzése után oly állások elnyerésére törekedtek, amelyeknek

betöltésére nem voltak képesítve. Ez veszélyeztette azt a kitűzött és következetesen végrehajtott elvet, hogy a földmivesiskoláknak csak az a céljuk, hogy a kis gazdaságoknak munkaedzett parasztgazdákat, a többinek pedig béresgazdákat képezzen. Ezért jobb volt a debreczeni földmivesiskolát beszüntetni, s az első éves tanulókat az 1899 október hó elsején megnyílt karczagi földmivesiskolába áthelyezni. Jelenleg a földmivesiskolák tanulói majdnem kivétel nélkül a földmivesosztályból kerülnek ki.

A földmivesiskolák számának szaporodását, és a tanulók számának évről-évre való növekedését feltüntetik az alábbi adatok:

	Földmives-iskolák száma	Földmivesiskolák tanulóinak száma
1894/5. tanévben	14	333
1895/6. „	15	350
1896/7. „	16	350
1897/8. „	19	465
1898/9. „	19	500
1899/900. „	20	561
1900/1. „	22	580
1901/2. „	22	579
1902/3. „	22	598

Állami földmivesiskola volt:

1894/95.	1895/96.	1896/97.	1897/98.	1898/99.	1899/900.	1900/901.	1901/902.	1902/903.	tanévben.
9	10	11	12	12	14	16	17	17	

A mezőgazdasági szakoktatásnál rendszeren az a tapasztalat, hogy előbb indulnak fejlődésnek a magasabb képzésre szolgáló intézetek, és csak utóbb jönnek sorra azok az intézmények, melyek az ismereteket a nép között terjesztik.

A mult évtized közepén csupán csak egyes földmivesiskolák tanítói által ünnep- és vasárnapokon tartott népszerű gazdasági előadások képviselték a *népies gazdasági szakoktatást*. Ily előadásokat a földmivesiskolák tanítói nemcsak az iskola székhelyén, de a környékbeli falvakban és községekben is tartottak, s úgy a földmivesek, valamint az intelligensebb gazdaközönség, mind nagyobb és nagyobb számban látogatták, úgy hogy az előadások hallgató közönsége, mely eleinte 20—80 közt váltakozott, utóbb a legtöbb helyen már a százat is meghaladta.

A gazdasági szakismereteknek a nép között való terjesztésére ez bizonyára csak kezdetleges eszköz lehetett. Ezért a földmivelésügyi minister, a vallás- és közoktatásügyi ministerrel egyetértőleg, 1896-ban elhatározta, hogy a népiskolákban is meghonosítják a gazdasági ismeretek tanítását, az iskolából kikerülő serdülő ifjuság számára pedig gazdasági ismétlő-

iskolákat szerveznek; egyúttal a földmivelésügyi kormány czélul tüzte ki, hogy a felnőtt földmives lakosság számára fentartja s tovább fejleszti a *téli gazdasági tanfolyamok* intézményét.

Hogy a gazdasági ismereteket föl lehessen venni a népiskolák tanításának anyagába, mindenekelőtt a *néptanítók gazdasági kiképzéséről* kellett gondoskodni. Ez háromféleképen történt. Első sorban öt tanítóképző-intézet alkalmazott gazdasági szaktanárokat. Ezeket mint a tanítóképzőkhöz beosztott rendes tanárokat saját tárczája terhére a földmivelésügyi minister nevezi ki s ő is gyakorolja felettük a gazdasági szakoktatásra vonatkozó felügyeletet, egyébként azonban a tanítóképző intézet igazgatóságának, magasabb fokon pedig a vallás- és közoktatásügyi ministernek ellenőrzése alatt állanak.

A tanítóképző-intézetek közül 22-ben a gazdasági szakok oktatását 1898 óta gazdasági szaktanárok teljesítik.

Ezenkívül a tanítóképző-intézetet jó sikerrel végzett fiatal nőtlen néptanítók beosztatnak a földmivesiskolákhoz, azért, hogy rendszeresen elvégezzék a földmivesiskolai két éves tanfolyamot, s a gyakorlati irányt is elsajátítván, a nagyobb alföldi községekben fölállítandó gazdasági ismétlő iskoláknál vagy a szervezendő gazdasági felsőbb népiskoláknál vezető tanítókul lehessen őket alkalmazni. Végül a földmivesiskolák 1896 óta a nyári szünetekben gazdasági tanfolyamot tartanak a néptanítók részére.

Az eredmény ezen a három tanfolyamon igen jó volt. A néptanítók nagy érdeklődéssel és fáradhatatlan kitartással végezték mind elméleti, mind gyakorlati tanulmányaikat úgy, hogy csakhamar mind több és több községben kezdhették még a tanítók új gazdasági ismereteinek terjesztését. Hogy ezt a feladatot minő szép eredménnyel végezték, bizonyítja az a körülmény, hogy a községek évről-évre nagyobb számban maguk kérték a *gazdasági ismétlőiskolák* felállítását és sokszor nagyobb anyagi áldozatoktól sem riadtak vissza. A földmivesiskolákon 1896 óta összesen közel kétezer néptanító és lelkész nyert gazdasági kiképzést.

A *gazdasági ismétlőiskolák* szervezetét a földmivelésügyi minister szintén még 1896-ban állapította meg a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértőleg s ennek kapcsán pályázatot hirdetett 1897. évi határidővel gazdasági olvasókönyv s az ismétlőiskolák céljaira szolgáló vezérfonál megírására, a könyveket aztán kinyomatta s máig már sok ezer példányban ingyen osztotta ki ezen iskolák közt.

Ugyancsak a földmivelésügyi kormány kezdesére s anyagi, valamint erkölcsi támogatásával ugyanezen idő óta minden évben *népies gazdasági előadásokat* rendeznek a vármegyei gazdasági egyesületek, hogy a szakértelmet és szakavatottságot a mezőgazdák minden rétegében terjeszszék.

Azt, hogy hol, mikor és mely tárgyból tartassék előadás, az egyesületek a helyi viszonyokra való tekintettel állapítják meg. Ez előadások tartására pedig kellő szakértelmű és köztekintélyben álló gazdákat nyertek meg; földbirtokosokat, bérlőket, gazdatiszteket, közigazgatási tisztviselőket, lelkészeket, állatorvosokat és tanítókat, de közreműködnek a gazdasági ismeretek terjesztését célzó intézetek szakfőnökei és a gazdasági vándortanárok is.

A gazdasági oktatásnál az előadásokon hallottaknak szemléleti úton való bemutatására szolgálnak az 1899. év óta meghonosított ama tanulmányi kirándulások, melyeket a kisgazdák a ménesbirtokok és földmivesiskolák gazdaságaiba évről-évre tesznek. E tanulmányi kirándulások alkalmat adnak a falusi kisgazdáknak, hogy a vármegyei gazdasági egyesületek, gazdakörök által szervezett kisebb csoportokban vidékükhöz legközelebb eső állami ménesbirtokokat és földmivesiskolákat meglátogathassák, s közvetlenül szerezhessenek tapasztalatokat a czélszerűen berendezett birtokokon a mezőgazdasági kultúra haladásáról, a helyes talajmivelés és a célirányos állattenyésztés eredményéről. E kirándulásokban évről-évre néhány ezer kisgazda vett részt.

A *gazdasági vándortanítói állásokat* a földmivelésügyi miniszter 1898-ban szervezte, hogy a gazdasági egyesületek közreműködésével rendezett vidéki vándortanításoknál a szükséges tanítói személyzet rendelkezésre álljon. Addig ezen vándortanításokat a szakoktatási intézetek tanárai látták el, de mikor ezek a mind nagyobb arányokat öltő vándortanításokat tulajdonképeni hivatásuk elhanyagolása nélkül már nem tudták volna ellátni, elkerülhetlenné vált külön szakerek alkalmazása.

A mezőgazdasági ismereteknek a nép között való terjesztése ilyképen most 2—4 hónapig tartó tanfolyamokon, előadási sorozatokon, végül a vándorelőadásokon történik. A 2—4 hónapig tartó tanfolyamoknak rendszeres gazdasági tanítás a céljuk s a gazdasági ismeretek terén általános tájékozást nyújtanak a résztvevőnek. A sorozatos előadások a gazdasági üzem egyes ágainak vagy részleteinek alaposabb ismertetésére szolgálnak. A községekben tartott egyszeri előadásoknak pedig az a feladatuk, hogy felkelték földmiveseink érdeklődését, alkalmat adjanak az aktuálisabb gazdasági kérdések megbeszélésére, egyes gazdasági ágak részletesebb megbeszélésére. Az előadások tárgyait kinyomatva az előadók szétosztják a résztvevők között. A tanfolyamokon s a hasonló czélú előadásokon jobb, czélszerűbb gazdasági eszközöket is bemutatnak s azokat a legszorgalmasabb résztvevő kisgazdák között kisorsolják.

Az 1898/9. év telén fölvette a földmivelésügyi miniszter a népies gazdasági tanfolyamok keretébe azoknak a házi iparoknak a gyakorlati tanítását, a melyek az illető vidéken a mezőgazdasággal kapcsolatosan

már szokásosak vagy meghonosíthatók, így legtöbb helyen a kosárkötést és gyékényfonást, bodnár munkát stb.

Már az első évi oktatás biztató eredménye folytán elhatározta a miniszter, hogy a mezőgazdasági házi ipar oktatását az egész országra kiterjeszti.

Az 1899/1900. tél folyamán ennek alapján gazdasági egyesületek, gazdakörök, földmives iskolák és vándortanárok már több mint 120 mezőgazdasági házi ipari tanfolyamot tartottak; ezeken több mint 3000 kisgazda vett részt, kik a tanfolyamokon közel 60.000 tárgyat készítettek.

1900/1. évben már 161 tanfolyam, 1901/2. évben pedig 198 házi ipari tanfolyam, 1902/3. év telén 350 tanfolyam tartottak.

1898. év óta a mostani évvel együtt 735 házi ipari tanfolyam működött s ezeken közel 3.000 munkás vett részt.

A tanfolyamok akképp szerveztetnek, hogy az egyesületek és gazdakörök a helyi viszonyok figyelembe vételével megállapítják a tervbe vett tanfolyamok részletes programját, melyben kijelölik a tanfolyam helyét és idejét, az oktató házi ipari ágat, előirányozzák a tanítómester díjazását, továbbá a tanításhoz szükséges eszköz és nyers anyag beszerzésére szükséges költséget és ezen költségelőirányzatot és tervet felterjesztik a földművelésügyi miniszterhez. Ha a tervezet megfelelő, úgy állami segélyben részesülnek.

A tanfolyamok szervezésénél első sorban a vidéken már üzött házi ipari ágak oktatása vétetik fel, hogy szakavatott tanítók vezetése mellett mindenekelőtt ez fejlesztessek. Ezért a tanfolyamok nagyobb részén a kosárkötést és faragó munkát tanítják, még pedig oly irányban, hogy a gazda első sorban a gazdaságban szükséges eszközök és tárgyak elkészítését sajátítsa el.

A nők részére szervezett tanfolyamokon, a mint fentebb is említve volt, a zöltségek és gyümölcsök feldolgozását tanítják, mivel e nemű terményeink kitünő minősége s a hazánkban divó izletes elkészítési mód fölötté állván a külföldről behozott konzerveknek, a jobb feldolgozás, a kereskedelmi forgalomban megkívánt csomagolási mód alkalmazásával, talán ki fogja azokat szorítani.

Az oktatás egyébként felölelte még egyes vidékeken: a kefe- és seprükötést, szalma- és gyékényfonást, méhkaskészítést, gyümölcs-csomagoló ládák készítését, gazdasági eszközök részeinek, gazdasági és kerti eszközök készítését; továbbá a nők részére a kerti termékek, zöltség és gyümölcsfélék csomagolását, aszalását, konzerválását, gyümölcs-izek, gyümölcs-sajtok, tarhonya stb. közfogyasztás tárgyát képező cikkek készítését s azok értékesítési módjait.

Hogy a tanfolyamok iránt mily nagy az érdeklődés a földmivelő nép között, legjobban az mutatja, hogy egyes tanfolyamokra — bár a létszámoktatás szempontjából 20—25-ben lett megállapítva, — tekintettel a tömeges jelentkezésekre, sokszor kétszer, sőt háromszor annyit is kell felvenni.

Az ipari ágak elsajátítására leginkább 15—20 éves koru ifjak jelentkeznek, kiknek tanulékonyasága semmi kivánni valót sem hagy hátra.

Számtalan ifju, kit családja távoli községekből küld a tanfolyamra, egyes ágakban mint kész mester távozik s az otthon maradt családtagokat és a falubelieket már ő tanítja a munkára, így öregbitve a tanfolyam hatását.

A feles számban készült tárgyakat, mint pl. gyümölcs-, szőlő-szállító kosarakat stb. legtöbb helyen közösen értékesítették. Egyes tanfolyamok a gyümölcs- és szőlő-termelőktől oly tömeges megrendelést kapnak, hogy alig győzik.

A földmives-iskolákon téli időben a házi ipari foglalkozás képezi a gyakorlati oktatás legnagyobb részét. A két évig ott tartózkodó növendékek lehetőleg a gazdasági házi ipar valamennyi ágában kiképeztetnek.

Az algyógyi földmives-iskolánál a tanulók, kiknek legnagyobb részét a székelység szolgáltatja, az építkezésben, különösen tetőszerkezetek, eszközök készítésében is gyakorolják magukat.

A földmives-iskolákat téli időben két hónapra látogató földmivelők rendszeren a kosárkötés, seprőkötés és faragó-munkákban nyernek oktatást. Ezeken a téli gazdasági iskolákon évenként 14 földmives-iskolán 40—40, összesen 560 földmivelő vesz részt.

A földmives-iskolákon már több mint hét éve van bevezetve a háziipar-oktatás; mindegyik iskola külön-külön munkatermekkel s mesterekkel van ellátva, úgy hogy a földmivesiskolákban, midőn a külső munka csökken vagy szünetel, mégis serény munka folyik. A tanulók egy része kosarat fon, seprőt, kefét köt, faragó munkával foglalkozik, a nyári munkához szükséges eszközöket készíti.

A házi ipar iránt a helyi érdeklődést legcélravezetőbben úgy lehet felkölteni, hogy egyes tanfolyamok befejezésekor a készült tárgyakból a községben kiállítás rendeznek, hol bemutatják a község lakóinak, hogy mily tárgyakat szerezhetnek be helyben és megrendeléseket is elfogadnak.

A gazdasági egyesületek, melyek megyénk területén több ilyen tanfolyamot tartottak, ezen tanfolyamok termékeiből a megye nagyobb városaiban is rendeznek kiállításokat, hogy így az egész megye gazdaközönségének érdeklődését felkeltsék és tájékoztassák a megye közönségét, hogy mily tárgyakat és hol szerezhetnek be? Az elmúlt télen számos ilyen kiállítás tartatott a legszebb sikerrel.

A házi ipari tanfolyamon készült tárgyak nagyobb csoportban 1900-ban Budapesten és 1902. év őszén a pozsonyi kiállításon lettek bemutatva.

Ez utóbbi kiállításon tömeges megrendelésen kívül a közreműködők két arany érmet, számos ezüst és bronz érmet s oklevelet nyertek.

A tanfolyamokon kívül a gazdasági házi ipar üzése céljából alakult számos munkatelep és szövetkezet nyert anyagi támogatást oly feltétel mellett, hogy a helybeli munkások foglalkoztatásán kívül köteles évenként meghatározott számú ifjabb munkást is a házi ipari munkában kiképezni.

Hogy a házi ipar fejlesztését célzó munkásságnak maradandó hatása legyen, irányt és módot kell adni a készült tárgyak értékesítésére is, a minek révén a munkásnép a felhasznált nyers anyag értékén felül tisztességes munkadíját is megkeresi.

A házi iparral foglalkozónak nem lévén sem tőkéje, sem helyi piacza, a távoli fogyasztó piacokat pedig nem kereshetvén föl, külön állva sem termelni, sem értékesíteni nem képes eredményyel.

E célból tehát, vagyis a mezőgazdasági háziipar oktatása, meghonosítása, fejlesztése és ezzel kapcsolatban a termelés és értékesítés szervezése körül szükséges teendők ellátására a földmivelésügyi miniszter 1903. év július havában külön megbízást adott egyik szakközegének.

A gazdasági vándortanítók 1898. évben kezdték meg működésüket. Feladatuk a gazdasági szakismeretek terjesztése, gazdasági szakkérdésekben felvilágosítások, tanácsok, utmutatások adása, tanfolyamok rendezése. A hozzá intézett kérdéseket a vándortanító a kérdés természetéhez képest vagy írásbeli felelettel vagy helyszíni szemle alapján nyilvánított szóbeli vagy írásbeli véleményyel vagy végül a helyszínén utbaigazítással intézi el, de minden díjtól mentesen.

Az ország egyes vidékein, melyek a nagyobb jövedelmezőséget biztosító termelési ágakhoz, mint komló, kender és lentermeléshez, tejjgazdasághoz alkalmas gazdasági tényezőkkel rendelkeznek s hol e termelési ágakat a nép csak kellő tanítás és buzdítás hiányában nem karolja fel, a földmivelésügyi miniszter 1898-ban 4 gazdasági szaktanári állást szervezett, ugymint a lentermelés oktatására Budapest, a komlótermelésre Kolozsvár, a tejjgazdasági és szövetkezeti időszakra Kaposvár székhelylyel. A gazdasági szaktanárok működése az egész országra kiterjed. A szövetkezeti eszme terjesztése különben minden gazdasági szaktanár és vándortanító kötelessége.

A gazdasági szaktanárok és vándortanítók azóta a nyári időszakban a tanítóképző intézetekben adják elő a gazdaságtant, a téli félévben pedig, a mikor a külső gazdasági munka szünetel, a felnőtt gazdák

részére rendezik a már említett 2—3 hónapos tanfolyamokat s részt vesznek a gazdasági vándorelőadásokban.

1899-től kezdve minden földmivesiskolával kapcsolatban 2—2 *téli gazdasági iskola* van szervezve. Ez iskolák célja, hogy a felnőtt gazdaközönség, mely gazdaságát csak rövidebb időre hagyhatja el, az okszerű gazdálkodás alapismereteiben oktatást nyerhessen. A tanítás magyarázatokkal, felvilágosításokkal s a viszonyok szerint lehetséges utmutatásokkal történik. A téli gazdasági iskolák felvesznek erkölcsi bizonyítvány felmutatása mellett olyan 18 évesnél idősebb földmiveseket, a kik irni, olvasni és a négy alapművelettel számolni tudnak. A maguk birtokán gazdálkodóknak elsőbbségük van a fölvételnél. A téli gazdasági iskolák tanfolyama két hónapig tart. A közelben lakók a nyár folyamán behívhatók egyes munkák megszemlélésére. Később, ha a viszonyok megkívánják, a tanfolyamok tartamát három, sőt négy hónapra is ki lehet majd nyújtani. Az első tanfolyam november 1-től december 20-ig, a második pedig január hó 5-től február 28-ig tart. Földmivesiskolánként minden egyes, téli iskola tanfolyamára 20—20 benlakó tanuló vétetik föl, kik minden díj nélkül lakást és teljes ellátást kapnak. Ezenkívül annyi bejáró tanulót vesznek föl, a mennyit csak a helyi viszonyok megengednek. A tanítás a talajismeretre, az általános növénytermelésre s a részletes növénytermelésből azon növények ismertetésére szorítkozik, amelyeket az illető vidéken természetnek, vagy a melyeknek termesztése ott különösen helyén volna; továbbá az állattenyésztésből és ápolásból annyi, a mennyi az iskola gazdaságában gyakorlatban előfordul, s illetve gyakorlati és szemléltető módon felöllelhető. Végül a legegyszerűbb számvezetés, a mezőrendőri és munkástörvény ismertetése.

A tanítók mellett *a lelkészek is részesülnek gazdasági kiképzésben* részint a lelkészképző intézetekben, részint a tanítókéhoz hasonló tanfolyamokon.

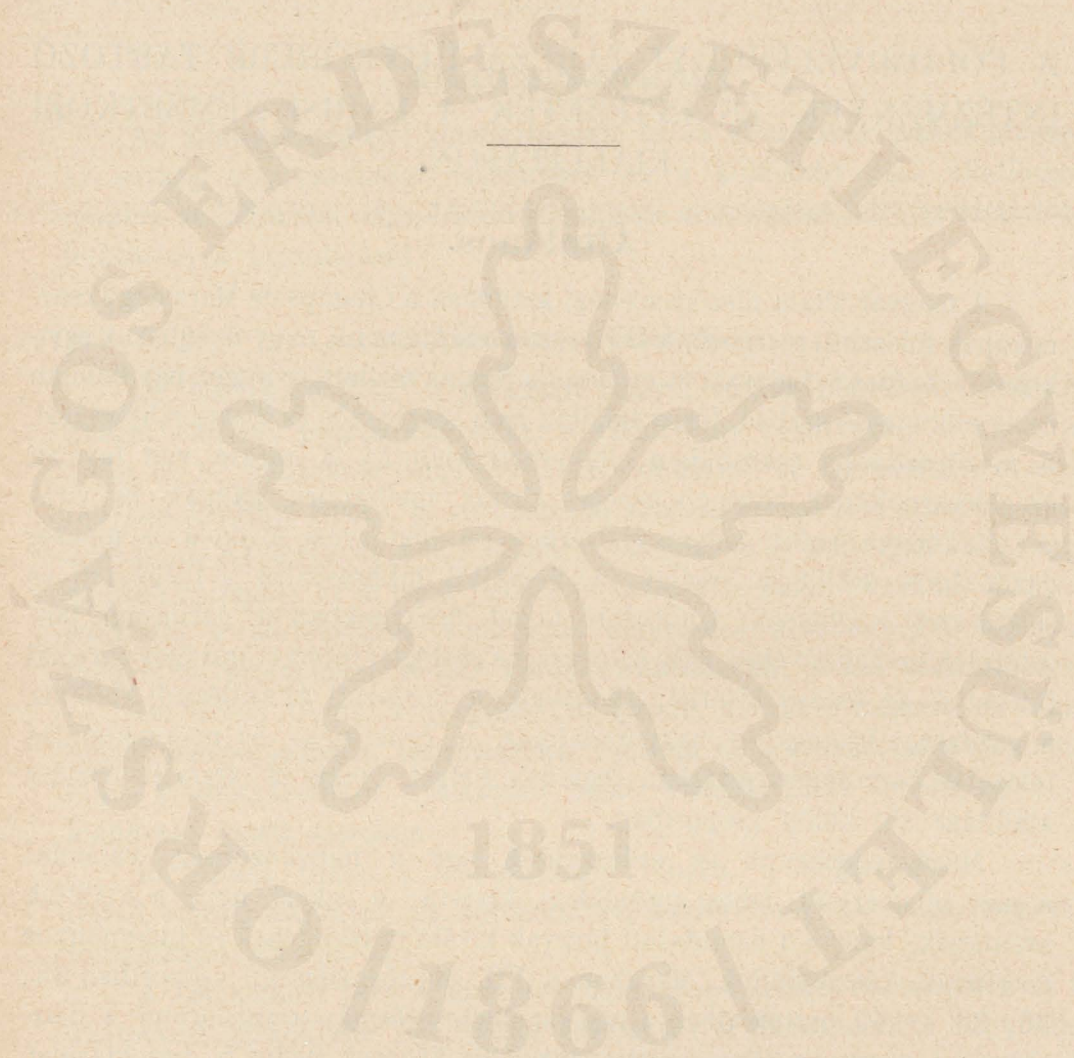
A gazdasági szakismeretek szélesebb körü terjesztése érdekében a kormánynak kellett gondozásába venni a szakirodalom — kivált a népies jó gazdasági olvasmányok — terjesztését. E végből szakemberekkel részint megbízás, részint pályázat útján a gazdasági tudomány, a gyakorlati gazdálkodás és a mezőgazdasági közigazgatás fontosabb kérdéseit tárgyaló munkákat írat és

1896-ban	1897-ben	1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben
9	11	27	32	44	41	18

ily munkát adott ki a földmivelésügyi minister, s hogy az olvasó-kedvet fölébressze, e munkák árát oly csekélyre szabta, hogy minden érdeklődő megszerezhesse, sőt a gazdasági egyesületek, lelkészek, tanítók és községi

jegyzők közt azokat ingyen is osztja. Ezenkívül a gazdasági folyóiratokat is számosabb példányra való előfizetéssel támogatja, a megrendelt példányokat a gazdasági tudósítók jutalmazására fordítván.

Hogy a magyarországi intézményeket a külfölddel is megismertesse, a földművelésügyi minister az 1900. évi párisi nemzetközi kiállítás alkalmával a tárczájához tartozó gazdasági ágakról és intézményekről francia nyelven több munkát íratott és adott ki.

I. FÜGGELÉK.

A FÖLDMIVELÉSÜGYI TÁRCZA ÜGYKÖRÉBE TARTOZÓ INTÉZMÉNYEK ÉS INTÉZETEK A PÁRISI NEMZETKOZI KIÁLLÍTÁSON.

Általános.

A magyar állam mezőgazdasági kiállítása a Champs de Mars nagy csarnokának földszinti részében, a kertészet a szajna menti nagy üvegházak egyikében, a vadászat, halászat és erdészet a Szajna melletti erdészeti pavillonban és az előtte való szabad téren találtak igen szerencsés és diszes elhelyezést. A mezőgazdasági csarnokban elhelyezett kiállítás 3 részre volt tagolva és előcsarnokának közepén felséges Urunk mellszobra pálmák és virágoktól körítve foglalt helyet. Háttérben az állatorvosi főiskola és ménesgazdaságok kiállításai voltak, a bejárótól jobbra-balra a méhészeti és selymészeti kiállítások. A fülkékre tagolt főcsarnokban a gazdasági tanintézetek és földmivesiskolák, az országos geológiai intézet, országos kémiai intézet és az összes kísérleti állomások, a borászati és szőlészeti kiállítás, a gazdasági üzemek és nagyuradalmak, a cukoripar és malomkiállítás tetszetős összecsoportosításban foglaltak helyet, csakis a vizrajzi osztály kiállítása állt külön csoportban.

Mezőgazdaságunk és erdészetünk úgy a nagyközönség, valamint a jury elismerését teljes mértékben kivívta; e sikert nem a kiállító számának, hanem a bemutatott tárgyak kiváló minőségének és tudományos becsüknek köszönhetjük. Magában a VII. (mezőgazdasági) csoportban 35., 36., 38. és 42. osztályaiban a magyar földművelésügyi ministerium 4 diszoklevelet nyert, az állami intézmények és közegek pedig 5 diszoklevelet, 10 aranyérmét, 17 ezüstérmét, 2 elismerő oklevelet, összesen 32 kitüntetés, míg a közreműködő állami intézményeknek és közegeknek egy diszoklevél, 7 aranyérem, 15 ezüstérem, 5 bronzérem, 1 elismerő oklevél, összesen 29 kitüntetés lett a jutalmuk.

Nagyon emelték kiállításunk becsét az érdeklődőknek rendelkezésre bocsátott szép rajzok, francia nyelvre fordított kiadványok és tájékoztató füzetek.

Az I. csoport 5. osztályában (a VII. mezőgazdasági csoportban való elhelyezéssel) képviselve voltak a magyar állatorvosi főiskola, az erdészeti akadémia, a gazdasági akadémia, a gazdasági tanintézetek, földmives- és erdőőri iskolák, melyek mindannyian működésük körébe vágó jellegzetes tárgyakat állítottak ki, de legfőbb becsét ennek a kiállításnak az adta, hogy 36 tanár önálló, részben nagy fontosságú buvárlata és munkássága eredményeit is bemutatta.

Állategészségügy.

Az állategészségügyi rendtartásnak és az állatorvosi szakoktatásnak az ország mezőgazdasági viszonyára és a külfölddel való állatforgalmunkra mindinkább nagyobbodó jelentősége szükségessé tette az idetartozó intézmények bemutatását.

Állatorvosi főiskola.

Dr. Nádaskay Béla, a boncztan tanára, száraz boncztani készítményeket, *corrosiv praeparatumokat*, a «Kincsem» csontvázát, e ló színes képét és 52 győzelmét ismertető táblázatot állított ki. Ugyanebben a szekrényben dr. Rátz István, a kórboncztan tanára, két sorozat *praeparatumot* állított ki. Az egyik az állati élősdiék köréből való, több igen ritka, vagy egészen új fajjal; az új fajok boncztani szerkezete külön táblákon. A másik sorozatot a sertésvészre vonatkozó borszeszes készítmények képezték, melyek a szervekben beálló káros elváltozásokat tették szemlélhetővé.

Dr. Kossa Gyula, a gyógyszerstan tanára, az egyes mérgezések alkalmával fellépő jellemző testtartásokat mutatta be 3 kitömött állaton, valamint a mérgezésekre vonatkozó saját vizsgálatainak eredményeit is kiállította festett rajzokon.

Dr. Preisz Hugó, a bakteriologia tanára, a bakteriologiai intézet festett rajzát, alaprajzát és két keretben bakteriumoknak maga készítette fotografiáját állította ki.

A nemzetközi jury a főiskola kiállításának értékét méltányolva és az állatorvosi szakoktatás fejlettségét elismerve: a főiskolának a nagy díjat, hét tanárának pedig arany, illetőleg ezüst közreműködői érmeket ítelt oda.

Állategészségügyi rendtartás.

Egy magyar és francia nyelven kiadott monografia ismertette a magyar állategészségügy történetét és mai állapotát, nagy vonásokban mutatván be az ez idő szerint érvényben levő törvényes intézkedéseket és nevezetesebb statisztikai adatokat.

Az állatorvosi szolgálat beosztását két térkép tüntette fel, egyik a kiállítás idejében még létezett állapot szerint, a másik az állatorvosi közszolgálat államosításáról szóló 1900-iki törvény rendelkezéseinek megfelelően, ez a szembeállítás megvilágította az új beosztás előnyeit.

Egy térképsorozat és grafikon a ragadós tüdőlob irtását ismertette; szerintök az 1886. évtől az 1899. év végéig 73.746 drb szarvasmarha távolított el a fertőzött vidékekről (a kisajátítás költségei: 1892-től 1899-ig 3,538.739 kor.). Eredmény: hogy 1899 végén egy község sem volt betegség miatt zár alatt.

Az állati járványok állását, ugyszintén a lépfene és sertésorbáncz ellen foganatosított védőajtásokat 1886—1898-ig grafikonok mutatták. Lépfene ellen 1886 óta 60.576 lovat, 1,064.110 szarvasmarhát és 2,536.449 juhot, orbáncz ellen pedig 1887 óta 4,149.151 sertést ojtottak be; a beojtottak közül ló 0.22%, szarvasmarha 0.04%, juh 0.56%, sertés pedig 1894-ig 0.75% hullott el.

Faragó Lipót min. osztálytanácsos tervei szerint készültek a kiállítás számára a sertéshizlalótelepek berendezését ismertető tervrajzok és modellek is. A Csepelszigeten és Barcon tervezett telepeket egy-egy nagy színes tervrajz, a hizlalótelepek egyes szállásainak berendezését 5 modell ismertette. Ugy a tervek, valamint a modellek a mellett, hogy a tervezőnek egészen önálló alkotásai, igen tanulságosak abban az irányban, hogy a sertéshizlalótelepeket miképen kell a modern állategészségügyi rendtartás igényeihez képest berendezni.

A nemzetközi jury az állategészségügyi alcsoport megbírálása alapján a földmivelésügyi ministerium állategészségügyi főosztályának a nagy díjat ítélte oda.

Kísérleti ügy.

A 38. osztályban hazánk szintén kiváló sikereket ért el és azt nem csekély részben azon körülménynek köszönheti, hogy manapság ezeknél a tudományos intézeteinknél is érvényesül a munkamegosztás olyképen, hogy ez a szervezet különleges célokat szolgáló újabb állomásokkal és intézetekkel bővült és számukra a mezőgazdasági kísérletügyi központi bizottságban egy góczpont létesült. Szervezetüket a külfölddel a «Service des Stations agronomiques hongroises» című füzet ismertette, mely magyar nyelven is rendelkezésére áll az érdeklődő közönségnek. A bizottság kiállította a «Kísérletügyi Közlemények» eddig megjelent 3 évfolyamát. A kiállításban résztvettek az országos magyar chemiai intézet és központi vegykísérleti állomás, a m. kir. földtani intézet, az országos m. kir. növénytermelési kísérleti állomás, a rovar-tani állomás, az állatelettani és

takarmányozási kísérleti állomás, a debreczeni dohánykísérleti állomás, a debreczeni, kassai, löcsei, pozsonyi, keszthelyi, kolozsvári vegykísérlet állomások, a budapesti és vidéki magkísérleti állomások és a magyar-óvári növényélet- és kórtani állomás.

A kiállító intézetek nemcsak jeles tudományos dolgozataikkal, hanem részben tájékoztató füzetekkel is gazdagították ezt a szép kiállítást, mely a külföldi szakkörök érdeklődő figyelmét nagy mértékben magára vonta.

A budapesti orsz. m. kir. chemiai intézet és központi vegykísérleti állomás kiállítási tárgyai közül kiemelendő az intézet gyakorlati működését 1889. évtől 1899. évig feltüntető grafikon a teljesített vizsgálatok számával. Ezen grafikonon a vidéki vegykísérleti állomások működése is fel van tüntetve.

A dr. Liebermann által a szénkénegnek a szénkéneghordókban való vizsgálatára szerkesztett készüléknek az a célja, hogy könnyen meg lehessen állapítani, hogy mennyi víz van a szénkéneg mellett. Gyakran előfordult ugyanis, hogy a hordókban a megengedettnél több víz volt, a mi a gazdaközönseget károsította, miért is a készülék alkalmazása hivatalosan el van rendelve.

Liebermann készüléke a zsir pontos meghatározása tejben, takarmányneműekben stb. nemcsak pontosabb eredményeket szolgáltat, hanem a *tiszta zsir*, nem pedig csak az u. n. *nyers zsir* mennyiségét is meg lehet vele állapítani, mely utóbbi a táplálásra nézve értéktelen anyagokat is tartalmaz.

Ugyancsak Liebermann készüléke szilárd zsiradékok, továbbá könnyen olvadó ötvények olvadási pontjának meghatározására önműködőleg — villamos csengetyűvel — jelzi az olvadás beálltát. A csapadékok kimutatására szolgáló automatikus készülék arra való, hogy a vegyész a csapadékok kimosásával járó munkától megkímélje.

A petroleum gyuladási pontjának meghatározására szolgáló készülékkel meg lehet állapítani valamely világító olaj tűzveszélyes voltát.

Dialysáló készülék; a colloid anyagok elválasztása az u. n. krystalloidoktól a dialysis segítségével igen lassan történik. Kivánatos tehát ezt a gyakran használt műveletet lehetőleg gyorsítani. Ez a készülék azt úgy éri el, hogy az érintkező felületek jóval nagyobbak, mint más készülékeknél.

Tóth Gyula szárító készüléke arra szolgál, hogy bizonyos anyagokat, p. o. dohányt, melyek magasabb hőfoknál illó, vagy a levegőn oxydálható anyagokat tartalmaznak, alacsony hőmérsékletnél, illetőleg indifferens gázok áramában szárítani lehessen.

A Székely Salamon által szerkesztett, tejkavarásra és tejminták vételére szolgáló készülék segélyével nagyobb tartályokban a tejet össze lehet kavarni és belőle helyes mintát venni, a nélkül, hogy a tejet a tartályból kiöntենék.

A Muraközy Károly szerkesztette büretta segélyével pontosan és veszély nélkül le lehet mérni koncentrált savakat és lugokat.

Bemutatta az intézet továbbá a Magyarországon termelt takarmány-félék (magvak, szálas takarmány, ipari hulladékok stb.) chemiai összetételét grafikonokban könnyen áttekinthető módon, saját elemzései alapján.

A magyaróvári m. kir. mezőgazdasági vegykerületi állomás bemutatta működését egy grafikonban, melyből az állomás folyton fokozódó igénybevétele tűnik elő.

Ugyancsak grafikonokban mutatta be az állomás vezetője dr. Kosutány Tamás

- a) a magyar dohányon végzett beható tanulmányainak eredményeit,
- b) a szőlőlevél physiologiai működésére vonatkozó s főleg a fehérje és cukor képződését kutató, — két évre terjedő tudományos vizsgálódásának és tanulmányainak eredményeit,
- c) a borok erjedéséről szóló vizsgálódásainak eredményét s egyéb vizsgálódásainak adatait.

Magyaróvári növényélet- és kórtani állomás. Az állomás egy képsorozatban bemutatta épületeit, bakteriologiai és göröcsövi termeit, kísérleti kertjeit és üvegházát, továbbá műszereit, nevezetesen a Linhart-féle tenyésztő készüléket és répacsiráztató edényt, azután természet után rajzolt eredeti mintákról készült színezett képekben a gyümölcsfák betegségeit, több kulturnövény betegségeit, a dohány mozaikbetegségét, a rozsdás és üszökbetegségeket, a répa és csillagfürt bakteriosisát, a répabetegségeket, a répavirág és gomoly boncztani szerkezetét, a szőlőbetegségeket, a gabona rozsdáját és egyéb betegségeit, különböző növényeken előforduló rozsdás és üszökbetegségeket. Formalinoldatban a beteg répagomolyok és csirák, phoma és bakteriosis által fertőzve. Üvegfedeles dobozokban egy igen tanulságos gombagyűjteményt, míg az állomás vezetője «Fungi Hungarici» értékes mykologiai munkájának 5 centuriáját és «Magyarország gombái»-ból válogatott növényeket 6 keretben a m.-óvári akadémia gyűjteményes kiállításában mutatta be.

Mezőgazdasági statisztika.

A 38. osztályból külön felemlitendő a magyar földmivelésügyi minisztérium mezőgazdasági statisztikai ügyosztályának Magyarország mezőgazdasága köréből bemutatott 11 térképe és 22 grafikonja.

A mivvelés alatt álló földterület, a fontosabb terménynemek termelési arányai és külkereskedelmi forgalma, a főbb mezőgazdasági termékek értékátlagai, az állatállomány és ennek viszonya a mivvel területhez, végül az állattenyésztésnél követett irányok voltak a térképek és grafikonok tárgyai.

Ezenkívül bemutattattak még a magyar mezőgazdasági munkás kereseti viszonyai; a magyar föld átlagos értéke vármegyénként s a gazdasági tudósítói intézmény.

Az ilykép közzétett adatok részben az 1898. évi állapotot, részben az 1895-iki általános mezőgazdasági statisztikai felvétel eredményeit tükröztették vissza; legtöbb vonatkozásban azonban a fejlődés menetének jelzésére évekre visszamentek s 20—25 évre is nyújtottak visszapillantást.

Az egyes térképek és grafikonok tartalma röviden a következő:

I. *Térképek.* A mivelés alatt álló terület hektároiban vármegyénként az 1895-iki felvétel alapján; az egyes művelési ágak arányainak vármegyénkénti s országos részletezésével:

1. Az állatállomány (ló, szarvasmarha, juh, sertés) létszáma s viszonya vármegyénként a mivelt területhez.

2. Az igásállatállomány (ló, szarvasmarha) létszáma s viszonya vármegyénként a mivelt területhez és

3. a szarvasmarhalétszám fajták szerint (magyar, mokány, pirostarka, borzderes, egyébszines, bivaly) vármegyénként.

4. A ló-, szarvasmarha-, juh- és sertésenyésztés iránya külön egy-egy térképen, a ménesek, gulyák, tehenészetek és törzsnyják kimerítő s pontos ábrázolásával, mi mellett az egyes vidékek jelen tenyésziránya is megfelelő jelzést nyert.

Vármegyénként volt kimutatva továbbá az, hogy mit keresett 1898-ban egy mezőgazdasági munkás s keresetéből mennyire rugott évi fentartási költsége.

Hasonlóképp vármegyénként tüntette fel az egyik térkép a föld forgalmi értékét, csoportosítva egy-egy vármegyén belül a szerint, a mint kisebb vagy nagyobb területrészekben kerül eladásra.

Végül a gazdasági tudósítói intézményt ábrázoló térkép a tudósítók és azok jelentéseinek számát s a jelentések havonkénti megoszlását jelezte.

II. *Grafikonok.* Egy-egy grafikonon nyertek ábrázolást több mint 10 évi adatokkal a gabonafélék, takarmány- és kereskedelmi növények termelése és a gabona külkereskedelmi forgalma.

Továbbá a ló-, szarvasmarha- és juhforgalomról 15 évi adatok.

A termelés és forgalom adatai a következő terményeknél egyesítették egy-egy külön grafikonon: len, kender, hüvelyesek, burgonya, czukorrépa és olajos növények. Végül grafikon mutatta be együttesen a disznózsir és szalonna, aztán a buza, rozs, árpa, zab és kukoricza árait, végül a gyapju árát és forgalmát. Az adatok itt is több mint 10 évről szóltak, sőt a buza, rozs stb. értékátlagai 25 évről.

Állati termékek.

A kiállítás 41. osztályában a magyar gyapju a legkiválóbb helyet foglalta el; annál méltóbban, mert Franciaország volt nemes posztómerinóink gyapjának a multban oly kiváló piacza, hogy 1850-től 1870-ig finom elektoral-negretti gyapjaink felerésze itt találta fogyasztó piaczát és jelenleg is a főbb ipari központokban még mindig sok magyar finom gyapjut dolgoznak fel, habár csak mintegy negyedrészt a régebbi fogyasztásnak.

Fontos feladat volt tehát a magyar juhtenyésztést ezen nemzetközi versenyben méltóképen bemutatni. A Heller M. és társa czég és gyapjuárverési vállalat egy tipikus gyapjugyűjteményt mutatott be, a melyben nemes elektoral-negretti gyapjaink közül hátonmosott állapotban Urmény, Kéthely, Debrő, Nagy-Perkáta, Ó-Dalmand és Keszthely volt képviselve; zsirban nyirva pedig Mágocs, Árpádhalom, Nagy-Szénás, Arad-Mácsa, Lengyeltóti, Nagy-Czenk, Csákvár és Mezölak. A szövetgyapjas typusból a nemesbátori és jászói gyapju hátonmosott állapotban, a derekegyházi, hadházi, bucsányi, ságujfalvi, vép-bakófi; fésűsgyapjutypusok közül mosva: Nádudvar, Nyirbátor, Domahida, Takta-Kenéz, Margitta, Tázlár, Tisza-Eszlár, Tiszalucz, Pusztá-Apaj, Egyek, Rudna-Basa, Nagy-Lónya, Szent-János, Akli; zsirban nyirva pedig: Csege, Szent-Tamás, Sarkad, Kis-Unyom, Janova, Gyulavári, Écska, Miholjác és Zombolya; a két-nyiretüek közül a blatniczai, a cigáják közül a beodrai termék. Azonkívül különösen Somogy megyéből és Tolnamegyéből szebbnél-szebb nemes posztómerinó bundákat küldtek be, melyek értékét kellő világításba helyezték a m. kir. gyapjuminősítő intézetnek az egyes bundák minősége és rendement-jára vonatkozó vizsgálódásai, valamint az érdeklődő közönség ingyenes rendelkezésére bocsátott «Le mérinos à laine fine à carde en Hongrie» czimű füzete dr. Rodiczky Jenőnek, a ki egy másik «Les ventes publiques de laines à Budapest» czimű füzetben a budapesti gyapjuakciók keletkezésének történetét, fejlődését, szervezetét és forgalmát ismertette.

A m. kir. gyapjuminősítő intézet iránt is, mely dolgozóhelyiségeit és alkalmazott készülékeit és gépeit fényképekben mutatta be, a külföldi kereskedők és gyárosok nagy érdeklődést tanusítottak, annál is inkább, mert vizsgálódásaiból már eddig is kitűnt, hogy a magyar export tárgyát képező gyapjajknak magas a gyapjuanyag- és csekély a viztartalmuk.

A gyűjteményes gyapjukiállításban a kisbéri rambouillet-merinó, a bábolnai rambouillet-tenyésztés, a mezőhegyesi fésűs nyáj, a gödöllői merinó-précoce s végül a fogarasi cigája- és raczkanyáják is jellegzetes bundákkal voltak képviselve. Szépen és tanulságosan egészítették ki ezt ifj. Vastag Györgynek juhmintái, melyek utján a szemlélő a hazai összes jutypusokkal megösmarkedhetett az alföldi raczkától a friz tejelőjuhig.

Itt voltak kiállítva térképek és grafikonok is, melyek a juhoknak fajtabeli elterjedését, a legkiválóbb tenyészeteket és a különféle gyapjak árhullámzását tüntették föl.

Hasznos és káros rovarok.

Selyemtenyésztés.

Szerény keretben, de igen izléses kiállításban adta a selyemtenyésztési ministeri meghatalmazott a föllendülés tanulságos képét, melyet selyemtenyésztésünk két évtized óta mutat, figyelmet keltve a külföldi szakférfiak körében is.

A szegzárdi felügyelőség a selyemhernyó boncztanát és betegségeit, a Magyarországon termelt gubókat, a tolnai, pancsovai és györi selyemgombolyítóknak nyert selymet és e gyárakról fölvett fényképeket állított ki. A ministeri meghatalmazott «La sériciculture en Hongrie. Filatures royales du gouvernement hongrois» czimen tájékoztató füzetet adott a közönség rendelkezésére, amelyből megtudhatták, hogy 1879-ben évi selyemtenyésztésünk mindössze 2507 kg. volt, holott 1899-ben 11 magyar és 6 horvát-szlavon megye területén 2274 községben 79.928 tenyésztő 1,244.728 kg. gubót állított elő, melynek beváltására ez idő szerint már 109 beváltóállomás áll rendelkezésre. Eperfaiskolánk száma 151, a melyekből a ministeri meghatalmazott 1899-ben 279.668 eperfacsemetét osztatott ki. Törekvésünk azonban nemcsak odairányul, hogy a legszegényebb néposztálynak a selyemhernyótenyésztés útján állandó keresetet biztosítsunk, hanem hogy a magyar selyemnek hirnevet szerezve, a selyemipart hazánkban is meghonosítsuk. E célból létesültek a pancsovai és ujvidéki selyemgombolyítók, melyek elsejét Ernest Tessier du Cros, a másikat Camille Bérenger bérlik, kik mindketten nyers selymet állítottak ki. A pancsovai gombolyító 120, az ujvidéki 150 üsttel rendelkezik és közel 300 munkást foglalkoztat; a tolnai gombolyító házi kezelésben áll és szintén szerepelt mint kiállító.

A mi selymünk a lyoni nemzetközi versenyen legyőzte az olasz selymet, a como-i kiállításon pedig a pancsovai állami selyemfonó berendezése nyerte el az első díjat, jeléül annak, hogy ugy termelésünk, valamint a gubók feldolgozásával foglalkozó iparunk már oly színvonalon van, mely számot tesz a világversenyben.

Méhészet.

E kiállítás létrehozása körül kiváló érdemeket szerzett az orsz. méhészeti szaktanácsadó, Ambrózy Béla báró. Kiváló méztermékek mellett kaptáraink, a háromszoros álló rendszerű országos kaptár és br. Ambrózy Béla

vándorkaptára és a méhészeti irodalom termékei vonták magukra leginkább a szakemberek figyelmét, a kik a gödöllői állami méhészgazdaságról bemutatott képekből és ismertetésből meggyőződhetnek arról is, hogy e téren oly intézménnyel rendelkezünk, melynek párját hiába keresnök bárhol Európában.

Kártékony rovarok.

A 42. osztályban a m. kir. állami rovar-tani állomás bemutatta: 1. a mezőgazdasági viszonyainkra különösen jellemző kártevőket; 2. gyakorlati munkálkodását azzal, hogy az irtó munkálatoknak egyikét, a marokkói sáskahajtást domborműben készítette el; és 3. a módszerét annak, hogy a mezőgazdasági szakoktatás keretében mi módon lehetne az e téren való ismereteket hatékonyabban terjeszteni.

A főbb kártevőket részint borszeszes készítményképen, részint száritva teljes fejlődésük szerint mutatta be, hozzátéve a kártétel ábrázolását is.

A kártevők nemcsak a szűkebb értelemben vett mezőgazdaság, hanem a szőlő-, kert- és erdőgazdaság mezejéről is össze voltak válogatva.

Szőlészet és borászat.

Borászati kiállításunk egy nagy állványon és apróbb fülkékben volt elosztva főbb borvidékeink jellegzetes tájképeinek (Pozsony, Badacsony, Tokaj, Ménes, Mór, Csókakő, Beregszász, Czelna és Kecskemét) festményeivel díszítve. Neogrady Antal festőművészünk által készített 50 akvarell-gyűjtemény, a hazánkban kultivált tipikus szőlőfajtákat eredeti nagyságukban mutatta be. Kövessi szőlészeti felügyelő új találmányu fénynyomataiban 24 amerikai szőlőfajta képeit mutatta be. Grafikonokon voltak műtárgyakkal tett kísérletek eredményei; be voltak mutatva a különböző fás- és zöldoltások módszerei; a szőlőmikrografiára vonatkozó rajzok; a szőlőkárosító állatok; a szőlő-nemesítésnél alkalmazott eszközök és használt helyiségek, munkáslakások. Fokozódó csemegeszőlő-kivitelünk, mely az utolsó években 34—35.000 métermázsára rugott, az egyik időleges kiállításon a Rohonczy Gedeon saját találmányu szabadalmazott gyümölcszállító rámaiban szintén bemutatásra került, demonstrálva úgy a csomagolási mód czélszerűségét, valamint termékünk kiválóságát is.

Figyelmet keltett e csoportban a dr. Kosutány által kiállított nagyszámu mikrofotografia, még pedig:

a) különféle fajtaju amerikai alanyokon a különböző hazai szőlőfajták alkalmazásával készült szőlőoltványok forradási metszeteinek fényképei;

b) a borélesztők tiszta tenyészei közül a tokaji és magyarádi élesztő 1500-szoros és számos más tisztán tenyésztett magyar borélesztő 500-szoros nagyítással készült fényképei;

c) borbetegségeket okozó penészek és egyéb mikroorganizmusok, ugyszintén a borból görcső alatt készíthető mikroszkópikus kristályok képei, mely utóbbiakkal arra kívánta a szakértők figyelmét felhívni, hogy a borkristályok tanulmányozása által a bor minőségére bizonyos, s némely esetekben igen fontos következtetések vonhatók.

«A magyar bortermelők országos szövetkezete» igazgatósága által vezetett «Országos központi mintapincze» közvetítésével Magyarország 20 borvidékéről 152 termelő (s a mennyiben egyes termelők több vidék kiállítói között is szerepelnek, 184) 611 bormintával vett részt a versenyben.

Kitüntetést nyert 122 termelő, nagy díjat kiváló anyagért (tokaj-hegyaljai borokért) és szakszerű pinczekezelésért a «magyar bortermelők országos szövetkezete» és a pozsonyi Palugyai-czég.

A szőlészeti és borászati csoportban 13 arany- és 33 ezüstérem jutott kiállítóinknak.

Kertészet.

Magyarország kertészetét a párisi kiállításon bemutatni nem volt könnyű feladat, mert ott nemes mérkőzésre a *világ legelső kertésznépei*: a francziák, belgák, olaszok, németek stb. megjelentek. Ezekkel kellett fölvenni a versenyt arról a nagy távolságról, mely Magyarországot Páristól elválasztja s a mely jóformán kizárta a gondolatot, hogy magyar kiállítók élő növényekkel, vagy a még sokkal kényesebb levágott virágokkal és romlandó gyümölcsökkel pontos időre ott megjelenjenek. De betetőzte a nehézséget annak a megfontolása, hogy Párisban és Franciaországban Magyarország kerti termesztvényeinek piacot teremteni nem lehetséges.

Ily körülmények között tehát az állandó kiállítás rendezésére kellett fektetni a főszulyt, miáltal sikerült elérni azt, hogy Magyarország kertészetének virágzó és sokoldalú volta az alkalomhoz is méltóan került bemutatásra. A Szajna folyó partjára épített hatalmas üvegcsarnokok egyikének két tágas fölkéjében izléses keretben, mely sem a szabad szemlélődést nem akadályozta, sem a kiállítást fölösleges módon különálló tagokra szét nem szakította, sorakoztak egymás mellé a legváltozatosabb tárgyak.

Ferencz József ő császári és apostoli királyi Felségének magyarországi udvari kertészetei képekben kerültek bemutatásra, Hauszmann Sándor budapesti műegyetemi professzor tervezete szerint, állványon és keretekben.

A kiállításnak ugyancsak méltó diszeit képezték: a József főherceg ur ö csász. és kir. fenségének tulajdonát képező budapesti Margitszigetnek olajfestésű távlati képe; gróf Esterházy Ferencz tata-tóvárosi és egyéb kertészeteinek akvarellikus csoportozata, Sopron és Pozsony városoknak nyilvános kertje, továbbá számos főuri kastélykertnek keretekbe illesztett képei és Klösz György budapesti fotografusnak három vaskos albumkötetbe összefoglalt gyűjteménye «Magyarország főuri kastélyairól és parkjairól».

Az Országos gyümölcsészeti és fatenyésztési ministeri biztosság: a Molnár István által előállított magyar-francia szövegű «Magyar Pomológia»-nak színes táblákkal illusztrált két első füzetét és egyéb kertészeti és szőlészeti szakmunkáit, a dr. Schilberszky Károly tanár által irt «Monographie d'Horticulture en Hongrie» czimű illusztrált művet, nemkülönben az állami faiskolák térképeit állította ki.

A kiállításon bemutatkozott továbbá a «Budapesti m. kir. kertészeti tanintézet» is, melynek igazgatója, Angyal Dezső, a kertészet összes ágait felölelő iskola tanmenetét két tágas asztalon és a hozzátartozó falterületen állította össze a tanári kar segítségével. Az egyik asztalon a gyümölcsfalakításoknak példái, a fák karózásának és törzsvédésének, valamint a szőlő művelésének összes eljárásai modellekben sorakoztak a szemlélő elé. A másik nagy asztalon a kerti termények értékesítésének módjai és kellékei, u. m.: gyümölcsszedő létrák és egyéb eszközök, az intézet gyümölcskamarájának mintája, feldolgozógépek, aszalók modelljei, eredeti szerkezetű szeszfőzőkészülék mintája, teljes gyümölcs- és zöldségaszalványgyűjtemény stb. stb., mind arról tanuskodtak, hogy a tanulóknak nemcsak a termesztést, hanem az értékesítés módjait is elég alkalmuk van teljesen megismerni. Ugyanezen az asztalon voltak szemlélhetők a tanintézet gazdag növénypathologiai gyűjteményének házi készítésű legtanulságosabb darabjai, kiegészítve a tanulók által rajzolt és festett falitáblákkal.

Az «Orosházi kertgazdasági tanszék» kiállította gyakorló terének térképét és a főbb oltási módok mintáit.

A kerttervezés és tájkertészet szakmáját Petz Ármin budapesti csász. és kir. udvari műkertész és faiskatulajdonos, továbbá Hein János budapesti disz- és tájkertész és faiskolatulajdonos képviselték.

A diszkertészet bemutatására Seyderhelm Ernő budapesti csász. és kir. udvari műkertész vállalkozott, a ki hirneves kereskedelmi kertészetének remekeit, mint jury-tag «versenyen kívül», vitte ki a kiállítás egész tartamára, melyekből pálmaligetet varázsolt a forró üvegkupola alá, ö Felségének, a magyar királynak bronz szobra köré.

A magtermelés és magkereskedés jeles mívelője, Mauthner Ödön csász. és kir. udvari szállító két izléses plasztikus modellben megtermelő és magkísérleti telepét és magtisztító műhelyeit mutatta be.

A kertészeti ipar köréből Dréher Ignác és fia cég saját gyártmányu kerti késeivel és eszközgyűjteményeivel, míg Padlicska István szobrász szép kidolgozásu színes gyümölcsmodelljeivel jelent meg.

Rohonczy Gedeon földbirtokos kiállítása, szabadalmazott gyümölcs-szállító rámaival nemcsak az állandó kiállítás érdekességét emelte, hanem egyik őszi időleges gyümölcskiállításon ily keretekben Párisba szállított csemegeszőljeért a jury II. díjjal tüntette ki.

Egyébként még a következő magyar kiállítók nyertek kitüntetést: Grand Prix-t: a Budapesti m. kir. kertészeti tanintézet. Aranyérmét: az Országos gyümölcsészeti ministeri biztosság (földmivelésügyi ministerium), Hein János (Budapest), Csász. és kir. várkapitányság (Budapest), Mauthner Ödön (Budapest). Ezüstérmét: Petz Ármin (Budapest), a «Kert» című szaklap (Budapest), gróf Esterházy Ferencz kertészete, Rohonczy Gida (Török-Becse), Padlicska István (Budapest). Bronzérmét: Orosházi kertgazdasági tanszék, Klösz György (Budapest), Sopron város, Dréher Ignác és fia (Budapest). Elismerő oklevelet: Pozsony város.

Erdészet.

A különböző államok a legkülönbözőbb módokon igyekeztek erdőgazdaságukat a párisi kiállításon bemutatni. Egyesek inkább az erdészettudomány fejlettségének ismertetésére, mások inkább az erdőgazdaság gyakorlati eredményeinek s főként a kiválóbb erdei termékeknek szemléltetésére fektették a súlyt. Az erdőgazdaság általános fejlődésének olyan helyes képét, mint a milyent a magyar erdészeti kiállítás mutatott, kevés állam erdészeti kiállítása nyújtott.

Az erdőgazdaság minden ágazata képviselve volt számos újdonsággal. A legértékesebbek a következők:

Az *erdőfelmérés* tudományának műveléséről több új találmányu eszköz és műszer tett tanuságot; így a Csiky-féle egyetemes mérő és fölrakó műszer s ugy annak egyéb műszerei; a Csáti-féle busszola műszer és mérőasztal s még több más új műszer.

Az *erdőrendezéstan* fejlettségéről a részletesen kidolgozott üzemtervek, fatermési táblák, térképek stb. nyújtottak tájékozást. Pávai A. m. kir. erdőmester fatermési lisztája számadatokkal kapcsolatosan fényképekben az állabalakokat is bemutatta 10 éves korkülönbségekkel.

Az *erdőtenyésztés* és *erdővédelem* köréből több csoportban változatos anyag volt fölhalmozva. Mintát mutatott be magpergetőről a selmeczi erdészeti akadémia és Masztics Adám m. kir. erdész.

A vetőgépek közt ma is első helyen állott a Fekete-féle, de figyelmet érdemelt a Látos-féle makkvető is, nemkülönben az Ivanich-féle vetőeke,

a Gábor-féle magvető-bot, a Török-féle csemeteszedő eke stb., mind megannyi eredeti magyar találmány. Az erdőgazdaságra káros és hasznos rovaroknak 1000 példányból álló gyűjteményét Piso K. m. kir. főerdész állította össze, dr. Tuzson János m. kir. erdész pedig a fásnövények számos gombabetegségét új eljárás szerint preparált példányokon mutatta be.

Az *erdészeti építkezés* minden ágazata szintén képviselve volt, főként pedig a vizen és szárazon való szállítás körébe vágó berendezések, építmények, vízszabályozási, ut- és vasutépítési munkálatok mintáival, terveivel stb. Ezek között is több eredeti magyar találmány (Abrudbányai-féle csapókapu vizfogóra, Lorencz-féle rönköpálya stb.) s számos újdonság volt látható.

Az *erdőhasználat* (erdei termékek termelése és földolgozása) köréből a selmeczbányai erdészeti akadémia és Kaán K. m. kir. erdész állított ki két mintát, melyek közül az első a szlavoniai világhírű tölgy termelését, a másik meg a tűzifatermelés összes műveleteit bemutatta. Ezenkívül úgy a kiállítási épület belsejében, valamint kint a szabad ég alatt mindenféle fajta jó minőségű és nagy meretű nyersanyag, félgyártmány és kész áru volt összegyűjtve. A figyelmet ezek közül leginkább lekötötte egy 32 m. magas, erős tölgyzálfá; a besztérczei erdőigazgatóság által kiállított hangszerfa; több nagy fakereskedő által kiállított különféle faválasztékok csoportozatai stb.

Az *erdészeti irodalom* fejlettségéről az Országos Erdészeti Egyesület kiállításából lehetett világos képet alkotni. A nagy közönségnek számos magyar füzet mellett a magyarországi erdőtörvényeket és erdőmívelést ismertető francia nyelvű füzetek is rendelkezésre állottak.

Az *erdészeti statisztika* körébe vágó kiállítási tárgyak tulnyomó részben azokat az eredményeket tüntették fel, a miket az erdőtörvény végrehajtása körül s egyes közérdekű erdőgazdasági feladatoknak támogatásával az államerdészet, illetőleg a földmívelésügyi kormány elért. Látható volt többek között a kopár területek beerdősítésének kimutatása.

A kiállítási jury a magyar erdészeti kiállítás számára 125 *kitüntetést* szavazott meg; ezek közt volt: grand prix 9, aranyérem 24, ezüstérem 24, bronzérem 40 és elismerő oklevél 28.

A magyar vadászati kiállítás az erdészeti pavillont látogató közönségnek egyik fő vonzó ereje volt. Míg a többi országok kiállításában a vadászat jóformán csak dekoratív részét tette az erdészetnek, a magyar vadászati kiállítás azzal szemben diorámaszerűen talált elhelyezést. A Lendl Adolf dr. intézetéből kikerült állatok mind megannyi kiváló példányai a nálunk terítékre kerülő faunának; a bögő szarvas, a muflonok, hiuzok, farkasok és vadkancsoportok, a Kendefy Gábor retyezáti vadászterületéről került hatalmas zergebak, a saskeselyűk a sziklák ormain és a dioráma előterén

alkalmazott kis tó körül elhelyezett kanalasgépek, golyák, vörösgépek fészken, kócsagok, vadkacsák, szélkiáltók, vízi csibék stb.

E látványosságok mellett a vadászati kiállítás még számos, a vadászat történetére vonatkozó érdekes objektumot tartalmazott; különösen értékesek a löjegyzékek, köztük annak kimutatása, hogy felséges Urunk 1848 óta hány vadat ejtett el. E löjegyzékből megtudjuk, hogy Felséges Urunk 50 év alatt 1190 szarvasbikát, 1313 szarvastehént, 204 däm vadat, 441 özet, 1939 zergét, 1356 vaddisznót s közte számos igen kapitális kant, 7249 mezei nyulat, 4502 ürgei nyulat, 224 rókát, 653 siketfajdkakast, 58 nyir-fajdkakast, 6 császármadarat, 16.070 fáczánt, 8321 foglyot, 896 szalonkát, 286 fürjet, 1404 vadkacsát, 1343 különféle szörmés és szárnyas vadat, összesen 48.351 darab vadat hozott terítékre. A legnagyobb uradalmak 20, 30, 40, 50, sőt 100-nál is több évre terjedő löjegyzetekben felettébb érdekes adatokat találhatunk. Az 1785—1898-ig vezetett bélyei löjegyzék valóságos kincse a vadászati statisztikának. Ezen mai napság világhírű vadászterületen a múlt században a rengeteg árvízterületek következtében a szarvas még ritkaságszámba ment. Feltűnő tárgya volt a vadászati kiállításnak továbbá egy plasztikus vadászati térkép, az előforduló vadnemeknek a térkép illető helyein való illusztrált feltüntetésével és a vadfajok szerint részletezve, statisztikai adatokkal az évi vadlelövésről.

A szarvasagancsok és özagancsok gyűjteménye szépség és erősség tekintetében szinte páratlan példányokból állott. Nevezetesen a szarvasagancsok közül a Montenuovo herceg, Festetich Tasziló gróf, Croy Károly herceg, a budapesti nemzeti kaszinó, Esterházy Mihály gróf és Majláth László gróf által küldöttek. József Ágost főherceg 100 válogatott özagancsot állított ki, Wenckheim Frigyes és Almássy Dénes grófok vadászterületeikről 50—50 kaptális özagancsot mutattak be, Polnich Árpád erdőmester és ifju Chotek Rudolf gróf egy-egy valódi özbak-agancsot küldöttek. A kiállított zergekampókhoz hasonló erős példányokat más országok kiállításában szintén nem találhattunk, nevezetesen olyannal, a minő Kendeffy Gábor kitömött figyelő zergefejét ékesíti. Ugyanez mondható a Széchenyi Bertalan gróf lipthói vadászbérletéről való kampókról is.

A vadásztropheák közül két ritka nagy medvebőr, számos hiuz- és egyéb kisebb bőrök és kitömött madarak, mint faldiszek egészítették ki ezt a kiállítást.

Halászat.

A kulturának a halászatra gyakorolt hátrányai nem maradtak hatás nélkül nálunk sem. Mig a múlt század közepéig a hal mint köztáplálék, a halászat pedig mint foglalkozás fontos tényezője volt a magyar közgazdaságnak, ez időtől fogva folyvást hanyatlott a halászat jelentősége.

Részint a vízszabályozási munkálatok, részint a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem lendületével kapcsolatos faktorok a vizeket annyira kivetkőztették ősi jellegükből, hogy alig néhány évtized alatt csaknem tönkretették halállományukat. Jellemző, hogy bár a halarak soha el nem ért magasságra hágtak, a halászati jogok értéke folyton sülyedt.

Ez a sajnálatos hanyatlás végre újból ráterelte a figyelmet a halászat ügyére, s megalkottatott a halászati törvényben az alap, amelyen az eddigi *természetes halászatot* a vizeknek ésszerű gondozását és művelését célzó *mesterséges halászat* válthatta fel.

Ez az átmenet nem volt könnyű. Gyakorlati példákkal és eredményekkel győzték meg a kételkedőket arról, hogy az intenzív irányú halasgazdaság viteléhez nélkülözhetetlen természetes előfeltételek közül egynek sincs híján az ország.

Halászati ügyünknek a párisi kiállításon való bemutatása igazolta, mennyire sikerült a jelzett célokat megközelíteni.

A szűkre szabott tér azonban nagyobbára kizárta a lehetőségét annak, hogy a *szemre való* tárgyakat mutathassuk be, miért is a kiállított táblázatok, térképek, diagrammok, statisztikai adatokkal kizárólag csak az értelemre lehetett hatni.

E táblázatok mutatták, hogy az ország halfaunája 63 különböző halfajt számlál, a melyek közül a törvény, mint gazdaságilag legfontosabbat, 14-et részesít védelemben 1½—4 hónapig terjedő tilalmi időszak és legkisebb mérték megszüabásával. Az országos halászati felügyelőség által kiállított térkép feltüntette e halfajok elterjedését is, kitüntetvén többi közt, hogy a sikvidéki nagyobb folyamokban az Acipenseraidáknak 5 fajtája honos.

Ugyanez a térkép feltüntette az országos halászati felügyelőségnek munkálkodását, összefoglalva működésének egész színterét. Továbbá tájékoztatott a halászatnak, mint önálló termelési ágának térfoglalásáról.

Külön diagramm mutatja a tógazdaságok fejlődését. 1889-ben 70 ha. volt vízzel borítva, míg 1899-ben már 3430 ha.-on termelték a halat. Kapcsolatos vele egy másik diagramm, mely a kormány által a halászat emelése érdekében díjtalanul szétosztott tenyészanyagról nyújt képet. Megtudjuk ebből, hogy míg 1890-ben 33.000 drb. pisztrángokra képviselte a segélyezés mértékét, addig 1899-ben ugyane célra 1,300.000 drb. közönséges, 771.000 drb. szivárványpisztráng és 35 millió süllőikra, végre 200.004 drb. *tenyészrák* fordított.

A segélyezés emelkedésével karöltve növekedett a halászat emelésére fordított költségadomány is. Míg 1890-ben hazánk édesvízi halászatára csak 11.000 koronát fordíthattunk, 1900-ban már 91.960 koronára emelkedett ez a dotatió.

Az említett halászati térkép még a közvizeken a törvény alapján megalakult halászati társulatokról is nyújt képet. A jelentékenyebb vizek mentén mindenhol szervezve vannak a *halászati társulatok*, a mi egyértelmű azzal, hogy ezek a vizek rendszeres és céltudatos mivélés alá kerültek. A magyar halászati törvény u. i. csakis kényszer-társulást ismer. A halászati jog-tulajdonosok kötelezve vannak arra, hogy szétdarabolt halászati területeiket közösen, előre megállapított szakaszokon egyesítve hasznosítsák ugyancsak előre megállapított és ministerileg jóváhagyott *üzemterv* alapján. Ilyen módon nemcsak a helyzeti fekvésből és körülményekből eredő gazdasági követelmények érvényesülhetnek a lehető legteljesebben, de mód van adva arra is, hogy az egyöntetű kezelés a folyó mindazon részére biztosítsák, mely halászatiilag azonos természetűnek mutatkozik.

Egyéb részeiben is tanulságos volt ez a kiállítás. Papirmachéból készült halminták a gazdaságilag legfontosabb halakat tették láthatóvá. Ezen minták nem egyszerű utánzatok, hanem élő halak után modellirozás és részleteiben is hű színezéssel készült reliefek természetesen nagyságban, mert rendeltetésük az is, hogy a gazdasági szakiskolákban mint taneszközök használtassanak.

A halászati kiállítás keretét a Dunán szokásos halászati szerszámok képezték, melyek mint dekorációk is alkalmaztattak. Közöttük nem egy jellemző eszköze a magyar halásznak, tanubizonyosságául annak, mily alaposan ismeri ez a hálnak életmódját, természetét.

Gazdasági szakoktatás.

Magyar-óvári gazdasági akadémia.

A magyar-óvári gazdasági akadémia kiállítása a gazdasági szakoktatás csoportjában a középső helyet foglalta el. Alkalmazkodni lévén kénytelen a rendelkezésére jutott térség szűk méreteihez, kiállításában csak az áttekinthető szemléltetésre szorítkozott az oktatási körből, míg gazdasági tárgyainak bemutatásáról le kellett mondania. Kiállított tárgyainak kivitele pontos, szakszerű volt. Központja volt a kiállításnak az akadémia főépületének olajfestésű képe; e körül a fali képek és dolgozatok, az asztalokon pedig a közelebbi betekintést igénylő gyűjtemények s albumok. Az akadémia látogatottságának grafikonja 80 tanévről (1818—1698) összesen 4784 hallgatót tüntet fel, és pedig 3459 hazait és 1325 külföldit. Nagyobb fali képekben volt bemutatva az akadémia gazdaságának, kert-telepének és faiskolájának térképe a művelési ágak arányaival, továbbá a főépület s belső gazdasági udvar, tájképek helyszínrájza. Két albumba voltak foglalva

a helyszíni képek részletei, laboratóriumok, gazdasági, kertészeti s kísérleti részletek, kiválóbb tenyészállatok platinotípiái és fotográfiái.

A tanárok munkáiból Linhart Gy. növénybetegségi készítményei s Fungi Hungarici nagy gyűjteménye, Thallmayer V. az aratógépek fejlődését 30 színes technikai rajzban bemutató albuma, Cselkó J. tejevizsgálati tanulmányainak 6 grafikonja, dr. Kosutány T. a meteorológiai állomás 30 éves adatainak grafikonja, Cserhádi S. a növénytermelési kísérletekről bemutatott albuma, Hensch Á. és Koerfer J. segédtanár Magyarország vetésgazdálkodásának kartogramja jutottak bemutatásra. Az akadémia, valamint a közreműködő tanárok is arany éremmel lettek kitüntetve, egy ezüst és egy bronz érem mellett.

A hazai gazdasági szakoktatás történetét s jelenlegi állását Vörös Sándor akadémiai igazgató leírta s ez a leírás a fő- és részletkatalogusban is megjelent.

Gazdasági tanintézetek.

Kassa. Az igazgatóság kiállította az intézeti főépület, arboretum, kert és major madártávlati akvarell képét, a konviktus tervrajzát, továbbá számos színezett fényképet (az intézet főépülete, kert, konviktus, major, tehenészet, juhászat és sertésenyészlés). Táblázatos kimutatásban föltüntette az intézet látogatottságát a megalapítás óta.

Az intézőség a gazdaságban termelt kulturnövények magvait és a gazdaság színezett térképét mutatta be.

Zalka Zsigmond tanár 24-féle, a kísérleti téren termelt szálastakarmánynövényt kisebb szekrényekben és elemzéseik eredményeit színezett grafikonokban, dr. Budaházy Imre tanár különböző közetek elmálását feltüntető gyűjteményt és egy felvidéki rét flóráját albumban, továbbá az intézeti hallgatók által készített maggyűjteményeket, dr. Somssich Béla s. tanár az intézet kísérleti terén termelt árpaféleségek gyűjteményét a kalász és szemek feltüntetésével, továbbá a szemek abszolút és hektoliter-súlyának és lisztességének kimutatásával.

Keszthely. A gazdasági akadémia kiállításától balra fekvő fülkét a keszthelyi és debreczeni gazdasági tanintézetek kiállításai foglalták el. A keszthelyi gazdasági tanintézet hazánk legrégebb gazdasági szakiskolája, mely 1797-ben létesült gróf Festetich György jóvoltából s nevére *Georgicon* nevet nyert. Bemutatja a Schadl János tanár tervei szerint készült új intézetet, a réginek 100 éves évfordulóján nyitott meg. Dr. Nyiredy Jenő tanár a tengerinövény vegyi összetételét a fejlődés különböző szakjaiban tünteti fel. Kiss József tanár állatbonctani és gyógyászati praeparatumaival, továbbá a kóros paták legjellemzőbb és leggyakoribb alakjait és azok patkolását feltüntető készítményei; Lovassy tanár tojásgyűjteménye

és a mezőgazdaságra káros rovarok gyűjteménye, továbbá az 1816. és 1820. évből való egyes gazdasági gépek és eszközök üzembe vehető modelljei s végre a Fáber Sándor segéd-tanár összeállította s a tanintézet gazdaságából való talajok mintázatai is láthatók voltak. Végre az egész kiállítást diszítik a különféle mezőgazdasági termények, állatfényképek és egy album, mely az intézet belsőségeit tünteti fel.

A kolozsmonostori gazdasági tanintézet kiállított az intézet főépületéről, belső és külső majorjáról, valamint a főkerttről készült olajfestményeket és tervrajzokat, graphicus táblázatokban a cigájajuhok gyapjuhozamát az 1890—1899. években s 10 éves átlagban, a juhsajt termelési adatait 1881—1898. évig, a tanintézet látogatottságát és az intézet kebelében időnként tartott kerti tanfolyamon résztvevő néptanítók létszámát. A bivalytej és juhtej vegyelmezéseit az elléstől az elapadásig, dr. Baintner tanár állította ki. Péter Béla tanár egy üvegszekrényben sós vidékek területén előforduló növények utánzatait (modell), Réti János tanár időjárás-észleleteit, s Kertész Gyula tanár a legfontosabb erdei fák levélzet-, rügy-, virág- és terméspraeparatumait mutatta be.

Debreczen. A gazdasági tanintézet összes fontosabb épületeit s egyes motívumokat a gazda munkálkodásából olajfestmények tüntetik fel. Az egész kiállításban azonban leginkább két tárgy ragadja meg figyelmünket: egyik a Kerpely Károly igazgató által készített paprika-tanulmány, mely a magyar konyha e kiváló fűszerét keletkezésétől, a virág megtermékenyítésétől kezdve, végig kíséri a teljes érést, sőt tovább, mert a kész terményeket is bemutatja. A másik érdekes tárgy: Magyarország likacs-gombáit, természetes nagyságban, aquarell festményekben s egy vaskos kötetben pontosan leírva tárja elénk. Dr. Müller Ottó tanár állította össze e tudományos munkát. Ezek és az ifj. Sporzon Pál tanár fűkaszálogép-tanulmánya (grafikus kimutatások) az intézetnek és gazdaságának teljes leírását tartalmazó album, stb. mindannyian hozzájárultak, hogy oly szép elismerésben részesült az intézet kiállítása.

A földmives-iskolák a párisi kiállításon kollektíve szerepeltek. Magyar Kázmér tanfelügyelő oldotta meg a nehéz feladatot: az összes iskolákat egy egyetemleges kiállításban állítani össze. Nyolcz nagy olajfestmény feltünteti a földmivesiskolai tanulókat munkaközben; szántás, aratás, fejtés, gyümölcs-somagolás, háziipari munkálatok elkészítése stb. Tizennégy képen hazánk földmivesiskoláinak legszebbjeit szemlélhetjük. Kiegészítik a kiállítást különféle gyümölcsfák termés-, virág- és galyutánzatai, a mérges gombák viaszmintázatai s a különböző káros gyomfélék. Mindmegannyi segédeszköz a demonstratív előadásokhoz. A nézőközönség figyelmét nagyon lekötötték a földmives-iskolai tanulók által készített háziipari cikkek, melyek közül legszebbek voltak a különféle kosárfonó-munkák, a házilag készült kefék,

szerszámok (fejsze- és lapátnyelek) stb. A különböző szálas termények s különösen a ritkaság fűfélék az egész kiállításnak igen szép keretet adtak, melyet még emeltek a Nagy Kálmán szobrász kezéből kikerült szobrocskák a magyar népelet tipikus alakjairól.

A vincennes-i lókiállítás.

Az időleges állattárlatokon csak lovainkkal vehettünk részt. A magyar lótenyésztés hirneve régi ugyan, mindazáltal lótenyésztésünk ügye, lovainknak kelendősege csak nyert az által, hogy az állami ménesek válogatott anyagával e nemzetközi versenyben részt vettünk. Nagy közönség nézte lovainkat úgy az istállókban, mint a bemutatásoknál, melyeknél maga a köztársaság elnöke, Loubet ur is jelen volt. Az elismerés pálmáját a bábolnai ménes arabs lovai nyerték el, a «Koheilan I.» mén és «Shagya VIII» kancza, mindkettő arabs félvér, s nemcsak hogy arany éremmel tüntették ki őket, hanem elnyerték a championatus és a nemzetközi nagy championatus arany érmét is. Ezekon kívül bábolnai ménesünkből egy O-Bajan arab telivér kancza és Shagya X. arab félvér kancza arany érmét, Goalan Shagya arab félvér mén bronzérmét kapott.

A kiséri ménesből kiállított csoportból Montbar mén és Balsam kancza arany éremmel, egy Verneuil kancza bronz éremmel lett díjazva.

A mezőhegyesi lovakból Furioso XXVI. és North Star VIII. ménnek ezüst éremmel és Nonius Ūrmény I. mén és Durczás Nonius kancza bronz éremmel díjaztattak.

Végül a fogarasi ménesből kiállított lovak közül egy Pluto-Fantasca kancza bronz érmét nyert.

Összegezve az eredményeket, a 44 lóból állott gyűjtemény, számítva az egész csoport díjazásául külön veretett nagy arany érmét, valamint minden egyes ménesnek megítélt egy-egy nagy arany érmét, ezen csoportos kiállításunk 23 éremmel számolt be, mely érmek a mezőgazdasági muzeumban fognak elhelyezést találni.

Lovaink szívósságát jellemzi ama körülmény, hogy a Párisba és vissza történt szállítás fáradalmi lovainkon nem hagytak semmi nyomot, és hogy a 44 ló a kiállítás tartama alatt mindig egészséges volt.

II. FÜGGELÉK.

A MEZŐGAZDASÁGOT ÉRDEKLŐ TÖRVÉNY- ALKOTÁSOK ÉS A FÖLDMIVELÉSÜGYI TÁRCZA KÖLTSÉGELŐIRÁNYZATAI AZ 1896. ÉV ÓTA.

Magyarország földmivelésügyének a vázolt időszakról szóló ismeretét kiegészíti még az ezen idő alatt alkotott és a földmivelésügyet érintő törvények jegyzéke, továbbá annak a feltüntetése, mikép alakult ebben az időszakban évről-évre a földmivelésügyi tárca költségvetése.

A szentesített törvények (a javaslatot benyújtó minister tárczájának fölemlítésével) a következők:

Az 1896. évben:

- 1) V. t.-cz. A phylloxera által elpusztított szőlők felujításának előmozdítása tárgyában. (Földmivelésügyi minister.)
- 2) XXV. t.-cz. A majorsági zsellérbirtokról s az ehhez hasonló természetű birtokokról. (Igazságügyminister.)

Az 1897. évben:

- 3) I. t.-cz. A mérsékelt áru marhasóról. (Pénzügyminister.)
- 4) X. t.-cz. A ragadós tüdőlob kiirtásáról szóló 1893. évi II. törvényczikk módosítása tárgyában. (Földm. minister.)
- 5) XVIII. t.-cz. Magyarországnak az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállításon leendő hivatalos részvételével járó költségek fedezéséről. (Kereskedelemügyi minister.)
- 6) XXI. t.-cz. A Temes-Béga-völgyi vízszabályozó társulat pénzügyi viszonyainak újabb rendezéséről (Pénzügyminister.)

- 7) XXXII. t.-cz. A hazai pénzügyintézetek által kibocsátott némely kötvények biztosításáról. (Pénzügyminister.)

Az 1898. évben:

- 8) II. t.-cz. A munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról. (Földmivélsügyi minister.)
- 9) XI. t.-cz. A kisbirtokosok országos földhitelintézetéről szóló 1879. évi XXXIX. törvényczikk módosításáról. (Igazságügyminister.)
- 10) XIX. t.-cz. A községi és némely más erdők és kopár területek állami kezeléséről, továbbá a közbirtokosságok és a volt urbéresek osztatlan tulajdonában lévő közösen használt erdők és kopár területek gazdasági ügyvitelének szabályozásáról. (Földmivélsügyi minister.)
- 11) XX. t.-cz. Az 1895. évi XLVIII. törvényczikk egyes rendelkezéseinek módosításáról. (Vizi beruházások felhasználása tárgyában.) (Földmivélsügyi minister.)
- 12) XXIII. t.-cz. A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről. (Igazságügyminister.)

Az 1899. évben:

- 13) XVI. t.-cz. Az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifájának módosításáról. (Pénzügyminister.)
- 14) XXII. t.-cz. A fogyasztási adó alá eső szeszfőzdek által egy-egy termelési időszak alatt a kisebbik adótétel mellett termelhető alkoholmenyiségnek felosztásáról. (Pénzügyminister.)
- 15) XLI. t.-cz. A vizimunkálatoknál, az ut- és vasutépítésnél alkalmazott napszámosokról és munkásokról. (Földmivélsügyi minister.)
- 16) XLII. t.-cz. A gazdasági munkavállalkozókról és segédmunkásokról. (Földmivélsügyi minister.)

- 17) XLIX. t.-cz. A hazai iparnak állami kedvezményekben való részvételéről. (Kereskedelemügyi minister.)

Az 1900. évben:

- 18) IX. t.-cz. Az 1899. évi XXII. t.-cz., valamint az 1899. évi XXIV. t.-cz. némely határozmányainak módosítása tárgyában. (Szeszkontingens felosztása tárgyában.) (Pénzügyminister.)
- 19) XV. t.-cz. Az 1886. évi XXIX., az 1889. évi XXXVIII. és az 1892. évi XXIX. törvényczikk módosításáról és kiegészítéséről. (Vízrendező társulatokról.) (Földmivvelésügyi minister.)
- 20) XVI. t.-cz. A gazdasági munkás- és cselédsegélypénztárról. (Földmivvelésügyi minister.)
- 21) XVII. t.-cz. Az állatorvosi közszolgálat államosításáról. (Földmivvelésügyi minister.)
- 22) XXV. t.-cz. Az 1884. évi XVII. t.-cz. 50. §-ának a megrendelések gyűjtésére vonatkozó rendelkezései módosításáról. (Kereskedelemügyi minister.)
- 23) XXVII. t.-cz. A birtokos és a gazdatiszt közötti jogviszonyok szabályozásáról. (Földmivvelésügyi minister.)
- 24) XXVIII. t.-cz. Az erdőmunkásokról. (Földmivvelésügyi minister.)
- 25) XXIX. t.-cz. A dohánytermelők és a dohánykertészek közötti jogviszonyok szabályozásáról. (Földmivvelésügyi minister.)
- 26) XXX. t.-cz. Közérdekű öntöző csatornák létesítése tárgyában.) (Földmivvelésügyi minister.)
- 27) XXXIV. t.-cz. Több állami beruházás költségeinek fedezéséről. (Pénzügyminister.)
- 28) XXXIV. t.-cz. Az 1895. évi törvényczikk hatályának meghosszabbításáról. (A jelzálogos követelések bizonyos átruházásánál adandó bélyeg- és illetékmentesség.) (Pénzügyminister.)

Az 1902. évben:

- 29) VIII. t.-cz. A csorbatói birtoknak az államkincstár részére történt megvásárlásának jóváhagyásáról és az ezen vásárlásból fölmerülő költségeknek, állami birtokok eladása útján történő fedezéséről. (Földmivelésügyi minister.)
- 30) XIV. t.-cz. A gazdasági munkás- és cselédsegélypénztárról szóló 1900. évi XVI. t.-cz. kiegészítéséről. (Földmivelésügyi minister.)
- 31) XXII. t.-cz. A Bega csatornának a temes-begavölgyi vízszabályozó társulat ármentesítése érdekében is szükséges rendezéséről. (Földmivelésügyi minister.)

A földmivelésügyi tárca költségelőirányzata pedig a tárgyalt időszakban következőleg alakult:

	Összes kiadás	Összes bevétel	Kiadási többlet
1896. évben --- ---	42.999,266 kor.	32.670,386 kor.	10.328,880 kor.
1897. « --- ---	45.276,924 «	33.656,130 «	11.620,794 «
1898. « --- ---	47.472,272 «	33.941,454 «	13.530,818 «
1899. « --- ---	52.105,228 «	37.848,442 «	14.256,786 «
1900. « --- ---	57.833,215 «	43.635,968 «	14.197,247 «
1901. « --- ---	60.219,639 «	44.426,803 «	15.792,836 «
1902. « --- ---	62.505,716 «	45.258,600 «	17.247,116 «
1903. « --- ---	64.648,676 «	45.723,991 «	19.924,685 «

III. FÜGGELÉK.

Magyarország állami mezőgazdasági intézményei.

1. Az ország időjárásai és talajviszonyai ismertetésére, a talajjavítás és a mezőgazdaság különböző ágainak előmozdítására szolgáló intézmények.

M. kir. országos meteorológiai és földmágnassági intézet Budapesten (I. Fő-utca 6.) az ország éghajlati viszonyainak kipuhatólással foglalkozik; naponként szerkesztett «*Időjárás-jelentés*» térképen bemutatja a következő 24 órára várható időjárást, e jelentést intézetek, lapok és magánelőfizetők kapják; a várható időjárást közli 300 távirtdíjjal, melyek azt kifüggesztett táblákon jelzik.

M. kir. földtani intézet Budapesten (VII. ker., Stefánia-út) az ország földjének viszonyait kutatja; *agrogológiai osztálya* a talaj rétegzési viszonyait tanulmányozza; szakvéleményekkel szolgál; működésének eredményéről «Évi jelentés»-ében beszámol.

M. kir. kerületi kulturmérnöki hivatalok: Budapesten, Komáromban, Kassán, S.-A.-Ujhelyen, Debreczenben, Kolozsvárott, Miskolczon, Aradon, Brassóban, Szombathelyen, Temesvárott, Nagy-Enyeden, Pécsen, Pozsonyban, Nagyvaradon, Besztercebányán, Nagy-Szebenben és Székesfehérvárott a gazdaközöniséget a talajjavító munkálatok keresztülvitelénél támogatják; e végből tanácsot adnak a talajjavítás alkalmas módjáról, elkészítik a szándékolt munkálat terveit, költségvetését, megállapítják a kiviteli módokat. A kulturmérnökök igénybevétele a földművelésügyi m. kir. ministertől kérhető, azok kiküldetése a kérelmezőre költséggel nem jár.

M. kir. vízmesteriskola Kassán a kulturmérnökök mellett ezek hatáskörébe eső munkálatoknál működő segédszemélyzetet képezi ki; felvételi kellek: 18 évet betöltött, 30 évet meg nem haladott kor, egészséges erős, testalkat, legalább 2 középiskolai osztály végzése vagy katonai altiszti rang.

M. kir. orsz. kémiai intézet és központi vegykísérleti állomás: Budapesten (II. ker., Oszlop-utca 26.), valamint a *m. kir. vegykísérleti állomások: Debreczenben, Kassán, Keszthelyen, Kolozsvárott, M.-Óvárott, Pozsonyban* a mezőgazdasági termelés és mezőgazdasági ipar körébe vágó ellenőrző vegyzségeket teljesítenek az állomások részére érvényben levő díjjegyzékben megállapított díjért; továbbá a kolozsvári és pozsonyi állomások kivételével a mezőgazdaság fejlesztéséhez: vegytanba vágó vizsgálatok és kísérletek végzésével járulnak hozzá. Valamennyi állomás hatóságilag szakértő: a mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatalának, valamint a mezőgazdasági termények, termékek és czikkek hamisításának tilalmazásáról szóló törvények végrehajtásánál.

M. kir. vetőmagvizsgáló állomás: Budapesten (II. ker., Kis-Rókus-utca), *Debreczenben, Kassán, Keszthelyen, Kolozsvárott, M.-Óvárott* a különböző vetőmagvak

ellenőrző vizsgálatát teljesítik azonosságra, tisztaságra és heremagvaknál arankatartalomra, a tisztított heremagvakat arankavizsgálatot bizonyító bárczával látják el; széna- és abraktakarmányokat botanikailag elemzik, gyomokat és gyommagvakat meghatározzák s az ellentük való védekező eljárásokat ismertetik. Valamennyi állomás hatósági szakértő: a mezőgazdasági termények, termékek és czikkek hamisításának tilalmazásáról szóló törvény végrehajtásánál. Az állomás által végzett vizsgálatokért az érvényben levő díjjegyzékben megállapított díjazás jár, a gazdák részére végzett vizsgálatok azonosságra, tisztaságra, csiraképesésre és arankamentességre díjtalanok.

M. kir. növénytermelési kísérleti állomás M.-Óvárott gazdák közreműködésével gyakorlati irányú kísérleteket végez a miveleti növények megfelelőbb fajainak és változatainak, trágyaszereknek és trágyázási eljárásoknak kipróbálása és terjesztése végett.

M. kir. dohánytermelési kísérleti állomás Debreczenben: a dohánytermelés és kezelése tökéletesítése, a dohány minőségének javítása érdekében saját és *csabai* fióktelepén, valamint dohánytermelő gazdák közreműködésével kísérleteket végez.

M. kir. gépkísérleti állomás M.-Óvárott: mezőgazdasági gépeket és eszközöket használhatóságukra és értékükre megvizsgálja.

M. kir. rovartani állomás Budapesten (II. ker., Oszlop-utca 26.) a káros rovarokat tanulmányozza, az ellentük való irtószereket és eljárásokat kipróbálja, a reakció vonatkozó ismereteket terjeszti; nagyobb rovarkárók esetén az irtómunkálatokat a helyszínén vezeti.

M. kir. növényélet- és kórtani állomás M.-Óvárott: a növényeken nem rovarok, hanem virágos vagy virágtalan élősködő szervezetek (virágos paraziták és parazitagombák), valamint kedvezőtlen életviszonyok által okozott károkat, azok elhárítására alkalmas védekező eljárásokat tanulmányozza.

M. kir. állatelteltani és takarmányozási kísérleti állomás Budapesten (II. ker., Oszlop-utca) a háziállatok okszerű takarmányozását tanulmányozza.

M. kir. tejkísérleti állomás, a tej és tejtermékek körül felmerült kérdéseket tanulmányozza, tejkísérleteket végez, tejkészítési eszközöket kipróbál, tejkészítéskor közreműködik, tejkészítéskor és tejszűvelőket üzemét vizsgálja, a tejtermelés, kezelés és hasznosításra vonatkozó kérdésekben szakvéleményt ad, s az idevágó ismereteket terjeszti.

M. kir. mezőgazdasági kísérletügyi központi bizottság Budapesten (Földművelésügyi ministeri palota), mely a fent megnevezett állo-

mások tervszerű együttműködésének irányítására hivatott; ez állomások munkálkodásának eredményét «Kísérletiügyi Közlemények» füzetekben bocsátja közzé.

M. kir. bakteriologiai intézet Budapestben (VII., Rottenbiller-utca) az állatorvosi akadémia kapcsolatában a házi állatokon előforduló ragályos betegségek előidézőit tanulmányozza.

M. kir. gyapjuminősítő intézet Budapestben (V., Klotild-utca 22.) a juhtenyésztés és

II. A lötenyésztés, szarvasmarha-, juh-, sertésenyésztés, tejgazdaság, baromfi-, hal-, méh- és selyemtenyésztés érdekeit szolgáló intézmények.

M. kir. állami ménesek: Kisbéren angol telivér és félvér, *Bábolnán* arabs telivér és félvér, *Mezőhegyesen* az itt tenyésztett Gidrán, Nagy- és Kis-Nonius-törzs, angol félvér, *Fogarason* lipiczai, *Kolozson* angol félvér és végül *Gödöllőn* a Kis-Nonius törzs tenyésztésére szolgálnak; a köztenyésztést fedező ménekkel ellátják, e célra a földmiv. ügyi min. magántenyésztőktől is vásárol egyéves korukban kiválasztott és hároméves korukban is alkalmasnak talált ménesikókat; bizonyos számú ménnek községeknek olcsón és részletfizetésre eladtnak avagy részükre teljesen ingyen átengedtetnek.

M. kir. méntelepek: Székes-Fehérvárott, Nagy-Körösön, Debreczenben, Sepsiszt-Györgyön az állami mének gondozására és felügyeletére szolgálnak, melyeket a tenyésztési évadra a gazdaközönség közvetlen használatára az ország mintegy 1000 fedeztetési állomásán helyeznek el, a hol csekély fedeztetési díj ellenében vehetők igénybe. Nagyobb tenyésztők egy-egy tenyészévadra is bérelhetnek méneket.

M. kir. állattenyésztési kerületi felügyelőség: Budapestben, Besztercebányán, Balassa-Gyarmaton, Debreczenben, Deésen, Kassán, Komáromban, Kolozsvárott, Máramaros-Szigeten, Miskolcson, Szombathelyt, Pozsonyban, Segesvárott, Nagy-Szebenben, Szegeden, Temesvárott, Nagyváradon, Pécsen, Liptó-Szent-Miklóson és élükön a *m. kir. országos állattenyésztési főfelügyelőség Budapestben* a páros újjá háziállatokat tenyésztő közönség támogatására és utbaigazítására, a köztenyésztés vezetésére és irányítására szolgálnak; az állami gazdaságok, gazdasági tanintézetek és földmiv. iskolák tenyésztéséből származó, valamint jóhírű magántenyésztésekből összevásárolt tenyészbikákat, kosokat és sertésskanokat, esetleg kedvezményes áron, részletfizetésre, községeknek és szövetkezeteknek a földmiv. ügyi kormány engedélye alapján közvetítenek.

M. kir. országos tejgazdasági felügyelőség Budapestben (Földmiv. minist. palota) tejgazdasági érdekek előmozdítására, tejszövetkezetek kezdeményezésére hivatott.

M. kir. tejgazdasági szakiskola Sárváron: a tejgazdaság körül szükséges ismeretek megszerzésére sajtimesterek, tejgazdaságok, tejszövetkezetek vezetésére alkalmas egyének kiképzésére szolgál; évenként kétszer tartatik négy hónapos tanfolyam.

M. kir. tejgazdasági munkásokat képző iskolák Munkácsen és Gödöllőn: tehenészetekben alkalmazandó férfiscélédeknek szakszerű kiképzést nyújtanak; a tanfolyam tartama

gyapjuértékesítés érdekében a mosott és mosatlan lunda ellenőrző vizsgálatát teljesíti.

M. kir. gazdasági tanácsadó bizottságok, a gazd. akadémiánál M.-Óvárott, a gazd. tanintézeteknél: Debreczenben, Kassán, Keszthelyen, Kolozsvárott szakvéleményt adnak gazdaságok berendezésére, üzemtervekre, becslésre, bérszerződésekre, számvitelre stb.-re nézve. A szakvélemény díjtalan, de ha a szakértő a helyszínére utazik, a megkereső fél annak szabályszerű utiköltségeit fizeti.

egy év, felvételi kellék: betöltött 16 év, írni-olvasni tudás.

M. kir. tejgazdasági munkásnöket képző iskola Nagyszécsényben: főleg kisgazdaságok korlátolt számú tehénállományához alkalmazandó női eselések gyakorlati kiképzésére szolgál; felvételi kellék: betöltött 15 év; a tanfolyam tartama félév.

M. kir. baromfitenyésztő telep és munkást képző szakiskola Gödöllőn: a köztenyésztés céljaira fajbaromfit tenyészt; baromfitenyésztők által alkalmazandó eselődeket képez ki, az ország baromfiállományának javítása és szaporítása érdekében működik.

M. kir. halászati felügyelőség Budapestben (Földmiv. ügyi minist. palota) a közvizek halászatának és a mesterséges haltenyésztés előmozdítása érdekében működik; e célból halászati társulatokat szervez, állóvizek és esatornák haltenyésztés utján hasznosítására tervek készit, halikrát oszt ki.

M. kir. méhészeti vándortanítók: Kis-künyfélegyházán, Pápán, Pozsonyban, Sárospatakon, Aradon, Nagy-Enyeden, Kolozsvárott és élükön a *m. kir. országos méhészeti felügyelőség Budapestben* (I. ker., Krisztina-körút 91.) a méhészet fejlesztésével, a méhtenyésztési szakismeretek terjesztésével foglalkoznak.

Az állami méhészeti gazdaság Gödöllőn. Célja: nagyobb méhészeti gazdaságok önálló kezelésére alkalmas méhészmunkások képzése; lelkészeket, néptanítókat és másokat, kiknek a méhészkedésre alkalmuk van, az okszerű méhészet ismereteire külön tanfolyamokon megtanítani; a méhészet fejlesztése érdekében tudományos és gyakorlati kísérleteket tenni; minta-méheseiben a helyes méhészkedést bemutatni; a méhészkedéshez szükséges segédeszközök, kaptárak, keretek, pergetők stb. készítését gyakorlatilag megtanítani; a termékek, kiváltképen a méznek különféle értékesítési módjait, a termékek helyes csomagolását, a piacképesség és kiviteli forgalom érdekében szükséges eljárásokat megismertetni: jól mézelő fákat, cserjéket, továbbá jól mézelő egynyári és évelő növényeket tenyészteni és terjeszteni. A gazdaság egy méhészmester vezetése alatt áll. Segédszemélyzete: egy méhészmunkás és egy segédmunkás. Tanfolyamai: a két éves méhésztanítók képező és a négy hétre terjedő időszakos tanfolyamok lelkészek, tanítók, kertészek, erdőőrök és földmiv. szakdák kiképzésére.

M. kir. országos selyemtenyésztési felügyelőség Szegárdon a selyemhernyótenyésztés fejlesztése, az ehhez szükséges szederfa-tenyésztés, valamint a selyemhernyótenyésztési

szakismeretek terjesztése érdekében működik; e célból a *szegzárdi selymértékészítő* állomásról petét, a selymentenyészési felvigyázók utján 2—3

napos hernyókat, *szederfaiskolából* szederfagokot és csemetéket ingyen oszt ki; *selyembübeváltó raktárakat* tart fenn 24 helyen.

III. Állatorvosi és mezőgazdasági szakoktatás, valamint a mezőgazdasági ismeretek terjesztése érdekében működő intézmények.

M. kir. állatorvosi főiskola Budapest (VII. ker., Rottenbiller-utca 23.) állatorvosokat képez ki négy éves tanfolyamon, középiskolát végzett és érettségi vizsgálatot tett egyének vétetnek föl hallgatókul 1901-től kezdve.

M. kir. gazdasági akadémia M. Óvárott: magasabb foku mezőgazdasági kiképzést nyújt érettségit tett és egy évi gyakorlattal bíró egyéneknek két éves tanfolyamon.

M. kir. gazdasági tanintézetek: Debreczenben, Kassán, Keszthelyen, Kolozs-Monostoron középfoku gazdasági kiképzést nyújtanak hat középiskolai osztályt végzett és 16 évet betöltött egyéneknek három éves tanfolyamon.

M. kir. földművelő-iskolák: Adán, Algyógyon, Breznóbányán, Békés-Csabán, Ósákvárott, Jászberényben, Hódmező-Vásárhelyen, Karczagon, Kecskeméten, Komáromban, Lugoson, Nagy-Szt.-Miklóson, Pápán, Rimaszombaton, Szent-Imrén, Szabadkán, és Szilágy-Somlyón a földművelő nép flainak kisebb gazdaságok vezetésére képezítő alsó foku gazdasági kiképzést nyújtanak, munkafelügyelőket és munkavezetőket képeznek ki két év alatt; felvételi kellékek: olvasni, írni tudás, betöltött 16 év, munkára képesítő testalkat; földművelők flai előnyben részesülnek. Ugyan-

ott felnőttek részére két-két óra terjedő *téli tanfolyamokat*, oly néptanítók részére, kik gazdasági ismétlő iskolákban tanítani hivatottak, *nyári tanfolyamokat* tartanak.

M. kir. gazdasági vándortanárok Aradon, Baján, Csáktornyan, Csurgón, Félgyeházán, Déván, Eperjesen, Esztergomban, Léván, Losonezon, Pécsen, Sárospatakon, Szamos-Ujvárt, Temesvárott, Ungváron, Znió-Váralján, a mezőgazdasági szakismeretek terjesztésére hivatottak.

M. kir. kender- és lentermelési szaktanár Kassán; komlótermelési szaktanár Kolozsvárott; tejjgazdasági szaktanár Kaposvárott; az illető szakmába vágó ismeretek terjesztésére, felvilágosítás és tanácsadásra hivatottak.

A gazdasági szakoktatásnál alkalmazottak közreműködnek a földművelésügyi kormány támogatásával rendezett *népies gazdasági előadások* tartásánál.

A gazdasági ismeretek terjesztésére szolgálnak a *minta-parasztagazdaságok* is, melyek a földművelésügyi kormány támogatásával példaadás céljából létesítettek kis gazdaságok okszerű berendezésére és kezelésére nézve.

*M. kir. mezőgazdasági muzeum Budapest*en.

IV. A szőlő- és bortermelés előmozdítására szolgáló intézmények.

M. kir. központi szőlészeti kísérleti állomás és ampelologiai intézet (Budapest, Attila-utca 10. szám). Hivatása: a szőlőművelést, borkészítést, a szőlőbetegségeket s az ellenük való védekezést tudományos alapon tanulmányozni s az e célra szükséges kísérleteket megtenni.

*M. kir. felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam Budapest*en gazdasági akadémiát, vagy tanintézetet végzett egyéneknek egy éves tanfolyamon tudományos és gyakorlati alapon kiképzést ad.

M. kir. vinczellériskolák: Bihar-Diószegezen, Egerben, Nagy-Enyeden, Pozsonyban középnagyságu szőlőbirtokok kezelésére alkalmas, értelmes vinczelléreket nevelnek két éves, illetőleg három éves gyakorlati, részben elméleti tanfolyamon; *m. kir. vinczellériskolák Kecskeméten, Ménesen, Tapolczán, Tarczalón és államilag segélyezett vinczellériskolák Munkácsra és Pécsen*, kisebb szőlőbirtokok kezelésére alkalmas egyszerű vinczelléreket, szőlőmunkásokat és munkavezetőket képeznek ki egy éves gyakorlati tanfolyamon.

Pinczesteri tanfolyam Budafokon gyakorlati és elméleti kiképzéssel.

*M. kir. szőlészeti és borászati felügyelők: Budapest*en (Rottenbiller-utca 6/a), *Szegárdon, Pécsen, Kaposvárt, Csáktornyan, Tapolczán, Pápán, Sopronban, Pozsonyban, Nyitrán, Esztergomban, Szirákon, Egerben, Miskolczon, Tarczalón, Beregszászon, Szinyér-Váralján, Szilágy-Som-*

lyón, Bihar-Diószegezen, Ménesen, Fehértéplomban, Debreczenben, Kecskeméten, Szabadkán, Nagy-Enyeden, Dicső-Szt.-Mártonban, Tordán a szőlészeti és borászati szakismeretek terjesztésére és a szőlőtermelő közönségnek felvilágosítás és utbaigazítás adására hivatottak. A felügyelők tanfolyamokat tartanak, melyek helye és ideje a környéken közzététetik.

M. kir. Miklós-szőlőtelep Kecskeméten: az immunis homoktalajon való szőlőgazdálkodás bemutatására és európai szőlővesszőtermelésre szolgál.

Az ország borvidékein megoszolva elhelyezett 44 állami *amerikai szőlőtelep*: amerikai szőlővesszők és oltványok készítésére, fajták kipróbálására, rajtuk tanfolyamok tartására, szakmunkások és munkavezetők kiképzésére szolgál.

Állami kísérleti mintaszőlők: Sátoralja-Ujhelyen, Sárospatakon, Olasz-Liskán, Mád-Zomborban, Sóstón, Tolcsván, Deliblaton az okszerű szőlőművelés megismertetésére szolgálnak.

Állami szénkénraktárak: Bihar-Diószegezen, Ménesen, Tarczalón és ezen kívül 53 *bizományi szénkénraktár* a filloxerás szőlők kezelésére szükséges szénkénghez juttatják a gazdaközönséget olcsón és könnyen.

*M. kir. ország központi mintapincze Budapest*en (Földművelésügyi ministeri palota) a m. kir. földművelésügyi minister felügyelete alatt az okszerű borkészítés fejlesztésére és terjesztésére, a hazai borok előnyös értékesítésének és borkivitelünknek előmozdítására szolgál; bortermelők borainak kezelésével és eladásával foglalkozik.

A mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatalának tilalmazásáról szóló 1893. évi XIII. t. cz. végrehajtásánál közreműködnek a főszolgabírói járásokban, rendezett tanácsu városokban, Budapest székes főv. kerületeiben megalakult «borellenőrző bizottság»-ok, melyek feladata a bortermelési és forgalmi viszonyokat az idézett

t. czikk szempontjából figyelemmel kísérni, az elkövetett kihágások kiderítésénél a hatóságok segítségére lenni; a budapesti és kolozsvári állandó borvizsgáló szakértő bizottságok a borok szakértői megvizsgálására és véleményadásra hivatottak, a m. kir. vegyiskísérleti állomások a borok vegyi vizsgálatát teljesítik.

V. A gyümölcsészet és kertészet előmozdítására szolgáló intézmények.

M. kir. országos gyümölcsészeti és fatermesztési minisiteri biztos Budapestben (Földmivvelésügyi minisiteri palota) az ország gyümölcsfatermesztését irányítja, a gyümölcsfatermesztés, nemesfűz-mivvelés, utbefásítás terjedését és a gyümölcsértékesítést előmozdítja, ebbe a szakmába vágó kérdésekben a fatermesztő és gyümölcstermelő közönségnek felvilágosításokkal és utbaigazítással szolgál.

M. kir. kertészeti tanintézet Budapestben 3 éves kertészképző tanfolyamon nagyobb kertészetek önálló vezetésére hivatott egyéneknek a kertészet összes ágaiban, valamint a modern szőlőmivvelésben teljes kiképzést nyújt; a kertészegedek egváves tanfolyamán három évi gyakorlattal bíró kertészegedek képeztenek tovább; időszaki tanfolyamai: gyümölcstermesztési, konyhakertészeti, gyümölcsértékesítési, utmesterek és utkaparók, népiskolai tanítók tanfolyama.

VI. Az erdészeti érdekek előmozdítására szolgáló intézmények.

Kir. erdőfelügyelőségek: Budapestben, Pozsonyban, Turóc - Szent - Mártonban, Besztercebányán, Miskolcon, Kassán, Ungvárott, Máramaros - Szigeten, Debreczenben, Nagy - Váradon, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Brassóban, Nagy - Szebenben, Déván, Temesvárott, Szegeden, Pécsen, Győrött, Szombathelyen az erdőtörvény és az erdőgazdasági érdekek előmozdítása érdekében tett intézkedések végrehajtására hivatottak.

Kopár területek beerdősítésének előmozdítására az állami csemetekertekből erdei faesemetek ingyen osztanak ki; állami támogatás nélkül foganatosított sikerült erdősítések jutalmaztatnak.

M. kir. erdészeti akadémia Selmeczbányán: erdősítettek képez ki érettségít tett egyéneket három éves tanfolyamon.

M. kir. kertmunkásképző tanfolyamok: Lőcsén, Tordán, Nagy - Booskón, Baján fiatal, katonai szolgálatnak eleget tett, vagy az alól felmentett földmivvekből kert- és szőlőmunkások kiképzésére szolgálnak.

Kertgazdasági tanszék Orosházán. A polgári iskola tanulói és felnőttek számára mintakerttel összekötvé.

Fatermesztési felügyelők és vándortanítók székhelyei: Budapestben, Kőszegen, Korponán, Máramaros - Szigeten és Ungvárott.

Állami faiskolák: Buda - Eörsön, Osákovárott, Fogarason, Gödöllőn, Kecskeméten, Kis - Szebenben, Kolozsvárott, Kibéren, Lugoson, Mezőhegyesen, Nyitra - Rudnón, Pápán, Szolyván, Seps - Szent - Györgyön, Tarcalon, Tihanyban, Tordán, Trencsénben, Ungvárott és Zilahon.

M. kir. erdőőrök kísérleti központi állomás Selmeczbányán és a külső állomások: *Királyhalmán, Vadászerdön, Liptó - Ujváron és Görögny - Szt. - Imrén* erdőőröket képeznek ki két éves tanfolyamon; felvételi kellékek: betöltött 17 éves és meg nem haladott 35 éves kor, ép, erős testalkat, elemi osztályok végzése, illetőleg irni - olvasni tudás.

M. kir. erdészeti kísérleti központi állomás Selmeczbányán és a külső állomások: *Királyhalmán, Vadászerdön, Liptó - Ujváron és Görögny - Szent - Imrén* az erdőgazdaság körében felmerülő kérdéseknek kísérletek és tudományos kutatások útján való kiderítésére szolgálnak.

VII. Mezőgazdasági munkásügy.

A m. kir. földmivvelésügyi minisiterium munkásügyi osztálya Budapestben (Földmivvelésügyi minisiteri palota) nyilvántartja a munkakereső munkásokat és a munkásokat szüksegelő birtokosokat. Megkeresésre közli a munkások vagy munkakeresők címét. A gazdasági munkások helyes irányban működő önszegélyző egyleteit a földmivvelésügyi minisiter pénzbellel, vagy könyvek átengedése által segélyezi.

A m. kir. földmivvelésügyi minisiterium telepítési osztálya Budapestben: a települni óhajtóknak telepítési ügyekben tájékozást és utmutatást nyújt, a települni vágyókat és a meg nem szállott telephelyeket nyilvántartja.

Mind ezek az intézmények a szakmájukba vágó kérdésekben úgy szóbeli, mint írásbeli (nem bélyegköteles) megkeresésre ingyen és készséggel nyújtanak felvilágosítást. Müködesük, a mennyiben díjazás megemlítve nincs, díjtalan, ugyszintén díjtalan ez intézmények közegeinek helyszínre kiszállása, ha az közérdekből történik; magánérdekből a kiküldött napidíjai és utiköltségei a megkereső félt terhelik. Az állatorvosi, gazdasági, szőlészeti, kertészeti, erdészeti akadémiaikon, tanintézeteken és iskolákon a tanulás tandíj fejében történik, de mindeniken rendszeresítve vannak tandíjmentes és állami, úgy magánösztöndíjas helyek is.

